GFK
Tham

BESKRIFNING

ÖFVER

STOCKHOLMS LÄN

AF

WILH. THAM.

STOCKHOLM 1850,
PÅ C. A. BAGGES FÖRLAG.

STOCKHOLM,
TRYCKT HOS JOH. BECKMAN, 1850.

Innehåll.

Stockholms län omfattar den större delen af Upland, från Upsala läns gräns dels öster ut till Östersjön, det så kallade Roslagen, dels åt sydost till Mälaren och dess utlopp, det fordna Attundaland, samt söder om denna sjö Söder-Törn, i vester begränsadt af Nyköpings län. Till alla dessa tre beståndsdelar höra öar och skär, i stor mängd och till betydlig vidd, dels i Mälaren, dels och ännu mera i Östersjön. Länets latitud är från 58° 44′ till 60° 32′ nordligt, longituden från 34° 54′ till 37° 8′, inberäknade en mängd skär, annars 36° 48′, östligt från Ferro. Men dels utgå de norra och södra ändarne i öar, som bilda smala spetsar, dels är formen för öfrigt temligen oregelbunden, i det vestra gränsen äfven å fasta landet gör många bugter, på ett par ställen går fram till 35° 20′, och på ett tredje ända till 35° 50′; den östra randen mot hafvet bildar en båge från 35° 26′ i söder, till 36° 40′ ofvanom midten, och tillbaka till 35° 40′ i norr. Denna båge kan beräknas till 30 mils längd; största räta afståndet från söder till norr, med någon lutning åt nordost, mellan Landsort och Örskär, är o. 20 mil; bredden från vester till öster omvexlar från 8 mil öfver Södertelje, eller öfver Stockholm, till 9 öfver Sigtuna eller Norrtelje, och 4 öfver Grisselhamn, eller Östhammar, eller Öregrund; allt blott ungefärligen beräknadt, särdeles med afseende just derpå att skärgården, med större eller mindre myckenhet af land, har större eller mindre utsträckning. Samtliga arealen, länets andelar af Mälaren och hafvet dock ej inberäknade, uppskattas till 67,184 qvadratmil, hvaraf 3,321 upptages af småsjöar; o. 13 qv. mil eller 1/5 af det hela, utgöres af öar och skär, hvaraf 2 qv. mil i hafvet utanför Södertörn, 9 utanför Upland, och 2 i Mälaren, uteslu-

tande hörande till sistnämda landskap. I allt räknas till Upland 48,861 qv. mil, till Södertörn 15,088.

Länet hör dels till Mälarens berg- och vattensystem, dels och mest till Östersjöns omedelbart. Större delen är ett ojemnt bergkulligt land, det öfriga, hvaribland Mälaröarne, är mera slätt. I ingendera delen gå höjderna öfver 300 fot lodrätt från hafsytan, sällan öfver 150 till 200; deremot hafva de en temligen betydlig utsträckning, så att medelhöjden inåt landet stiger till 100 à 200 fot, utåt hafskusten till 50 à 100.

Af de från Sveriges vestligare orter mot Östersjön utskjutande bergarmar, som på hvar sin sida om Mälaren, skilja denna sjös tillflöden från de i hafvet utgående åar, är den nordliga, som genomstryker Upsala län, der nästan afplattad till ringa höjd öfver kringliggande slättland; men höjer sig småningom mot gränsen af Stockholms län, och ingår i detta straxt söder om 60 graders bredd, mellan de till båda länen hörande Funbo- och Olandsåarnes öfra grenar. Den fördelar sig snart i många särskildta armar. De nordligaste bilda nära 36^0 longitud ett högland af 200 till 250 fot, med temligen platta och breda ryggar, men branta väggar, mot långa och smala dalar. Både berg och dalar slutta dels åt norr, tvärt öfver den här inskjutande östligaste delen af Upsala län, dels och mera åt nordost; båda delarne med sakta lutning mot hafvet, så att kusttrakterna utbreda sig till sandiga slättmarker. Utanför kusten ligger en vidlöftig skärgård, dels i norr äfven jemn eller lågbergig och sandig, dels söder ut mera söndersplittrad af branta berg och smala vatten; allt på öfvergången från Bottniska viken till Ålands haf. Det hela utgör en sträckning af o. 7 mil från söder till norr, $^1/_2$ till 2, men skärgården inberäknad, fullt tre mils bredd från vester till öster, och omfattar största delen af Närdinghundra härad, och hela Frösåkers. — Bortom denna nejds näst största vattendrag, Skeboström, kring en bergarm af mestadels östlig rigtning, ligger ett temligen likartadt, dock inåt något mera småkulligt land, med en

lång kust, dels åt norr med en föga sönderdelad skärgård, dels åt söder utan skär i 2 mils längd. Hela sträckningen från norr till söder är ungefär 3 mil, från vester till öster 2 à 3; höjden öfver hafvet från 100 ned till 50 fot. Hit hör Wäddö skeppslag, upptagande tillsammans med de två förutnämda större häraderna ungefär $^1/_4$ af hela länet.

Söder om hittills nämda bergarmar utgå från hufvudryggen flera andra, dels i östlig, dels i sydostlig rigtning, men i otaliga böjningar och förgreningar, omslutande än större vattensamlingar, än trånga dalar, och bildande ett småkulligt, än vildskönt än leende landskap, som fortsättes i en temligen likartad skärgård af stor vidd, särdeles om man inberäknar äfven de yttre mindre skären. Medelhöjden är från 160 ned till 80 eller 50 fot öfver hafsytan. Kustens sträckning ända ned till Mälarens utlopp utgör en båge af minst 10 mil, landets egen längd från norr till söder o. 8, dess bredd från vester till öster är långt upp i norr o. 5, sedermera alltjemnt aftagande ända till $^1/_2$ mil, men skärgårdens deremot tilltagande söder ut, från 1 till 3 mil, de mindre skären afräknade. Hit höra Bro, Frötuna, Åkers, Danderyds och Wermdö skeppslager vid och i hafvet, samt inåt landet Lyhundra, Sjuhundra, och delar af Långhundra, Seminghundra, Wallentuna och Sollentuna härader, tillsammans upptagande ej fullt $^3/_8$ af länets vidd.

Den vestligaste af de nu sist omtalade bergarmar, mestadels vester om 36° longitud, utgör tillsammans med de nordligare, och med sydvestliga förgreningar mot Mälaren, vattendelaren mellan denna sjö och Östersjön. Den vestra sluttningen är den andra temligen olik, i det den hufvudsakligen består af mera eller mindre öppna slätter, mellan breda, men föga oländiga åsar, tills vid Mälarkusten bergen sticka mera i dagen, splittra sig, och merendels stupa brant mot sjön. Det inre landets medelhöjd beräknas från 200 ned till 100, kusternas från 100 ned till 75 fot på fasta landet. Sydligast vidtaga en mängd öar, nästan utan berg, blott vid strän-

derna något branta, och med obetydliga vattendrag, samt med en medelhöjd af 60 till 90 fot. Hela detta till Mälaren från norr och nordost sluttande land, sträcker sig o. 7 mil från norr till söder, och $\frac{1}{2}$ till 3 mil från öster till vester, och upptager öfver $\frac{3}{16}$ af länets areal, omfattande Erlinghundra och Färentuna härader, med delar af Närdinghundra, Långhundra, Seminghundra, Wallentuna och Sollentuna.

Söder om Mälaren kommer vattendelaren från norra kusten af Nyköpings län, och går i östlig rigtning, tills den afskäres af en åt både norr och söder utgående dal vid Södertelje, uppsticker derpå åter och fortgår i nordostlig rigtning förbi hufvudstaden, egentligen fortsatt i den förut nämda Wermdö skärgård. Den utgör en ej särdeles hög ås, hvars grundstam mellan Svartlösa och Sotholms härader heter Hanveden, och utsänder grenar både åt norr och åt söder eller sydost. De nordliga mot Mälaren äro mestadels af lika ringa längd och utsträckning, som höjd, och lemna rum för små dalar och slätter, ej af det omfång, som i den Upländska Mälarsluttningen. Med en längd af o. 4 mil åt nordost, och en bredd af $\frac{1}{2}$ till 1 $\frac{1}{2}$ mil, har denna trakt en medelhöjd af 80 till 120 fot öfver Mälarens med hafvet hufvudsakligen jemnhöga vattenyta. Hit höra delar af Öknebo och Svartlösa härader. De bergarmar åter, som skjuta ned emot hafvet, äro något längre, mestadels både vidsträcktare och oländigare, någon gång söndrade från hvarandra af större slättbygder, och fortsatta i en bergländig vidsträckt skärgård; i det hela är denna sida af Södertörn temligen lik Roslagen. Den kan beräknas hafva 1 till 3 mils bredd från vester till öster eller sydost, men skärgården inberäknad, ännu 1 till 2 mil, och en längd af 5 mil från sydvest till nordost, med en kust af 11 mil åt norr, söder, nordost och nordvest mellan Södermanlands gräns och Stockholm; samt omfattar Sotholms och delar af Svartlösa och Öknebo härader; medelhöjden beräknas vara från 150 ned till 100 fot öfver hafvet, inuti landet, från

100 ned till 60 fot vid kusten och i skärgården. Båda sluttningarne tillsammans upptaga ej fullt $^1/_4$ af hela länets areal, den nordliga för sig högst $^1/_{16}$.

De särskildta vattendrag, som af nu nämda vattendelare bildas eller skiljas, äro, i Mälarsluttningen: Almunge-ån, utgörande nordostligaste grenen af Funboån. Den kommer från och tillhör hufvudsakligen en af bergåsar från flera håll i norr och söder omstängd trakt, Almunge socken af Närdinghundra härad, och bildas af flera grenar från småsjöar i sockners särskildta delar, såsom Moga- och Fårsjöarne i norr, Fladen och Södersjön i öster, Norr- och Skärsjöarne i söder. Allas vatten förenas i Långsjön, som vester ut sträcker sig inåt Rasbo socken af Upsala län. Ett mindre tillflöde till samma vattendrag, äfven från Almunge, men omedelbart utgående i Funbo socken af Upsala län, är den sydligare sjön Ramsen. Till hela flodområdet hör inom Almunge socken en yta af 1 mils bredd, 1 $^1/_2$ mils längd, och 1 $^1/_3$ qv. mils areal, en stenbunden slätt mellan bergländigare omgifningar, och af 150 fots medelhöjd. — Längre i sydvest, på andra sidan om en af länets bredaste åsar, hvilken skiljer Närdinghundra härad från Långhundra, når sjelfva Funboån intill länets gräns, mellan sistnämda härad och Waxala af Upsala län. Ån följer dock denna gräns blott $^1/_2$ mil åt sydvest, och vänder sig derpå åt nordvest mot Fyrisån. Vid denna krökning mottager den från sydost ett tillflöde, gemenligen kalladt Laggaån, som bildas af tvenne grenar: en kommer från Ubby Långsjö i öster, på gränsen mot Sjuhundra härad, går åt sydvest snedt igenom Långhundra, bildánde Tarfsjön, och förenar sig efter 1 $^1/_2$ mils lopp, vid gränsen till Seminghundra, med den andra; denna kommer från Sigridsholmsjön i sistnämda härad, och har 1 mils väg i nordlig rigtning. Efter skedd förening går Laggaån 1 $^1/_2$ mil åt nordvest. Hela dess område upptager o. 2 qv. mil, omfattande Lagga, Östuna och Husby socknar, samt en del af Gottröra, inom Långhun-

dra, och Widbo med delar af Lunda och Skeptuna inom Seminghundra; dels slättmark, här och der sidländt, dels lågländta, temligen platta skogsmarker; medelhöjden beräknas från 100 i Lagga, till 180 i Lunda åt sydost, 200 i Gottröra åt öster. — Slutligen beröres vestra gränsen, mellan Erlinghundra och Ulleråkers härad af Upsala län, äfven af Fyrisåns utlopp, genom Flötsund, till Mälarfjärden Ekoln; men en ås som skiljer Erlinghundra från Waxala härad, följer å-brädden på nära håll, och lemnar nästan intet utrymme åt den sidan.

Sydligare utfaller i Ekhamnsviken ett obetydligt, knappt 1 mil långt vattendrag från norra delen af Erlinghundra; några ännu mindre utgå i Skofjärden, Erikssund och de öfriga sund, som förbinda nämda fjärd med Sigtuna-fjärden. Från den sistnämda inskjuter, genom Munkholmssundet, den milslånga Garnsviken åt norr, och mottager, utom flera smärre tillflöden, ett af inemot 2 mils längd, dels från sjön Walloxen i nordost vid gränsen till Långhundra, och genom Säbysjön, dels från Wedsjön i öster på gränsen till Seminghundra. Från den sydligare Holmsjön vid samma gräns går Husby-ån 1 mil långt åt sydvest till Steningeviken af fjärden Skarfven. Alla nu nämda vattendrag tillhöra en landyta af högst 2 mils bredd på midten från öster till vester, men blott ½ till 1 mil i norr och i söder, och mellan dessa båda väderstreck en längd af nära 3 mil, med en areal af 2 ⅓ qv. mil. Det inre landet och stränderna af Ekoln och Garnsviken hafva jemna och sanka bygder, gränserna mot öster upptagas af en sandig skogsås, kusterna af Walloxen, Sigtunafjärden och Skarfven äro bergländiga. Medelhöjden är 75 fot i strandängderna, 100 till 120 inåt landet. Hit höra Alsike, Knifsta, Wassunda, Haga, Sankt Pehr, Sankt Olof, Odensala och Husby socknar af Erlinghundra, och en del af Östuna utaf Långhundra härad.

I Rosersbergs-viken af Skarfven utfaller åter ett betydligare vattendrag, bildadt af tvenne hufvudgrenar: den ena

upprinner i södra delen af Seminghundra härad, bildar under vestligt lopp sjön Fysingen vid gränsen till Erlinghundra och Wallentuna, och Oxundasjön mellan dessa två och Sollentuna; den andra grenen kommer från Wallentuna, bildar under omvexlande sydligt och vestligt lopp Wallentuna-sjön, samt andra mindre, såsom Hagby- och Skällnora-sjöarne, allt på gränsen till Danderyds skeppslag, vidare Edsviken, som förstärkes från Fjäturn, båda mot gränsen af Sollentuna härad, samt Edsjön inom det sednare, hvilken mottager Ravaln och Öfversjön från söder, och utgår åt norr till Oxundasjön; denna utgjuter sig slutligen nordligt till förutnämda vik af Mälaren. Vattendragets nordligare gren har 1 ½ mils längd, den sydligare 2 mil, båda tillsammans ett område af 1 till 2 mils längd och bredd, och 2 qv. mils areal; omfattande hufvudsakligen Norrsunda socken af Erlinghundra härad, Skånella och Markim af Seminghundra, Hammarby, Fresta och större delen af Wallentuna socken af Wallentuna härad, Ed och en del af Sollentuna af Sollentuna härad, samt af Danderyds skeppslag en del af Täby. Det är ett dels slätt, dels inåt bygderna och vid kusten mera eller mindre bergkulligt land, med 75 till 150 fots medelhöjd.

I Skarfvens södra fortsättning ned till Stäkessund utfalla blott mindre bäckar; likaledes i de sydligare Görväln, Löfsta- och Klubbfjärdarne; med den sista sammanhänger Ulfsundafjärden, genom Tranebergs sund i söder, och i öster genom Carlbergs-kanalen med Carlbergs- och Rörstrands-sjöarne, hvilken sistnämda, äfvensom dess egentliga utlopp till Mälaren ligger inom Stockholms stads område. Sjelf mottager Ulfsundafjärden tvenne små vatten, det nordligare och större genom Bälsta sund i nordvest. Alla dessa vattendrag höra till en landyta af ½ mils bredd, men 2 mils utsträckning från nordvest till sydost, med en kust af 3 mils båge, och en areal af 1 qv. mil; ett småkulligt, dels slätt dels lågbergigt land af 100 till 150 fots

medelhöjd; omfattande Jerfälla, Spånga och Bromma socknar af Sollentuna härad, hela eller delvis. — Närmast derintill, mellan Löfsta- och Klubbfjärdarne i nordost, Eköröfjärden och Bockholmsund i söder, Södra Björk- och Prestfjärdarne i sydvest och vester, Norra Björkfjärden, Däfvensösund och Brofjärden i norr, ligga de till Färentuna härad hörande Mälar-öarne; skiljda från hvarandra af Lambar- och Mörby-fjärdarne, Lulehofssund och Tappström mellan Lofön å ena sidan och Svartsjölandet samt Ekerön å den andra, Långtarmen i söder och vester från Svartsjölandet mot Ekerön och den dermed sammanhängande Munsön, samt Svinsundet och Hofgårdsfjärden vester från Munsön mot Adelsön och Björkön. Det enda inre vattendrag af någon betydenhet bildas af Igel-, Svartsjö- och Hillersjövikarne. Ekerön genomstrykes af en lång ås, de öfriga öarne äro mera jemnhöga; medelhöjden är redan angifven. Sträckningen från öster till vester är öfver 2 mil, från sydost till nordvest nära 2, allt med sunden inberäknade, arealen af sjelfva landet ej fullt 2 qvadratmil. Socknarne äro Lofö, Skå, Sånga, Hillersjö, Färentuna, Ekerö, Munsö och Adelsö.

Från södra sidan utfaller i Mälaren, längst vester ut, den temligen betydliga Turinge-ån från Södra och Norra Yngen, genom Södra och Norra Turingen, hufvudsakligen i nordlig rigtning, genom Öknebo härad, till Sundsörsviken af Gripsholmsfjärden. Tillika med Malmsjön, som ligger på gränsen till Selebo härad af Nyköpings län och inom detta utfaller i samma fjärd, och med några smärre bäckar, upptager detta vattendrag ett område af 1 ½ mils sträckning från söder till norr, nära 1 från vester till öster, med en areal af ungefär 1 qv. mil, omfattande Turinge socken och en del af Wårdinge, ett temligen kulligt, i söder och norr bergaktigt land. Medelhöjden är 100 till 120 fot. — Södertelje-fjärden skjuter in i landet från norr till söder 1

mil långt, och mottager små bäckar från vester och öster, från delar af Södertelje socken af Öknebo härad, belägen på ömse sidor, och af Salem i Svartlösa; af båda tillsammans sluttar kanske ⅓ qv. mil mot fjärden, temligen brant från en medelhöjd af 80 till 100 fot. — En annan del af Salem och något af Botkyrka inom samma härad sluttar mot Bornsjön, som genom Wellinge-ån utfaller nordligt till Ekeröfjärden. Ett större vattendrag bildar Tumba-ån, som från Tullan, Glasbysjön och Uttran, på gränsen mellan Öknebo och Svartlösa härader, går åt ostnordost genom Tumbasjön, och åt norr genom Tullinge- och Albysjöarne, af hvilka den förra upptager Aspen, samt genom sundet vid Fittja till Wårbyviken af Ekeröfjärden, dit den utfaller efter 2 mils bugtig väg. Längre i nordost utgå blott smärre bäckar i Klubbfjärden, Liljeholmssjön och Årstaviken, hvilken sistnämda följer Stockholms stads sydvestra gräns intill Skans tull. Alla dessa vattendrag öster om Teljefjärdens gränshöjder hafva ett område af tillsammans öfver 3 mils längd från sydvest till nordost, med en bredd af ¼ till 1 mil, och ungefär 2 qv. mils areal. Hit höra hufvudsakligen delar af Botkyrka, Huddinge, Bränkyrka, Nacka och Erstaviks socknar; alla till stor del upptagna af berg- och skogsmark med smärre mellanliggande slätter eller dalar, och ofta brantstupande mot Mälaren från en medelhöjd af 80 till 120 fot. — Samtliga Mälar-fjärdar och vikar äro tillgängliga för seglande fartyg; men af deri utfallande åar ingen mera än Fyrisån. Segelleden från Upsala till Stockholm går genom de vikar och sund som skilja båda länen, och derpå genom Görväln, Löfstafjärden, Nockeby sund, Klubb- och Riddarholmsfjärdarne; segelleden från Westerås går genom de vikar och sund, som i norr begränsa Nyköpings län och Södertörn.

Mälarens båda utlopp till Saltsjön, kallade Norr- och Söderström, falla inom Stockholms stads område. Intetdera är af naturen farbart, men det sednare genom konstens åtgärd.

Af större utsträckning i allmänhet äro de vattendrag, som inom länet utfalla i hafvet å ömse sidor om sistnämda båda strömmar. Längst i norr kommer Forssmarks-ån, från norra delen af Olands härad i Upsala län, till och genom den nordligaste af Fröåkers, i rigtning från nordvest till sydost, genom Norra och Södra Åsjöarne, af hvilka den sednare mottager Älgsjöns och Berkingedamms vatten från söder, samt genom Forssmarksdamm, förstärkes ytterligare från Fogelfjärden i söder, och utfaller i Orsviken eller Kallrigafjärden, en bugt af den så kallade Öregrundsgrepen. Flodområdet omfattar, med längd och bredd af nära 1 ½ mil inom detta län och areal af 1 ½ qv. mil, Forssmarks socken och en stor del af Walö, båda i Fröåkers härad, mestadels bergbunden eller träskig skogsmark af 70 till 120 fots medelhöjd.

I samma vik utfaller den vida större Olandsån, en af de betydligaste i länet, ehuru den blott delvis hör hit. Dess egentliga ursprung är i Olands härad, men den utgör flerstädes gräns mot Närdinghundra och Fröåker, och mottager flera tillopp från båda: ett kommer från nordvestra sidan af Närdinghundra genom Lång- och Rycklingesjöarne till Stamsjön. Från denna öster ut, till och bortom Ginningen, utgör ån nordlig gräns; mottager i den sistnämda sjön, af öfver en mils längd från söder till norr, ett sydvestligt tillflöde från Testen, åter vid Olands gräns, genom Kärfven och Harsjön, och ett annat mindre från Hosjön, allt inom Närdinghundra; går derpå norr ut till Oland, bildar i fortsatt nordlig rigtning en mils väg dess gräns, mot Fröåker, ingår i detta, och delar sig kring Nuttön i tvenne armar, som båda utfalla i sjön Rönmarn. Här tillstöter ett vatten från en smal, mera än milslång dalgång i söder, som åt andra sidan äfven står i förbindelse med sjön Wellen; samt ett annat lika långt från Börstil- och Aspsjöarne i sydost; några mindre tillopp komma från vestra sidan. Från Rönmarn går

Olandsån i flera bugter, genom Stummelbosjön till Kallrigafjärden. Hela detta vattendrags längd inom länet är minst 6 mil, flodområdets bredd sällan öfver 1 mil, oftast derunder, arealen o. 4 qv. mil. Hit höra först delar af Börstil och Walö socknar samt Hökhufvuds af Frösåkers härad, bestående af lågländt skogsmark o. 120 fot hög, ofta träskig, slutligen öfvergående i jemn och sandig kusttrakt af 50 fots medelhöjd; vidare på andra sidan om det inskjutande hörnet af Upsala län, Knutby och Faringe socknar, samt en del af Bladåker och något af Almunge, allt af Närdinghundra härad, mestadels bergländig skogsmark af 200 fots medelhöjd och deröfver. Ända till Skefthammar är Olandsån farbar för kustfartyg. — Ett närgränsande vattendrag är Hargs-ån, som genom Lång-, Stockby- och Löhammarsjöarne går åt norr och sydost, tillsammans öfver 1 mil långt, till Hargboviken af Barlingsfjärden; med ett ännu mindre vatten söder ut, från Öjaren-sjöarne till Gallfjärden, upptager nämda å nära 1 qv. mils område, inom Hargs socken af Frösåkers härad, dels kärrig skogsmark, dels sandig och jemn strandbygd, af kanske 60 fots medelhöjd.

Utanför hittills anförda dalgångar, dels numera sammanhängande med fasta landet, dels omgifven af vatten, ligger nordligaste delen af länets skärgård: Norrön mellan Öregrundsgrepen i nordost och Kallrigafjärden i nordvest, en igenvallad farled samt Granfjärden i sydvest, och de från denna åt öster utgående Snuggsundet och Klyxen i söder; nedanför dessa Söderön och en mängd andra, från Gran-, Östhammars-, Fagerö-, Barlings-, Gall- och Singöfjärdarne i sydvest, söder och sydost, utgörande en ännu brukbar farled af 3 till 4 mils längd, intill Öregrundsgrepens sydostliga utlopp i Ålands haf; samt Gräsön med flera längst åt nordost till hafvet; af inre vattendrag är blott Norr-, Lång- och Lillvikaren på Söderön af någon betydenhet. Sistnämda ö är temligen bergländig, likasom de smärre; Norrön är flack och sandig,

Gräsön likaledes i något mindre mån. De två förra utgöra med kringliggande mindre öar en sträckning af mera än 2 mils längd från nordvest till sydost, och ½ mils bredd; Gräsön för sig har lika längd, men ¼ till ½ mils bredd. Det hela utgör o. 2 qv. mil af 50 till 60 fots medelhöjd, hörande till Börstils och Gräsö socknar af Frösåkers härad.

Från östra hälften af Närdinghundra härad utgår Skebo ström. Den bildas af tvenne grenar, en nordvestlig och en vestlig. Den förra upprinner i en mängd småsjöar, går genom Bennebols- och Norr- eller Jättuna-sjöarne åt sydvest, derpå genom Wellnoren åt norr till den 1 ½ mil långa men smala Wellen, hvars norra spets ligger inom Upsala län; utfaller från dess östra sida genom Wells-ån; upptager ett nordligt tillopp från den milslånga Gislaren, som genom ett annat gräfvet utlopp står i förbindelse med Hargs-ån; vänder sig derpå åt sydost genom Järingesjöarne, dels vid gränsen till Frösåkers härad, dels slutligen inom detta, och utgår, efter 4 till 5 mils lopp under namn af Hydinge ström i sjön Närdingens norra ända. I vestra hörnet af samma sjö utfaller den andra grenen, kommande i mera rakt östlig rigtning ett par mil långt, från Såttern och Edsbro Kyrkvik, som upptager flera små tillopp från norr, Gisen och Fannsjön från söder, allt inom Närdinghundra. Närdingen gör, under mera än en mils väg, en båge vid de båda häradernas gränser mot Lyhundra, och utfaller åt norr, genom Skebo ström, och den mera än milslånga och upp till Skärsta segelbara, Edboviken, till Gallfjärden; viken upptager ännu några små tillflöden från Åsjön, samt By- och Grässjöarne i vester inom Frösåker, Mörtsjön, Arnöfjärden och Örvikssjön i öster inom Wäddö skeppslag. Detta vattendrag, med sina grenar af olika rigtningar, upptager ett nästan fyrsidigt flodområde af 3 mils sträckning från söder till norr, 2 från vester till öster, med en areal af minst 4 ½ qv. mil. Hit höra Edbo socken och en del af Harg inom Frösåker,

stycken af Söderbykarl i Lyhundra härad, Häfverö i Wäddö skeppslag, samt Edsbro och Unnunge socknar, större delen af Bladåker och en del af Knutby inom Närdinghundra. De inre socknarne hafva temligen bergländig natur, med 200 till 250 fots medelhöjd, de yttre äro mera lågbergiga och flacka med 100 fots höjd och derunder. De långsträckta dalarne sammanhänga mera eller mindre med hvarandra, eller med andra utom samma flodområde, såsom till exempel Järingevattnets med Hargs- och Börstils-sjöarnes, ända till Olandsåns.

Öster om Edboviken utfaller i Singöfjärden, i nordlig rigtning från Wäddö skeppslags norra bergkulliga del, Utsundssjön genom Bredsundsviken. Från det inre lågbergiga landet gå Stor- och Måss-sjöarnes, samt Bornans lika obetydliga vattendrag åt öster till den långa och smala, segelbara Rump- eller Ortala-viken, som i nära 2 mils sträckning skjuter in från norr till söder, fortsatt 1 mil åt samma håll genom en i sednare tider återupptagen farled genom Lill- och Storfjärdarne, Kystahaf och Balsaren till Bagghusfjärden. Denna sista mottager från vester Strödjans 1 ½ mil långa vattendrag från gränsen af Lyhundra. Bortom nämda långa farled ligger Wäddön, temligen lågbergig med enstaka toppar och med strand utan skärgård; men i norr fortsatt af Singön, med sandig strand åt hafvet till, och andra mindre, i söder äfven af flera öar och skär. Det hela, utgörande hufvudsakligen Wäddö skeppslags tre socknar, Häfverö, Wäddö och Singö, är redan förut till utsträckning och medelhöjd angifvet; arealen o. 3 qv. mil.

I Bro skeppslags skärgård utfalla flera smärre vattendrag: Osmarn, med tillopp från Rådasjöarne i norr, Bottenfjärden i söder, utgår åt nordost genom Norboviken till Björkfjärden innanför Björkön; Utålviken och Långtögen, den sednare 1 mil lång, taga sydligare samma rigtning till samma fjärd. — Ännu sydligare förbinder Wätösundet i rigtning från nordost till sydvest Björkfjärden med Norr-

teljefjärden, hvilken åter, med sina många tillflöden, bildar mellersta Roslagens största vattendrag. Sjelf intränger denna fjärd 2 till 3 mil från Lidöfjärden i öster inåt vester, med en bredd af blott o. 1/4 mil, och ändock dubbelt mera än de flesta förut nämda insjöar och vikar. Den mottager från norr, från Lyhundra härad och dess gräns mot Bro skeppslag, ett tillflöde, bildadt dels af Norra och Södra Torkan, dels af den vestligare Erken, Roslagens största insjö, 1 mil lång, 1/4 mil bred och mindre, 1/3 qv. mil i vidd, med tillopp från Wågsjön och Hornan i norr, Trehörningen och Ältan i öster, på gränsen till Närdinghundra. Båda grenarne förenas i Brosjön, som genom Håfbo-, Notsta- och Puttsjöarne samt Gillfjärden, utfaller i Koviken af Norrteljefjärden. I innersta vestra hörnet utfaller Norrtelje ström från Lomaren. Denna mottager från nordvest Släningens och Malstasjöns vatten inom Lyhundra; men dess förnämsta tillflöde kommer från Sjuhundra i vester, der det bildas af Kornan, den temligen betydliga Gafvel-Långsjön, och den ej mindre, nästan lika breda och långa Skeviken, den mindre Syningen, alla i nordvest, samt Kundbysjön, hvilken upptager Meten och Tomtasjön från vester, och utfaller åt öster genom Björken. Nedanför den sistnämda tillstöter en sydvestlig gren, äfven af betydlig längd, från Gisjön och Ådran i Långhundra, Jällnan, Rö- och Guttungesjöarne i Sjuhundra. Från Frötuna skeppslag i söder mottager Lomaren Frötuna Kyrksjö; i Norrteljefjärden utfaller Limmaren, och slutligen Skogs- och Björknäsfjärdarne i nordostlig rigtning, genom Hattsundet i nordlig; detta utgår snedt emot början af Wätö-sundet, och förbindes å andra sidan genom Högarsfjärd, Näningesund, Örbofjärden, hvarifrån Rådmansö Kyrkvik inskjuter åt öster, samt vidare Åkeröfjärden, Breviksund och Stångsundet, med den sydligare Furusunds-skärgårdens vatten. Det land, som omger alla dessa vattendrag, är det mest mångfaldigt

kuperade och bergkulliga i hela länet, har en ej obetydlig skärgård, och sjelfva fasta landet sträcker sig längre inåt, än någonstädes mera söder ut. Det hela har 2 till 5 mils sträckning från vester till öster, med de smärre skären ännu 1 ½ mil, och 3 till 4 från norr till söder, vattendragens egen längd omvexlar från 1 till 6 mil; arealen är o. 9 qv. mil, medelhöjden inåt landet ända till 200 fot, mot kusten ned till 80. Hit höra Bro och Wätö socknar af Bro skeppslag, Frötuna och Rådmansö af Frötuna; Söderbykarl, Estuna, Malsta, Lohärad och Husby af Lyhundra härad; Skederid, Rö, Rimbo och Fasterna af Sjuhundra, hela eller till större delen; samt mindre delar af Kårsta och f. d. Garn inom Långhundra.

I sydöstra ändan af Sjuhundra, på gränsen till Åkers skeppslag, från Sandasjön, Angarn, Wiren och Hufvan, uppkommer i nordlig rigtning en å, som går vidare åt öster genom Addaren, Lisa-sjön, Länna kyrksjö och Penningbysjön, alla i Frötuna skeppslag, samt utfaller i Edsviken af hafvet, efter 2 à 3 mils lopp. En annan å af ungefär 3 mils längd börjar i södra ändan af Långhundra, går genom Tärnan och Harsjöarne till Långsjön, i flera bugter men mest nordligt, derpå åt nordost och öster genom Bysjön och Wad-sjöarne i Åkers, och Svartugen i Frötuna skeppslag, till Bergshammarsviken af hafvet. I samma vik utfaller från sydvest Waxtuna- och andra små sjöar vid gränsen mellan båda skeppslagerna. Tvenne s. k. Storsjöar, samt Hår- och Fastarby-sjöarne förenas i Exarby-sjön, på gränsen mellan Långhundra och Åker, hvilken åter utfaller åt öster genom Rumsätrasjön, Wiren och Losjön, under namn af Wira-ån; från norr tillstöta Lårgen och Trehörningen, från söder Ältan med flera; vattendragets längd till hafvet är högst 1 ½ mil. Andra ännu mindre gå åt öster eller sydost genom Åkers skeppslag, eller splittra skärgårdens större öar, såsom Yxlan, Blidö, Norr- och Söder-Ljusterö; innanför den förstnämda ligger en

tallös mängd små öar och skär. Äfven fasta landet är en skärgårdslik, mera eller mindre bergländig och kuperad trakt, af 1 till 200 fots medelhöjd; det hela har o. 3 mils sträckning från nordost till sydvest och från 2 ned till $1/2$ mil från vester till öster, med de smärre skären inberäknade ännu 3 till 4 mil längre, intill Svenska Högarne i sydost; arealen är 4 qv. mil, omfattande Länna socken af Frötuna, Riala, Kulla och största delen af Åker inom Åkers, samt Ljusterö inom Wermdö skeppslag, och delar af Skederid och Rö i Sjuhundra och af Garn i Långhundra.

Åter ett betydligt vattendrag är Åkers-ån, som fordom varit, och åter genom kanalanläggning är segelbar öfver en mil inåt landet. Den kommer dels från de bergåsar, som begränsa Roslagen mot den inre slättbygden, dels från denna sjelf. En gren upprinner i Sjuhundra, går genom den långa tvåarmiga Sparren, som mottager Malsjön, Trehörningen och Lingonsjön från norr på gränsen till Långhundra, äfvensom Uttran från sistnämnda härad, och utfaller genom detta åt sydost till Helgösjön. Här möter från norr Närtuna-ån, bildad af tvenne armar, en nordlig från Långhundra, en vestlig från Söderbysjön i Seminghundra, förenade ofvanför Hederviken, och i sitt öfra lopp, hvar på sitt håll, ej utan sammanhang med Laggaåns tvenne dalgångar. Ännu ett tredje vattendrag, från Lindholmssjön i sydvest inom Seminghundra, möter i Helgösjön. Från denna går ån åt sydost genom Wadasjön, förstärkes åter från sydvest af Angarn-sjön i Wallentuna härad, bildar Garnsviken, 1 mil i längd med södra och sydöstra spetsarne inom Åkers skeppslag, samt utfaller genom denna i Tuna-viken af fjärden Trälhafvet. Ända från Hederviken inemot Garnsvikens slut utgör hufvuddalen mestadels gräns mellan Långhundra å ena sidan, Seminghundra och Wallentuna härader å den andra. Dess hela längd är 5 mil, samtliga flodområdets bredd 1 till 2 mil, sydöstligast blott $1/2$, arealen o. 4 qv. mil, medelhöj-

den från 200 ned till 50 fot öfver hafsytan. Hit höra, utom en ringa del af Åkers socken, större eller mindre delar af Garn, Kårsta, Närtuna och Gottröra socknar inom Långhundra; af f. d. Össeby, Angarn, Wada och Wallentuna inom Wallentuna härad; och af Frösunda, Orkesta, Skeptuna och Lunda inom Seminghundra.

Skärgården närmast hufvudstaden har blott små vattendrag inifrån landet, men så mycket flera och större hafsfjärdar och sund. Från Trälhafvet inskjuter Säby-viken åt vester vid Wäderön; en mängd mindre fjärdar och sund, Kodjupet, Finn-, Pål-, Waxholms- och Tenö-sunden m. fl., leda åt söder, vester, norr o. s. v. till de betydligare Askrikefjärden, Stora och Lilla Wärtan, samt Halfkakssundet och saltsjöns innersta vik vid Stockholm. Från sistnämda sund inskjuter Hustegaviken på Lidingön åt vester; i Stora Wärtan utfaller från öster Ryds Kyrkvik, från norr Ormgårdssjön, från nordvest Rönningesjön m. fl., allt inom Danderyds skeppslag. Lilla Wärtan upptager Rösjön och Ålsjön från Sollentuna härad, genom Edsviken och Stocksund, äfven i rigtning från nordvest till sydost; och från vester, dels Brunnsviken, dels Uggel-, Ladu- och Husar-vikarne å Djurgården; i Saltsjöfjärden vid Stockholm slutligen, utfalla Södra Brunns- och Ladugårds-vikarne, af hvilka den förra genom kanal äfven sammanhänger med Lilla Wärtan; allt detta inom Danderyds skeppslag och Stockholms stads område. Till nu nämda vatten hör en söndersplittrad, temligen bergländig, men blott 50 till 80 fot upphöjd, dels kust, dels skärgård, af ungefär 2 mils längd från norr till söder, och ½ till 2 bredd, med en landyta af 2 qv. mil, omfattande hufvudsakligen Ryd, Täby, Danderyd, Lidingö, Solna och Djurgårds socknar af Danderyds skeppslag, med delar af Sollentuna och Spånga inom Sollentuna härad.

Helt och hållet skärgård är Wermdö skeppslag, bestående, utom de redan nämda Ljusteröarne, af Wermdön med

Farsta- och Ormingelanden, Ingarön, Fogelbrolandet, Djurön, Windön, Runmarö, Möja och en otalig mängd mindre; kringflutna dels af redan anförda sund och fjärdar i nordvest, dels af Skuru-, Stäkes- och Lännersta-sunden, samt Baggars-fjärden, Fällströmmen, Elgö-, Agnö- och Granö-fjärdarne i sydvest, Nämdöfjärden i sydost, sjelfva Saltsjön i öster och nordost; och sig emellan skiljda eller sönderdelade af Solö-fjärden med Gillstu- och Siggestavikarne, Oxdjupet, Saxare-fjärden, Älgö-fjärden med Wermdöviken, Breviks- och Langnö-sunden, Grisslinge-fjärden, Fisksundet och Högarsfjärd m. fl. omkring Wermdölandet och de dermed sammanhängande, Wånfjärden, Tranarsundet och Säbyviken uti och emellan Fogelbrolandet och Ingarön o. s. v. Allt detta tillsammans utgör ett lika vidlöftigt, som inveckladt vattensystem, hvaremot de inre vattendragen äro högst obetydliga. Hela traktens utsträckning, äfven oberäknade de yttre skären, är minst 3 mil ifrån nordvest till sydost, 2 till 3 från nordost till sydvest, sjelfva landets areal är o. 3 qv. mil, med en medelhöjd af 60 till 100 fot, och omfattar Wermdö, Bo, Pilhamns, Djurhamns och Möja socknar, alla omvexlande med dalgångar, bergbackar och klippor.

Från Södertörn utgå till Saltsjön många, men obetydliga vattendrag. Längst i nordost går ett från Älta-, Söderby- och Dammsjöarne, i hvilken sistnämda Källtorpssjön utfaller, och genom Nacka-ån till Järla-, Sickla- och Hammarby-sjöarne, samt vid Danvikstull af Stockholm ut till hafvet. Dernäst följer det största i denna del af länet: det kommer från Glädö qvarnsjö med flera mindre, går åt nordost till Stora Örlången och Ågesta-sjön, der det upptager Gömaren och Trehörningen från vester; vidare till Magelungen, som är nära 1 mil lång från nordvest till sydost, och från norr mottager Bränkyrkasjöns vatten; samt till den ännu längre Drefviken, som böjer sig

mot söder och sydvest, och derifrån förstärkes af Ådran och Lismasjön. Från Drefviken går ån genom en mängd småsjöar åt öster till Kallfjärden, hvilken åter genom Elgmorasundet, Hvitvass-fjärden och Morviken utgår åt sydost och öster till Granöfjärden. Dessa vattendrag, belägna på och vid Södertörns förnämsta vattendelare, och utefter dess särskildta grenar böjda i omvexlande rigtningar, upptaga under 3 till 4 mils längd en yta af minst 2 mils längd från vester till öster, 1 till 2 mils bredd från norr till söder, med en areal af 3 qv. mil, några smärre bäckars områden inberäknade; hit höra Tyresjö socken och en del af Österhaninge inom Sotholms härad, samt större delarne af Nacka, Erstaviks, Bränkyrka och Huddinge inom Svartlösa, allt temligen bergländiga trakter, med 60 till 120 fots medelhöjd.

Med mera sydligt eller sydostligt lopp gå några mindre åar genom Sotholms härad, till de fjärdar, som omgifva dess östra och södra skärgård: en från några små sjöar och kärr, 1 mil långt åt söder till Wäsbofjärden innanför Gålön; en annan från Örasjön i norr och Wedan i nordvest till kusten nedanför nämda fjärd; båda hafva 1 mils längd eller mera. Ett ännu mindre vattendrag utfaller sydligare i Häringeviken af Horsfjärden innanför Muskön; åter ett större, af 2 mils längd, dels från Wädersjön, dels från Grindsjön, vidare i sydlig rigtning genom Löfsjön och Muskan, och i östlig med många böjningar till Hammersta-viken, innanför Herr- och Yxelöarne. Några smärre vatten utfalla i de nästan milslånga från söder inskjutande Nynäs- och Fållnäs-vikarne, innanför Torön. Utanför kusterna ligga flera stora öar, dels de redan nämda, dels de aflägsnare Nämdö, Ornö, Utö, belägna vid och i de efter dem och de förra benämda fjärdarne, och andra såsom Mysingen mellan Muskön och Utön, samt splittrade af små vattendrag; rundt omkring åt alla håll finnes en stor mängd mindre öar och skär. Hela det fasta land, som med anförda vattendrag lutar åt sydost från det egentliga Sö-

dertörns vattendelare, har en sträckning af minst 4 mil från nordost till sydvest, sällan öfver 1 mil från nordvest till sydost. Skärgården har nära 2 mils bredd, 6 till 7 mils längd; samtliga arealen är 5 à 6 qv. mil, temligen bergländiga trakter längst inåt, öppnare mot hafvet, åter bergiga vid dess stränder och ej mindre i skärgården.

Vester om Torön inskjuta Svärds- och Himmer- eller Mörköfjärdarne, den sednare med Kaggfjärden, vidare bortom Skans-sundet, Järna-fjärden och Hallsviken, alla sammanhängande med hvarandra, i oafbruten nordlig rigtning åtminstone 4 mils väg. Kaggfjärden mottager flera, 1 till 2 mil långa, vattendrag inifrån landet, hvaraf ett sydostligt, från Östra och Vestra Styran, med tillopp från Fagersjön i öster, inom Sotholms härad; ett nordostligt, af tre förenade grenar, från Skogsjön, Getaren och Malmsjön; samt ett mindre nordligt, båda från Svartlösa härad. I Hallsfjärden utfalla Maren och Saltskogsfjärden, den förra begagnad till Södertelje kanal. Det land som sålunda från öster sluttar till besagda fjärdar, upptager en sträcka af 3 till 4 mil från söder till norr och högst 1 mil i bredd, med en landyta af 2 till 2 $^1/_2$ qv. mil och med ungefär 80 fots medelhöjd, omfattande hufvudsakligen Sorunda af Sotholms, Grödinge af Svartlösa och en del af Södertelje socken inom Öknebo, allt af den för Södertörn gemensamma något bergländiga natur.

Från vester, från Öknebo härad, utfalla äfven i nyssnämda fjärdar, och andra med dem sammanhängande, några vattendrag: Hallsfjärden mottager ett från Ånstasjön, Måsnaren och Lanaren, i rigtning åt sydost och öster, genom Bränningeström. I Järnafjärden utfaller Järna-ån, kommande från Långsjön och Wallingen i nordvest, med tillflöde från Ogsjön i vester. Af Simmsjöns vattendrag, vid gränsen till Hölebo härad, höra hit blott en del af sjelfva sjön, och utloppet i Stafbofjärden. Det land, som dessa vatten genomskära, har knappt 2 mils längd från norr till söder, $^1/_2$

till 1 mils bredd, och en areal af 1 ½ qv. mil; omfattande en del af Södertelje, samt Tveta, Öfver- och Ytter-Järna socknar, alla temligen bergländiga med 100 till 120 fots medelhöjd.

Slutligen hör ock hit en del af Trosa-åns ej obetydliga vattendrag, der den går på gränsen till Daga och Rönö härader af Nyköpings län, från sjön Klämmingen genom Frösjön, och under namnet Sigtuna-ån till Sillen, tillsammans öfver en mil åt sydsydost, samt mottager från Öknebo härad dels Skilötsjön, dels ett två mils långt flergrenigt vatten, från Siundasjön, Trönsjön och Agaren, samt Långsjön. Sistnämda sjö och Sillen äro båda af betydlig längd, men blott norra delarne ligga inom länet. Den sednare utfaller genom Nyköpings län, i Trosa-fjärden. Till flodområdet höra här 1 ½ mils längd från norr till söder, ¼ till 1 mils bredd, och en areal af ⅔ qv. mil, omfattande största delen af Wårdinge socken, omvexlande med bergländig mark och jemnare dalgångar, samt af 150 fots medelhöjd. — Alla Saltsjöns fjärdar, vikar och mestadels äfven sunden äro tillgängliga för seglande fartyg, somliga äfven för skepp af större dimensioner. Den s. k. södra yttre segelleden till Stockholm går utanför Landsort, dels innan- dels utanför Ornö, Utö, Nämdö, och Runmarö, möter utanför Windö de östra och yttre norra segellederna, fortgår mellan Wermdö sockens nordliga skär vester ut, och möter den inre norra segelleden i Trälhafvet. Denna går på ömse sidor om Gräsö, utanför Singö, Wäddö och Rådmansö, genom Furusund, innanför Yxlan och Ljusteröarne, samt genom Kodjupet, Waxholmssunden och fjärdarne vid Danderyds skeppslags östra och södra gränser.

Af allt ofvanstående synes, att Stockholms län i följd af sitt läge, såsom utskjutande åt Östersjön å ömse sidor om Mälaren, och genomstruket af tvenne hufvudsakliga vattendelare, utom en mängd mindre, sluttar åt alla väderstreck, norr, öster, söder och vester; och det från en i sig sjelf ringa medelhöjd

inuti landet, för det mesta med sakta lutning, dels i smala, mera eller mindre långsträckta dalgångar, dels å vidsträckta skogsmarker eller slätter; men allt i hög grad oregelbundet, äfven inåt landet ofta likt en uttorkad skärgård, af nära nog samma art, som den ännu qvarvarande, som ligger vid dess kuster. Mindre oregelbundet än bergen gå några större eller mindre sandåsar, hufvudsakligen från norr till söder. Den enda af betydenhet synes vid Flötsund stå i sammanhang med den som stryker genom Upsala län från Elfkarleby i norr. Tydligast framstår den här vid gränsen mellan Erlinghundra och Seminghundra härader, der den under namnet Långåsen bildar vattendelare. Mindre märkbar följer den Norr-, Eds- och Brunnsvikarnes vattendrag genom Sollentuna härad och Danderyds skeppslag, och bildar grunden för en del af Stockholms stad. Vestligast uppsticker den ås som förekommer i Håbo och Bro härader, äfven i de sydligare hithörande Mälar-öarne Munsö och Ekerö. — Långt i norr framstår en tredje i Börstils socken, i rigtning från norr till söder, mellan Öregrundsgrepen och Börstilsjön. Mindre sandåsar förekomma i alla härader, på spridda ställen, å ömse sidor om Mälaren och dess utlopp.

»Hvad [1]) länets geognostiska beskaffenhet beträffar, intages större delen af dess berggrund utaf Gneiss, hvilken hufvudsakligen är af tvenne slag, det ena förande grå, det andra röd fältspat. Röda gneissen återfinner man i länets nordliga delar, der den utgör den allmännaste berggrunden i Wäddö och Häfverö skeppslag, samt större delen af Närdinghundra och Frösåkers härader. Dessutom förekommer den i länets mellersta delar, uti Åkers socken på ömse sidor om Garnsviken, i norra delen af Wermdön, på Waxholmen och några andra i

[1]) Nästföljande uppsatts till Stockholms läns geognosi är författad och benäget meddelad af Herr A. J. Erdman.

dess närhet belägna öar, samt slutligen på större delen af den till skärgården mellan Wermdön och Rådmansö hörande öflock, såsom Ljusterön, Blidön, Svartön, Ingemarsön m. fl. Denna gneiss blir stundom hornblendeförande, såsom på Blidön; stundom åter, såsom i Edbo och Hargs socknar, upptager den fast sparsamt helt små, ofta nästan mikroskopiska korn eller krystaller af magnetisk jernmalm; stundom åter innehålla vissa dess lager, i stället för den vanliga krystalliniska fältspaten, en mera tät varietet deraf, d. v. s. en med qvarz och glimmer mer och mindre genomträngd fältspat (Sveriges s. k. hälleflinta), hvilken händelse inträffar på åtskilliga ställen af Wäddö och Häfverö skeppslag, i synnerhet dess norra och nordöstra delar».

»Den innesluter flerstädes lager af dels hornblendeskiffer, såsom i Åkers, Kulla, Wermdö, Walö och Forssmarks socknar, och dels glimmerskiffer, såsom i Wäddö, Häfverö, Walö, Börstils och Forssmarks, men dessa lager hafva allesammans endast en ringa mäktighet och utsträckning. Detsamma är äfven förhållandet med de lagerformigt efter skiffringen i densamma inkilade bildningar af diorit och granit, som förekomma i östra delen af Wäddö socken på det s. k. Grisselhamnslandet. Dioriten är mycket hornblenderik, och graniten är grofkrystallinisk, förande hvit glimmer och stundom turmaliner».

»Mera anmärkningsvärd är en dylik dioritbildning på Resarön i Waxholmstrakten öster utanför Ryds sockens fasta land. Den fortlöper uti en egen liten rygg utefter öns nordöstra sida, och genomsättes i sin östra ända utaf en vid pass 6 famnar mäktig i nordnordost strykande granitgång, hvilken i anseende till dess beståndsdelars ovanligt grofkrystalliniska utsöndring blifvit föremål för sprängningsarbete. Rörstrands postlinsbruk hemtar nemligen från detta stenbrott, bekant under namn af Ytterby granit- eller mineralbrott, sitt behof af fältspat och qvarz. Men utom detta dess techniska intresse förtjenar den i rent vetenskapligt hänseende äfven uppmärksamhet derföre, att denna granitgång är en bland dem som

innesluta flera för Skandinavien ännu egendomliga mineralier, såsom gadolinit, orthit och yttrotantal. För oss Svenskar har den dessutom en särskildt betydelse, derföre att det var i dess gadolinit, som ytterjorden, och i dess yttrotantal, som tantalsyran upptäcktes, den förra af Gadolin, den sednare af Ekeberg».

»Norra och nordöstra delen af Stockholms län, eller det norra s. k. Roslagen, är af gammalt bekant för sin malmfyndighet, men detta nästan uteslutande inom den terräng, der röda gneissen är rådande. Det är hufvudsakligen jernmalmer, som här brutits eller ännu brytas på smalare streck eller körtlar, fallande uti röda gneissen, eller någon af dess här förut nämda varieteter, eller också i något deruti inkiladt mindre lager af glimmerskiffer. Men många af dessa malmanledningar äro dels redan ödelagde, dels lemna de nu icke så stort utbyte, som i fordna tider. Följande förtjena deribland att ihågkommas: Herrängs, Långskärs och Lappgrufve jernmalmsfält i Häfverö socken nära hafsstranden, Roddarne grufvor i Hökhufvuds socken, Björsta grufva i Hargs, Gråsätra och Mellby i Börstils, samt Wamsta, Botilsbo, Rörbergs, Jufvansbo och Wigelsbo grufvor i Walö socken».

»Af ädlare malmfyndigheter må nämnas Björnebo koppargrufva i Walö socken, och Borggårds silfvergrufva i Hökhufvuds, jemte några andra mindre betydande skärpningar, hvilka dock alla för längesedan äro ödelagda, likasom Ortala svafvelkisgrufva i Wäddö socken, som på 1600-talet lärer blifvit bearbetad för tillverkning af svafvel.»

»Flera lager af kornig kalksten förekomma här i länets norra del, såsom t. ex. vid Lorthamn i Wäddö socken, på Singön, Sladdarön, Wessersön, Gräsön, Alskäret, samt på flera ställen i Hargs, Börstils, Forssmarks och Walö socknar. Kalkstenen på Alskäret är ganska hvit, finkornig och fast, så att den med fördel kan användas till allehanda stenhuggararbeten, såsom grafvårdar, fensterplattor, bordskifvor m. m., som af det

till Stockholm förda materialet vid Stenhuggeriet derstädes förfärdigas».

»På södra delen af Öregrunds-ön förekommer, vid den s. k. Badstuguviken, i dervarande gneiss, ett gångformigt lager af serpentinfels, som, bildande en rad af låga afrundade kullar, fortsätter 40 till 50 famnar i rigtning mot nordvest, med en mäktighet af 4 till 5 famnar».

»Grå gneiss sträcker sig med få undantag, som strax skola nämnas, utöfver den öfriga delen af länet. Den framvisar på olika trakter flera artförändringar. Än har den i mer eller mindre grad upptagit hornblende i sin massa, den har blifvit en hornblendegneiss, såsom förhållandet är på hela den kuststräcka, som i länets mellersta del från Åkers socken fortsätter mot nordost förbi Norrtelje till Wätö och Björkö, d. v. s. uti Åkers, Frötuna och Wätö skeppslager; än är den åter temligen ren och fri från främmande inblandning, såsom i de härader, som hafva sitt läge mellan nyssnämde skeppslager i öster, och Mälarvikarne vid Upsala länegräns i vester; än förekommer den mera och mindre impregnerad med små korn eller krystaller af rödbrun granat eller fjäll och blad af graphit, såsom fallet är i hela Södertörn, samt större delen af Wermdön och Öknebo härad».

»Hela den vidsträckta slättbygden omkring och emellan Widbo, Lunda, Norrsunda, Husby och Odensala kyrkor har till berggrund grå glimmerskiffer, synlig uti de flera små bergkullar eller låga hällar, som der uppsticka ur de lösa jordlagren. Denna glimmerskiffer genomsättes flerstädes af åtskilliga större och mindre gångar af grofkrystallinisk turmalinförande granit, som, ofta nog af betydlig mäktighet, ses fortsätta flera hundrade alnar i nordnordostlig rigtning, eller nära vinkelrätt mot glimmerskifferns skiffringsdirektion».

»Trakterna närmast norr och vester om hufvudstaden betäckas af småkornig granit, som i de närmast intill Stockholm belägna socknarne, såsom Solna, Bromma, Spånga, Jer-

fälla, och på Svartsjölandet är af grå eller gråhvit färg, men i de på ömse sidor om Edsviken samt Sollentuna och Wallentuna-sjöarne mera i norr belägna socknarne, såsom Eds, Sollentuna, Täby, Fresta, Hammarby och Angarns, utmärker sig genom röd eller rödlätt färg. Dess småkorniga eller finkorniga textur, och dess i följd deraf större fasthet och mindre benägenhet att af atmospheriska omskiftningar angripas, gör den särdeles lämplig till allehanda slags byggnadssten, både tuktad och otuktad, och hufvudstadens behof i detta hänseende förses också från åtskilliga i dess grannskap anlagde granitbrott, hvaribland isynnerhet Solna- och Svartsjö-brotten utmärka sig för en vacker och varaktig stenart».

»På gränsen af Salems och Öster-Telje socknar i Södertörn träffas en liten bildning af hyperit, uppstickande i en samling flacka bergklippor utmed vestra sidan af sjön Tullan. Tvenne andra något mera betydliga hyperitbildningar i länets mellersta del invid hafvet, den ena i nordöstra delen af Åkers socken, och den andra på Rådmansön, förtjena äfven derföre en större uppmärksamhet, att det dem tillhörande fältspatsartade mineralet icke såsom vanligt i dylika bildningar är labrador, utan anorthit, hvilket förhållande, så vidt man hittills vet, är alldeles eget för dessa båda lokaler».

»Någon malmfyndighet uti länets mellersta del norr om Stockholm är ännu icke yppad, men deremot arbetas uti dess södra del i Södertörn några jernmalmslager, hvilka alla falla i dervarande gråa gneiss. Af dessa intaga Utö välbekanta jerngrufvor i norra ändan af ön utaf samma namn, belägen ungefär 1 mil från fasta landet ytterst i hafsbandet, ostridigt första rummet. Många af de Norrländska masugnarne hemta, i anseende till den lätta sjötransporten, en stor del af sitt malmbehof från dessa gamla grufvor. Järna grufvefält på Järna sockens allmänning innefattar flera mindre grufvor och skärpningar på jernmalm, af hvilka de flesta dock äro af mindre betydenhet».

»Granatförande grå gneissen i länets södra del innesluter ganska många mer eller mindre mäktiga lager af kornig kalksten, hvaraf blott må nämnas kalkbrotten på Karta holme i Sorunda socken, vid Eriksberg i Ösmo, samt Skylöt, Långbro, Siunda och Hjortsberga i Wårdinge socken».

»Deremot sakna mellersta delarne af länet, så vidt man hittills vet, all närvaro af dylika kalklager. Denna brist på råämne till en sådan nödvändighetsartikel är likväl af naturen till en del afhjelpt derigenom, att utmed hela skärgården, och äfven flera mil inåt landet lösa stycken och stenblock af tät petrifikatförande grå eller rödbrun s. k. Silurisk kalksten träffas kringspridda uppå eller ibland de lösare jordlagren, der de uppgräfvas och tillgodogöras. Likaledes träffas på flere af öarne i skärgården, men synnerligast på Björkön och Rådmansön dylika lösa stenblock af grå eller rödlätt sandsten, som i långliga tider varit för öboarne en god inkomstkälla, genom det användande denna stenart vunnit till qvarnstenar, masugnsbyggnader, och hvarjehanda stenhuggar-arbeten. Man förmodar icke utan skäl, att dessa kalkstens- och sandstens-block, till hvilka man ingenstädes i dessa trakter kunnat upptäcka fasta klyften, en gång utgjort länkar uti en och samma öfvergångsformation, hvilken, i närheten någonstädes utbredd, sedermera vid någon våldsam naturtilldragelse blifvit omstörtad och till större delen nedsänkt i hafvets djup, såsom minnesmärken hvarefter dessa splittrade ruiner nu qvarligga».

»Lager af söndergrusade snäckskal finnas på åtskilliga ställen inom länet, vid olika höjd öfver hafsytan, såsom vid Solna utanför Stockholm på 30 till 40 fots höjd öfver hafvet, vid Skans tull, vid Södertelje kanal på 40 till 90 fot öfver hafvet, vid Örby i Bränkyrka socken på 70 fots höjd, på Wermdön vid Wiks herrgård m. fl. st. Aflagringen af dessa skaldjur, hvars lemningar till största delen tillhöra sådana arter, som ännu finnas lefvande i Östersjön, utvisar ovedersägligt, att denna sjös vatten, i en jemförelsevis kanhända icke

så aflägsen tidsperiod, intagit en mycket högre niveau, än dess nuvarande, eller med andra ord, att fasta landet sedan tiden för dessa aflagringar höjt sig öfver ytan af omgifvande haf. Det är till och med ganska sannolikt, att åtskilliga af dessa snäcklager blifvit afsatta efter tiden för landets första befolkande, och att åtminstone vissa trakter, hvilka under en tid utgjort fast land, en annan åter måst vika för vattnets herradöme, d. v. s. att landet vexelvis varit underkastadt höjningar och sänkningar äfven under historisk tid. Till en sådan förmodan ledes man bland annat deraf, att vid gräfningen af Södertelje kanal, på 280 alnars afstånd från Saltsjöstranden, och på 34 fots djup under jordytan, således på en relativt lägre höjd än snäcklagren, påträffades i sandmassan lemningar efter en gammal fiskarstuga, hvars grund befanns i jemnhöjd med vattenytan i Saltsjön nu för tiden. Likaledes fann man vid samma kanalgräfning mellan Maren och Mälaren, på 6 fots djup under jordytan, men till lika djup med vattenytan i Maren, ett vrak af en Lödja, eller lång och smal roddarbåt, som med förstäfven vänd uppemot Mälaren, var nedbäddad i en svartaktig jord, men öfverhöljd till nyssnämda höjd af 6 fot, med rent grus eller klapperblandad sand, med inneliggande större eller mindre jordstenar af ända till 1 à 2 kubikalnars storlek. Fartyget, som var af ek, och af en särdeles vacker skapnad, tillkännagaf en hög ålder, i det att intet tecken till jern fanns i dess sammansättning, utan allenast trädnaglar både i köl, timmer och bordläggning».

Jordmånen, närmast beroende af ytformation och berggrund, omvexlar ock med dem i detta vidsträckta län. Å de stora slätterna i mellersta delens vestra sluttning mot Mälaren är mera eller mindre god lera eller svartmylla rådande; på Mälaröarne likaledes, men af ännu bördigare art, på de nordligaste trakternas äfven jemna sluttning mot Bottniska och Åländska hafven råder dels stenbunden lerjord eller svartmylla, dels närmare mot stranden finnött sand. I den öfriga kustbygden,

och derhän sluttande trakter af länets mellersta del, äfvensom i Södertörn äro dalgångarne flerstädes, till följd af fordom högre vattenstånd, ler- eller mergel-haltiga; de högre trakterna ha mera stenbunden ler-, svart- eller sand-mylla, med hvarandra omvexlande. Både berg- och sand-åsar bära eller hafva burit skog.

Klimatet företer ej mindre olikhet än jordmånen. Slättbygdernas, och äfven de nordligare Mälarsträndernas är i allmänhet torrare, jemnare, mindre utsatt för hastiga omkastningar; de yttre kustbygdernas åter fuktigare och mera beroende af vindkast. För Stockholm, under 59° 20′ 33″ latitud, är luftens årliga medelvärma (åren 1808—22) beräknad till + 5,66; för Upsala, som ligger vid 59° 51′ 40″, i jemnbredd med Stockholms läns mellersta slättbygder, men för sitt läge nära Mälaren kanske torde vara något bättre lottadt än dessa, är den beräknad (1739—57 och 1774—1803) till + 5,36, och för en något sednare tid (1835—44) till + 4,70; för det något sydligare, invid Mälaren belägna Sigtuna, vid 59° 37′ 20″, är den i de samma sednare åren funnen vara + 5,12 [2]). Den högsta värme är i Stockholm anmärkt (d. 3 Juli 1811) till

---

[2]) Till en fullständigare öfversigt kan följande, för månader sammandragna tabell tjena:

	Stockholm, 1813—22.	Upsala, 1835, Aug. — 1845, Jul.	Sigtuna, 1835—44.
Januari	— 4,06.	— 4,89.	— 5,20.
Februari	— 2,59.	— 5,98.	— 4,94.
Mars	— 0,53.	— 3,21.	— 2,48.
April	+ 4,01.	+ 2,94.	+ 2,42.
Maj	+ 9,01.	+ 9,13.	+ 7,97.
Juni	+ 13,95.	+ 14,05.	+ 14,35.
Juli	+ 17,71.	+ 15,74.	+ 17,12.
Augusti	+ 15,67.	+ 15,44.	+ 16,81.
September	+ 12,05.	+ 10,93.	+ 12,91.
Oktober	+ 6,82.	+ 5,20.	+ 4,42.
November	+ 2,51.	— 0,38.	— 0,60.
December	— 2,27.	— 2,51.	— 2,63.

+ 36, den högsta kyla (d. 20 Jan. 1814) till — 32; i Upsala den förra (d. 21 Juli 1811) till + 33,5, den sednare (d. 27 Jan. 1809) till — 32; i Sigtuna, för de sednare åren, den förra (d. 9 Juli 1843) till + 31, den sednare (d. 14 Febr. 1838) till — 29. Jordtemperaturen är i Stockholm beräknad till + 6,61, i Upsala till 6,69 à 6,71; vid Elfkarleby, som ligger nästan i jemnbredd med Stockholms läns nordligaste del, till + 5,65; vid Läggsta i Nyköpings län, ett par mil från gränsen af Södertörn, till + 6,90. Hafvets temperatur är i allmänhet jemnare än insjöarnes, och kan vid Norrteljes skärgård, mellan de yttersta öarne, efter solståndet stiga till + 15, till och med + 21; den håller sig ock längre tid hög om hösten, än i insjöarne, och bereder skärgården en långvarigare eftersommar och höst, hvaremot åter drifisen temligen länge afkyler klimatet om våren. Ungefär detsamma är anmärkt i Södertörns skärgård, vid Muskön. Dylikt är ock förhållandet med Mälarens isar, som numera oftast bryta fullt upp kring slutet af April [3]). — Regnfallet är för Stockholm beräknadt till 23,8 tum (år 1788—1801), för Upsala till 18,3 tum (år

[3]) Öfverhufvud taget inträffar, åt Mälarsidan, snölossningen i Mars och första hälften af April, lärkans ankomst i första hälften af Mars; vårblommorna framkomma från midten af April till midten af Maj, svalan och göken anlända i början af Maj, då Mälarens is gått upp; träden löfvas, rågen går i ax från midten till slutet af Maj; fruktträden blomma vid slutet af Maj och början af Juni; Linnean blommar vid Solståndet; ängarne slås, och starkaste medelvärman infaller, under Juli; säden skördas i Augusti, då starkaste sommarvärman omvexlar med nattlig svalka; sådden och första nattfrosterna tillhöra slutet af Augusti och midten af September, svalan flyttar vid den sednare tiden; trädens löf falla af i slutet af September och under Oktober; marken fryser till i November; vintern räcker öfver December till och med Februari, och är ej sällan skarpast under sistnämda månad. — Dessa och de flesta öfriga anmärkningarne om klimat och temperatur äro lånade ur Schagerströms akad. disputation *Conspectus Vegetationis Uplandicæ* 1845; andra ur Wahlströms *plantæ vasc. in reg. Telgæ Borealis*, 1847; och ur *Sigtuna, det fordna och närvarande*, 1847. Dessa tre arbeten stödja sig åter till ej ringa del på Ehrenheims, Wahlenbergs o. a. observationer.

1835—45). Särdeles äro för kusterna de östliga vindarne regn- och snö-förande; vestan och nordan äro för de inre bygderna mera rådande, och för alla mera torra.

Vextligheten, beroende af jordmån och klimat, är naturligtvis olika i olika trakter. Hela länets flora är otvifvelaktigt bland de rikaste i Sverige, särdeles i följd af den halft insulära belägenheten, men omvexlande efter läget mot Mälaren eller Saltsjön, i skogs-, slätt- eller bergsbygd; dock ända upp till nordligaste delen af Roslagen äro åtminstone de trädarter, som utgöra skogar och trädgårdar, och de sädesarter, som för dagliga lifvets uppehälle odlas, desamma som längre ned, och som öfverhufvud i Mälartrakterna, men visserligen i olika proportioner sig emellan. Lyckligast lottade för all slags vegetation synas Mälaröarne vara, och det hvad fruktträden och sädesslagen angår, ej minst i följd af den mest uråldriga kultur; Sigtuna, med läge mot södersolen, delar samma fördelar, så vidt den grundare jordmånen vid foten af kala berg det medgifver, och det samma gäller om mången annan enskildt bygd, särdeles kring hufvudstaden, och upp emot Upsala. Mera eller mindre vanlottade i vextlighet äro en del flacka, sandiga bygder, såsom på Gräsö, Singö, Wäddö, Norrön af Börstil, samt i Harg och Edbo socknar, eller bergländiga och kärriga, såsom i Forssmark, Walö, Bladåker, yttre trakterna af Hökhufvud, de inre af Häfverö och Wäddö, de norra af Söderbykarl och Lohärad, delar af Frötuna, Rådmansö, Länna, Riala o. a. längre ned utefter kusten, några hedlika skogsmarker mellan slättbygderna i mellersta vestern, gränstrakterna mellan Södertörns särskildta härader o. s. v. I allmänhet har Forssell beräknat, att af hela länets areal 3,52 qv. mil utgöres af öppen åkerjord, 7,04 af äng och betesmark, 51,83 af utmark, skog och berg, 3,87 af insjöar och kärr; först anförda tal torde böra höjas.

På mineralhaltiga källor är ingen brist, men i större mån begagnade äro blott få, framför alla en å Djurgården vid Stockholm. Af ej mineralhaltiga anmärkas, för sin rikedom

eller godhet, Norr- och Söderteljes, båda i sednaste åren använda för vattenkur-anstalter, Haga i Solna, Wårby i Huddinge m. fl.

Stockholms län utgör, i följd af sitt läge och öfriga naturförhållanden, åtminstone delvis en bland mellersta Sveriges äldsta bygder. Mälarstränderna, hela slätten, och vissa delar af saltsjökusten, förete en ansenlig rikedom på gamla grafhögar, stensättningar, bauta- och runstenar. Ej mindre har sagan att förtälja om många enskildta orter, såsom om Sigtuna och Lofö, om Stocksund, Agnafit, Sotaskär m. fl. Från både de inre och yttre vattnen hafva vikingar utgått att hemsöka främmande länder. Kring Sigtuna, kanske dock från början utom länet, är att söka ett af de första spår till högre och fredligare kultur, till stads- och statsbildning; likasom ock samma ort, och andra flera vid Mälaren, just i följd af sitt välstånd, blefvo föremål för främmande vikingars plundringståg, tills på 1200-talet Stockholms grundläggning stängde sjön för dem. Månget minne af hednisk religion lefver än i ortsnamn, i sägner och skrock. Christendomens första predikande i Svealand, trenne sekler innan den här slog fasta rötter, hör till detta län, eller dess gränser, så vida Birka är att söka här, å Björkön eller vid Sigtuna; vid vägen dit märkes redan tidigt Telge (Södertelje), och i dess nejd ligga några af Södertörns äldsta kyrkor, den ena uppkallad efter den i orten infödde S:t Botvid. I närheten af Sigtuna, vid Wiby, låg troligen det äldsta klostret inom mellersta Sverige, hvars egobref gifva oss namnen på en mängd gårdar i nejden redan från 1100-talet; detsamma gäller dernäst om de två kloster utom länet, Sko och Saba eller Juleta, som uppvexte ur Wibyklostrets grund; derpå om Sigtuna kloster, och Stockholms flera, framför allt S:t Clara. Fyra af länets 6 städer äro att räkna från medeltiden.

De gamla landskapsnamnen Tiundaland, Attundaland och Roden, tre af Uplands delar, samt Tören af Södermanland förekomma ock ofta i handlingar från samma tid; ej mindre deras underafdelningar, hundaren eller härader och skeppslager i verldsligt hänseende, *provinciæ* eller prosterier i kyrkligt, ej alltid motsvarande hvarandra, samt socknar. Till Tiundaland, hela Uplands mellersta del, hörde här Närdinghundra och mindre delar af sydligare härader. Attundaland, öster om Stäkessund, omfattade Erlinghundra, Seming-, Lång-, Sju- och Lyhundra, Wallen- och Sollentuna, samt åtminstone delar af Färentuna. Hvad nu utgör Frösåkers härad, och skeppslagerna söder ut till Stockholm, hörde till Roden, äfven kallad »Roden ofvanför Stockholm», kanske ock »Norra Roden», hvaraf vill synas, som äfven kusten af Södermanland burit ett dylikt namn. Å andra sidan tyckes dels det nyare namnet Södertörn, dels sagans lokalbestämning för Agnafit, att det låg på Taurens östra sida, vester om Stocksund, såvida detta skall sökas på det ställe, som nu bär samma namn, antyda att Tören sträckt sig äfven norr om Stockholm. Säkert är att den längre fram förekommer såsom delad i Öfra och Yttra Tören, den förra närmast söder om Stockholm, motsvarande Svartlösa härad, den sednare Sotholms och Öknebo, hvilka häradsnamn åtminstone kring slutet af medeltiden börja framstå. Äfven af de Upländska skeppslagernas namn har man åtminstone några, såsom *Danarea*, *Riudboa*, *Acherboa* och *Telgboa*. Det var med hänsyn till utrustning för krig och sjötåg, som Roden utgjorde ett eget för sig; i lagskipning hörde dess särskildta delar under de andra ländernas folklandsting, och i andliga fall under deras prosterier *). Af de socknar, som nu finnas

*) I kyrkligt hänseende har, enligt en handling af år 1314, till *Tiundia* af Erkestiftet hört, inom detta län: af *Nærdhingiahundæri*, nuvarande Närdinghundra, med Edbo af Frösåkers härad; af *Rodhin*, hvad som nu för öfrigt utgör sistnämda härad, dock så att de i

i länet, saknas i 1300-talets handlingar högst få; de flesta förekomma redan då såsom egna pastorater för sig, äfven sådana som nu äro annexer till andra; likaledes känner man af de flesta pastoraternas kyrkoherdar *(curati)* åtminstone en och annan från medeltiden. Antalet af gårdar, som nämnas såsom kyrkliga tillhörigheter, eller annars i köpe-, bytes- och donations-bref, vexer med hvarje års handlingar; och dels af de spår man deruti, och i rikedomen af fornminnen, kan finna till kulturens ålder, dels af socknarnes och deras olika delars nu-

---

nyare tider bildade Gräsö och Forssmarks socknar innefattas under andra; samt af *Habohundæri*, tre socknar, S:t Per, Haga och Wassunda. *Attundia* omfattade, inom nuv. Stockholms län: *Arlendahundæri*, nu Erlinghundra, inberäknade 2 kyrkor i Sigtuna, S:t Olof och Lars; *Sæmingiahundæri*, nu Seminghundra; *Langhundæri*, nu Långhundra utom Lagga, som dock nämnes såsom prebende, hvaremot härtill kommo Åker af Åkers skeppslag, Ryd af Danderyds, och Wermdö, omfattande sannolikt äfven dess nuv. annexer; *Valendahundæri*, nu Wallentuna härad, med Täby af Danderyds skeppslag, dock att Fresta och Angarn ej i samma handling uttryckligen nämnas, utan synas förekomma såsom annexer till Hammarby och Wada, äfvensom Össeby synes vara räknadt till Langhundæri, såsom annex till Garn; *Sollendahundæri*, nu Sollentuna härad, med Solna af Danderyds skeppslag, kanske äfven omfattande Lidingön, och S:t Clara kloster i Stockholm; delar af *Brohundæri*, motsvarande Färentuna härad, utom Ekerö och Adelsö; *Sæhundæri*, nu Sjuhundra, med Riala, troligen omfattande nuv. Kulla, och så att äfvenledes Rö synes förekomma såsom annex till Rimbo, och f. d. Fasta och Esterna kanske under namnet *Sæbohæred*, så vida ej detta skulle vara nuv. Skederid; *Lyhundæri*, nuv. Lyhundra, samt Frötuna, Bro och Wäddö skeppslager, men så att antingen Skederid eller Malstad förekommer såsom annex till Husby, men intetdera nämnes särskildt, f. d. Karlskyrka torde vara det annex, som föres till Söderby, och Rådmansö till Frötuna, hvaremot Wätö och Singö alldeles saknas. Till prov. *Trøghd* af *Fiædhrundia* föres Adelsön. I en handling från sannolikt samma tid föres till *præpositura Tørensis* af Strengnäs stift hela nuvarande Södertörn, jemte Hölebo och en del af Selebo härader, båda utom länet, samt Ekerö af Färentuna; men alla kapellerna i skärgården och under Bränkyrka socken saknas, denna sistnämda heter sjelf Wantør (kanske Ofvan-Tör), och Ytter-Järna synes förekomma såsom annex till Öfver-Järna. I sednare handlingar återfinner man äfven de nu ej uttryckligen nämda socknarne.

varande relativa vidd och folkmängd, kan man här, som i de flesta landskap, med någon sannolikhet sluta till odlingens successiva gång. Den har här som annorstädes, mest följt vattendragen uppåt skogs- och bergstrakter; hvarvid dock för detta län måste ihågkommas, att dess läge mellan vatten åt flera håll, har måst gifva kolonisationen flerfaldiga rigtningar, hufvudsakligen åt nordost från Mälaren, åt nordvest från Saltsjön, dock längst bort kanske från norr till söder.

Attundaland med dess Roden har sannolikt bildat en egen lagsaga, tills det kom under Uplands gemensamma landskapslag; ännu längre synes det ha bibehållit sina egna landsting, vid *Folklandztingstadh*, troligen vid Närtuna kyrka, der i början af 1300-talet en stad höll på att bilda sig, tills den gick under för grannstädernas afund, och styrelsens deraf framkallade åtgärder till dess upplösning. Tören synes ursprungligen ha hört under Södermanlands, men sedermera under Uplands lag; i nyare tider lades det 1689 åter under Södermanlands lagsaga, 1719 under Uplands; år 1832 delades denna lagsaga, så att hela Stockholms län kom till Södermanlands och Gottlands. Med innevarande års början har hela denna rättsinstans upphört. Domsagornas fördelning har ej varit utan förändringar [5]. — Uplands höfdingedöme, med Stockholm oftast till residens, har likaledes åtminstone tidtals omfattat äfven Södertörn, och norr om Mälaren än hela Upland, än med undantag af vissa delar: särdeles har Svartsjö eller Färentuna län varit eget för sig, äfven i nyare tider (1680—1719, och 1771—1810); Södertörn lades 1689 till Södermanland, 1720 åter till Stockholms län, som 1714, efter flera föregående försök, blifvit afgörande bildadt genom Uplands delning, då ock hit lades tre socknar af Håbo härad, på östra

---

[5]) Genom den sista af år 1844 lades Färentuna härad till Sollentuna, Danderyds, Åkers och Wermdö domsaga, i utbyte mot Wallentuna, som förenades med Erling-, Seming- och Långhundra häraders domsaga (jfr tabellen, sid. 39).

sidan om Mälarsunden. Sednare är Ekeby åtting i Olands härad utbytt mot Sandby i Frösåkers. Häraderna hafva föröfrigt hufvudsakligen förblifvit oförändrade, men de med ett enda undantag af flera härader bestående fögderiernas antal har blifvit minskadt, såsom då alla tre häraderna i Södertörn år 1839 sammanslogos till ett fögderi, i stället för två. — I kyrkligt hänseende har länets andel af Upland alltid hört till Upsala Erkestift, Södertörn till Strengnäs stift; blott af Färentuna härad har under medeltiden en del hört till sistnämda stift. Prosteriernas omfång har ej varit lika oförändradt.

Stockholms läns nuvarande indelning för administrativa ändamål af olika slag är följande: för lagskipningen finnas 5 domsagor och 19 tingslager, motsvarande 13 härader och 6 skeppslager, allt under Svea Hofrätt i Stockholm; för den civila förvaltningen, under inseende af Landshöfdinge-embetet i Stockholm, finnas 7 fögderier, och 22 länsmans-distrikter, i det några större härader sönderfalla i tvenne distrikter; härtill komma i båda afseendena 6 städer, med hvar sin Rådhusrätt och tillika Magistrat, i trenne städer under hvar sin borgmästare, i Öregrund och Östhammar under en gemensam, i Waxholm under en justitiarie. Med afseende på bergverksdriften, med dertill hörande jurisdiktion och uppbörd, hör länets andel af Upland till Uplands och Roslags bergslag af Uplands och Gefleborgs bergmästaredöme; Södertörn till Södermanlands bergslag af Södermanlands och Östergötlands bergmästaredöme. För medicinalvården har länet två provincialläkare, i Stockholm och Norrtelje, en extra prov.-läkare i Sigtuna, en prov.-chirurg i Stockholm, tre distriktsläkare, vid Tumba i Södertörn, vid Gustafsberg för Wermdö skeppslag, och vid Harg för nordligaste Roslagen, den sistnämde tillika bruksläkare på stället, samt två stadsläkare, i Norrtelje och Södertelje, den förre tillika lazarettsläkare; utom åtskilliga andra vid särskildta verk och inrättningar anställde [6]). För öf-

---

[6]) Nemligen vid Stockholms stads och läns kurhus, Nya Cellfängelset

rigt räknar länet 7 postmästare, i de sex städerna och vid Dalarö, samt en postkommissarie vid Grisselhamn; 7 tullinspektorer, i fem städer, samt vid Furusund och Dalarö, en tullförvaltare vid Grisselhamn, och en tullkammar-föreståndare i Sigtuna, allt inom Centraldistriktet; en förste, en andre landtmätare, 10 ordinarie och 7 vice-kommissions-landtmätare; allt utom lägre tjenstemän. — I militäriskt afseende höra hit, utom befäl och spel, mindre delen af Uplands infanteri-regemente, 243 numror, tillhörande Sigtuna, Hundra, och en del af Rasbo kompagnier; mindre delen af Lifregements dragoner, 220 numror, tillhörande Lifsqvadronen, Roslags och en del af Upsala sqvadron; och 14 numror af Lifregements grenadierer, allt af fjerde Militär-distriktet; samt af Flottan, 602 båtsmän, utgörande Södermanlands första kompagni, södra Roslags tvenne, norra Roslags andra, och hälften af den första, allt af Stockholms station. Vid Waxholms och Dalarö fästningar, samt Grisselhamns gränsbevaknings-station, finnas kommendanter; vid de båda fästningarne äfven afdelningar af Svea Artilleriregemente, samt några af ingeniör-korpsens befäl och underbefäl; vid Waxholm och Grisselhamn större och mindre arbetskommenderingar af åtskilliga slag. Sjutton telegrapher, inom fem linier under Centralstationen i Stockholm, finnas inom länet [7]; och 14 lotsplatser [8], samt 8 fyrar [9], inom norra Lotsdistriktet. — För den kyrkliga förvaltningen slutligen höra till länet

---

å Norrmalm, Löwenströmska lasarettet i Hammarby, Institutet för döfstumma och blinda å Manilla på Djurgården, Djurgårds helsobrunn, Carlbergs krigsakademi; vid Waxholm för dervarande militär och arbetskommendering; vid Drottningholm, Utö grufvor, Forssmarks och Schebo bruk o. s. v.

[7]) Vid Landsort, Nynäs, Elfsnabben; Dalarö, Ornö, Små Dalarö; Sandhamn, Runmarö, Skälsmara; Trindtorp, Älta; Furusund, Yxlaö, Siarö, Marsättra, Waxholm och Kummelnäs.

[8]) Arholma, Tjockö, Furusund, Svenska Högarne, Sandhamn, Husarö, Stockholms vid Runmarö, Berghamn, Dalarö, Landsort, Södertelje, Waxholm, Öregrund, och Måssestens vid Svartklubben.

[9]) Söderarms, Korssö och Landsorts spegelfyrar, Grönskärs lentille-,

8 hela prosterier af Upsala stift, större delen af ett 9:de, och något af ett 10:de, samt 2 prosterier af Strengnäs stift, det ena ej helt. De förra innehålla tillsammans 54 hela och 2 halfva pastorater, med 86 socknar och 3 slottskapeller; de sednare åter 12 pastorater, med 24 socknar och 1 slottskapell. Härtill komma delar af tvenne pastorater, och tvenne socknar, som lyda under Stockholms stads Consistorium.

Alla dessa olika fördelningar äro ytterligare i detalj från hvarandra afvikande, i det olika delar af samma socken höra till olika härader o. s. v. [1]. — Vi hänvisa till nedanstående not och hosföljande tabeller:

Örskärs och Svartklubbens blink-, Djurstens och Understens reverber-fyrar.

[1]) Till Frötuna skeppslag höra delar af Husby Lyhundra, Estuna och Wätö; till Sjuhundra härad, en del af nämda Husby; till Lyhundra, en del af Bro; till Wäddö skeppslag, delar af Söderbykarl, Bro och Börstil; till Närdinghundra härad, en del af Fasterna; till Frösåkers en del af Ununge; Ljusterö socken af Wermdö skeppslag är delad mellan Wermdö och Riala pastorater; Össeby-Garn är nyligen bildad af Össeby i Wallentuna och Garn i Långhundra, förut af gammalt förenade till ett pastorat; o. s. v.

5 Domsagor.	7 Fögderier.	13 Härader och 6 Skeppslager.	110 Socknar utom delar af 2.
3:e Doms. (Färentuna, Sollentuna, Danderyds, Åkers och Wermdö).	Färentuna.	Färentuna hd. (Tingställe: Svartsjö.)	Lofö, Skå, Sånga, Hillersjö, Färentuna, Ekerö, Munsö, Adelsö.
	Sollentuna, Wallentuna och Danderyds.	Sollentuna hd. (Tgst. Barkarby.)	Bromma, Spånga, Jerfälla, Sollentuna, Ed.
		Danderyds skpl. (Tgst. Ensta.)	Solna, Kgl. Djurgården (större delen), Danderyd, Lidingö, Täby, Östra Ryd.
4:e Doms. (Erling-, Seming-, och Långhundra samt Wallentuna).		Wallentuna hd. (Tgst. Åbyholm.)	Fresta, Hammarby, Wallentuna, Angarn, Wada, f. d. Össeby.
	Erlinghundra, Seminghundra, och Långhundra.	Erlinghundra hd. (Tgst. Märsta.)	Norrsunda, Husby, Odensala, Sankt Olof, Sankt Per, Haga, Wassunda, Alsike, Knifsta.
		Seminghundra hd. (Tgst. Kimsta.)	Skånella, Markim, Orkesta, Frösunda, Lunda, Skeptuna, Widbo.
		Långhundra hd. (Tgst. Lindberga.)	F. d. Garn, Kårsta, Närtuna, Gottröra, Husby, Östuna, Lagga.
3:e Doms. (se ofvan.)	Wermdö, Åkers, och Frötuna.	Wermdö skpl. (Tgst. Wermdö kkby.)	Wermdö, Bo, Ingarö, Djurö, Möja, Ljusterö.
		Åkers skpl. (Tgst. Wira o. L. Säby.)	Åker, Kulla, Riala.
2:a Doms. (Sjuhundra, Närding- och Lyhundra, Frötuna o. Lånna).		Frötuna skpl. (Tgst. Norrtelje.)	Lånna, Blidö, Frötuna, Rådmansö, (delar af Husby Lyh., Estuna o. Wätö).
	Sjuhundra, Lyhundra, Bro, och Wäddö.	Sjuhundra hd. (Tgst. Finsta.)	Skederid, Rö, Rimbo, Fasterna (ej hel), en del af Husby Lyh.
		Lyhundra hd. (Tgst. Norrtelje.)	Husby (till hälften), Malsta, Lohärad, Estuna (ej hel), Söderbykarl (ej hel), (en del af Bro).
1:a Doms. (Frösåkers, Wäddö, Häfverö, Bro och Wätö.)		Bro skpl. (Tgst. Norrtelje.)	Bro (ej hel), Wätö (ej hel).
		Wäddö skpl. (Tgst. Ortalalund.)	Wäddö, Häfverö, Singö, (delar af Söderbykarl, Bro och Börstil).
2:a D:s. (se ofvan.)	Närdinghundra och Frösåkers.	Närdinghundra hd. (Tgst. Gränsta.)	Almunge, Knutby, Faringe, Bladåker, Edsbro, Ununge (ej hel), (en del af Fasterna).
1:a D:s. (se ofvan.)		Frösåkers hd. (Tgst. Östhammar.)	Edebo, Harg, Börstil (ej hel), Gräsö, Hökhufvud, Walö, Forssmark, (en del af Ununge).
5:te Doms. (Sotholms, Öknebo, och Svartlösa.)	Svartlösa, Sotholms, och Öknebo, eller Södertörns.	Svartlösa hd. (Tgst. Fittja.)	Bränkyrka, Nacka, Erstavik, Sicklaö, Huddunge, Botkyrka, Salem, Grödinge.
		Sotholms hd. (Tgst. W. Haninge kkby.)	Tyresjö, Dalarö, Öster Haninge, Nämdö, Ornö, Utö, Wester Haninge, Muskö, Ösmo, Sorunda, Torö.
		Öknebo hd. (Tgst. Södertelje.)	Södertelje landsförsamling (f. d. Öster och Wester Telje), Tveta, Turinge, Öfver Järna, Ytter Järna, Wårdinge.

Af 2 Stift.	12 Prosterier hela el. delvis.	66 hela, 2 halfva Pastorater, och delar af 2. 116 Socknar, delar af 2, samt 4 slottskapeller.
Upsala Erkestift.	Svartsjö.	Lofö med Drottningholms slott, Regalt af 3:e klassen. Ekerö, Konsistorielt, 3. Munsö, K. 3. Adelsö, K. 3. Sånga o. Skå, R. 2. Färentuna o. Hillersjö, R. 2.
	Westra Roslags.	Bromma, R. 3. Spånga o. Jerfälla K. 2. Ed o. Sollentuna, K. 2. Fresta o. Hammarby, K. 2. Wallentuna, K. 2. Wada o. Angarn, K. 3. Össeby-Garn, K. 3.
	Östra Roslags.	Solna m. Carlbergs o. Ulriksdals slott, R. 3. Danderyd o. Lidingö, R. 3. Täby, R. 2. Östra Ryd, Patronelt, 3. Wermdö m. Bo, Ingarö el. Pilhamn, Djurhamn, Möja o. Södra Ljusterö kapellsocknar, P. 2. Waxholm, K. 3. Öster Åker, P. 2.
	Erlinghundra.	Odensala o. Husby, K. 2. Sigtuna, S:t Olof o. S:t Per, R. 3. Wassunda o. Haga, K. 2. Alsike o. Knifsta, K. 2.
	Seminghundra.	Skånella o. Norrsunda, K. 2. Markim o. Orkesta, K. 3. Frösunda o. Kårsta, K. 2. Skeptuna o. Lunda, R. 2. Närtuna o. Gottröra, R. 2. Widbo o. Husby Långhundra, K. 2.
	Af Waxala.	Lagga o. Östuna, K. 2.
	Sjuhundra.	Riala o. Kulla, m. Norra Ljusterö kapellsocken, K. 2. Länna o. Blidö, K. 2. Frötuna o. Rådmansö, K. 2. Norrtelje, K. 3. Husby Lyhundra o. Skederid, K. 2. Rimbo o. Rö, K. 2. Fasterna, P. 3.
	Lyhundra.	Lohärad o. Malsta, K. 2. Estuna, K. 2. Söderbykarl, K. 2. Bro, K. 2. Wätö, K. 3. Wäddö, R. 2.
	Närding-hundra.	Häfverö o. Singö, K. 2. Almunge, K. 2. Knutby o. Faringe, K. 2. Ununge o. Edsbro, K. 3. Edebo, K. 3.
	Af Olands o. Frösåkers.	Bladåker (annex till Ekeby af Upsala län, K. 3.) Harg, P. 3. Börstil och Östhammar, R. 2. Öregrund o. Gräsö, R. 3. Hökhufvud (m. Skefthammar i Upsala län), R. 2. Walö, K. 3. Forssmark, P. 3.
Strengnäs.	Södertörns.	Huddinge o. Bränkyrka, m. Nacka o. Erstaviks kapellsocknar, K. 2. Botkyrka o. Salem, K. 2. Grödinge, K. 3. Tyresjö m. Dalarö kapell, P. 3. Öster Haninge, m. Nämdö, Ornö o. Utö kapellsocknar, K. 2. Wester Haninge, m. Muskö kapellsocken, K. 3. Ösmo, P. 1. Sorunda, m. Thorö kapellsocken, R. 1.
	Af Södertelje.	Södertelje stads o. landsförsamlingar samt Tveta, R. 2. Turinge, K. 3. Öfver o. Ytter Järna, K. 3. Wårdinge, K. 3.
Under Stockholms stads Konsistorium.		Kgl. Djurgården (till en del; annex till Ladugårdslands församl., R. 1). Sickla ö (af Danviks församl. o. pastorat, P.)

Länets landsbygd innehåller enligt Mantals- och Taxerings-längder 4,549 $^{381}/_{384}$ oförmedlade, 4,038 $^{211}/_{240}$ förmedlade mantal, hvaraf 1,430 $^{19}/_{60}$ skatte, 355 $^{1}/_{48}$ krono, 2,253 $^{13}/_{24}$ frälse; samt 7,868 lägenheter af olika slag, hvaribland 54 ängar, fisken, qvarnar m. m., under kungsgårdar och slott, 32 andra fisken, 290 skattlagda och 188 husbehofs qvarn- och såg-verk, 5 masugnar, 5 stångjernsverk, 1 ämnesverk, 3 Krono- och 4 Häradsallmänningar, en mängd tegelbruk, 3 pappersbruk, 220 storbåtar; härtill komma 2 stora och många mindre gruffält. Stadsegorna utgöra tillsammans 24 $^{5}/_{8}$ mantal [2]). — Med gjorda berigtningar, som ännu ej blifvit i jordaboken upptagna, räknades år 1844, å landsbygden, 4,047,94

---

[2]) Enligt sista femårsberättelsen, jemnförd med 1848 och 1849 årens mantalslängder. Femårsberättelsen har följande uppställning af det förmedlade hemmantalet:

Kungliga Lustslott med tillhörande hemman	8 $^{1}/_{4}$
Kungs- och K. ladugårdar	42 $^{1}/_{8}$
Derunder lydande, eller eljest kronan förbehållne .	22 $^{29}/_{128}$
Kronosäterier	17 $^{7}/_{8}$
Frälse säteri och ladugårdar	569 $^{5}/_{6}$
Skatte säteri	5
Säteri Rusthåll	88 $^{37}/_{48}$
Rå och Rör	62 $^{1}/_{2}$
Frälse	1,240 $^{575}/_{3024}$
Frälse skatte	336 $^{55}/_{3024}$
Krono 5 $^{15}/_{16}$; K. rusthåll 6 $^{5}/_{8}$; K. augments 7 $^{3}/_{8}$	19 $^{15}/_{16}$
Krono skatte	844 $^{38}/_{45}$
K. s. Rusthåll 206 $^{1}/_{12}$; K. s. augments 271 $^{31}/_{48}$	477 $^{35}/_{48}$
Militieboställen 47 $^{5}/_{12}$; Civile 24 $^{3}/_{4}$	72 $^{1}/_{6}$
Ecklesiastike d:o	104 $^{1051}/_{1152}$
Akademie-hemman, frälse 4 $^{5}/_{8}$, skatte 5, krono 58 $^{1}/_{4}$	67 $^{7}/_{8}$
Hospitals- och barnhus-hemman, frälse 33 $^{3}/_{8}$, skatte 1 $^{1}/_{2}$, krono 5	39 $^{7}/_{8}$
Krigsmanshus-hemman, skatte	$^{1}/_{2}$
Lots-hemman, skatte 5 $^{3}/_{4}$, krono 3, frälse 2 $^{1}/_{4}$.	11
Posthemman, skatte	1
Rekognitions-skogs-hemman	3 $^{3}/_{8}$

mantal, hvaraf 1,428,68 skatte, 365,72 krono, 2,253,54 frälse [3]).

Om först uppgifna förmedlade hemmantal för landsbygden, ungefär 4,039, fördelas på dess areal, skulle uppstå ett medeltal af 60 mantal på qvadratmilen; men Färentuna fögderi särskildt har p. m. 102, Erlinghundra 90, Sollentuna 80, Sjuhundra 70, Åkers 55, Närdinghundra 40, Södertörns 48 hemman på en qv. mil. — Fördelar man landsbygdens areal på 110 socknar, erhålles till medeltal för en sockens vidd 0,61

---

[3]) Enligt Kommittéens för skatte-förenklingen betänkande, som har följande detaljer:

Skatte, vanliga och Rekognitions	1,330,55
Tillh. enskildte	11,50
» allmänna verk och inrättningar	0,50
Boställen	1,38
Statens, för andra behof använde	84,75
	1,428,68
Krono, vanliga	
Statens, som innehafvas under åbo-rätt	21,50
Disponerade af allmänna verk	63,25
Boställen	172,57
Statens, för andra behof använde	27,99
— Kungs och K. ladugårdar	45,62
— Säterier, enskildtes	16,16
Boställen	18,13
Statens, för andra behof använde	0,50
	365,72
Frälse, allmänna och utsockne	
Tillh. enskildte	1,573,83
» Allm. verk	39,51
Boställen	3,50
Statens för andra behof använde	3,87
— Säterier och ladugårdar, tillh. enskildte	569,83
— Rå och Rör	
Tillh. enskildte	62,50
Boställen	0,50
	2,253,54
	4,047,94

qv. mil; men huru olika förhållandet är på olika orter, synes bäst af följande tabell:

Fögderi.	Areal i qv. mil.	Socknars antal.	Socknars medel-vidd.	Socknar med areal af öfver 1 qv. mil.	½—1.	⅕—½.	under ⅕.
Färentuna.	1,898	8	0,23	0	0	5	3
Sollentuna.	5,678	15 ½	0,36	0	4	6	5 ½
Erlinghundra . . .	8,327	22 ½	0,37	0	2 ½	18	2
Åkers	10,301	13	0,79	4	6 ?	3 ?	—
Sjuhundra.	10,319	14	0,73	4	5	4	1
Närdinghundra . .	14,589	13	1,12	7	5	1	0
Södertörns	15,988	24	0,66	5	7	8 ?	4 ? [*]

Österhanninge pastorat, med 4 socknar, är ⅙ större än hela Färentuna fögderi; Börstils, med 2 socknar, nära hälften större, och Wermdö, med 6 socknar, mera än dubbelt så stort som nämda fögderi.

Stockholms läns folkmängd uppgifves för år 1772 till 98,631, för 1800 till 96,280, för 1810 till 96,688. Med större tillförlitlighet äro för det sista tredjedels seklet följande uppgifter att tillgå, öfver både hela länets, och dess särskildta landsbygders, samt städernas folkmängd:

	Folkmängd. 1815.	1840.	1845.	1848.
Hela länet	97,345	110,279	113,310	113,108
Landsbygden i Upland. . . .	72,426	81,939	84,145	83,847
D:o i Södertörn . .	20,477	23,634	24,335	24,505
Städerna i Upland.	3,466	3,550	3,606	3,543
Södertelje stad	976	1,156	1,224	1,213

Man ser att tillvexten är högst obetydlig, p. m. för år 0,54 procent å landet, 0,29 i städerna. Och dock tillhör den mera de 25 åren från 1815 till 1840, än de följande, och minst de sista 3 åren, då tvenne års missvexter, genom minskning i lefnadstillgångar, och ökad utflyttning till andra orter,

[*]) För arealen af Åkers och Södertörns fögderiers kapell-socknar finnas ej fullständiga specifika uppgifter.

åstadkom, särdeles för de mellersta, vestra och södra orterna, en nedsättning i folkmängden, eller stagnation i dess tilltagande. Ständigt verkande hinder för detta sednare äro: att den tjenande ungdomen, för erhållande af bättre vilkor, blott alltför mycket flyttar från land till stad, mest till hufvudstaden; samt att jordegare, äfven af allmogen, för att minska brukningskostnaden, alltmera antaga statfolk i stället för landtbönder, till och med arbetare för vissa tider anställda, i stället för stadigt tjenstefolk, hvarigenom bergningsvilkoren afknappas, och fattigdom, elände, och dödlighet tilltaga. Allt detta gäller mest i hufvudstadens närhet, och i samma orter, der äfven odlingens af gammalt upphunna, relativt höga, ståndpunkt lemnar mindre utrymme än annorstädes till nya upptagningar och nya bosättningar. Från 1815 till 1840 ökades befolkningen i alla fögderierna, men i Erlinghundra blott med ungefär 5 procent, i Färentuna och Sollentuna med 10, i de nordligare fögderierna med 12, i Södertörn med 14. Under åren 1841—1845 minskades folkmängden i Erlinghundra fögderi, 1846—1848 i Färentuna.

Fördelar man 1845 års folkmängd för landsbygden på 110 socknar, erhålles ett medeltal af 986 personer för hvarje socken; fördelar man den på arealen, blir medium 1,616 personer på qvadratmilen. Men båda delarne förete sig temligen olika för olika orter, i följd dels af äldre eller yngre, dels af mera eller mindre uppdrifven kultur; såsom af följande tabell kan ses:

	Folkmängd.	Medelbefolkning.		Maxima och Minima för år 1848.	
	för år 1845.	a) på socken.	b) på qv. mil.	a)	b)
Färentuna	5,246	652	2,751	Ekerö 1,009 Hillersjö 294	Skå efter nära 4,000 på qv. m. Gräsö » ungefär 1,000 » » »
Sollentuna	12,032	776	2,119	Solna 1,245 Augarn 232	
Erlinghundra	14,605	644	1,741	Husby Långhundra 995 S:t Olof o. S:t Per 566	
Åkers	16,208	1,246	1,573	Wermdö 3,185 Bo 387	
Sjuhundra	16,978	1,212	1,645	Wäddö 2,449 Malsta 338	
Närdinghundra	19,106	1,469	1,309	Börstil 3,062 Singö 459	
Södertörn	24,335	1,013	1,522	Sorunda (1840) 2,411 Nacka o. Erstavik (1840) 408	

Slutligen räknade landsbygden år 1845 p. m. 26 personer på hvarje hemman, men det nordligaste fögderiet särskildt 33 till 34.

Hushållens antal år 1840 var å landet 19,853, i städerna 971, så att 5 till 6 personer p. m. utgjorde ett hushåll, i städerna särskildt 4 till 5. Ingångna äktenskap under åren 1816—40 voro 877 p. m. för år, under 1836—40 p. m. 791, under 1841—43 p. m. 790, en minskning, som i bredd med tilltagande folkmängd, måste härröra af försvårade bosättningsvilkor. Antalet af personer som lefde eller lefvat i äktenskap förhöll sig år 1840 till hela folkmängden, å landet som 1 till 3, i städerna som 1 till 2,5, men utgjordes på sednare stället af enkor till nära ¼, på förra stället blott till 1/7 à 1/8. Födde voro under åren 1836—40 p. m. 127 personer i städerna, 3,121 å landet; döde voro i städerna 146, å landet 2,788 p. m. för år. Men i följd af inflyttningar från annat håll hade tillvexten, som ofvan är visadt, förhållit sig annorlunda, så att å landet p. m. för år tillkommit 502 personer, i städerna 10, och från 1841 till 1845 p. m. 606 å landet, 25 i städerna. — Proportionen mellan mankön och qvinkön bland landsbygdens befolkning var

år 1840 som 50 till 54, bland städernas som 21 till 25, ehuru mankönets nativitet var öfvervägande, i proportion af 79 till 75, men ock dess mortalitet i proportion af 71 till 67. Af de årligen födda voro i städerna hvar 8:de till 9:de, å landet hvar 15:de oäkta. — Af hela befolkningen slutligen voro ungefär 32 på hundrade under 15 år, 60 mellan 15 och 60 år, ej fullt 8 öfver 60 år.

Fördelning efter stånd och yrke låter sig ej uppgöra, emedan mången idkar flera yrken på en gång. År 1840 beräknades de som innehade embete eller tjenst, till 1,983, hvaribland 1,202 militärer med gemenskapen; de som från embete eller tjenst tagit afsked, voro 1,980; studerande 990; privates betjening utom yrkena 471; de som idkade handel, sjöfart och handtverk, 2,162; bruks- och fabriksidkare 1,316; landtbrukare utom allmogen 3,622; allt utom qvinnor, och barn under 10 års ålder. Till bondeståndet räknades 27,585 män, hvaraf 3,571 voro bönder å egna hemman, 2,007 å andras, 3,045 jordtorpare, 1,940 stattorpare, 5 bergsskatte-torpare, 146 skärbönder, 161 nybyggare sedan förra qvinqvenniet, 9,535 söner af allmoge i allmoges tjenst och öfver 15 år, 3,860 mellan 10 och 15 år, 1,693 arbetsföre och 460 vanföre backstugu- och inhyseshjon, 1,162 åldrige som lefde på undantag eller i sambröd med sina barn. Allmogens qvinnor voro 27,786, dess barn af båda könen under 10 års ålder 17,087. Samtliga de mera eller mindre arbetsföre af de vanligen så kallade närande klasserna kunde man beräkna till 60 procent. — Af hela länets 20,824 hushåll ansågos 1,847 ega mera än hvad de till sitt uppehälle behöfde, 13,529 hade detta jemnt upp, 4,519 behöfde delvis understöd, och 929, utgörande kanske 3 till 4,000 personer, måste helt och hållet försörjas af andras medel. Enligt mantalslängderna af 1849 voro å landet, bland 108,115 personer, 47,742 fria från utskylder, eller 44 af 100, i städerna voro, bland 5,102 personer, 2,265 skattefria, eller 44,4 på 100.

Förmögenhets-tillståndet är i detta län beroende af mera olikartade och omvexlande förhållanden, än kanske i någon annan del af riket. Närheten till hufvudstaden, och läget kring stora landsvägar framkallar i en del af de mellersta och södra orterna många omständigheter, som annorstädes åtminstone blott sällsynt eller i mindre mån ega rum. All egendom ombyter der tidt och ofta egare; både jordegendom och hvad till yrkena hör, besittes mestadels af s. k. ståndspersoner, föröfrigt af alla samhällsklasser, såsom adel, borgare och andra. Den lätta afsättningen för alla produkter å ena sidan, och naturens skönhet å den andra, hvaraf under sommaren talrika hyresgäster utlockas, göra äfven den minsta jordlapp eller boningshus dyrbara och användbara för dem också, som fordra lifvets beqvämligheter. Ingenstädes är all slags jordnäring, å bättre och sämre jord, så högt uppdrifven, och med så mycken omvårdnad skött, och stadens fabriksrörelse har i ej ringa mån sin lokal inom landets område. Vid kungliga slott, vid befästade orter, samt tull och lotsplatser, hafva uppstått en stad och flera med städer eller köpingar i betydenhet täflande ställen, i hvilka stadslifvet med dess mångfaldiga försörjningsmedel återkommer. Tyvärr har taflan äfven sin mörka sida, som redan är antydd: att det egentliga arbetet, särdeles å landet, skötes af personer i andras tjenst, och på vilkor, som ej rätt betrygga hvarken välstånd eller hälsa, särdeles under inflytande af den kostsamma lyx, och det för själ och kropp dödande sedeförderf, som från hufvudstaden hit långt mera än till andra orter sprider sig. Ej blott ur besittande rätten är allmogen till stor del förträngd; svårigheten för de tjenande att berga sig med sina tillgångar, svårigheten för gift folk att få tjenst, och den ringa vård de gifta kunna gifva åt sina barn, hota med ett vexande missförhållande mellan dem som ega allt eller något, och dem som ega intet; äfven sjelfva folknumern måste genom ständig inflyttning från andra orter hållas vid makt. Den allmoge som sköter sitt eget jordbruk, åsidosätter det blott allt-

för mycket för det lättare försörjningsmedel, som skjutsen å landsvägen erbjuder, eller för körslor till hufvudstaden. Detta allt eger särdeles rum i Lofö, Bromma, Solna, Danderyd, Lidingö, Bränkyrka med flera socknar närmast kring Stockholm. Danderyd kunde år 1832 ej uppsätta en enda antaglig beväringsyngling. Äfven i öfriga delar af Färentuna, Sollentuna, Danderyds, Svartlösa och andra härader kännas dylika verkningar af hufvudstadens närhet. De aflägsnare förete större öfverensstämmelse med andra trakter af riket; men bero dock, i afseende på välmågan, af sig emellan olikartade förhållanden. Erlinghundra fögderi, hufvudsakligen en sädes-ort, och en af de bättre i Upland, vinner eller förlorar på vexlande sädespriser, och lider hårdt af tillfälliga missvexter, såsom 1841, 44, 45; kustorterna i allmänhet hafva af sådant mindre känning, i det de hafva andra yrken jemte åkerbruket, såsom fiske, hvilket dock i sednare tider aftagit, skogsbruk som ock hotas af minskning i följd af för högt uppdrifven förbrukning, samt sjöfart och skeppsbyggeri, hvilka för en del orter synas vara i tilltagande; i de nordligaste häraderna åter är en betydlig del af jordegendomen i få personers besittning, och fästad vid ett bergsbruk af högt värde för fabrikaternas godhet och anseende, och af stor vigt för den oafbrutna sysselsättning och bergning, som det i och för sig, och genom de binäringar det underhåller, äfven gifver åt de arbetande klasserna. Städerna slutligen hafva varit och äro på en låg ståndpunkt af välmåga och rörelse, mestadels ur stånd att, ens med afseende på handeln med egna omgifningar, täfla med hufvudstaden, och måste i jordbruk söka en ersättning för hvad som brister i stadsmannanäringar; de hafva också, alla sex tillsammans, ej så stor folkmängd, som t. ex. Upsala ensamt, ej så hög taxering som Upsala läns förnämsta jernbruk.

Dels i följd af nämda starka omsättning af all egendom nära hufvudstaden, dels af länets betydliga utsträckning, förekomma här ansenliga årliga förändringar i besittningstillståndet,

öfverhufvud här som på de flesta andra orter, till fördel för ofrälse ståndspersonsklassen, i mindre mån för allmogen. Under åren 1841—45 hade adelns fasta egendom genom köp och salu minskats med p. m. 85,000 R:drs värde årligen, ofrälse ståndspersoners hade ökats med 68,000 R:dr, allmogens med 17,000 årligen. Beviljade inteckningars belopp hade hos alla stånd alltjemnt vida öfverstigit de dödades. Utmätningsvis försåld egendom hade i värde förhållit sig till den frivilligt afyttrade som 1 till 34 à 35.

År 1845 innehade 156 personer af adel inom detta län tillsammans 1,029 $^4/_5$ mantal; blott 1 egde under $^1/_8$ mantal, 33 mellan 10 och 50 hvar. Bönder, 3,933 personer, innehade 1,554 $^3/_5$ mantal, och det så att 364 egde mindre än $^1/_8$ mantal hvar, 3,340 hade mellan $^1/_8$ och 1, blott 1 öfver 10 mantal. Andra samhällsmedlemmar, 334 personer, egde 492 $^1/_2$ mantal, hvaraf 3 hade mellan 10 och 35 hvar. Till 575 sterbhus hörde nära 409 mantal, till 13 bolag 128 $^1/_4$; af 188 Boställsinnehafvare besutos 180 $^1/_4$ mantal, af 2,493 arrendatorer eller brukare 1,561 $^1/_5$. Efter taxering egde adeln 6,500,000 R:drs värde i jord, 690,000 i bergverk, 91,000 i stadsegendom. Prester hade i all egendom af nämda slag till 60,000 R:drs värde; borgare hade nära 1,500,000 i jord å landet, och 340,000 i stadsegendom; ofrälse bruksegare 80,000 R:dr, på tre händer; bönder 7,114,000 R:dr, hvaraf 5 hade 50 till 100,000 hvar, och en 125,000; öfriga samhällsklasser egde nära 2,700,000, hvaraf 2 personer tillsammans 313,000. Oskiftade sterbhus egde till 280,000 R:drs värde i jordbruk, 1,876,000 i bergsbruk, 30,000 i stadsegendom; bolag egde 298,000 i jordbruk, 714,000 i bergsbruk. Boställens värde uppgingo till 885,000 R:dr å landet, nära 23,000 i städerna; af arrendatorer eller brukare innehades till 1,036,000 R:drs taxering. Embets- och tjenstemän, 301 civile, 71 militäre och 214 ecklesiastike, voro taxerade för lön eller pension till

ett sammanräknadt belopp af 269,000 R:dr, eller p. m. 443 för person; 517 näringsidkare voro taxerade för en behållen inkomst af 48,500 R:dr, eller 93 R:dr p. m. för person. I anseende till all slags egendoms å landet samtliga uppskattningsvärde var länet år 1842 det tredje i ordningen af alla i riket, i anseende till skatternas belopp det fjerde; med hänsyn till städerna innehade det blott 18:de och 19:de rummen.

De några gånger nämda missvexterna af år 1844 och 1845, den förra förorsakad af ihållande nederbörd, den sednare af torka, gjorde för tillfället betydlig rubbning, om ej just i samhällsklassernas besittningsförhållanden i jemförelse med hvarandra, dock i allas, och särdeles allmogens, välstånd, genom felslagna skördar, tvungen nedsättning i brukningsmedel, och minskad arbetsförtjenst; allt, som ock antydt är, mest på slättbygden, minst i skärgården. Både statsverket och enskildta personer, mest i andra orter, måste till förebyggande af hungersnöd, bispringa med gåfvor, eller lån, eller beredande af nya arbetsföretag. Staten förskött sammanlagdt 305,130 ¾ R:dr, att återbetalas vid uppbördsstämmorna 1846, 7 och 8, till ⅓ hvardera gången; äfven andra allmänna låne-utvägar anlitades, såsom Rikets ständers banko-diskont-verk; enskildta gåfvor uppgingo till 54,223 ⅛ R:dr. Lyckligtvis hafva de följande åren lemnat bättre äringar, de högt uppdrifna spanmålspriserna hafva åter nedgått till vanliga belopp, de för tillfället nedtryckta arbetslönerna hafva stigit till 28 à 40 sk. som förr för karldagsverke om sommaren, 12 à 16 för en qvinnas, och ⅓ eller hälften lägre om vintern. Likaledes har det under tiden ökade antalet af utmätningar åter aftagit; och äfven skiftesverket, hvilket här som allestädes visar hufvudsakligen goda verkningar till lifvande af omtanka och arbetsflit, men under några år, i följd af minskade tillgångar, fått stå tillbaka, har återtagit sin förra gång, alltmera erkändt till sin nytta, äfven af allmogen [5]).

[5]) Under åren 1843—47 skiftades 270 mantal, hvarvid delades

För bedömande af folkets moralitet gifver brottmålsstatistiken åtskilliga data, blott alltför osäkra, dels i följd af de förändringar, som småningom gjorts gällande vid tabellernas uppgörande, dels och mest derföre, att de flesta åtminstone gröfre förbrytelser, som i länet begås, föröfvas i hufvudstadens närhet, och af personer från densamma, eller af andra, länet ej tillhörande, oftast kringstrykande personer. År 1846 räknades 1 för »brott eller förseelse» anklagad på 164 personer i landsbygden, 1 på 36 i städerna; och 1 sakfälld på 208 å landet, 1 på 47 i städerna; för »brott» anklagad räknades 1 på 265 å landet, 1 på 76 i städerna, och sakfälld 1 på 322 å landet, 1 på 84 i städerna. Förhållandet mellan man- och qvinkön var i sistnämda fall nästan som 4 till 1 å landet, och som 10 till 1 i städerna. De gröfre brottens antal är öfverhufvud i aftagande, till någon del i följd af den minskning i fylleri, som de sednaste missvexterna, med åtföljande höga spannmålspriser, kanske mer än nykterhets-inrättningar och polisåtgärder, åstadkommit.

Allmogens karakter företer i detta vidsträckta, till läge och natur på mera än ett sätt inom sig olika län, mången olikhet: från slättbondens rätt Upländska tröga allvar, till skärbondens lifliga och djerfva omtanka; från den sjelfegande bonden, med dess större sjelfständighet, till frälsebonden, eller jordtorparen, eller den nästan blott för andra arbetande stattorparen, eller den för dagen lefvande dagsverksdrängen; från den till lefnadsvanor förfinade grannen af hufvudstaden, till den aflägsnare, ännu vid förfäderns vanor fästade verklige bonden. Bruks- och grufarbetaren har äfven här något af den på gammal häfd grundade bättre ställning, och dermed följande större sjelfkänsla, som är de s. k. Dannemora-verken i allmänhet

---

8,687 tunnland åker, 11,651 tunnland äng, 43,834 tunnland afrösningsmark, hvarjemte blifvit upptagna delnings-linier och rågångar, samt verkställda stängsel- och vägdelningar, till en längd af 4,948,270 alnar.

egen. Ortens militär delar den öfriga Upländska soldatens och dragonens goda namn. — I folkspråket har man anmärkt tvenne munarter inom länets andel af Upland: inom Frösåkers härad, den för det fordna Tiundaland egna, med dess skarpa betoning af en viss stafvelse i ordet eller satsen; och Attundalands samt den mellersta och södra Roslagens i uttalet långsläpiga munart, utan bestämd tonvigt på någon stafvelse, men med egenheter i vokalljuden [6]); hvartill kommer, i Södertörn, Södermanländskan, med sin omtalade renhet, dock här delande med Roslagens, eller med sjelfva hufvudstadens dialekter, mera än en afvikelse från skrifspråkets reglor; och alla tre ej utan påminnelser om det gamla folkspråket.

Folkets bildning anses vara i stigande, om också närmast hufvudstaden i förbindelse med förslappad sedlighet, dock i det hela till godo. Folkskolor lära numera finnas i alla socknar, en del stiftade, eller i större eller mindre mån underhållne genom enskildta donationer, äfvensom flera bruk eller större gods hafva egna skolor [7]). Städernas läroverk stå här föga eller intet öfver folkskolorna. En slöjdskola finnes i Turinge socken, och har ej varit utan inflytande och vigt; bland annat hemtar det närbelägna nyanlagda pappersbruket vid Nyqvarn derifrån mycket både af smide och slöjdsaker. — Fattigförsörjningen bestrides sockenvis, medelst utdelning af pengar, säd eller matvaror, ur fattigkassor, sockenmagasiner, eller genom tillfälliga eller stående sammanskott; vid åtskilliga större gods finnas enskildta inrättningar för samma ändamål. I en del socknar, särdeles närmast hufvudstaden, äro kostnaderna för fattigvården i ett fruktansvärdt stigande. — Med afseende på sjukvården har länet dels egna, dels med hufvud-

---

6) Så uttalas t. ex. *a* nästan som *å*, i Roslagen lägges *h* framför begynnelsevokal, der det ej behöfs, och tvärtom, o. s. v.

7) Enligt länskalendern för 1850 skulle dock ännu några få socknar vara utan skolor, eller hafva dem gemensamma med andra socknar, inom samma pastorater.

staden gemensamma, och i densamma befintliga inrättningar: af det sednare slaget är Serafimerlazarettet, der under sednaste fem åren 1843—47 p. m. 215 personer från detta län årligen varit vårdade; och Kurhuset, som härifrån haft p. m. 161 patienter om året. Af besparade medel å kurhusfonden är från 1842 inrättadt ett lazarett i Norrtelje, som haft p. m. 40 patienter; det äldre, genom enskildt donation af 3 mantal i Hammarby socken från 1809 grundade, Löwenströmska lazarettet hade p. m. 96. Inom länets område ligger det för hela riket gemensamma Institutet å Manilla, som i sednaste tider utvidgadt genom ökade statsanslag och enskildta gåfvor, hyser i allt p. m. 75 döfstumma och 9 blinda. — Inom Stockholm har länet ett nytt ransaknings- och straff-fängelse, inrättadt efter Cellsystemet, hvilket här likasom annorstädes burit goda frukter, genom fångarnes ej blott större böjlighet i allmänhet, utan ock större mottaglighet för religionslärarens undervisning, äfvensom ej några vådor för förståndets bevarande visat sig. Från 1847 års början hållas här ock urtima ting för häktade personer från Färentuna, Sollentuna, Danderyd, Åkers och Wermdö tingslager, med synbar fördel, af ransakningens skyndsammare afslutande. — Blott en af länets städer, Södertelje, har sparbanksinrättning; dylika finnas i en och annan landtförsamling, såsom Wester-Haninge. Ett Landthushållnings-sällskap för länet har ändtligen med år 1847 trädt i verksamhet. Länets Brandstodsbolag för försäkring af byggnader och lösegendom å landet hade den 14 Mars 1849 ett ansvarighetsbelopp af 7 ½ millioner R:dr för byggnader, och öfver 5 millioner för lösegendom.

De Näringar, som för olika delar af länet äro de väsendtligaste, äro redan i det hufvudsakliga antydda. Såsom allmän modernäring skulle Åkerbruket kunna betraktas, om

ej undantag måste göras för åtskilliga orter. Det är i det uråldrigt bebygda, af naturen både till läge, jordmån och klimat särdeles gynnade Färentuna härad temligen högt uppdrifvet, och understödt af någorlunda tillräckligt ängsbruk. Insjöar och kärr lägga här sedan länge intet betydande hinder i vägen för odlingen; den skog som återstår, är mera gifvande som sådan än marken är lofvande för annan kultur, och föga nytt utrymme är för jordbruket att vinna. De kuperade trakterna norr och söder om hufvudstaden, intill slätterna i mellersta delen af länet, och till skärgården i både mellersta och södra delarne, förete, med mindre rik natur, och större förråd på insjöar och skogsmark, ett ofta svårt, men som nämdt är, lönande fält för jordbrukarens verksamhet, om ock mindre till fördel för åker- än ängsbruket, men hvarje år ser här, för båda delarne, nya eröfringar från vildmarken. Bland nyare företag af denna art är några småsjöars eller måssars uttappning inom Huddinge socken, och flera nyodlingar, särdeles inom Bränkyrka. Södertörns öfriga från Stockholm aflägsnare delar åt alla rigtningar förete ock, i följd af de förmögnare possessionaternes nit och omtanka, stora framsteg till en förbättrad kultur, oaktadt jordmånen i vissa delar, åtminstone af Sotholms härad, och vid dess gränsor mot Svartlösa, är i sig sjelf föga fördelaktig. I det af naturen i det hela rikare lottade Öknebo härad, hafva Södertelje, Turinge, Tveta, Wårdinge, ja alla socknar under de sista 25 åren varit utmärkta genom odlingsförsök i större eller mindre skala, i sammanhang med kärriga trakters utdikning, kring Måsnaren och andra sjöar. Erlinghundra fögderis slättbygder hafva, ehuru af gammalt sädesorter, dock ännu ej ringa utrymme för fliten, särdeles å de trakter, som de alltmera utsinade vattendragen lemna lediga, hvilka också ej blifva obegagnade. I de mellersta kusttrakterna omvexla bördiga och af gammalt odlade dalar och slätter med föga brukbar eller uppbrukad skogsmark, och med kärr och sjöar, hvilkas omfång småningom minskas,

såsom i sednare tider Waxtunasjön i Länna, flera andra i Kulla, Rö, m. fl. socknar. I dessa orter delar allmogen, mera än annorstädes i länet, herremännens nit i detta afseende. Föga mindre i Närdinghundra och Frösåkers härader, der kanske mesta utrymmet återstår för nya företag, i vidsträckta skogsmarker, i långa, sakta sluttande dalar, och vid länge, till en del ännu, för vattenverkens skull uppdämda sjöar. Bland sednare tiders försök i denna väg är, att vattendraget mellan Fladen och Långsjön i Almunge blifvit upprensadt; att Björkö qvarn mellan sjöarne Kärfven och Ginningen blifvit för dylikt ändamål inlöst af flere hemmansegare i Knutby socken; att sjön Wellen blifvit sänkt, efter långvariga klagomål öfver uppdämning för Kolarmora qvarn i Bladåker; att en sjö vid Lundås i Edbo likaledes blifvit sänkt. — Till de vattenaftappningar [8]) som sedan år 1841 blifvit gjorda eller begynta, till förbättrande af sammanlagdt 816 tunnland jord, hafva åtgått, eller beräknats att åtgå, 15,894 R:dr 38 sk.; härtill äro af allmänna medel anslagna 7,924 R:dr 36 sk., hvaraf 200 R:dr utan återbetalningsskyldighet.

I allmänhet är länets spanmålsproduktion i oafbrutet stigande, då ej missvexter åstadkomma tillfälliga undantag, såsom under sednaste qvinqvenniet 1843—47, då ej blott afkastningen för ett par år blef förringad, utan äfven utsädet, för bristande tillgång dertill, minskadt, och till skada för kommande år äfven jorden afmagrad, genom förminskad gödning, i följd af tvungen nedsättning i kreaturens antal. Just på utvidgad och förbättrad ladugårdsskötsel, i sammanhang med odling af fodervexter, torde samtliga åkerbrukets återupphjelpande för närmaste tid, och förkofran för de kommande, hufvudsakligast bero.

[8]) Nemligen utdikning af kärr vid Wårby och Fullersta i Huddinge, vid Pukeby i Össeby-Garn, vid Lockstaholm i Husby Långhundra, och af Barsjökärret vid Söder-Nånö i Estuna.

I afseende på brukningssättet står allmogen ännu mestadels fast vid det gamla, att årligen låta hälften af åkerjorden ligga i träde, och blott beså smärre delar deraf med ärter, bönor, potatis, lin och klöfver. Cirkulationsbruk med flera skiften, odling af fodervexter m. m., äro hittills tillämpade nästan blott vid större herrgårdar, eller af possessionater i hufvudstadens närhet. Dylikt är förhållandet med förbättringar i dikning, gödning o. a., och med redskapen, att nemligen alla nyare tiders uppfinningar i dessa fall nästan blott af färre enskildta, och endast här och der af allmogen, blifvit använda; sjelfva plogen har först i sednare tider fått eller får företrädet framför de äldre ofullkomligare redskapen till samma ändamål [9]).

Proportionen mellan de särskildta sädesslagen, i afseende på utsädets qvantitet, är dels olika för olika trakter, dels har den ock undergått betydliga förändringar. Rågen intager bland de egentliga sädesslagen förnämsta rummet nästan öfver allt, och utgör i allmänhet något mindre än hälften af det hela,

---

[9]) De gårdar, som under de sista 20 till 30 åren varit nämda för nya odlingsföretag, och för tillämpning af förbättrade bruknings-methoder eller redskap, äro: Åkeshof, Ulfsunda och Bällsta i Bromma socken; Risne och Hästa i Spånga; Görväln, Jakobsberg och Hesselby i Jerfälla; Runsa i Ed; Djursholm, Enebyberg och Svalnäs i Danderyd; de flesta gårdar i Solna och Lidingö; Näsby i Täby; Rydboholm i Östra Ryd; Thorsåker i Hammarby; Lindö och Molnby i Wallentuna; Wallstanäs i Norrsunda; Steninge i Husby Erlinghundra; Noor och Ledinge i Knifsta; Sigridsholm i Lunda; Norrby i Widbo; Morsta i Össeby-Garn; Wängsjöberg i Gottröra; flera gårdar på Wermdön; Tuna och Näs, samt byarne Åsätra och Ruggsätra i Åker; Östanå i Kulla; Penningby i Länna; Mellingeholm och Nodsta i Frötuna; Beateberg i Rö; Rånäs i Fasterna; Wester Sundsta i Husby Lyhundra; Broby i Söderbykarl; Noor i Bro; Hagby i Almunge; Schebo i Ununge; Harg och Forssmark i socknar af ssmma namn; Enskede och Elfsjö i Bränkyrka; Järla i Sickla; Fullersta, Sundby, Wårby och Lisma i Huddinge; Norsborg och Sturehof i Botkyrka; Skårby i Salem; Marieberg i Grödinge; Uddby i Tyresjö; Fållnäs i Sorunda; Hanstavik och Lina i Södertelje socken; Widbynäs och Sundsör i Turinge; Tvetaberg i Tveta; Wisbohammar i Wårdinge m. fl.

kornet ungefär 1/4, hafran 1/10, hvetet 1/16, blandsäd 1/18, ärter 1/18; men under de sista 15 åren har utsädet af råg föga eller intet ökats, ej heller af korn, men väl af hvete, hafra, blandsäd och ärter; särskildt intager höstsädet på slättbygden relativt större utrymme, än i kusttrakterna, för hvilkas magrare jordmån och ojemnare väderlek vårsäden synes bättre passa. Potatisodlingen har oafbrutet tilltagit intill de sista åren, då tvenne missvexter derå, 1846 och 47, samt derpå följande potatissjukdom, häruti gjort ändring. Nedanstående tabeller öfver utsäde och afkastning af egentliga sädesslag och potatis, utvisa närmare förhållandet för en tid af 30 år för landsbygden särskildt; ehuru det måste anmärkas, att samtliga summor troligen äro för lågt tilltagna. Allmogen är gemenligen ej rätt benägen att gå vederbörande till handa med upplysningar, som den tror kunna leda till ökade anspråk på dess i alla fall nog högt beskattade, knappa behållning.

Utsäde i tunnor, p. m. för åren

	1818—22:	1828—32:	1838—42:	1843—47:
Hvete	3,053.	3,771.	3,787.	3,835.
Råg	24,425.	29,086.	29,390.	28,450.
Korn	13,772.	14,484.	15,399.	14,444.
Hafra	3,458.	4,952.	5,390.	5,942.
Blandsäd . .	2,582.	3,053.	3,455.	3,345.
Ärter	2,485.	2,917.	3,573.	3,393.
	47,575.	58,263.	60,994.	59,409.
Potatis. . . .	17,805.	28,782.	37,522.	36,695.

Medelafkastning, efter afdrag af utsädet, för åren

	1818—22:	1828—32:	1838—42:	1843—47:
Hvete	17,489.	26,200.	26,815.	24,585.
Råg	133,375.	173,940.	167,319.	140,449.
Korn	79,771.	84,592.	90,359.	68,920.
Hafra	18,623.	25,883.	37,069.	27,404.
Blandsäd . .	15,083.	17,892.	19,736.	14,872.
Ärter	12,199.	15,285.	17,306.	16,747.
	276,540.	343,792.	358,604.	292,977.
Potatis. . . .	100,599.	201,927.	208,698.	195,789.

Af dessa siffror finner man en betydlig tillökning i både utsäde och afkastning under de första 15 åren, vida mindre under de följande 10, och slutligen en minskning under de sista 5 åren. Ungefär detsamma är förhållandet med afkastningens relativa belopp, som för det sista qvinqvenniet var naturligt nog lägre än vanligt: 6:te till 7:de kornet af hvete, ej fullt 5:te af råg och korn, 4:de till 5:te af hafra och blandsäd, 5:te af ärter, 5:te till 6:te af potatis, allt efter afdrag af utsädet. Nästan alla dessa proportioner äro lägre än för Upsala län under de samma åren. Särskildt är att anmärka, både vid utsäde och afkastning, den höjd hvartill potatisodlingen var uppdrifven, i förhållande till den egentliga sädesodlingen, vida betydligare än i de tvenne närmaste vestligare länen norr om Mälaren, och mera i likhet med det i jordmån och belägenhet likartade Nyköpings län.

Hela länets medelproduktion för åren 1843—47 var 294,733 tunnor säd af 59,753 tunnors utsäde, och 197,847 tunnor potatis af 36,987 tunnors utsäde; af det förra något mindre än Upsala läns produktion, hvilket har $1/5$ mindre antal innevånare, men af det sednare $1/3$ mera. Fördelar man de för landsbygden utförda summor på hemmantalet, skulle på hvarje hemman komma p. m. 15 tunnors utsäde och 70 t. afkastning af säd, och 9 t. utsäde, 50 t. afkastning af potatis. Fördelas åter hela länets produktion på dess samtlige innevånare, skulle på hvarje person komma ej fullt 3 tunnor säd, ej fullt 2 tunnor potatis. Men för vanliga år torde alla dessa proportioner kunna ökas, åtminstone hvad afkastningen af säd angår, med 20 till 30 procent. Det torde ock kunna antagas, att länet i vanliga år producerar öfverhufvud $1/3$ mera af både spanmål och potatis, än hvad till innevånarnes förbrukning, åtminstone för den egna födan, åtgår. Men förhållandet är äfven häruti olika för olika orter: medan slättbygderna frambringa troligen dubbelt, om ej mera, af det

egna behofvet, hafva kustbygderna dels föga eller intet att aflåta, dels måste de hemta från de angränsande en del af hvad de till uppehället äska.

Utom ofvan nämda säden odlas ännu andra, men i ringare mån: lin och hampa, i flera delar af länet, men blott till husbehof, eller ännu mindre; skärgården hemtar sitt behof af hampa, till redskap för fiske och sjöfart, från hufvudstaden. Humla odlas ock i de flesta trakter, men ej heller tillräckligt för husbehof, i anseende till vextens ömtålighet för kyla, och besvärligheterna vid dess skötsel. Blott i Färentuna härad är denna kultur temligen uppdrifven, äfven till afsättning på hufvudstaden. Dersammastädes står ock trädgårds-odlingen på högre ståndpunkt, äfven hos allmogen, än vanligt; samma förhållande eger rum i socknarne omkring hufvudstaden, hvaremot trädgårdar af någon betydenhet för öfrigt äro sällsynta.

Länet eger, med sina många vattendrag, och med sina i vissa orter talrika för vinden öppna kullar, ett stort antal qvarnverk, nemligen 196 tullmjöls- och 155 husbehofsqvarnar; några af de förra äro af stor betydenhet, såsom Loo i Kulla, Uddby i Tyresjö, Wällinge i Salem, Nacka i socknen af samma namn, Bränninge i Tveta, alla för vatten; och för ånga, vid Bockholmssund å Ekerön och Steninge i Husby Erlinghundra, på sistnämda ställe i förening med tröskverk.

Hela produktionsvärdet af länets åkerbruk torde ej för högt uppskattas till 2 ½, eller med afseende på den beqväma inre rörelsen, och den lätta afsättningen för hvad som öfverskjuter ortens eget behof, till 3 millioner R:dr; och värdet af det som föryttras, till ej ringa del förmalet, eller förvandladt till bränvin, torde väl stiga till eller nära 1 million R:dr.

Ängsbruk och foderodling, samt den dermed sammanhängande Boskapsskötseln, stå uti olika orter i temligen olika förhållande till åkerbruket. I Färentuna och öfriga härader närmast hufvudstaden är denna näring ej litet uppdrifven, dock mindre med afseende på dess tillbörliga sammanhang med åker-

bruket, och till underhåll af större kreatur, än af kor och småkreatur, med beräkning på den lätta afsättningen af de sednare, och af mjölk, smör och ost. Till dragare nyttjas här, i ännu större mån än i Upsala län, hästar heldre än oxar, ej mindre till åkerbruket, än till foror och skjuts; ehuruväl bruket af oxar till det förstnämda lärer vara i stigande. Det är äfven ej ovanligt att afyttra en betydlig del af sjelfva fodertillgången, den egna ladugården till föga fromma. Allt detta gäller i större eller mindre mån äfven om de aflägsnare häraderna, utom att hela ladugårdsskötseln der är mera vanvårdad; undantag göra många delar af Södertörn, samt af skärgården i allmänhet, särdeles i Närdinghundra fögderi, der äng- och betesmarken ej blott är bättre än i de inre slättbygderna, utan äfven både vidsträcktare och mindre oländig än i de öfriga kustorterna. Allmogens kreatursracer äro gemenligen små och klena; ej minst gäller detta om fåren, hvilkas antal sällan sträckes utöfver det egna behofvet. Vid större herrgårdar i alla orter, och särdeles nära hufvudstaden, hafva alla särskildta slag af boskapsafvel, äfvensom de oumbärliga vilkoren för dess högre uppdrifvande, såsom foder-odling, ängsvattning, stallfodring under längre tid af året m. m., gjort betydliga framsteg [1]). Försök till ädlare boskaps-racers införande saknas ej heller, och flera schäferier för utländska får dels hafva i sednare tider funnits, dels finnas ännu, och hafva ej varit alldeles utan gagn äfven för kringboende allmoges fårafvel. Hästafveln är i allmänhet ej litet förbättrad genom de tillfällen dertill, som från Strömsholms stuteri i Westerås län blifvit å flera ställen i länet beredd, och det här förlagda kavalleris behof kan redan inom orten uppfyllas.

---

[1]) De gårdar, som i detta fall äro under de sista 30 åren uppgifna såsom utmärkta framför andra, äro hufvudsakligen desamme, som i förbättradt åkerbruk stå främst. Särdeles nämnas Steninge, Ledinge, Noor, Tuna, Mellingeholm, Broby, Hagby, Fållnäs, Lina, Hanstavik, Tvetaberg m. fl.

Antalet af underhållne kreatur beräknades som följer för åren

	Hästar.	Oxar.	Kor.	Ungboskap.	Får.	Svin.	Getter.
1822 å landet:	24,748.	5,712.	36,447.	11,392.	67,312.	22,317.	212.
1842 dito	22,259.	6,133.	39,091.	12,427.	74,077.	25,891.	126.
1843—47 dito	20,644.	6,318.	38,143.	11,264.	74,100.	23,933.	72.
— i städerna	161.	60.	440.	101.	480.	352.	
— på ett hemman å landet:	5.	1 à 2.	9.	2 à 3.	18 à 19.	6.	

Dessa siffror utvisa en ej särdeles betydlig förkofran under 20 års tid, och derpå under de sista fem en minskning, hvars orsak redan är antydd. Jemförelsen med hemmantalet slår ut ungefär som för Upsala län; men antalet af underhållna kreatur betecknar ej i ett län med så liflig omsättning, som Stockholms, hela Boskapsafvelns ståndpunkt; och, om någorstädes, torde siffrorna här bedraga: ty obestridligt är, att Stockholms läns boskapsafvel är betydligare än Upsala läns, och står i bättre öfverensstämmelse med åkerbruket, och framför allt, att det har afsättning af ladugårdsalster, till ganska högt värde, om ock vida mindre än hvad som en gång kan blifva förhållandet. Inberäknad den vinst, som genom körslor hemtas af dragarne, kan produktionsvärdet sannolikt beräknas till en million, och värdet af det afyttrade till flera hundrade tusende riksdaler.

Den med både åkerbruket och boskapsskötseln sammanhängande Bränvinsbränningen, af säd och potatis, dels till förbrukning inom hushållet, dels till godo för ladugården, dels och mest till afsalu, utgör en binäring af vigt, om ock ej af obestridd nytta och nödvändighet. Den synes emellertid alltmera aftaga hos allmoge och mindre possessionater, samt inskränkas till större gods, eller enstaka större inrättningar utan grund af jordegendom, vid hvilka en produktion i stort med förbättrade apparater lättare kan betäcka kostnaderna af ökade afgifter. Så vill åtminstone synas af följande sammanställning, för trenne särskildta år inom ett decennium, öfver behörigen uppgifna bränvinspannors antal af olika rymd:

	1838:	1842:	1847:
Pannor af 15 kannors rymd och derunder	209.	196.	154.
15—25	2,330.	1,524.	1,068.
25—35	649.	244.	108.
35—50	157.	50.	29.
Öfver 50	128.	60.	17.
Summa pannor	3,473.	2,064.	1,376.

Härvid måste dock erinras, att missvextåren haft betydligt inflytande på det sista qvinqvenniets förhållanden äfven i detta fall, och att under det på dem nästföljande året 1846 bränvinspannornas antal var ännu nära ⅓ lägre än 1847. Afgiften till staten för bränvinsbränning uppgick för landsbygden, under åren 1838—42, till 33,255 R:dr, under 1843—47 till 20,308 R:dr. Det sednare utgör p. m. 5 R:dr för hvarje hemman, hälften mera än i Upsala län för samma tid; det förra utgör p. m. 8 ⅓ R:dr, något mindre än för hela riket öfverhufvud. Beräknar man efter folkmängd, kommer på hvarje person något mindre än ⅕ R:dr under de sista 5 åren, och under de nästföregående något mindre än ⅓ R:dr för detta läns landsbygd, ⅙ för hela rikets. — Äfven denna närings fortfarande bestånd och indrägtighet stödjer sig framför allt på den lätta afsättningen till eller öfver hufvudstaden.

Skogsbruket är, ehuru med minskade tillgångar, ännu att räkna bland länets hufvudnäringar, för en del orter bland de väsendtligaste. Skogarne bestå mest af tall och gran, i mindre mån af björk, al, asp och något ek. Man beräknar den skogbärande marken till 600,000 tunnland, eller öfver ⅓ af länets areal, och häraf torde åter åtminstone ¼ kunna anses lemna tjenligt byggnadsvirke. Tyvärr hafva dålig omvårdnad och sniken vinningslystnad täflat att minska de fordom rikare tillgångarne, och täfla alltjemt att undergräfva dem för framtiden. I några härader såsom Erlinghundra och de öfriga af samma fögderi, samt Sollentuna, har det uråldriga

åkerbruket redan längesedan gjort slut på de flesta enskildta tillhöriga skogar, och här finnas ganska många skoglösa hemman, som från allmänningar måste förses med nödigt bränsle, gärdsel o. s. v. Deremot är detta vida mindre förhållandet på Mälaröarne, ehuru äfven af ålder odlade. Södertörn, särdeles Huddinge, Wester Haninge och Sorunda socknar, hela den östra kusttrakten och skärgården, samt de nordligaste häraderna i allmänhet, hafva ännu betydlig myckenhet af enskildt skog. Men å andra sidan anlitas densamma här dels för några stora jernverks ganska ansenliga behof af kol, enligt 1822 års beräkningar stigande till 30 à 40,000 läster årligen; dels för den ej mindre starka afsättningen af ved till Stockholm, och för den ständigt vexande ångbåtstrafiken. Öfverallt nästan lemnar allmogen, och äfven de flesta ståndspersoner, sina skogar utan all på framtida återvext beräknad skötsel; en temligen vanlig osed är, särdeles i de vid vatten belägna orter, att uppköpa den ena skogrika egendomen efter den andra, uthugga och bortsälja skogen för köpeskillingens betäckande, och åter afyttra egendomen, beröfvad en stor del af sitt värde. Särskildt tillkommer i Södertörn en om sommartiden mycket utöfvad barktägt, för garfveriernas behof, hvartill ung skog mest användes; och öfver hela länet åter, det ännu bibehållna bruket af träd till byggnad, till stängsel, utom i bergslagen, der stengärden alltmera användas, och till taktäckning. — Undantag från den alltför allmänna vanvården och misshushållningen med skogstillgången, ega rum för kronans parker, för häradsallmänningar, och för några mera eller mindre ansenliga privata skogar.

Kronoparker finnas vid slott och kungsgårdar, stå under vederbörlig tillsyn, och brukas med urskillning; äfvenså Häradsallmänningarne. Dessa äro numera blott fyra: Sollentuna i södra ändan af Eds socken, Erling- och Seminghundra på Långåsen, och Långhundra på gränsen mot Almunge socken. De upptaga tillsammans 7,129 tunnland areal, hvaraf 3,878

tunnland äro skog; de stå under tillsyn af 1 jägmästare och 10 skogvaktare, äro till trakthuggning indelade, och lemna årligen, efter utsyning, p. m. 3,287 famnar virke (à 100 kubikfot fast mått), och deribland 818 stycken timmer. Svalmyre allmänning, 2,729 tunnland i vidd, i Hargs socken, är sedan länge upplåten åt Hargs jernverk, på recognitionsvilkor; Gräsö f. d. allmänning, 2,060 ¼ tunnland stor, har likaledes länge varit disponerad af Forssmarks bruk, och är nu såld till skatte. Hanveden, mellan Svartlösa och Sotholms härader, har länge varit fördelad mellan frälsegårdar i nejden. Flera sockenallmänningar hafva funnits, såsom i Turinge, Järna och Wårdinge socknar, men äro numera delade mellan hemmanen; den sistnämda är dock ej utan gemensam tillsyn. Jernverken förse sig, utom nämda tillgångar, mestadels med kol ur egna eller underlydande hemmans skog; åtminstone den egna skogen vårdas och brukas på planmässigt sätt, vid Schebo bruk särskildt under tillsyn af en person från utländskt skogsinstitut. Till att betrygga tillgångarne för framtiden, inköpa bruksegarne ock alltflera hemman i sin omgifning. Äfven några andra possessionater i kustorterna, och särdeles i Södertörn, äfvensom i Långhundra fögderi, hafva antagit välberäknade skogshushållnings-methoder [2]. Uppmaningar härtill för den större allmänheten hafva ej saknats, men väl hittills visat sig nästan fruktlösa. Inom länets gränser finnes sedan 1826 ett skogsinstitut, å Kgl. Djurgården, från hvilket mången både theoretiskt och praktiskt i yrket underbygd lärjunge utgått i statens eller enskildtas tjenst uti rikets olika delar.

I det hela taget kan Stockholms län ännu anses hafva skogstillgång ej blott för eget behof, utan ock till betydlig afsättning. Huru länge detta förhållande skall fortfara, torde främst bero af möjligheten att göra grunderna för en med lan-

---

[2]) Särskildt nämnas i detta fall Säby herrgård i Östuna, Lockstaholm och Åby i Husby Långhundra.

dets klimat och jordmån öfverensstämmande hushållning erkända och tillämpade. — Tillgång till bränntorf är hittills föga sökt, än mindre begagnad; den finnes flerstädes i bergslagen, samt vid Hagelstena i Alsike socken.

Af inrättningar till skogsprodukternas förädling finnas, enligt 1847 års uppgifter, 94 tull- och 33 husbehofs-sågar. — Af de med hela denna näring närmast sammanhängande binäringar idkas saltpetertillverkning i flera orter, särdeles de norra, men i ringa mån och aftagande; tjärubränning likaledes mest i norra fögderiet, men knappt någonstädes utöfver det egna behofvet. Deremot finnas här en stor mängd tegelbruk, hvaraf några i ganska ansenlig skala, för flera hundrade tusen, till och med en million tegels årlig tillverkning, särdeles inom Södertörn, samt Färentuna och Sollentuna härader; allt med stark afsättning för de många offentliga och enskildta byggnadsföretagen i och omkring hufvudstaden [2]).

Bergsbruket är inskränkt till trenne fögderier, två i norr och ett i söder, och hvad de första materialiernas produktion angår, till några få socknar; och dessa materialier förbrukas blott i ringa mån inom orten, hvaremot andra hemtas från angränsande trakter, och hvad särskildt de norra fögderiernas bergverk beträffar, från Dannemora gruffält i Upsala län. Men just det höga värdet af den derifrån hemtade malmen, det väl vårdade och ständigt förbättrade sätt, hvarpå den tillgodogöres, och det stora kapital som i och för yrket sättes i omlopp, hafva sedan århundraden gjort bergsrörelsen i denna trakt högst betydande och vigtig. Om ej alldeles samma förhållanden ega rum i det sydligaste fögderiet, företer deremot dess förnämsta gruffält en så myc-

[2]) Särskildt nämnas Rastaborg på Ekerön, Stenby på Adelsön, Görväln, Sätra i Ed, Rånäs, Slagsta i Botkyrka, Högtorp i Salem, Kiholmen i Westertelje, Sundsör med ångmachin för 1 million tegels tillverkning om året, m. fl.

ket större rikedom på råämne, hvilket likasom de nordligare fältens, mest förbrukas af Norrländska och Finska jernverk, hvaremot de få bruksinrättningar, som i Södertörn dels hafva funnits, dels finnas, användt eller använda materialier från Westmanland. Hela rörelsen är, sedan äldre tidtals försökta anledningar till ädlare metaller blifvit öfvergifna, inskränkt till jernproduktion i alla dess grader.

Förnämsta jernmalmsfältet i länets norra del är Herrängs med Lapp-, Långskärs- och Markdals-grufvorna, alla i Häfverö socken, och i närheten af hafvet. Deras bearbetning är sannolikt gammal, men har ej oafbrutet fortgått; på 1820-talet var den afstannad, men upptogs åter. Produktionen har derpå betydligen varierat, steg under åren 1838—42 p. m. till 23,522 Skepp. viktualievigt för året, hvaraf 3,000 för Markdals grufvor; och var under åren 1843—46 p. m. 8,915 Skepp. för de egentliga Herrängs-, 5,576 för Lapp-, Långskärs- och Markdals-grufvorna tillsammans, de sista dock under de 2 sednare åren ej särskildt nämnda. År 1847 slutligen erhölls vid alla fälten tillsammans 16,927 Skepp. vikt. vigt. Det mesta af denna malm föres till Norrländska masugnar, något till Finska, båda delarne sjöledes.

I Hargs socken ligger Björsta grufva, hvars bearbetning ock varit underkastad flera vexlingar, och som i sednaste tider 1843—47 blott producerat p. m. 755 Skepp., och år 1847 särskildt 486 Skepp. vikt. vigt, till godo för Hargs bruk. Mera betydande, likasom mera stadigt bearbetadt, är Wigelsbo gruffält i Walö socken, ett bolag tillhörigt, hvilket fält under åren 1838—42, med inberäkning af några mindre grufvor i Börstils socken under samma ego, gifvit p. m. 18,160 Skepp., 1843—47 p. m. 19,061, och 1847 särskildt 21,702 Skepp. Denna malm afyttras mestadels till Norrland; likaledes åtminstone delvis, den som erhålles ur några andra tidtals bearbetade grufvor i Walö, Forssmark, Börstil och Hökhufvud, tillhöriga Österby bruk i Upsala län, Kilaforss i Westernorrland

s. a. De gåfvo tillsammans under åren 1838—42 p. m. 1,512 Skepp. årligen, 1843—47 p. m. 2,497, men år 1847 särskildt blott 915 Skepp. vikt. vigt. — Sistnämda års hela produktion af jernmalm i länets norra del var 40,030 Skepp. vikt. vigt, motsvarande 34,833 Skepp. tackjernsvigt.

I Södertörn är Utö jernmalmsfält det mest betydande, troligen lika gammalt till bearbetning, som gifvande. Det omfattar en stor mängd grufvor, af hvilka dock år 1847 blott Stor- och Finngrufvorna varit under behandling, men med stort antal arbetare, med goda anläggningar till uppfordring, och sedan ett tiotal af år, med användning af ångkraft. Produktionen har emellertid under det sista decenniet ej litet varierat, men p. m. uppgått under åren 1838—42 till 69,561, och 1843—47 till 79,128 Skepp. vikt. vigt eller 66,357 Skepp. tackj. vigt för året, samt år 1847 särskildt till 82,163 Skepp. tackj. vigt. Sistnämda år utfördes 33,551 Skepp. vikt. vigt till Norrland, mestadels till gruf-bolags-intressenternas egna masugnar, 13,734 till Nyköpings, Linköpings, Kalmare, Kronobergs och Elfsborgs läner, 16,900 till Finland.

Slutligen hafva gamla jernmalmsanledningar i Öfver-Järna och Wårdinge socknar äfven i sednare åren tidtals varit bearbetade, dock blott de förra med någon framgång år 1839, då de lemnade 14,199 Skepp. vikt. vigt, och 1847, då 8,000 Skepp. tackj. vigt erhöllos, hållande 70 à 80 procent. Denna malm har varit begagnad vid gjuterier i Nyköpings och Linköpings län. — Samtliga jernmalmsproduktionen inom länet uppgick 1847 till 124,996 Skepp. tackj. vigt. Blott fyra af rikets öfriga län hade större produktion att uppvisa. Men minsta delen gjordes inom orten till godo genom förädling.

Länet hade år 1847 blott 5 masugnar, Länna i Almunge, för Wattholma bruk i Upsala län; Wellnora i Knutby, för Rånäs i Fasterna; Edsbro i socknen af samma namn, för Schebo, och för Ortala i Wäddö; Bennebol i Bladåker, för Harg; och Berkinge i Forssmark, för Forssmarks bruk;

den sistnämda hade dock på några år ej varit begagnad, och äfven de andra äro vanligen ej alla i gång på samma år. I medeltal hade under de sednaste 5 åren blott 2 till 3 masugnar varit i gång, och tillsammans blåst 285 dygn, samt tillverkat 7,772 Skepp. tackj. vigt på år, 220 mera än under föregående qvinqvennium; medelvinsten för dygn hade varit 27 1/5 Skepp. Särskildt år 1847 tillverkades, vid 3 masugnar, 11,555 Skepp. med en medelvinst för dygn af 24 4/5 Skepp. Produkten användes mestadels inom länet, jemte annan utifrån hemtad, såsom ej ensam för sig tillräcklig för ortens egna inrättningar till ytterligare förädling. Så hemtar Forssmarks bruk numera sitt tackjern från Harnäs i Upsala län, Harg en del från Hillevik i Gefleborgs län; Nyqvarns jernbruk i Turinge socken, hvilket ej har egen masugn, hemtar tackjern från Westmanlands län. — Kronans lösningspris för tackjern från Wellnora var år 1847 bestämdt till 12 R:dr, för Berkinge till 10 1/2, för Edsbro, Bennebol och Länna till 10 R:dr för Skepp.; likaledes för år 1849. — En obetydlig tillverkning af gjutgods eger rum vid länets masugnar, uppgifven under de sista 5 åren till p. m. 97 Skepp., för år 1847 till 135 Skepp. tackj. vigt.

Stångjernsbruken inom länet äro de redan nämda sex, Rånäs, Ortala, Schebo, Harg, Forssmark och Nyqvarn. De räkna tillsammans 19 härdar. Det privilegierade smidet är 9,085 Skepp., utom 2,390 dels frälse, dels recognitionssmide; årliga tillverkningen var under åren 1838—42 p. m. 12,567, och 1843—47 p. m. 11,677, samt 1847 särskildt 12,163 Skepp., allt bergsvigt. Vid Rånäs, Schebo, Harg och Forssmark användes uteslutande eller delvis Wallonsmide, och dessa bruk dela med Upsala läns den förnämsta rangen inom riket, i anseende till materialiernas godhet och på vetenskapliga grunder stödda användning, till produkternas deraf följande höga värde, och den af konjunkturer oberoende efterfrågan hufvudsakligen från England, samt till alla anläggningars storartade

karakter. — Kronans lösningspris för år 1847 var för Rånäs 28 R:dr, för Forssmark 25, för Schebo och Harg 23, för de öfriga verken 15 ½ R:dr för Skepp.; likaledes för år 1849, utom att det sist anförda priset var nedsatt till 15 R:dr.

Jernmanufaktur-verk för åtskillig slags tillverkning finnas vid länets fordna eller nuvarande bruk: vid Forssmark är en stålugn anlagd 1844; vid Johannisforss i dess närhet, och under samma ego, tillverkas vagnsfjädrar, axlar, svanhalsar m. m., mycket värderade för sin godhet; vid Schebo finnes valsverk för jernplåtar; vid Wira i Kulla tillverkas liar, yxor, knifvar m. m; vid Bränninge i Tveta, billar, plogar, spadar, yxor, hästskor o. s. v.; vid Nyqvarn slutligen finnes stålugn, samt räck- och spikhammare. En länge i Norrtelje befintlig gevärsfabrik, af gammalt i förbindelse med Ortala bruk, är i sednaste åren småningom nedlagd. Samtliga jernmanufakturen uppgafs för åren 1838—42 till p. m. 1,545 Skepp., för 1843—47 till p. m. 856, och för 1847 särskildt till 773 Skepp., allt bergsvigt. — Jernverken utföra sina produkter till Stockholm. Samtliga värdet af dessa produkter och af gruf, fältens torde väl tillsammans kunna anslås till minst 1 million R:dr.

Af öfriga mineraliska alster brytes kalksten på Rådmansön till qvarnstenar, i Börstil till grafvårdar o. a., vidare flerstädes i Wårdinge, på ön Karta under Fållnäs i Sorunda, der betydliga qvantiteter kalk årligen brännes, och utföres sjöledes till Stockholm o. s. v.; granit brytes i Solna och på Svartsjölandet till byggnadsmaterialier, å Resarön i Österåker till erhållande af fältspat och qvartz för Rörstrands postlinsbruk m. m.

För några orter, särdeles närmast kring hufvudstaden, är Fabriksrörelsen en ganska betydande näring, idkad å gårdar och lägenheter, till vida större värde ofta än i småstäderna. Den lätta transporten fram och tillbaka af materialier och fabrikater, den ringare kostnaden för platsen, de mindre tunga skattebidragen till stat och kommun, med flera fördelar,

framkalla på landsbygden kring Stockholm en mängd försök till fabriksanläggningar, som visserligen gång efter annan, likasom öfrig egendom i dessa trakter, ombyta egare, och dermed eller i följd af vexlande moder, eller lyckligare medtäflares framgång, gå omvexlande öden till mötes, men utträngde, alltid ersättas af andra på annat håll. I mindre mån ega samma förhållanden rum i aflägsnare, men beqvämligt belägna orter. De ansenligaste af dessa anläggningar äro, eller voro för åren 1838—47 följande: Gustafsbergs postlinsfabrik i Bo socken, med en årlig tillverkning af 150,000 R:dr värde; en tid fanns här ock vaxljusfabrik; Tumba pappersbruk i Botkyrka socken, Rikets ständers bank tillhörigt, med 150,000 R:drs tillverkning; Nyforss pappersbruk i Tyresjö; Nyqvarns i Turinge, nyligen anlagdt i stor skala, med machiner införskrifna från England; Fredriksdals bomullstygs-fabrik och färgeri i Sickla socken [3]). — Husslöjden, af väfnader så väl som annat, är deremot ej högre uppdrifven, än att den knappt motsvarar det egna behofvet. Särdeles stå de qvinnliga slöjderna på ganska låg ståndpunkt i de flesta orter. Blott gröfre ylle-, linne- och bomullsväfnader tillverkas, och ej ens de allestädes tillräckligt för hushållet. Finare väfnader köpas i städerna, eller af Westgötar, hvilkas låga priser minska vinsten af hemväfnad; dock har Westgötarnes trafik något aftagit, och hemväfnaden ökats i Stockholmsnejden. Wadmal tillverkas mindre än förr, emedan allmogen alltmera börjar bruka i dess ställe gröfre kläden. — I Sorunda tillverka karlarne trädvaror,

---

[3]) För öfrigt nämnas: fabrikerna vid Finnboda och Herrmansdal på Sicklaön, för beck och kimrök; vid Mölna å Lidingön, för färgstofter; vid Nedra Frescati i Solna, för vaxduk; vid Kräftriket och Kathrinedal, på Djurgården och i Solna, för prässjäst; vid Liljeholmen i Bränkyrka, för stearinljus; på Kersön i Lofö socken, för ljus, tvål och såpa; vid Äppelviken i Bromma, för lakeradt läder; vid Sundsta i Bränkyrka, för såpa; vid Kummelnäs i Bo, för ättika; vid Åhlö i Tveta, för kläden; garfverier vid Liljeholmen, Ålkistan i Solna, Wäderholmen i Sollentuna, Hamra i Närtuna, m. fl.; blekeri vid Järfva i Solna, o. s. v.

såsom gröfre korgar, arbetsvagnar, kärror m. m., till afsättning i hufvudstaden. Landsbygden kring Stockholm har, vid marknads- och högtider i staden, någon förtjenst på barnleksaker af alla slag.

Fisket är för en stor del af länet en ganska betydande näring, för en del orter den vigtigaste af alla, dock egentligen blott Saltsjöfisket. Gräsö och Singö socknar, samt skärgården af Börstil, söka i detta det väsendtligaste lefnads-uppehället, i något mindre mån äfven Wäddö, Wätö, Rådmansö, Blidö, delar af Åkers och Danderyds skeppslagers socknar, samt Wermdö pastorat, mindre åter Södertörns kust och skärgård. Saltsjöfisket bedrifves mestadels medelst notar eller skötar i trånga eller grunda vatten; mindre vanligt är så kalladt djupfiske, såsom förenadt med mera kostnad och möda. Vigtigast är strömmingsfisket, i de nordligaste orterna, der det ock bäst bibehållit sig, och gifver omkring 1,200 tunnor insaltad vara årligen; längre i söder har det märkbart aftagit, till stor saknad för allmogen, som ej i skären har tillräcklig bergning af åkerbruket. Äfven idkas s. k. fjällfiske både vinter och sommar, också mest i de nordligaste orterna. En vigtig afsättningsort för fiskvarorna finnes vid Skärsta i Edboviken, der de vid tvenne årliga marknader utbytas mot spannemål från de inre bygderna. Andra dylika bytesplatser äro vid Åkersån och vid Edsberg i Sollentuna; och utom länet belägna, men för detsamma af vigt, vid Skefthammar, Flötsund och Örsundsbro, alla i Upsala län, samt städerna vid Mälarens alla stränder. — Sjelfva Mälar-fisket är blott att betrakta såsom en binäring, dock för en del orter ej utan vigt, i anseende till den lätta afsättningen på hufvudstaden, dit fisken mestadels föres lefvande i sumpar.

Skälfångst förekommer utefter hela skärgården, betydligast i den norra, men öfverallt i aftagande. Annan Jagt är såsom näring utan all vigt; hvad som till rofdjurs utödande företages, sker emellertid mest på enskildt väg, men

för utsatta allmänna premier; sådana utdelades under åren 1843—47 för 77 vargar och 120 lodjur.

Åter en väsendtlig näring för länets kustbygd är Sjöfart, i några orter förenad med skeppsbyggeri, och öfverallt gynnad af det naturliga läget, med långt inskjutande vikar, djupa ehuru invecklade farleder, skyddade af de yttre skären från hafvets svåraste sjögång. Gräsö, Wäddö, Wätö och Rådmansö socknar stå i dessa näringar högst, Södertörns skärgård kanske lägst. Mest byggas och brukas skonertar, galeaser, och mindre båtar, af 5, 10, 20 läster och deröfver, till transport af ved, hö o. a. till Stockholm; samtliga jernbruken i Roslagen, och tvenne inom Upsala län hafva här egna båtar, som föra deras effekter från egna lastplatser, hvaraf en vid Ortalaviken för Ortala, en vid Skärsta för Schebo, en vid Hargboviken för Harg, Husbacka vid Östhammars-fjärden för Gimo, och tvenne vid Kallriga-fjärden, för Österby och Forssmark; Rånäs begagnar Norrtelje stads hamn. Utom dessa lastplatser äro af betydenhet för sjöfarten, dels såsom egentligen deri deltagande, dels såsom hvilostationer och tullplatser, alla Roslagens städer, samt Södertelje, Grisselhamn, Furusund, Sandhamn och Dalarö, Kapelskär, m. fl. Sjöfarten på Mälaren är, hvad detta län angår, af underlägsen vigt. — Hela länet räknade under åren 1838—42 p. m. 275 seglande fartyg af tillsammans 5,615 läster, 1843—47 p. m. 241 om 5,185 läster, och 1847 särskildt 220 om 5,071 läster, hvaraf 7 om tillsammans 510 läster gingo på utrikes ort. Af dessa siffror visar sig, att rörelsen är i aftagande; anledningen sökes dels i småningom minskad tillgång på skogseffekter, och dermed minskad fraktförtjenst inom länet, dels deri att andra orter börjat mera förse sig med egna fartyg. Den vexande ångbåtstrafiken är så till vida af vigt för länet, som de på Norrland gående ångbåtarne besöka en del af dess hamnar, andra gå till enskildta orter i Stockholmsskären, såsom Norrtelje, Waxholm, Gustafsberg på Wermdön m. fl., andra slutligen passera Södertelje stad

eller åtskilliga orter i inre och yttre farvatten, der de mottaga och aflemna passagerare m. m. I det hela synes ångbåtsfarten här, i följd af den till utgångspunkter och vägar mångfaldiga fördelning af hela sjöfarten, som är länet egen, ej till samma grad som i de inre Mälare-länen, hafva minskat de seglande fartygens trafik. En trafik, som ock i viss mån tillhör länet, är den dagliga transport af både varor och menniskor, som under sommaren förekommer mellan hufvudstaden och dess nejder, på ro- och vefbåtar, till en del i reguliera turer.

De orter, som för sitt läge föga eller intet kunna deltaga i sjöfarten, hafva en ej mindre inbringande binäring i begagnandet af de inre kommunikations-vägarne, till Körslor af kol o. a. för bruken i de nordliga häraderna, och i de mellersta och södra till Foror af köpmans- eller landtmannavaror, samt Skjuts för resande, der större landsvägar stryka fram. I detta sistnämda deltaga framför allt Sollentuna, Wallentuna och Erlinghundra härader på norra sidan om hufvudstaden, Svartlösa och Öknebo på den södra. År 1834 beräknades, att vid Fittja, Pilkrog och Kumla gästgifvaregårdar i Södertörn tillsammans 25,651 skjutshästar årligen utgingo, och inbragte kanske lika många Riksdaler, visserligen till lättnad i kronoutskyldernas utgörande, men sannolikt dock i sjelfva verket till ekonomisk förlust, säkert till moralisk skada för allmogen. Af lika betydenhet för samma slags trafik äro Rotebro, Märsta och Alsike gästgifvaregårdar på vägen till Upsala, och Barkarby på vägen till Westerås. Likväl, som den lätta sjö-kommunikationen i allmänhet för detta län minskar forslingens betydenhet under den tid då vattnen äro öppna, så är ock detta förhållandet med skjutsen, i följd af ångbåtstrafiken.

Den Handel till sjös och lands, som i länet idkas, har såsom af ofvanstående kan synas, hufvudstaden till egentlig medelpunkt. Dit eller deröfver afsättes det mesta af bergverksalster, ved, spanmål, bränvin, hö och foder, grönsaker,

trädgårdsfrukter, mjölk, smör och ägg, småboskap, svin, får, ull m. m.; och derifrån hemtas, till småstäderna och landsbygden, det mesta af kramvaror och annat för uppehållet eller lyxen erforderligt. Anmärkningsvärd är den allt uppslukande dragningskraft, som hufvudstaden utöfvar, i det allmogen helst förer sina varor dit, ehuru ofta sviken i sitt hopp om bättre förtjenst än på närmare håll; hvarföre mången å landet bosatt måste i Stockholm köpa, hvad han i sin omgifning kunde och borde finna; likasom ock bonden gerna gör längre resor för att hemta förnödenheter från hufvudstaden, heldre än annorstädes. Ståndspersonerna begagna sig i båda afseendena mycket af ångbåtarne. Mest lida småstäderna af detta förhållande, genom bristande tillförsel, eller högt uppdrifna priser, och genom bristande afsättning. Nästan blott vid marknader, af hvilka de hafva hvar sina tvenne, utom Waxholm, och i viss mån på torgdagar en eller annan gång i veckan, kunna de påräkna någon lifligare omsättning. För vissa tider och för vissa varor äro af betydenhet de nämda bytesmarknaderna skärgården och sädesbygden emellan. Största delen af handeln drifves utan mellanhandlare, omedelbart mellan köpare och säljare, och numera nästan utan alla tvångsband från fordom.

Af kommunikations-medel har Stockholms län stor rikedom: Landsvägar från Stockholm och Upsala genomkorssa det i flera rigtningar, andra mindre betydande vägar förbinda de särskildta orterna inom landet, och kanaler underlätta den i sig sjelf beqväma beröringen mellan kustorterna inbördes, och mellan dem och de inre.

Landsvägen från Stockholm till Westerås på norra sidan om Mälaren går från hufvudstadens norra tull, hufvudsakligen i nordvestlig rigtning, genom socknarne Solna, Spånga, Jerfälla (der Barkarby gästgifvaregård ligger, 1 ½ mil från Stortorget

i Stockholm), samt Ed, och öfver Stäkes bro till Brö Näs socken i Upsala län. Den hör hit i knappt 3 mils sträckning, men är mycket befaren af resande och foror, äfven af Diligence i reguliera turer. — Från landsvägen utgå åt sydvest och vester några mindre vägar genom Sollentuna härads socknar; och stå i förbindelse med en sydligare, hvilken går ut från Kungsholmen öfver Tranebergs bro, åt vester genom Bromma, derpå åt sydvest öfver Nockeby och Drottningholms broar till Kersö och Lofö, vidare dels öfver Lulehofs bro till Svartsjölandet, hvars alla socknar den genomstryker i hufvudsakligen nordvestlig rigtning, dels öfver Tappströms bro, och åt vester genom Ekerö, åt nordvest genom Munsö, samt åter åt vester till Adelsön, dit man ännu färdas på färja öfver Svinsundet. Från Ekerön utgår en gren öfver Lillön, till förbindelse med Södermanland. Denna Färentuna härads kommunikation med hufvudstaden, till en del grundad af konung Gustaf III, har en utsträckning af högst 5 mil, men är för ortens stora befolkning ej utan vigt, särdeles de tider, då ej öppet vatten eller farbara isar bereda lättare utvägar.

Inom Solna utgår från förstnämda landsväg den icke mindre befarna till Upsala och Gefle, i nordnordvestlig rigtning genom Spånga, Sollentuna (Rotebro ggd, 2 mil från Stockholm), Ed, Hammarby, Norrsunda, Husby Erlinghundra (Märsta ggd, 1 ¾ mil från Rotebro), Odensala, S:t Olof, Wassunda, Alsike (Alsike ggd, 1 ¾ mil), till Flötsund, der den ingår i Bondkyrko socken af Upsala län, o. ½ mil från dess residensstad. Hela sträckningen inom Stockholms län är 6 ½ mil. Äfven på denna väg gör en diligence reguliera turer. — Åt vester utgrena sig, utom mindre vägar, en från Sollentuna socken genom Ed till Stäket; och en från Odensala, genom S:t Olof, och öfver Munkholmssundet, till S:t Pers socken och Sigtuna stad (4 ¾ mil från Stockholm), vidare dels öfver flera Mälare-sund, hvaribland Erikssund, till Håtuna socken af Upsala län, dels åt norr ge-

nom S:t Olof, Haga och Wassunda åter till landsvägen. — Åt öster och norr utgå flera vägar till förbindelse med slättbygderna; en från Hammarby genom Fresta till Wallentuna, och Angarn, med utgrening åt sydost från Fresta till Täby, och åt norr från Wallentuna till Orkesta; en från Hammarby åt norr genom Skånela (Kimsta ggd, 1 ¾ mil från Rotebro), Lunda och Skeptuna, till Gottröra; en från Norrsunda (Ås Husby, 1 ⅜ mil från Rotebro), åt norr utefter Långåsen, till Skånela, Lunda, Widbo (Åsby ggd, 1 ¼ mil), och dels till Husby Långhundra, dels till Östuna; en åt öster från sistnämda väg tvärtöfver de två nästföregående, genom Skånela och Markim, och åt nordost genom Orkesta, Frösunda och Kårsta, till Närtuna; en dylik tvärväg genom Lunda och Skeptuna till Närtuna; slutligen en från Wassunda åt nordost genom Knifsta till Östuna, och en från Alsike till Lagga.

De nu nämda utgreningar från Upsalavägen, hvilka gå till Långhundra härads nordliga socknar, mötas der af en landsväg från Upsala öster ut till Roslagen. Den kommer här in från Danmarks socken, går genom Lagga (Marma ggd, 1 ½ mil från Upsala), och Östuna, i sydostlig rigtning, derpå östligt genom Husby Långhundra (Hjelmsta ggd, 1 ¼ mil), Gottröra (Lindberga ggd, ¾ mil), Fasterna, Rimbo (Rimbokrogs ggd, 1 mil), Skederid, Husby och Frötuna, till Norrtelje stad (2 mil). Hela längden inom länet är 5 ½ mil. — Bland utgreningar må här nämnas en från Lagga till Funbo af Upsala län; en från Husby till Almunge; och en från Gottröra, genom Fasterna och Almunge, till Knutby; alla möta en annan väg från Upsala genom länets nordligaste fögderi, hvarom framdeles, och de två första utgöra fortsättningar af de från Erlinghundra nordligt utgående häradsvägar.

De till Långhundra härads sydligare socknar från vester utgående vägar möta en landsväg från Stockholm åt norr till Roslagen. Denna utgår från Roslags tull, genom Djurgården och Solna, öfver Stocksunds bro, och genom Danderyd, Täby

(Ensta ggd, 1 ¾ mil från staden), Östra Ryd, Angarn, Össeby Garn (Brottby ggd, 1 ¾ mil), Kårsta (Halls ggd, 1 ¼ mil), Rö, Rimbo (Rimbokrogs ggd, 1 ¼ mil), Edsbro (Wester Sätra ggd, 1 ⅜ mil), Lohärad, åter Edsbro, Ununge (Alby, eller Bloka eller Ränka ggd, 1 ½ mil), Edebo (Hammarby ggd, 1 ¼ mil), Harg (Sanda ggd, 1 ½ mil, och Marka, 1 ½), Börstil (Norr Skedika ggd, 1 mil), Walö (Wamsta ggd, 1 ¾ mil) och Forssmark, samt åter Walö (Frebbenbo ggd, 1 ¼ mil), till Löfsta af Upsala län. Till Edebo är vägens rigtning något nordostlig, derifrån nordvestlig. Hela längden är o. 16 mil. — Bland utgreningar på vestra sidan är en från Täby nordligt till Wallentuna; en från f. d. Össeby nordligt till Wada, Kårsta, Närtuna och Gottröra; en från Rimbo till Fasterna och Knutby; en från Harg till Hökhufvud.

På östra sidan utgrenar sig en betydande landsväg nordost ut från Rö, till Skederid (Rilanda ggd, 1 ¼ mil från Hall), och derpå dels åt öster, genom Husby Lyhundra och Frötuna, till Norrtelje (1 ½ mil), för det mesta sammanfallande med Upsalavägen; dels åt nordost genom Husby, Lohärad (Kragsta ggd, 1 mil från Rilanda), Estuna (Svanberga ggd, 1 mil), Söderbykarl (Stabby ggd, 1 ¼ mil), Wäddö, Häfverö (Tresta, 1 ½ mil), och öfver Ortalaviken åter till Wäddö, och Grisselhamn (¾ mil). Afståndet från Stockholm till Norrtelje är på denna väg 7 ½ mil, till Grisselhamn 11 ½; från sistnämda ställe sker öfverfart med båt till Åländska skären, 3 ¼ mil till Signildskär, 4 ¼ till sjelfva Åland.

Mellan de hittills nämnda Roslagsvägar finnas åtskilliga förbindelser, såsom från Ununge till Söderbykarl, och från Edbo till Wäddö. — I länets nordligaste fögderi möta andra vägar från Upsala: En kommer från Funbo, och går åt öster genom Almunge (Gränby ggd, 3 ½ mil från Upsala), och Knutby (Gränsta ggd, 1 ⅛ mil), till Edsbro (Bro ggd, 1 ½ mil), der den sammanträffar med den vestligaste Roslagsvägen från Stockholm (1 mil från Alby). Grenar utgå åt norr från Almunge,

och åt nordvest från Knutby, båda till Faringe, och Tuna af Upsala län; och åt norr från Knutby till Bladåker, Ekeby af Upsala län, Hökhufvud, samt Skefthammar af besagda län. Öfver sistnämnda socken kommer en annan väg från Upsala, i nordlig rigtning, går genom Hökhufvud (Lysta ggd, 5¼ mil från Upsala), dels åt öster till Börstil, dels vidare åt norr till Walö, tills båda sammanstöta med Stockholmsvägen.

Af södra Roslagens kustvägar utgår den betydligaste från landsvägen i Östra Ryd, genom Åker (Lilla Säby ggd, 1½ mil från Ensta, och Ruggsätra, ännu 1½ mil), Kulla, Länna (Bergshamra ggd, 1¾ mil) och Frötuna, till Norrtelje, som på denna väg ligger 8½ mil från Stockholm. Utgreningar inåt landet äro från Åker till Garn; från Kulla, öfver Riala, Skederid och Rö, till Kårsta; och från Länna till Husby Lyhundra. Till sjelfva kustorterna utgår en väg genom Östra Ryd, öfver Wäderön och Pålsundet, till Waxholm, 4 mil från Stockholm; tvenne vägar gå genom Länna åt öster och nordost (Wettershaga ggd, 1½ mil från Bergshamra, Mora ½, och Furusund 2 mil från samma ställe), och en från Frötuna åt sydost (Spillerboda ggd, 1½ mil från Norrtelje, och Furusund, 1 mil längre bort), allt till Blidö och kringliggande skärgård; en gren af sistnämda väg går åt öster genom Frötuna (Nänninge ggd, 1¾ mil från Norrtelje), till Rådmansö (Gräddö 1 mil, Östernäs ¾, Kappelskär 1½ mil, allt från Nänninge). — På andra sidan om Norrtelje, i norra Roslagen, gå dels några vägar åt nordvest och norr, genom Frötuna och Malsta, till Lohärad och Estuna, der de sammanträffa med den landsväg, som stryker fram genom dessa socknar; dels går en väg åt nordost genom Frötuna till Bro (Röksta ggd, 1 mil från Norrtelje), och vidare åt öster till Wätö (Nysätra ggd, 1 mil), eller nordligt till Wäddö, och öfver Wäddö kanal samt genom sjelfva ön till Grisselhamn; med vestliga utgreningar till landsvägen i Estuna, Söderbykarl och Häfverö. — Inom Börstil utgå vägar till Östhammars stad, ¼

mil från landsvägen, 13 ½ från Stockholm, 7 ¾ från Upsala; och till Öregrund, 1 ¼ mil från landsvägen (vid Norr Skedika), 15 ¼ från Stockholm, 8 ¼ från Upsala.

På södra sidan om Stockholm utgår en stor landsväg till södra och vestra orterna. Den går från Horns tull åt sydvest genom Bränkyrka, Huddinge, Botkyrka (Fittja ggd, 1 ½ mil från Stockholms Stortorg), och åt vester genom Salem och Öster Telje till Södertelje stad (2 mil); vidare åt söder genom Wester Telje, Tveta, Ytter- och Öfver-Järna, samt åter Ytter-Järna (Pilkrogs ggd, 1 ½ mil), till Hölö socken af Nyköpings län. Hela sträckningen inom länet är 5 ¼ mil. — Åt Mälarsidan finnas åtskilliga utgreningar utan betydenhet, tills från Södertelje en landsväg till vestra orterna utgår, genom Wester Telje och Turinge (Kumla ggd, 1 ½ mil), till Taxinge af Nyköpings län, i allt 5 ¼ mils sträckning från Stockholm. Från Öfver-Järna utgå vägar till Turinge i nordvest, och öfver Wårdinge i vester till Frustuna af Nyköpings län. Inåt Södertörn öster om Södertelje gå från landsvägen flera mindre vägar: genom Huddinge åt sydost, genom Botkyrka åt söder; och från Södertelje stad åt sydost, genom Öster Telje och Grödinge, samt derpå dels sydligt öfver Näslandet, och öfver Skanssundet sjöledes, till Mörkö af Nyköpings län, dels till Sorunda och Torö, tills denna väg, likasom de två förstnämda bivägarne, möter andra, som genomstryka de östra kustsocknarne.

Från Skans tull af hufvudstaden utgår nemligen åt sydvest en sockenväg, som följer landsvägen jemnsides till Botkyrka; och en annan större väg åt söder, genom Bränkyrka, Huddinge (Länna ggd, 1 ½ mil från Stockholm, 2 ¼ från Fittja), Öster Haninge, Wester Haninge (Forss ggd, 1 ¼ mil), Ösmo (Walla ggd, 2 mil, och Tottnäs, ännu 1 mil) till Torö och Landsort (2 ¼ mil), i allt 8 mil från Stockholm; en förbindelse med de vestligare orterna eger rum från Wester Haninge till Grödinge (Norga, 2 ¼ mil från Forss, 1 ½ från

Södertelje; en annan från Ösmo till Sorunda. En sydostlig utgrening utgår längre i norr från Brännkyrka till Tyresjö, och derifrån åt söder, ej utan förbindelser med hufvudvägen, till Öster Haninge (Berga ggd, 1 mil från Länna, 1 från Forss), och åt öster till Dalarö (1 ¾ mil). Från Wester Haninge sker öfverfart på båt till Muskön, från Dalarö till Ornö och Utö i söder, Nämdö i nordost.

Slutligen utgår från Danviks tull af Stockholm en väg, öfver Sicklaön, dels sydostligt till Nacka och Erstaviks samt Tyresjö socknar; dels östligt öfver Skuru bro till Wermdö pastorat, hvars alla socknar den i flera utgreningar genomskär, delvis sjöledes; hufvudvägen, öfver Ormingelandet (Wester Ekedals ggd, 2 mil från Stockholm), Farsta- och egentliga Wermdölanden (kyrkobyn 2 mil), har 4 till 5 mils längd.

Länet har i allt 66 gästgifvaregårdar; hvartill kommer ett ej ringa antal värdshus och krogar, många af stor betydenhet, äfven å landsbygden.

För ofvannämda kommunikationers förbättrande och förökande är i de sista decennierna mycket gjordt: de större vägarne äro här och der omlagda, till sänkning eller undvikande af backar; nya härads- eller sockenvägar äro upptagna, såsom den i Huddinge mellan Fittja och Länna gästgifvaregårdar, den i Sollentuna mellan Rotebro och Stäket, samt en i Walö för Wigelsbo grufvor; nya broar äro ock anlagda, såsom vid Lulehof, Fittja, Skuru och flerstädes, den längsta, i början af århundradet, mellan Djurgården och Lidingön. Kostnaderna för alla dessa företag hafva blifvit bestridda dels af enskildta eller kommuner, medelst bidrag i pengar, dagsverken eller materialier, dels har statsverket biträdt med understöd eller lån. Från år 1841 hafva af allmänna medel, till vägomläggningar å 27 ställen [*]), af tillsammans 27,864

*) Nemligen Råsta backe på vägen till Westerås inom Spånga socken; Frösunda backe, Knäbacken, Kummelby, Rudbeckens och Ro-

alnars längd, varit anslagna 44,449 R:dr 32 sk., utgörande större delen af gjorda eller beräknade kostnader, som uppgått till 49,809 R:dr 17 sk. 4 rst.

Länet har flera Kanaler, ej af större längd, men af vigt för rörelsen inom och mellan särskildta orter, och alla helt eller delvis bestående af gamla, å nyo upprensade farleder; tvenne finnas vid gränsen af Stockholms stads område, och dela med öfriga vatten i hufvudstadens närhet den under sommartiden förekommande trafiken af ro- och vefbåtar, till och från gårdar och lägenheter; alla kanalerna äro i mera eller mindre mån beräknade på Stockholms förseende med landtmannavaror, de tvenne största äfven på seglation af allmännare slag, och på militäriska syftemål.

Carlbergs-kanalen, mellan Ulfsundafjärden och Carlbergssjön, af omkring 600 alnars längd, och 6 fots djup, åstadkommen genom muddring och gräfning, fullbordades under åren 1832—33, för en kostnad af 9,400 R:dr: häraf sammanbragtes 3,086⅓ genom enskildtas sammanskott, 1,613⅔ utgingo af Krigsakademiens medel, 4,700 R:dr förskötos af Stockholms stads drätselkommission, men ersattes af staten år 1836; kanalen är mest beräknad på transport af ved, och begagnades år 1849 af 195 lastade och 197 olastade storbåtar och jakter, 179 lastade och 176 tomma pråmar, samt 4,018 robåtar, allt beräknadt efter antalet af resor, och inbragte i afgifter 193 R:dr 18 sk. Den står under tillsyn

---

tebro backar, på vägen till Upsala, äfvensom Borgbrink och Trebackarlång längre bort i Erlinghundra härad; Kafvelbro, Norrgrinds- och Kjelta backarne nära Kimsta i Seminghundra; Frescati, Stocksunds, Berga och Enebybergs backar på Roslagsvägen inom Danderyds skeppslag, Nyckelby, Kroks och Gillinge mellan Ensta och Brottby; Salmunge- och Markus-backarne nära Rimbokrog, samt Svanberga backe i Estuna; Dambro, Ruggsätra och Gunsboda på kustvägen inom Åkers skeppslag; Betsede och Kafvelbro å Wermdön, samt Snickarkrogsbacken nära Fittja på södra landsvägen.

af Guvernörsembetet vid Krigsakademien, under Styrelsens för väg- och vattenbyggnader öfverinseende. Från och med sednare åren upprensas till samma djup äfven de inom hufvudstaden belägna delar af samma farled, ut till Riddarholmsfjärden.

Djurgårds-kanalen mellan Södra Brunnsviken och Lilla Wärtan, omkring 2000 alnar lång, 20 fot bred i botten, minst 50 på vattenytan, och 4 fot djup, upptogs år 1832—34 för en kostnad af 50,978 R:dr, inberäknad en jernbro vid Djurgårdsbrunn; häraf utgingo 7500 R:dr ur den s. k. Djurgårdskassan, det öfriga ur statsmedel. Anläggningen afsåg dels lättnad i tillförseln af grönsaker till Stockholm, dels Djurgårdens förskönande, framför allt genom utdikning af de s. k. Isbladsträsken; den står under Riksmarskalksembetets inseende. Att farleden i äldre tider varit begagnad, synes deraf, att den vid midten af 1600-talet nämnes såsom igenlagd, i anseende till svårigheten att hindra deröfver föröfvad smyghandel.

Mellan Wermdö och Fogelbrolandet är Lillströmmen, kallad Wermdö kanal, upprensad under åren 1832—33, med biträde af dagsverken från orten, och med en kostnad af 5,700 R:dr. Längden är 1,100 alnar, bredden 30 fot i vattenytan, djupet 3 fot, således blott beräknadt för robåtar. Från början hade man tillämnat större dimensioner, åtminstone för djupet, tillräckliga för storbåtar. Ortens menighet har sjelf hand om tillsyn och underhåll. — Vid samma skeppslags nordvestra gräns har sedan år 1841 sundet Kodjupet, vid bästa segelleden till Stockholm, blifvit upprensadt, dels genom borttagande af försänkningar, som i äldre tider skett till att inskränka sundets bredd, dels genom sprängning under vattenytan, till 17 fots djup, der förut varit blott 8 till 9; allt med en kostnad af 46,466 R:dr 21 sk. 5 rst.

Åkers kanal utgör en del af en gammal båtled, som varit befaren långt upp i landet, kanske till Attundalands fordna tingställe. Flera gånger under medeltiden väcktes för-

slag om dess upprensning, men först åren 1820—25 följde någon verkställighet, i det Åkers-ån genom muddring gjordes farbar till 6 fots djup, mellan Prestfjärden af Garnsviken, och Tunafjärden af Trälhafvet, ungefär ½ mil långt; längst upp anbragtes en svängbro å landsvägen, sydligare anlades en sluss med 4 fots sänkning, sprängd i berget, till 24 fots bredd, samt en afledningsgraf för öfverflödig vattentillgång. Hela kostnaden gick till 62,737 R:dr. Antalet af fartyg, som under de första åren till och med 1833 begagnade kanalen, var p. m. 100; för följande tider saknas uppgifter, emedan uppbörd, tillsyn och underhåll af arbetet äro upplåtna åt enskildt man.

Wäddö kanal, af större betydenhet än de förut nämda, är ock upptagen i spåren af en gammal farled mellan Ortala-viken och Bagghusfjärden *). Konung Gustaf I befallte detta vattendrags upprensning, men utan påföljd. Under åren 1820—41 bragtes saken till utförande, en segelled af 9 fots djup upptogs mellan och genom de delvis igenvallade småsjöar, som förbinda nämda hafsvikar, nemligen Lill- och Storfjärdarne, samt Balsaren, och äfven genom sjelfva vikarne ett stycke å ömse sidor, uti dessa tillsammans till ¼ mils längd, och föröfrigt till ¾ mil. Kanalens bredd är 30 fot på botten, 80 på ytan; ungefär en tredjedel af kanalens längd är tillvägabragt medelst sprängning i berg, det öfriga medelst gräfning i lös jordmån. Ingen sluss finnes här, men en sväng-

---

*) Jemför sidan 13. Ännu andra af Roslagens vattendrag synas åtminstone under den äldre medeltiden varit farbara långt inåt landet, och nämnas under dess sednare hälft såsom tillämnade att återupptagas: såsom Nänningesund; Norrteljeström ända till Skeviken; Bro eller Uddbo ström, åtminstone till Brosjön; samt Schebostrom. Förstnämda sunds upprensning är åter satt i fråga sedan 1826. — Hvad som ofvan är sagdt om Roslagskanalerna i sednare tider, stödjer sig på meddelanden af Öfverstlöjtnant *Modig*, likasom uppgifterna om sednaste årens väganläggningar äro hämtade ur samme mans detta år utgifna arbete i ämnet. Öfver äldre förhållanden vid alla Svenska kanaler gifver *Styffe*, i sin akademiska disputation derom af 1846, de bästa upplysningarne.

bro å vägen till Wäddön nära Ortalaviken. Hela kostnaden steg till ungefär 446,500 R:dr. Beräknad att bespara kustfartygen en lika lång som svår väg mellan de yttre skären, eller i Ålands haf, och äfven för en skärgårdsflottas möjliga behof af säker passage inomskärs, har denna segelled haft en stigande trafik att förete. Den begagnades under åren 1838—41, då ännu ingen afgift uppbars, af 345 intill 488 fartyg årligen, och derpå af följande antal, under åren

	Betalande fartyg.					Afgifter.		
	Lastade.	Läster.	Olastade.	Läster.	Omätta båtar.	R:dr	sk.	rst.
1842—44 p. m.	216	2,901	206	2,860	23	490:	1.	9.
1845—47 p. m.	249	4,348	248	4,360	21	743:	25.	4.
1848	369	5,117	368	5,230	28	868:	21.	4.
1849	428	6,300	421	6,480	16	1,065:	16.	—

Hvartill ännu några år kommo några dels kronans, dels enskildta fartyg, som ej betalade afgifter.

Åt Mälare-sidan, på gränsen till Upsala län, och hörande till båda länen, äro Fyrisån i sitt nedersta lopp, samt Erikssund och Stäket, alla i sednare åren upprensade, med bidrag af allmänna medel, men företaget har utgått från Upsala län, såsom det ock varit dess ena stad och dess landsbygd till mesta nyttan. Mälarens båda utlopp, af hvilka egentligen blott Söderström är af någon vigt för trafiken, falla inom Stockholms stad, och hvad för genomfartens befrämjande, åtminstone i sednare tider, blifvit gjordt, har skett på stadens bekostnad.

Slutligen har Mälaren ännu ett konstgjordt utlopp genom Södertelje kanal, den mest betydande i länet. Den förbinder de tvenne långt inskjutande Södertelje- och Järnafjärdarne, eller närmare Lina- och Egelstavikarne. Troligen har mellan nämda fjärdar något naturligt sammanhang i uråldriga tider egt rum. Att återställa detsamma skall först Engelbrecht ha försökt; det fortsattes och utfördes till en del af

Konung Carl IX, som mot slutet af sin regering synes ha låtit göra en graf mellan den med Järnafjärden sammanhängande Saltskogsfjärden, och den nordligare, närmare staden belägna sjön Maren, i äldre tider kallad Stadsviken. Denna graf, vester om den nuvarande kanalen, förföll snart, och är nu igengrundad. Under Axel Oxenstjernas och Drottning Christinas styrelser förbereddes, under Konung Carl XI:s förmyndares regering påbegyntes företaget ånyo, men ledde ej till något afgörande resultat. Alltjemnt stod hufvudstadens intresse i vägen, som för sin handel fruktade en medtäflare på alltför nära håll. Ännu under Konung Gustaf III:s tid, då frågan åter väcktes, gjorde sig samma betänklighet gällande; först från 1807 blef saken på allvar bedrifven, och år 1819 bragt till ända med en kostnad af 556,500 R:dr. Kanalen går ut från Linavikens innersta hörn, der ett par slussar äro anbragta, dernäst en bro, och längre ned en svängbro af märkvärdig konstruktion, anlagd af Cronstrand; kanalens rigtning är hufvudsakligen sydlig, med några bugter, omkring 1500 alnar långt till Maren, och ungefär lika långt genom denna sjö, som är muddrad till kanalens djup; derpå sydostlig, åter 1500 alnar till Egelstaviken; bredden är i botten 30 fot, på ytan 60, djupet 12 fot. Man har dels följt vattengångar, eller åsars gång utefter dessa, dels gräft sig igenom höjder, på ett ställe ända till 100 fot djupt; i allmänhet är genomgräfningen af ovanligt djup, och bankarne af sandjord, besvärad med källsprång, hvilket allt förorsakat svårigheter, och uppdrifvit kostnaden utöfver hvad vid de flesta dylika anläggningar inom riket varit vanligt. Den segelled, som medelst denna kanal är bildad för fartyg af medelmåttiga dimensioner, bereder en ansenlig genväg af åtminstone en tredjedel mot den yttre skärgårdsvägen, att ej tala om den minskning i faror, och i beroende af vindar, som den medförer; den har ock genom vexande trafik ådagalagt sin ändamålsenlighet. Den har nemligen varit begagnad åren

1828—32	af p. m.	1,525 fartyg, som i afgifter erlagt p. m.	3,943	R:dr
1833—37	» »	1,357	6,915	»
1838—42	» »	1,851	9,195	»
1842—47	» »	1,887	11,687	»
1848	» »	2,460	14,342	»
		utom 379 mindre båtar och timmerflottor, som erlagt	186⅙	»
samt 1849	af	851 ångfartyg, 649 däckade, och 856 odäckade seglande fartyg, tillsammans 2,356, utom 174 robåtar och 19 timmerflottor; hvilka alla erlade	14,685 7/24	»;

fartygens antal beräknade efter antalet af särskildta resor. Sjelfva ångfartygens antal, som passera denna väg, är 19, hvaraf 4, 6, 8 om dagen. De gå till Nyköping, Norrköping, Göta kanal, Westervik, Kalmar och Gottland. — Kanalens underhållande har årligen stigit till några tusende R:drs kostnad, år 1849 till 4,346 R:dr 20 sk. 2 rst. Sjöfartens långvarighet hvarje år beror på isarnes läggning och uppgång; år 1849 räckte den från den 2 Maj till den 28 November.

Om man sammanfattar resultatet af alla dessa kanalanläggningar, kan ej bestridas, att mycket är inom Stockholms län gjordt på denna väg för den inre trafikens underlättande; men å andra sidan ej heller, att mycket återstår för kommande tiders bättre kapital-tillgångar och större företagsamhet, om alla de ovanligt goda tillfällen skola blifva begagnade, som ortens rikedom på långsträckta, sammanhängande dalgångar erbjuder; jemnförelsevis mindre tillfredsställande synes vara, hvad genom Wäddö kanal åstadkommits för skärgårdstrafikens betryggande i krigstider, så länge ej farleden är fortsatt genom Wätö och Nänninge sunden, så att hela den yttre, lättast från hafvet åtkomliga skärgårdsvägen kan undvikas.

Stockholms läns skattebidrag till statsverket, allmänna verk och inrättningar, samt kommunala behof, beräknades i medeltal för åren 1843—47 till följande belopp:

	För städerna.	För landsbygden.
Ständiga räntor:		
Jordeboks- och hemmantals-ränta	— — —	103,609: 15. 5.
Kronotionde	— — —	32,858: 35. 8.
Afradsspannemål	— — —	79,827: 38. 1.
Städernas åker- och boskaps-skatt	17: 42. —	— — —
Mantals-pengar	695: 12. —	13,480: 36. —
Gernings-ören	— — —	42: — —
Tionde och räntor af bruk, bergverk etc.	65: 4. —	— — —
S:a	778: 10. —	229,818: 29. 2.
Allmän bevillning:		
Efter 1:a artikeln	559: 30. —	12,145: 42. —
— 2:a och 3:e d:o	5,177: 34. 2.	55,406: 9. 8.
Bränvinsbrännings-afgift		20,308: 35. 2.
S:a	5,737: 16. 2.	87,860: 38. 10.
Arrendemedel	— — —	37,829: 44. 4.
Rustning, rotering och båtsmanshåll	198: 16. —	122,979: 8. —
Städernas styrelse m. m.	3,273: 38. 4.	— — —
Presterskapets aflöning	3,192: 6. 8.	96,629: 47. 3.
Fattigförsörjning	1,437: 2. 10.	15,247: 13. —
Skjuts m. m.	1,102: — —	50,733: 30. —
Väghållning	895: 15. 1.	92,008: 40. —
Diverse	3,853: 9. 10.	38,265: 23: 6.
S:a	13,951: 40. 9.	453,694: 14. 1.
S:a S:arum	20,467: 18. 11.	771,373: 34. 1.
	791,841: 5.	

Ofvanstående summor äro utförda efter de med sista femårs-berättelsen följande tabeller. I sjelfva berättelsen upptagas en del något högre, så att totalsummorna blifva, för ständiga räntor 232,510: 1. 10, för allmän bevillning 109,649: 11., för öfriga skatter 468,955: 45. 4, i allt 811,115 R:dr 13 sk. 2 r:st.

En del af dessa skattebördor, för det mesta just de, som stiga högst i siffertal, äro lyckligtvis underlättade af särskildta omständigheter: jordräntorna t. ex. utgå mest i naturalier, som forslas dels sjöledes, dels på goda vägar. Till lättnad vid roteringen är bildad en kassa, genom den s. k. Enöres-afgiften, hvarmed bestrides legohjelp af 16⅔ R:dr för hvarje nylejd

karl, utom 10 R:dr till diverse kostnader; och af öfverskotter ur denna kassa åter en fond till gratifikationer åt välförtjenta soldater. Roteringskostnaden beräknades 1834 till 80 R:dr för hvarje soldat, båtsmanshållet till 70 R:dr, rustningen till 175 à 200; Färentuna fögderi är af gammalt fritt från allt uppsättande af krigsmanskap, utom i nödfall. — Skjuts, väghållning, inqvartering och kronobrefbäring, trycka temligen ojemnt för olika orter, tyngst i de orter, der stora landsvägar gå fram, mindre ju längre från hufvudstaden; i dess närhet ansågs år 1840 skjutsen stiga till en kostnad af 53⅓ R:dr för hvarje hemman, inqvarteringen till 15, väghållningen till 50; i nästföregående qvinqvennium uppskattades skjutsen öfver hela länet från 5 till 50, väghållningen från 8 till 50 för mantalet; kronobrefbäringen anses här och der för svårare än skjutsen. Öfverallt underlättas dessa bördor numera, och minskas småningom, genom den ökade ångbåtstrafiken, hvilken äfven begagnas af kronan till trupp-transporter [6]). Denna trafik står å andra sidan, såsom fortvarande blott en del af året, i vägen för uppgörande af de sedan någon tid tillämnade entreprenaderna af skjutsskyldigheten, i det svårligen något ansvar är möjligt för ett åliggande, som vid olika tider fordrar betydligt olika antal af hästar och folk. I närheten af hufvudstaden tillkommer ett annat förhinder, i allmogens vana att infinna sig med sina hästar vid gästgifvaregårdarne, afvakta det snara slutet på befintlig hållskjuts, och derpå åtaga sig, mot drygt ackord, de resandes fortskaffande. Ståndspersoner åter använda sin tillgång till foder ej så mycket till underhåll af hästar, men mera af boskapskreatur, i anseende till den förmånliga afsättningen af ladugårdsalster. Också voro besagda entreprenader ännu 1847 ej komna till stånd vid flera än 11 gästgifvaregårdar. — Utgifterna till presterskapet äro i många

---

[6]) År 1847 beräknades skjutsen för hela länet 8,000 R:dr lägre än 1842.

pastorater bestämda genom frivilliga s. k. konventioner, på längre eller kortare tid, hvarigenom obehaget af sättet för dessa utgifters utgående blifvit något minskadt. — Kostnaderna för fattigvården beräknades år 1847 en tredjedel högre än 1842. Orsakerna äro redan tillräckligt framhållna. — Under sista qvinqvenniet hade skatte-uppbörden mött temligen betydliga svårigheter, hvilket under föregående tider sällan varit förhållandet.

Slutligen måste erinras, att till ofvanstående gärder rättligen borde tilläggas all indirekt beskattning, som genom utrikes ifrån inkommande varors förtullning, genom charta-sigillata, postmedel o. s. v. kommer staten till godo. Att döma af länets folkmängd, jemnförd med rikets, skulle blott de särskildt nämnda artiklarna stiga tillsammans till 150,000 R:dr, och om man tager i beräkning länets läge och öfriga anförda egna förhållanden, kanske till vida högre; så att hela skattebördan lärer kunna uppskattas till 950,000, kanske 1 million R:dr. Å andra sidan torde efter vanlig beräkning kanske ⅔ af hela summan stanna inom länet, såsom anordnad till löner, inrättningar, företag m. m.

Om man fördelar den uppgifna skattesumman, 811,000 R:dr, på hela länets folkmängd, enligt 1847 års mantalslängd, skulle på hvarje person komma p. m. 7 ⅕ R:dr, och på hvarje betalande p. m. 13 ⅕; båda delarne ¼ mindre än i Upsala län, men dock mera än i flertalet af rikets öfriga län. Om åter den summa, som faller på landsbygden, fördelas på dess hemmantal, erhålles ett medeltal af 196 R:dr, nära nog lika med medium för hela riket. Sammanställas slutligen skattesummorna med taxeringsvärdena, erhållas följande proportioner för år 1847:

	Uppskattningsvärde.	Skatter.	Proportion.
Hela länet. .	24,121,319 ⅔ R:dr.	811,000 R:dr.	100: 3,3.
Städerna. . .	773,744 ⅔ »	21,000 »	— 2,7.

	Uppskattningsvärde.	Skatter.	Proportion.
Landsbygden . .	23,347,575 R:dr.	790,000 R:dr.	— 3,4.
Eller i medeltal för hemman .	5,788 »	196 »	— 3,4.

Härvid måste dock erinras, att mycket afgår för de högt taxerade lägenheterna. Följande sammanställning [7]) för år 1848 kan tjena till jemnförelse de särskildta orterna emellan:

	Areal i tunnland.	Hemmantal.	Uppskattnings-värde.	U. v. i medeltal f. hemman.
			R:dr.	R:dr.
Färentuna fögderi .	43,901	193 $\frac{3}{8}$	1,077,925	5,776
Sollentuna m. m. .	131,404	451 $\frac{2}{5}$	4,866,950	10,781
Erlinghundra m. m.	192,710	754 $\frac{1}{16}$	3,940,700	5,234
Åkers m. m. . . .	238,394	572 $\frac{1}{8}$	2,857,430	4,995
Sjuhundra m. m. .	238,810	720 $\frac{1}{12}$	3,292,925	4,587
Närdingh:dra m. m.	336,938	570 $\frac{1}{24}$	3,081,800	5,406
Södertörns	370,958	777 $\frac{19}{24}$	6,101,227	5,776
Städerna	1,989		807,929 $\frac{2}{3}$	
Hela länet	1,555,104	4,038 $\frac{211}{240}$	26,026,886 $\frac{2}{3}$	6,229

Häraf ses, huru hemmansvärdet dels blifvit uppdrifvet, dels understödjes af lägenheternas höga värde i trakterna omkring Stockholm, minst på Mälaröarne, der hemmanen, i följd af odlingens ålder, hafva ringa omfång; och huru i de aflägsnare orterna jordbrukets ålder och utsträckning, eller öfriga näringars betydenhet, håller hemmansvärdet vid en ej just mycket olika höjd.

Af Stockholms läns städer ligga 5 inom Upland:

I. Sigtuna uppstad ligger vid 59° 37′ 20″ nordlig bredd, 35° 16′ 30″ östlig längd, 4 ¾ mil nordnordvest från Stockholm, på sydliga sluttningen af en bergås, vid stran-

[7]) Hemtad ur Stockh. Läns Adresskalender, och i det hela föga afvikande från de ofvan ur Femårsberättelserna m. m. hemtade uppgifter för 1847 och 1844. Jfr. sid. 41 o. följ.

den af Sigtunafjärden, mellan derifrån nordligt inskjutande vatten, Garnsviken i öster, segelleden till Upsala i vester. Staden sträcker sig omkring 4,850 alnar i längd, räknadt från dess ytterst i öster vid Munkholms färjestad bebygda tomt, och den ytterst i vester belägna s. k. Sjudaregården, mellan hvilka stranden gör en båge af ungefär 6,000 alnars längd; men mellan dessa gränser ligga numera stora sträckor af åker-, ängs- och skogsmark, hvaremot de flesta bebygda tomterna ligga samlade inom en mindre vidd, dock i en lång och smal sträcka, öster om midten. Tomternas antal är 94, utom 2 väderqvarnar. Tillydande jord består af 192 5/8 tunnland åker, 64 1/2 t. äng, 880 5/8 t. skog och betesmark, inberäknad den s. k. Kungsmarken af 274 1/2 t. i Tibble socken af Upsala län, tillsammans 1,437 3/4 tunnland, satta till 5 7/8 mantal.

Sigtuna är ostridigt bland Sveriges äldsta bygder, och äfven såsom stad bland de äldsta. Namnet torde sannolikast vara att uttyda Sjötuna (Sjögårdarne, sjöstaden). Möjligen har äldsta läget varit på andra sidan om de vestliga sunden, vid Signildsberg, ännu i jordeboken kalladt För-Sigtuna, beläget i Håtuna socken af Håbo härad, till hvilket äfven östra stranden intill förra seklet hörde. Kanske var det först de christna missionärerne, som valde det nyare läget, hvilket vändt mot solen, och skyddadt från nordanvinden af berg, erbjöd ett mildare, för trädgårdsskötsel mera passande klimat. Att hela traktens kultur är gammal, derom vittna runstenar, högar, sägner och namn. Munkholmens gamla namn, Skeppsholmen, antyder på forntida sjöfart, kanske äfven af krigisk art; äfven den dalgång, som från stora segelleden går in mellan bergen vid Ragvaldsbol, skall bära spår efter gammal skeppsfart. Sagan låter Oden först bebygga Sigtuna, men vet derpå föga, nästan intet derom att berätta. Om konungar någonsin der residerat, och ej snarare på de närbelägna gårdarne Håtuna och Wengarn, kan vara ovisst, ej ens om någon christen konung är det med säkerhet kändt, ehuru mynt förekomma

slagna i *Sithu* under K. Olof Skötkonungs tid. Redan tidigare var det gamla Sigtuna förstördt, så vida det är det Birka, der christendomen först predikades nära 200 år förut, men hvaraf missionärerne kort derefter funno knappt ruiner. Det nya framstår deremot just på 1000-talet såsom betydande, såsom säte för Svealands troligen första Biskop o. 1060; sannolikt äro ock spåren till Svealands äldsta kloster att söka vid Wiby i närheten af staden och Garnsviken, hvilket kloster dock snart åter försvann, och flyttades till Juleta och Sko. Biskopssätet flyttades ock till Upsala; men en *præpositus* i Sigtuna förekommer 1170. Då synas här redan funnits 4 kyrkor, en af ett sekels ålder. Men denna herrlighet räckte ej länge: år 1187 förhärjades staden af Ester och Kareler, hvilka skola ha fört hufvudkyrkans silfverportar till Nowgorod. Emellertid reste sig Sigtuna snart från denna olycka; de nästa tidernas Konungar läto reparera kyrkorna, och hvad mest betydde, ett Dominikanerkloster grundades 1237, med kyrka från 1240, blef småningom rikt begåfvadt från alla håll, och spridde rörelse och välmåga omkring sig. Men i samma sekel hade Stockholm blifvit grundadt, dit både handel och innevånare alltmera drogo sig från de inre Mälarstäderna. Sigtuna förekommer dock ännu länge såsom besökt af Konungar, och såsom plats för möten, ett kyrkligt 1286, och två verldsliga, 1435 och 1464, äfvensom någon gång för Folklandsting, och för Räfsteting 1371 och 1421. Staden skall nu utom nämda fem kyrkor, haft två andra och 2 kapeller, några af kyrkorna dock gemensamma med landsbygden, samt hospital och åtskilliga gillen. Den hade ock åtminstone tidtals en särskildt Kunglig Höfvitsman, och ännu 1510 förekommer en sådan, jemte 4 borgmästare och 4 rådmän, ehuru kanske de förra ej alla på en gång tjenstgörande. Privilegier finnas förvarade från 1400-talet. År 1524 erlade Sigtuna kloster en gärd, som uppgick till fjerdedelen af hela Erkestiftets, staden sjelf betalade blott ringa i jemnförelse med rikets öfriga städer,

ehuru den nämnes i andra rummet. — Om för öfrigt staden någonsin under sin välmaktstid varit bebygd öfver hela den utsträckning, som mellan de yttersta tomterna numera befinnes, torde vara osäkert, och är föga troligt; åtminstone har den väl ej, såsom somliga påstått, sträckt sig åt vester ända till Billby gård, midt emot Signildsberg, ehuru gamla tiders byggnadssätt möjligen fordrade ännu vidare utrymme, än det våra småstäder nu förete, och stadens bredd aldrig kunnat vara betydlig, för bergåsens skull.

Genom reformationen bröts Sigtunas kyrkliga betydenhet, och dermed utgick den kanske äldsta, säkert vigtigaste källan till dess välstånd. Konung Gustaf beskattade först klostret, som nämdt är, upphäfde det derpå, indrog dess gods till kronan, så vidt de ej återföllo till adliga slägter, och lät slutligen nedrifva klosterbyggnaden; han förenade alla stadens, och de två närmaste landtförsamlingarne till ett pastorat, med gemensamt bruk af den fordna klosterkyrkan, och lät de öfriga kyrkorna förfalla. K. Johan III lät, eller kanske blott förehade att reparera de tre större, och anbefallte deras underhållande; men upprepade eldsvådor på 1600-talet, i stadens vestra del 1648, i den mellersta 1658, i den östra 1666, betogo stadsboarne all förmåga att dertill bidraga, och härjade sjelfva kyrkorna. Ännu bibehöll staden en hög rang bland rikets städer, 1604 den fjerde platsen, men erlade framgent obetydliga gärder, och synes föga ha deltagit i 15 och 1600-talens riksmöten. Förnyade privilegier saknas ej, men deras syftning till ökande eller tryggande af jordbesittning visar, att stadsmannayrkenas svaghet måste på annan väg underhjelpas. De näringar, som från fordom voro de förnämsta, voro sjöfart, fiske och fiskhandel, handtverk, samt trädgårdsskötsel, men allt utom kanske den sistnämda, i aftagande. Ännu 1772 räknades här 21 fartyg, vid innevarande århundrades början 9 storbåtar, tillhörande en skeppare-societet, 1822 blott 2, 1834 en, och nu ingen. Fordna bryggor äro till stor del

nedrasade, stranden genom uppgrundning knappt åtkomlig för fartyg, utom vid en klippa nära Munkholms-sundet, gatorna här och der igenvallade, och staden sedan länge, synes det, af naturen ämnad att blifva en by, och sedan 1846 af mensklig lag bestämd att vid första ledighet af dess styrelse, komma under landsrätt. Bland bidragande skäl till detta förfall är, att Sigtuna ej blifvit delaktigt af sednare tiders lättade kommunikationsmedel, att det omgifves på ömse sidor af sund utan broar, och blott det ena ännu försedt med färjestad, och ej heller annat än på afstånd besökes af ångbåtar; Upsala stads numera vexande betydenhet torde ock böra tagas i beräkning, jemte hufvudstadens af gammalt verkande dragningskraft. Det är blott för sina gamla minnen och delvis qvarvarande minnesmärken, som Sigtuna ännu intager ett vigtigt rum i landets beskrifning.

Staden består nu hufvudsakligen af en, ej särdeles tätt bebygd gata, Kungsgatan, som går i något båglik rigtning från nordvest till öster; en annan nordligare, Prestgatan, följer berget på närmare håll från vester till öster, men är nästan fallen i ödesmål; den sednare slutar mot torget, den förra följer dess södra sida, och fortgår i en väg åt öster; flera tvärgränder, hvaraf tvenne fortgå i vägar åt norr, afskära hufvudgatorna, bilda med Kungsgatan ett och annat mindre torg, eller utgå från det större, och sluta åt söder, mot sjön; mest regelbunden och tätast bebygd är en åt söder utskjutande del, kallad Malmen. Rådhuset ligger vid torget, stadskyrkan ett stycke derifrån; denna sednare är numera den enda byggnad af sten inom staden; högst få enskildta hus hafva mera än en våning.

Stadens folkmängd uppgifves för 1772 till 548, för 1800 till 380; år 1815 var den 373, 1840: 399, 1845: 411, och 1848: 413. Mantalslängden för 1849 upptager 414 personer, hvaraf 172 voro fria från utskylder. Huru

näringarne i sednare tider aftagit, visar sig af nedanstående uppgifter, enligt hvilka staden hade, under åren

	1788	1820	1845
Handtverkare	45	22	19
Fabrikörer	1	2	2
S. k. Idkare	19	?	8
Handlande	7	2	2

Handeln inskränker sig hufvudsakligen till att från Stockholm, land- eller sjövägen, mest med ångbåtar, mottaga, och till landsbygden afyttra kramvaror; ej mycket delad, är denna rörelse icke utan betydenhet. Fordom idkades äfven spanmålshandel. Apotheks- och källare-rörelsen har nyligen varit af vigt, äfven med afsättning på Stockholm. Af handtverken är blott kakelugns- och krukmakareyrket lönande, genom afsättning på hufvudstaden, äfvensom en mera allmänt idkad tillverkning af ärlsten till ugnar. Någon fabriksrörelse af vigt har ej funnits sedan midten af 1700-talet, då en stoffsfabrik anlades 1752, som på 8 månader tillverkade för 3772 dalers värde, men snart afstannade. Fordna vattenqvarnar, saltpetersjuderi m. m. äro längesedan försvunna; det sednare nedlades redan i K. Johan III:s tid. Fisket, som i fordna dagar, ännu i 15:de och 16 seklerna, sträckte sig till Norrlands och Finlands skärgårdar, är nu inskränkt inom närmaste Mälarevatten, och utan betydenhet; kanske att äfven här som annorstädes ångbåtsfarten i sednaste tider deruti gjort afbräck.

Med så skrala stadsmannanäringar måste jordbruket vara af vigt för innevånarnes uppehälle, så vidt den nästan allmänna fattigdomen medgifver dess bedrifvande i någon större skala. På mestadels sandblandad lerhaltig åkerjord utsås p. m. 76 tunnor säd, 24 t. potatis, hvaraf erhålles, enligt uppgift, 316 t. säd, 120 t. potatis, visserligen mindre än den vidsträckta jordrymden, jemnförd med andra städers inom länet, kunde gifva att förmoda, och ej ens med det mest indragna lefnadssätt motsvarande det egna behofvet; och dessutom tillhör en stor del af landtbruket

en enda possession, Aludden kallad, i stadens vestra del, och dess jordalster förbrukas mest till bränvinsbränning. Äfven boskapsskötseln är i förhållande till ängens vidd obetydlig nog [8]). Men en stor del af jorden inom staden, bestående af djup svartmylla, är upptagen och planterad till trädgård och potatisland, och gifver dermed, genom afsättning på Stockholm, en relativt god inkomst. Trafiken med trädgårdsvaror, äfvensom med krukmakaregods, sker med robåtar, som oftast tillbringa flera dagar, under stormiga tider hela veckor, på resan; förlusten i dagsverken minskas derigenom, att mostadels äldre qvinnor, sällan karlar bestrida denna rörelse. Af skogen slutligen, som för det mesta är uthuggen, har staden föga nytta, och måste för sitt behof af bränsle och timmer anlita främmande tillgångar.

Egentliga torgdagar har Sigtuna ej, marknader tvenne, den bästa i Februari, i afseende på rörelsens myckenhet, men ingendera att jemnföra med nästgränsande städers. — Resultatet af allt detta är fattigdom, vexande med åren; gamla sedan sekler oafgjorda tvistefrågor om egor och utskylder, hvarigenom äfven embetsmännens inkomster blifva för framtiden temligen problematiska; samt omöjlighet att handhafva sådan polis–ordning, som för stadslifvet fordras, i följd af bristande utvägar för innevånarnes bergning och ordningsmäns aflöning.

Bland offentliga byggnader är numera blott en af märkvärdighet, St. Mariæ eller Stadskyrkan, belägen i en dalsänkning mellan tvenne delar af bergåsen, i nordost om stora torget. Den är grundlagd i förra hälften af 1200–talet, och invigd 1240, skall utom Jungfru Marias altare haft tvenne andra, och har varit försedd med torn midt på taket, beklädt såsom detta med kopparplåtar. På 1600–talet skedde flera reparationer: vid den ena af 1686 utbyttes kyrkans koppar–plåt–tak mot trädspånsbetäckning, 1796 nedtogs tornet. Kyr–

[8]) Kreaturshållet uppgafs 1847 till 24 hästar, 16 oxar, 51 kor, 46 st. ungboskap, 42 får, 66 svin.

kan är byggd af tegel, på grund af huggen gråsten, har tre-skeppigt långhus med spetsbågshvalf å tegelstenspelare, samt kors och hög-chor; och har innantill 78 alnars längd, 28 ned till 13 alnars bredd, 18 alnars höjd, samt 2 till 3 alnars tjocka murar. Fensternas antal har undergått förändringar, är nu 21, hvaraf två, fordom flera, från 1650 försedda med inbrända adliga vapen, slägterna Palms och Willmans; i ett tredje är Dr. Christinas namnschiffer med riksvapnet inbrändt. Altaret är från 1762, predikstolen från 1754, orgelverket från samma sekel. Grafhvalfven under kyrkogolfvet innesluta många högt uppsatta personers kistor från fordna dagar, men äro i nyaste tider igenfyllda. Kyrkan har sjelf troligen haft många minnesvårdar af betydenhet, som förfallit, eller vid skedda reparationer blifvit borttagna. Några få söndriga eller svårlästa grafstenar äro qvar från medeltiden, en del med kända namn från 1300-talet; andra bättre behållna stenar eller epitaphier tillhöra nyare tiders adliga familjer, såsom Oxenstjerna till Steninge, Dunkan, Palm till Löfstaholm, Weidenhein, Gerner på Wengarn. Bland märkvärdigheter visas ock en stor dopfunt, och en i dörrposten till ingångsdörren infogad sten, »brödstenen» kallad, med 8 rundsvarfvade hål. I det hela har denna kyrka föga att uppvisa från äldre tider; om dessa vittnar mera dess byggnadssätt, och dess storlek, vida utöfver de förenade församlingarnes behof, än den kanske flera gånger förändrade inredningen. Af klockorna, som hänga i en klockstapel uppe på berget, är en tagen från Ryssland, en skänkt 1741 från Wengarn. Kyrkogården, till en del skänkt af en Scheckta, innehåller dels ett grafchor af sten, uppbygdt 1757 af en fru Gerner, dels ruiner från fordna dagar.

På södra sidan, till en del utom kyrkogården, i en löfdunge, synas nemligen de vidlöftiga grundvalarne till Klostret. En del af dess lemningar användes till byggandet af Svartsjö slott, och derifrån åter af Stockholms 1699. — Vester ut

från kyrkan, inom kyrkogården, och vid norra landsvägen, ligga ruinerna af St. Olofs kyrka, hvilken skall i ålder ha varit den tredje i staden, dock kanske från 1000-talet. Den har, såsom de äldre, varit trång och mörk, med små fenster, en korskyrka af 43 alnars längd, högst 35 ½ alnars bredd utantill, med östra delen af Långhuset längst, och med torn på korset. Reparerad efter 1187, och åter på 1500-talet, var den redan 1612 något förfallen. Nu finnes blott qvar en del af tornet med två fenstergluggar, och norra sidohvalfvet. Bland dessa ruiner har Canzlirådet Ihre d. y. († 1828) valt sin grafplats. — Längre i vester, inom en enskildt trädgård, mellan prestgatan och en trädbevext hage, kallad Fogelsången, hvars kultur synes vittna om dess fordna bestämmelse af klosterträdgård, ligger St. Lars kyrka. Förstörd 1187, reparerad då och sednare under Johan III:s tid, har den haft tre skepp, och torn på vestra ändan; den var 1612 någorlunda behållen, härjades af 1658 års eldsvåda, och har nu blott qvar tornets ena sida till 40 alnars höjd. — Vid samma gata har ock St. Niklas kyrka eller kapell stått, i sägnen äfven kallad Ryska kyrkan, den yngsta af de fyra helgedomar, som staden hade före 1187. Den började efter K. Johan III:s tid snart åter förfalla, reparerades 1616, förstördes 1658, och blott enskildta stenar återstå, spridda dels i bergsluttningen, dels i en privat trädgård. — Vestligast slutligen vid nordvestra vägen, ligga ruinerna af St. Pers kyrka, den äldsta af alla, och på sin tid den förnämsta. Den har haft tvenne skepp, och torn både på korset och vestra gafveln, samt en längd af 62 alnar, bredd af 20 till 32, utantill. Efter samma öden, som de förut nämda kyrkorna från samma sekel, var den i temligen godt behåll år 1612, beskrefs då såsom ursprungligen fast bygd, men skadades af storm 1616, af brand 1648, af regn och snö 1753 och 1755. Ännu qvarstå delar af åtskilliga hvalf, och mycket af vestra tornet till betydlig höjd. — Tvenne andra kyrkor, St. Bartholomei och St. Eriks, omtalas,

men utan säkra bevis; möjligen kunde till endera hänföras de lemningar efter en byggnad, som man funnit vid Ragvalds-slätt, nordvest ut från staden. Med mera visshet nämnes St. Görans kapell, som legat i stadens vestra del, och förekommer 1510, men redan 1612 var så längesedan försvunnet, att man ej ens bestämdt kände läget; och St. Gertruds, som funnits närmare sjön.

Af de inkomster, som alla dessa kyrkor, och slutligen St. Mariæ ensam haft, återstår nu så litet, att det blott med yttersta svårighet kan räcka till för dess underhåll. — Af kyrkoherdar förekommer redan under medeltiden en och annan gemensam för alla eller flera af församlingarne; St. Lars synes ha varit den egentliga stadskyrkan; från 1528 är staden med St. Pers och St. Olofs landtförsamlingar sammanslagen till ett pastorat. Kyrkoherdeboställets ligger i stadens vestra del. Kap-laner förekomma från 1616; bostället är inom St. Pers socken.

Sigtuna hospital förvandlades efter reformationen till ett vanligt fattighus. Bland dess inkomster har varit intägten af en färja vid vestra sundet, tills denna o. 1790 egenmäktigt nedlades af dåvarande arrendatorn, egaren till Wallby i Hå-tuna socken. År 1743 uppbygdes ett nytt fattighus, gemensamt för alla tre församlingarne sedan 1776, men ej mera för behofvet tillräckligt. — En skola har varit fästad vid klostret, och en och annan Lektors namn förekommer; efter reformationen nämnes skolan åter 1617, såsom skött af Kom-ministern. Äfven den har haft tvistiga inkomster. På 1740-talet grundades ett skolhus på enskildta donationer, nu är ett nytt bygdt på Malmen. Skolan är från 1838 en för alla församlingarne gemensam folkskola, med undervisning efter lan-kastermethod, med 1 lärare och o. 50 lärjungar.

Rådhuset, en våning högt, är bygdt af träd, sannolikt ej två sekler gammalt; det ligger vid torgets norra sida. Staden har, troligen från 1600-talets början, blott en borgmästare, och sedan några år 2 rådmän, förut 4. En af borgmästarne

från 1700-talet, Sundblad, spelade en roll i Frihetstidens partistrider. Staden har för öfrigt postkontor från innevarande århundrades början, apothek från 1792, gästgifveri, der reservskjuts bestrides af nejdens allmoge, tullkammare, o. s. v. Att en extra provincialläkare här är bosatt, är förut nämndt. Stadens vapen är en krona med tre stjernor omkring, dess nummer vid Riksdagarne var på 1730-talet 47, och är nu 58.

Stadens uppskattningsvärde år 1847 var 45,250 R:dr för hus och tomter, 16,211⅔ för jord, 850 för qvarnar, tillsammans 62,311⅔ R:dr, år 1848: 86,097. Stadskassans inkomster bestå af tomtören, ståndpenningar, arrenden af jord, vissa procent af köp och arf m. m.; härtill kommo fordom hamn-, bro- och mätarepengar. Det hela räcker ej till för utgifterna, bristen betäckes med uttaxerade afgifter. Samtliga kostnaden för »stadens underhåll», såsom det heter i sista femårsberättelsen, uppgår till 395 R:dr 21 sk. 4 r:st, för presterskapet till 106: 32, för fattigvården till 42, för väghållning till 66: 32. Bevillningen till statsverket var 422: 16, öfriga allmänna gärder uppgingo till 84: 33. 4, och diverse utskylder till 250: 32. 10. Hela skattesumman utgjorde 1,329 R:dr 15 sk., lika med 2,1 procent af taxeringsvärdet, 3⅕ R:dr p. m. för hvarje i stadens mantalslängd upptagen person, 5⅖ R:dr för hvarje betalande.

2. Waxholms sjöstad ligger vid 59° 24′ 15″ nordlig bredd, 35° 55′ östlig längd, 3 mil sjöväg, 4 mil landväg från Stockholm, på östra ändan af Waxön, vid det vestligare af Waxholmssunden, hvilket jemte Norr- och Söderfjärdarne å ömse sidor, samt andra sund och vikar, skiljer Danderyds skeppslag från Wermdö. Staden upptager med 147 tomter, ej alldeles med hvarandra sammanhängande, och här och der skiljda af bergbackar, en vidlöftig rymd af mera än 30 tunnland. Härtill komma jordegor af 36 t. åker, 14¾ t. äng, 224 t. skog och betesmark, tillsammans 274¾

tunnland, mestadels bergbunden mark, satta till 1 mantal, allt å Waxön.

Stadens inre anordning är så regelbunden, som terrängen medgifver, särdeles i söder och vester om det nästan i midten belägna, ej fullt rätvinkliga stora torget, nedanför en obebygd bergbacke i nordost derom. Flera gator, såsom S:t Nicolai och Riddaregatan, samt Stora Hamngatan från vester till öster, och andra mindre från söder till norr, afskära hvarandra, i nämda stadsdelar, temligen rätvinkligt. Annorlunda är förhållandet ytterst i söder, öster och norr, der både läget i bergsluttningar mot sjön, och gatornas deraf föranledda oregelbundna rigtningar, antyda ställets äldsta bestämmelse af blott fiskaläge. Några små hamnar, Wester–, Söder–, Öster– och Norrhamnarne skära här mera eller mindre djupt inåt landet. Nästan längst i vester och öster ligga stadens tvenne enda stenhus, kyrkan och f. d. tullhuset; öfriga byggnader äro af träd, oftast blott en våning höga. Det hela erbjuder en tafla, temligen motsvarande den omgifvande, ej enformiga, men mera vilda än sköna naturen; och utan synnerlig märkvärdighet, i följd äfven af stadens ringa ålder som sådan.

Ända till K. Gustaf I:s tid hörde Waxön med derå liggande tvenne gårdar, Norra och Södra Waxö, till Rydboholms gods, och ännu längre till Östra Ryds socken. År 1558, sedan Konungen 9 år förut börjat befästa det härvarande viggtiga inloppet till Stockholm, inköptes nämda gårdar till kronan, och en köping grundades, med hufvudsakligt afseende på blifvande vakthållning och på lotsning; enligt tidens sed användes äfven tvångsmedel, för att med annars försvarslösa personer öka innevånarnes antal. Om några stadsprivilegier samtidigt varit utfärdade, torde vara ovisst. Nära hundrade år sednare tänkte Enkedrottning Maria Eleonora att låta uppkalla stället Mariestad. År 1635 blef Waxholm särskildt pastorat; i afseende på lagskipning lydde det, jemte fästningen, under Amiralitetskollegiet, och rätten skipades af kommendanten med

dels militära bisittare, dels rådmän från stället. Sedan fästningen år 1653 blifvit lagd under krigskollegiet, skipades lag i staden 2 gånger om året af domare, förordnade af Landshöfdingen, och någon gång kallade justitiarier. Från 1714 förekommer sistnämda embete såsom ständigt, och fästadt vid staden, men tillsatt af konungen; först nu i sednaste åren hafva lönevilkoren blifvit sådana, att oafbruten vistelse och tjenstgöring å stället kan påräknas. — År 1684 hade K. Carl XI stadfästat borgarnes frihet från bevillningar, med afseende på den tjenst de fortfarande gjorde till vakthållning och lotsning. Från 1690 har staden sitt sigill, en fästning. I K. Carl XII:s tid sökte den förnyelse af sina privilegier, såsom förkomna. År 1730 lades under dess rådhusrätt de mål, förut under häradsrätt lydande, som vid Oxdjupets och Pålsunds fästningsverk kunde förefalla; 1734 benämnes Waxholm köping, och likaledes vid seklets slut, ehuru dess justitiarie står upptagen jemte städernas borgmästare; från 1844 ändtligen har staden begagnat rättighet att välja ombud till Riksdagarne, vid hvilka den intager det 84:de rummet. — Af gammalt är all stadens grund, både tomter och egor, kronan tillhöriga, med undantag af f. d. tullhuset, som jemte tomten försåldes i början af detta sekel; tomtören betalas till fästningens kommendant, och ingå, efter afdrag för gemensamma kyrkliga byggnaders underhåll, till Krigskollegium; och kronan kan, om och när behofvet det påkallar, utan ersättning återtaga tomterna; likaledes är bruket af skog och fiskvatten ej utan inskränkningar.

Om stadens folkmängd och välstånd under olika förflutna tider känner man ej mycket. Pesten bortryckte en mängd menniskor i början af 1700-talet. År 1762 räknades o. 600 menniskor, 1810: 987, 1815: 1,077, 1840: 921, 1845: 958, och 1850: 937, inberäknad fästningens besättning. Mantalslängden för sistnämda år upptager 1,307 personer, hvaraf

539 betalade utskylder, men i totalsumman är inbegripen äfven en kronoarbetskorps å Rindön, 384 man.

Stadens näringar äro af gammalt fiske, sjöfart, handel, handtverk, åkerbruk, samt marketenteri för sjöfarande, och för fästningens besättning; det sistnämda räknades dock år 1822 såsom minskadt, derigenom att fästningen fått eget marketenteri. Fisket, mest af strömming, kan ännu nästan betraktas såsom en af hufvudnäringarne, ehuru det är betydligt mindre lönande än förr, och i fortsatt aftagande: ännu år 1847 voro 51 personer, och 1850: 28, utom familjer, skattskrifna i och för detta yrke. — Sjöfarten har i äldre tider egentligen bestått i lotsning af främmande fartyg, men denna är nu dess minst betydande del, hvaremot den egna skeppsfarten länge varit i tillvext, och efter några års minskning, nu åter förkofras: år 1832 räknades 17 jakter af tillsammans 206 läster; 1837: 22 af 330 l.; 1841: 39 af 496 l.; sedermera allt färre, ned till 14 fartyg af 212 läster år 1847, men derpå åter flera, och år 1850: 19 af tillsammans 354 läster. Mest brukas öppna skutor, på hvilka skogsprodukter, ved och kol, i mindre mån andra landtmannavaror, såsom foder, bränvin m. m., från stadsboarne tillhöriga gårdar på landet, eller uppköpta, föras till Stockholm. De fartyg, som ej härtill begagnas, söka frakter på andra orter. Från Stockholm återhemtas dels kramvaror, dels äfven de flesta egentliga lefnadsförnödenheter, emedan allmogen i nejden helst förer sina varor till hufvudstaden; något bidrager härtill Waxholms från landsbygden afskiljda läge, utan bro öfver något af omgifvande sund. Medan Finska handeln på Stockholm ännu för kort tid sedan var lifligare än nu, uppköptes viktualier äfven från förbifarande af denna nation. — Staden har 10 handlande, hvaraf dock större delen äro kontingenthandlande, med bostad i Stockholm och annorstädes; här bo blott 4, hvaraf tre hafva öppen bod. Tvenne förtjena på leveranser för kronans manskap;

det mesta af all handel inom staden har en af dem slagit under sig.

Handtverkarnes antal har på 25 år, från 1822 till 1847, stigit från 7 till 28; men produktionen synes ej hafva ökats i samma mån, utan vara och förblifva ringa nog, föga mera än motsvarande innebyggarnes, och kanske en del sjöfolks behof. — Åkerbruket idkas å stadens ringa, men ej just dåliga jord, icke utan omsorg, men till en afkastning, som på intet sätt motsvarar det egna behofvet; af 19 tunnor säd och 20 t. potatis utsäde beräknas 109 t. säd och 100 t. potatis i behållning. Kreaturshållet är det minsta för någon stad i länet, 10 hästar och 25 kor. — Staden har 4 väderqvarnar.

Af offentliga byggnader är Kyrkan den enda af märkvärdighet. Stadens äldsta kyrka skall efter någras förmenande ha legat, der sedermera tullhuset låg; år 1644 lät Gr. Per Brahe d. y. till Rydboholm, mestadels på egen bekostnad, uppbygga en ny kyrka af träd. Från 1760 till 1803 ombygdes den åter af sten, nästan på samma ställe; den är 50 alnar lång, 25 bred, ganska ljus, och har en altartafla af konstvärde, troligen kopia af ett Nederländskt arbete. Stadens presterskap består af kyrkoherden ensam, tillika garnisonsprest på fästningen, och garnisonsförsamlingen utgör med staden ett konsistorielt pastorat af tredje klassen, omfattande äfven kronans områden å Rindön, vid Fredriksborg och Pålsundet. — Skolan, endast en folkskola med 1 lärare, daterar sig åtminstone från K. Carl XI:s tid; Skolhuset, beläget nära Stora Torget, är påbygdt år 1849. — Fattighus finnes nära kyrkan; och fattigförsörjningen bestrides för öfrigt dels ur fattigkassa, dels af uttaxerade medel. — Rådhuset, bygdt af träd, ligger söder ut i staden; justitiarien hade år 1849 till bisittare i Rådhusrätten 5 rådmän. — Staden har för öfrigt postkontor och tullkammare i hyrda lokaler, apothek, brandvaktsordning från 1849 o. s. v. Skjuts utgöres både sommar- och vintertid, till sjös och lands.

Stadens taxeringsvärde för år 1847 utgjorde 70,240 R:dr för hus och tomter, 3,316 för fabriker m. m., 16,100 för jord, tillsammans 89,656 R:dr, för år 1848: 91,777 R:dr. Stadskassans inkomster äro de för sjöstäder vanliga; kostnaden för stadens underhåll beräknades år 1847 till 250 R:dr, för presterskapet till 820, för fattigvård till 200; från väghållning är staden fri, likaledes från båtsmanshåll; bevillningen till statsverket uppgick till 1,146 R:dr, hvartill blott kom åkerskatt af 32 R:dr, och diverse utskylder af 31 ¼. Hela skattesumman var 2,482 ⅙ R:dr, lika med 3,1 procent af taxeringsvärdet, 2 ⅓ R:dr för hvarje innevånare, 4 à 5 för hvarje betalande.

På klippan Waxholm, af gammalt kanske Waktsholm, invid staden mellan två derefter uppkallade sund, det ena djupare mot Rindön af Wermdö skeppslag, ligger Waxholms Fästning, beherrskande ej blott nämda sund, utan äfven det nordligare Kodjupet och öfriga kringliggande vatten. Grunden till densamma lades, som nämdt är, af K. Gustaf I, och följande styrelser hafva mera eller mindre fortsatt och ökat verket, särdeles K. Fredrik I, på 1730-talet. Det bestod till nyaste tider hufvudsakligen af ett högt och fast torn, bygdt på sjelfva berghällen, med tjocka murar dels af gråsten, dels af huggen sandsten, samt af en mängd lägre utanverk rundtomkring holmen. Tornet, som ofvantill fått några remnor, nedtages nu, och i dess ställe uppföres, från 1833, en något högre och vida större byggnad närmare sjön, af tuktad gråsten i murens yttre hälft, tegel i den inre, och hufvudsakligen vänd mot Kodjupet, der förnämsta segelleden kommer fram, samt fortsatt med mindre höjd, dock betydligt högre än fordom, rundt omkring ön, allt i stor skala. På Rindön finnes sedan 1848 ett blockhus af träd; äldre befästningar, till en del i lägervall, på Waxöns nordöstra hörn invid staden, å Kammarholmen, Ytterby Tallholme, vid Pålsundet, och vid Oxdjupet, det s. k. Fredriksborg. I sistnämda sund, och i andra

vid Gåsviken, Bullerholmen, Kullen och Edholmen, äro försänkningar gjorda för att inskränka sjöfarten, åtminstone för krigsfartyg, till de af fästningen beherrskade vatten.

Arbetet å fästningen bestrides dels af s. k. private arbetare, o. 100 man, mest från Wermland, Småland och Westergötland, dels af en arbetskommendering från något landtregimente, nu 200 man, dels af den s. k. kronoarbetskorpsen, bildad af för förseelser eller brott straffade, försvarslöse personer, af hvilken korps nu tvenne de sista kompagnierna, tillsammans 384 (enligt stat 400) man, utom befäl, här äro förlagda. För deras bevakande finnes här ock en mindre kommendering från något landtregimente med sitt befäl; för ledningen af arbetet en del af Ingeniörkorpsen, befäl och underbefäl; såsom egentlig besättning, ett kompagnie artilleri; slutligen några af telegraphkorpsen, för en å Rindön anbragt telegraph; samt åtskilliga civila tjenstemän. Öfverbefälet tillhör en kommendant. — Ingeniör-befäl och underbefäl äro inqvarterade i staden, befälet vid kronoarbetskorpsen å Rindön, öfrigt befäl i fästningen; de privata arbetarne bo i kaserner invid staden.

Fästningens besättning, allt befäl, och fria arbetskorpser begagna stadens kyrka och kyrkogård; kronoarbetskorpsen, som har egen predikant, ej underordnad stadens kyrkoherde, begagnar blockhuset å Rindön till kyrka, och har der ock egen kyrkogård. Fästningen har med staden gemensam mantalsskrifning och uppbörd, men ej lagskipning.

Försvarsverken i kringliggande nejd datera sig likasom fästningen sjelf, dels från K. Gustaf I:s tid, dels från K. Fredriks. Försänkningar och befästningar vid Pålsundet mellan Waxö och Tenö skedde på 1720-talet. Vid Oxdjupet mellan Wermdö och Rindö gjordes dylika försök redan under K. Gustafs tid, fortsattes af K. Johan och Carl Gustaf. Man arbetade hufvudsakligen på att alldeles stänga sundet; men som detta, för vattnets betydliga djup, ej rätt ville

lyckas, anlades sedermera från 1724 till 1735, ett fast och ovanligt högt torn, dock utan omgifvande verk, kalladt Fredriksborg; det är numera ej bestyckadt, och användes blott till magasin.

3. NorrTelje sjöstad ligger vid 59° 45′ 57″ nordlig bredd och 36° 13′ östlig längd, 7½ mil landväg, 14 mil sjöväg från Stockholm, vid sjön Lomarens utlopp, genom den efter staden uppkallade ån, till innersta ändan af Norrteljefjärden. Omgifningen består hufvudsakligen af en trång dalgång, på ömse sidor, i norr och söder, innesluten af bergåsar, af hvilka den södra är särdeles hög och kal, den norra mera odlad. Staden, belägen på båda sidor om ån, hvilken inom den gör fall och forss, har i det hela samma sträckning som dalen, från vester till öster, med dubbelt större längd än bredd; den har tvenne torg, ett större och ett mindre, på hvar sin sida om ån, och likaledes tvenne hufvudgator, tullports- och faktorigatorna, från vester till öster, den förra i södra, den sednare i norra delen af staden, och flera mindre, i bredd med, eller afskärande dem, i allmänhet temligen regelbundet. Nästan alla hus, utom i den numera nära nog ödelagda vestra hälften af faktorigatan, äro af träd. Tvenne stenbroar, nyligen ombyggda, och några andra af träd, nästan förfallna, förena de båda delarne af staden. Det hela upptager, med 146 tomter, verk och inrättningar inberäknade, o. 31 tunnland; dertill komma jordegor af 231⅞ t. åker, 170¾ t. äng, 403¾ t. skog och betesmark, tillsammans 806⅜ tunnland, satta till 1⅝ mantal.

Telge förekommer kring början af 1300-talet såsom en gård eller by i Frötuna socken, föll småningom genom förpantning och donation till Upsala domkyrka, men reducerades af K. Gustaf I; det framstår på 1500-talet, under namnet Norrtelje, såsom ett slags bytes-plats, i det K. Johan III år 1589 tillät, att det finge besökas af skärkarlar och fiskare, men ej af handlande. År 1614 förklarades det för en laga hamn, och byteshandeln mellan landtmanna- och fiskvaror god-

kändes tillsvidare; likaledes 1617, dock med rättighet för Stockholms borgare att bevaka, det tillåtelsen ej af Norrländningar missbrukades. År 1620 anlades här ett gevärsfaktori för kronans räkning. Ändtligen utfärdades år 1622 stadsprivilegier för NorrTelje, »emedan der af ålder varit en marknadsplats, och för annor beqvämlighets skull.» De årliga marknader, som dittills varit hållna vid Länna och Carlskyrka, skulle flyttas hit, och fingo ej besökas från andra städer. Sjöfart fick idkas på Finland, Tyskland, och de Sverige tillhörande orter af Liffland, men ej på de under Polen lydande. Några byar i nejden upplätos åt staden, sedermera äfven qvarnen i strömmen, ålfisket, och åter andra gårdar, 1629 äfven platsen för kyrkan och verkstäderna. Privilegierna ökades och bestämdes 1625; år 1636 deremot upphäfdes stapelfriheten, och ett försök, som 1724 gjordes till dess återfående, misslyckades; men 1765 stadfästades rättigheten till inrikes sjöfart på Stockholm. Från år 1648 till K. Carl XI:s reduktion hörde Norrtelje till Ortala grefskap. Ryssarnes härjningar år 1719 träffade staden och en del af nejden, i följd af de, här som annorstädes, till anläggning och utförande felaktiga försvarsanstalterna. — Norrtelje innehade 1649 det 36:te rummet bland rikets städer, efter 1664, då de Skånska städerna tillkommit, det 52:a, 1803 det 54:de, och har nu det 62:a.

Angående stadens folkmängd känner man, att den år 1687 hade 389 personer, som betalade utskylder, och 1720: 276; år 1749 uppgifves hela folknummern till 715, år 1766 till 620, 1772 till 800, år 1800 till 779, och 1810 till 851; år 1815 steg den till 816, år 1840 till 977 på 229 hushåll, 1845 till 1015, och 1848 till 990, enligt presterskapets uppgifter; 1849 års mantalslängd upptager 997 personer, hvaraf 371 skattfria. Dessa olika summor utvisa väl i det hela ett sakta framåtskridande, men ej utan återsteg, såsom just i nyaste tider; orsaken har legat och ligger för-

nämligast i de skiftande öden, som gevärsfaktoriet och andra anläggningar hafva måst vidkännas, och som höjt eller sänkt stadens välstånd, särdeles i det de ökat eller minskat en af dess äldsta och vigtigaste näringskällor; de öfrigas till- och aftagande synes temligen hafva uppvägt hvartannat.

Stadens näringar äro af gammalt handel och sjöfart, handtverk och fabriker, fiske, samt åkerbruk. Handel och sjöfart, i förbindelse med hvarandra i följd af läget, så för denna som andra Roslagens städer, torde under föregående tider hafva varit betydligare än nu. År 1770 idkades en ej ringa frakthandel, staden hade två år sednare 24 fartyg. Kommunikationen med kringliggande landsbygder är god, åtminstone åt norra sidan, der bästa bygden finnes, och fjärden är segelbar åtminstone för kustfartyg; sjelfva hamnen har väl länge varit uppgrundad, men är i sednaste tider åter upprensad inemot staden. Emellertid har blott kramhandeln förkofrat sig, och sjöfarten står numera lägre än fordom, och temligen på samma punkt från ett decennium till annat. År 1832 hade staden 4 jakter af tillsammans 55 läster, 1837 och 1842 blott 2 af 28, och 1847 åter 3 fartyg af 53 läster. Sedan 1846 gör ett ångfartyg från hufvudstaden, under sommartiden, reguliera turer hit. Båda slagen af sjöfart begagnas till hemtning af kramvaror från Stockholm till eget och ortens behof, och till afsättning dels på Stockholm, dels till skärgården, af mestadels uppköpta landtmannaprodukter, såsom spanmål, trädgårdsvexter m. m. Hufvudsakligen till eget behof köpes från landet, utom säd, äfven ved, kol och virke, samt bark till garfverierna. Men all beröring med nejden är inskränkt inom några få mils omkrets. År 1803 räknades blott 3 handlande med öppna bodar, och en spanmålshandlande; 1822 funnos 11 handlande, 1837: 16, 1847: 20, utom apothekare, källarmästare m. m.; här som annorstädes en ökad fördelning af rörelsen, utan just säkra tecken till dess verkliga tillvext. — Staden har tvenne årliga marknader.

Handtverken inskränka sig, i afseende på tillverkningens belopp, hufvudsakligen till stadens och ortens behof, och äro fördelade på alltför många händer, för att kunna bereda åt sina idkare något större välstånd, hvarföre ock en del måste söka bifförtjenster; så hette det år 1847, ehuru i det föregående decenniet handtverken kallas välbehållna och tilltagande. År 1741 räknades 19 mästare i 13 handtverk, 1788 redan 28 i 20; år 1803 funnos 42 mästare, 6 gesäller och 20 lärlingar i 26 yrken; 1822 var mästarnes antal 38, år 1837 och 1847 o. 50. — Fabrikernas öden hafva, som nämdt är, varit omvexlande. Det äldsta var Gevärsfaktoriet, äldre än sjelfva staden som sådan. Det stod från 1624 i förbindelse med Ortala bruk, drefs med inkallade Tyska arbetare, och hade en tid egen Tysk pastor; det åtnjöt de då för tiden vanliga privilegier, och försågs med nödiga åbyggnader och anläggningar. Vid Ortala grefskaps inrättande lades äfven faktoriet derunder, med förbehåll af ett visst antal gevärs aflemnande till kronan hvarje år. Reduktionen gjorde i sjelfva faktoriets privilegier ingen väsendtlig förändring, Ryska härjningen af 1719 träffade det ej heller. Kronan egde verket till 1763, då det såldes till Finlay och Jennings, med rättighet att lösa Ortala bruk till skatte. Åbyggnad och inventarier värderades då till 38,100 daler kopparmynt; år 1740 hörde hit 30 tomter. År 1803 egdes verket af Arfvedsson till Schebo och Ortala; det hade då ansenliga byggnader af träd och sten, sysselsatte 26 mästare och 8 lärlingar, och producerade o. 1000 gevär årligen; vissa hemman i Bro skeppslag och Lyhundra härad levererade kol till visst pris. År 1822 uppgick produktionen till 800 à 2000 gevär; 1 rustmästare, 56 mästare och gesäller, samt 44 lärlingar voro här sysselsatta. Sedermera har verket småningom blifvit nedlagdt, till men för stadens rörelse. Husen stå mestadels obebodda, en del äro upplåtna åt fattiga, ett och annat uthyrdt; materialierna äro försålda, broar och vattengångar förfallna, och ett af ortens för dylika anläggningar

lämpligaste vattendrag är obegagnadt. Det lärer dock nu vara i fråga att här anlägga ett qvarnverk i stor skala. — Ett kronobränneri anlades i staden 1766, hvilket sysselsatte öfver 50 mantalskrefne personer, men nedlades 1788; deremot inrättades 10 år sednare i samma byggnader en klädesfabrik. En sådan finnes ännu i staden, och 5 andra fabriker af olika slag. Slutligen har den ock qvarn från 1627, numera ej betydlig.

Fisket, ställets kanske äldsta näring, idkas af gammalt dels å stadens eget närmaste vatten, dels vid Håkanskär under Lidö säteri i Bro skeppslags skärgård, dels vid Gåsesten nära Singöns östra strand. I äldre tider besöktes ock Svenska Högarne i yttre skären, och äfven aflägsnare orter i Bottniska viken; men upprepade sjöskador gjorde häruti ändring, och aftagande vinning har minskat hela denna rörelse. År 1803 räknades ännu 24 fiskare, 1832 blott 11 med lika många biträden och 10 till 11 skötbåtar, utom mindre jullar, och med en fångst af 80 till 90 tunnor strömming, ej tillräckligt för idkarnes utkomst; år 1847 räknades 12 fiskare, äfven med otillräcklig utkomst.

Åkerbruket måste slutligen i viss mån fylla hvad som brister i stadsmanna- eller skärgårds-näringar. Vidden af upptagen åker hade redan från 1709 till 1803 ökats från 45 till 180 tunnland. År 1847 beräknades utsädet till 119 tunnor säd, mest råg, och 25 t. potatis, den behållna afkastningen till 620 t. säd, 175 t. potatis. Af kreatur underhålles åtskilliga slag, till ett antal, näst Söderteljes det största bland städernas i länet [9]).

Bland offentliga byggnader är Kyrkan den ansenligaste, belägen i stadens norra del; den skall i äldre tider ha hetat St. Mariæ, men blef efter 1719, då den ombygdes af sten,

---

[9]) Nemligen 48 hästar, 4 oxar, 102 kor, 7 st. ungboskap, 58 får, 101 svin.

kallad Fredriks; den tillökades från 1773, och har nu 54 alnars längd, 20 a. bredd. Kyrkogården är planterad. Till 1643 hade staden hört till Frötuna pastorat, men fick då egen kyrkoherde; kaplan har funnits här från 1635 tills helt nyligen, då tjensten indrogs, och inkomsterna anslogos åt skolmästaren. Boställen för båda finnas i Estuna socken. Pastoratet är konsistorielt af 3:e klassen. — Stadens skola nämnes sedan 1660; dess betydligaste materiela grundval är en donation af 6,666 R:dr 32 sk., gifven 1833 af handlanden Billborg. Ett nytt skolhus är bygdt under de sista 10 åren; läroverkets afdelningar äro tvenne, hvaraf den ena skötes af en prest, den andra af orgelnisten. — För fattigvården finnes fattighus, och samlade fonder, hvaribland en donation af Billborg till 5,000 R:dr, hvartill komma uttaxerade sammanskott. Gevärsfaktoriet har haft särskildta rum för sina fattiga, och till år 1847 fortfarande lemnat dem understöd; från nämda år har derföre ock tyngden af fattigvården för staden sjelf betydligen ökats. Att staden rymmer en afdelning af länets lazarett, att detta har läkare gemensam med staden, samt att dessutom en provinciallläkare här är bosatt, är förut omtaladt; sistnämnda förhållande daterar sig från 1773. Statens badanstalt, vid Saltsjön, har i sednaste åren fått ökadt anseende och lif. — Rådhuset, vid stora torget söder om ån, är ombygdt 1792 af träd, två våningar högt, med ett litet torn. Magistraten bestod 1849 af borgmästare och 4 rådmän. Borgmästarnes namn äro kända från 1626. Föröfrigt finnes här postkontor, tullkammare, apothek från 1775, samt vanliga kommunala inrättningar. — Vapnet är ett upprest ankare.

Stadens taxeringsvärde uppgifves för år 1847 till 163,900 R:dr för hus och tomter, 24,970 för jord, 26,550 för fabriker, tillsammans 215,420 R:dr; år 1848 i allt till 229,265 R:dr. Dess enskildta inkomster äro tomtören, åker-arrenden, vägare- och mätarepengar, ståndsplatsafgifter o. s. v. Hela kostnaden »för stadens underhåll» beräknades 1847 till 472

R:dr 22 sk. 4 rst., för presterskapet till 1,245: 16. 8, för fattigförsörjningen till 484: 14. 10, för skjuts och väghållning till 191: 16. Bevillningen till staten uppgick till 1,661: 33. 7, öfriga statsutskylder till 228: 34. 6, diverse afgifter och kostnader till 1,875: 36. Hela skattesumman utgjorde 5,788 R:dr 1 sk. 11 rst., inemot 2,7 procent af taxeringsvärdet. Fördelas den på samtliga innevånare, enligt 1847 års mantalslängd, uppstår såsom medeltal 5¾ R:dr; fördelas den på de betalande, enligt 1849 års mantalslängd, faller på hvar och en p. m. 9¼.

4. Östhammars sjöstad är belägen vid 60° 15′ 5″ nordlig latitud, och 35° 54′ östlig longitud, 13 mil landväg, och 22 mil sjöväg från Stockholm, invid den vestra stranden af Östhammarsfjärden, 4 mil nordvest från dess inlopp genom Singö sund. Staden sträcker sig, såsom fjärden, från sydost till nordvest, utefter den jemna stranden, med större längd än bredd, har temligen regelbunden form, med raka, ehuru ej mot hvarandra vinkelräta gator och gränder, samt upptager, med 108 tomter, 27 tunnlands areal. Tillhöriga jordegor finnas icke.

Namnet Hamar förekommer i stadens äldre sigill, och ännu i sednare tider såsom namn på närmaste orten. Östhammar omtalas på 1300:talet, då K. Albrecht 1368 stadfästade dess gamla privilegier till både in- och utrikes handel, och beviljade den att hafva egen fogde. År 1444 förunnades åter fri handel och sjöfart, samt egen fogde, dock under uppsigt af den som Östhammars län innehade. Men 1461 förklarades Östhammar för olaga hamn, Stockholms stad till förfång, och det förbjöds att der in- eller utföra något gods. Dock bibehölls staden till 1491, då nästan alla innevånarne flyttade till Öregrund, med anledning af hamnens uppgrundning; stadens läge hade hittills varit der nu byn Ed ligger, ¼ mil vester från sjöns nuvarande strand, och den mellanlig-

gande ängen, bildad genom tillandning eller vallens höjning, kallas ännu Gammelby äng. Förnyade förbud visa, att ej all köpenskap afstannat; och då Öregrund 1521 ödelades, nedsatte sig en del af dess borgerskap vid Gullskär, som har varit der som nu Östhammars rådhus ligger. År 1539 erhölls skyddsbref af K. Gustaf I, och 1550 nämnes staden redan jemte Stockholm och Gefle, såsom deltagande i handel på vestra Europas länder. Men 4 år sednare befalltes innevånarne åter att flytta till Öregrund, emedan de gjorde intrång i allmogens bete och fiskevatten. En del stadnade dock qvar, och staden erhöll 1589 privilegier och försvarsbref mot Öregrundsboarne; privilegierna stadfästades 1650, 1676 och 1719. Sistnämnda år härjades staden af Ryssarne, och allt utom kyrkan uppbrändes. Öregrund gjorde 1723 ett nytt försök att beröfva Östhammar dess stadsrättigheter, men de stadfästades åter 1724 och 1727; år 1765 förnyades beviljandet af inrikes segelfart. År 1795 slutligen led staden af en partiel eldsvåda.

Under alla dessa vexlande öden har Östhammar i det hela alltjemnt innehaft en låg plats bland rikets städer, i rang som i betydelse: år 1649 hade det 70:de rummet, efter 1664 det 85:te, och har nu det 74:de.

Folkmängden uppgifves för år 1745 till 201 personer, blott beräknade de som betalade utskylder; för 1772 i allt till 650; för 1800 till 589; för 1815 till 500; för 1840 till 561 på 113 hushåll; för 1845 till 579; för 1848 till 561, enligt presterskapets uppgifter. Mantalslängden för 1849 upptager 607 personer, hvaraf 238 fria från utskylder.

Stadens näringar äro af gammalt handel och sjöfart, handtverk, samt fiske. Handelns betydenhet har i viss mån omvexlat med stadens öden i allmänhet. I förflutna tider synes en del af Roslagens jernexport hafva skett häröfver, en jernvåg fanns till 1719, och på både 1600- och 1700-talen tvistades med Österby, Gimo, Harg och Schebo bruk om rättighet till bro- och vägarepengar, men bruken frikallades slut-

ligen derifrån, emedan deras effekter hvarken vägdes eller utskeppades från staden. Numera idkas blott en obetydlig, ehuru småningom tilltagande handel, med landtmannaprodukter till eget behof, eller i ringa mån till afsättning på Stockholm, och med kramvaror derifrån till eget och ortens förbrukande. År 1803 funnos tre öppna krambodar, 1837 räknades 8 handlande, 1847: 14. Antalet af fartyg var år 1772 blott 3, och har likaledes under sednaste tider varit 3 till 4, år 1843 funnos 4 af tillsammans 96 läster, men 1847 blott 1 af 8 läster. Segelleden i fjärden är tillgänglig blott för fartyg af obetydligt djup, och hamnen är osäker, så att man måste begagna Gimo bruks närbelägna lastplats. Staden har 2 årliga marknader; till 1800 hade den en tid haft rätt till tvenne vid Skärsta i Edbo, men dessa äro nu mera upplåtna till allmänt begagnande. Handtverk och fabriker, i det hela ej skiljda från hvarandra, uppgifvas för äldre tider, 1741 och 1770, så godt som inga; 1786 omtalas 28 mästare i 25 handtverk, utom 2 fabriker; 1802 räknades 32 mästare i 23 handtverk; 1837: 38 mästare, 1847: 39. Produktionen motsvarar blott stadens och ortens behof, och visar ej just några tecken till förkofran. — Fisket idkas vid Måsesten och andra skär öster och nordost om Singö. Detta yrke har varit lönande, och fiskareskapet mera välmående än andra stadens innevånare; år 1803 användes ännu 30 båtar; men fångsten har aftagit, och dermed hela rörelsen. — I fordna dagar har staden åtminstone tidtals haft sig anslagen egen jord; nu idkas åkerbruk blott å obebygda tomter och arrenderad jord, och nästan endast till odling af potatis, hvaraf år 1847 uppgifves 25 tunnors utsäde, 175 t:s behållen afkastning. Boskapsskötseln synes vara mera betydande, i det kreaturshållet[1]) motsvarar Sigtunas.

---

[1]) Nemligen 21 hästar, 77 kor, 13 st. ungboskap, 28 får, 65 svinkreatur.

Af offentliga byggnader och inrättningar äro blott att anmärka de för småstäder vanliga. Stadsboarne begagnade af gammalt Börstils kyrka, och staden hör ännu till detta pastorat, men hade från 1686 rättighet att hålla egen komminister, hvilken rätt dock först från 1730 blef brukad. År 1777 söktes förgäfves tillstånd att bilda eget pastorat. Redan 1663 begyntes byggnaden af egen kyrka; den invigdes 1675, skonades af fienden 1719, reparerades 1761 och 1762, samt uppkallades med namnet Gustaf. Den ligger vid stadens södra ända, är bygd af gråsten, 42 alnar lång, och 16 a. bred. — Skola finnes här sedan 1731; den är dock blott folkskola, med en lärare; nytt skolhus bygdes på 1830-talet. Fattigförsörjningen bestrides dels ur samlade fonder, dels med sammanskott. — Rådhuset, bygdt af träd, ligger vid torget. Borgmästare i Östhammar äro till namnet kända från 1633; staden har nu gemensam borgmästare med Öregrund. Bisittare i magistrat och Rådhusrätt år 1849 voro 4 rådmän. För öfrigt finnes här apothek från 1778, postkontor, tullkammare, praktiserande läkare, samt vanliga kommunala inrättningar. — Stadens vapen är en fisk under ett utsträckt nät.

Stadens taxeringsvärde, uteslutande för hus och tomter, uppgifves för år 1847 till 58,139 R:dr, för 1848 till 58,474. Dess hufvudsakliga enskildta inkomster äro tomtören, ståndspenningar m. m. Utskylderna »till stadens underhåll» beräknades år 1847 till 306 R:dr, för presterskap till 253 R:dr 22 sk., för fattigvård 133: 16, för väghållning 10. Bevillningen till staten uppgick till 678: 20. 8, öfriga statsutskylder till 122: 25. 4; diverse utskylder slutligen till 576: 32. Hela skattesumman var 2,000 R:dr 40 sk., hvilket gör 3,4 procent af taxeringsvärdet; fördelas det på samtlige mantalsskrifne personer, som år 1847 voro 583, uppstår ett medeltal af 3 ⅖ R:dr på hvar och en; fördelas det på de betalande, efter 1849 års beräkning, faller på hvar och en 5 ⅖ R:dr.

I nejden af staden, åt norr, har under medeltiden legat Östhammars hus eller slott, på en höjd, nu kallad Gamelhus eller Brobänken; det förstördes 1434 af dess egen fogde, då Roslagsboarne vid Engelbrechts resning hotade det med anfall.

5. Öregrunds sjöstad ligger vid 60° 20′ 45″ nordlig latitud, och 36° östlig longitud, 15 mil landväg, 24 mil sjöväg från Stockholm; på nordöstra ändan af den till Börstils socken hörande Norrön, vid stora segelleden mellan Ålands haf och Öregrundsgrepen af det Bottniska. Läget är å klippig grund, sluttande från alla håll mot en liten, men god och säker hamn; utomkring är hafvet åt vester, norr och öster, sandigt land åt sydvest. Staden har temligen regelbunden form, med någorlunda raka och breda, ehuru backiga gator, och upptager, med 153 tomter, o. 30 tunnland; dertill komma jordegor af 18 t. åker, 230 t. äng, 445 t. skog och betesmark, tillsammans 693 tunnland, satta till 4½ mantal.

Öregrund är anlagdt år 1491 af utflyttande innevånare från Östhammar, och hade från början rättighet till både in- och utrikes sjöfart; men denna sednare fråntogs den 1502. Staden nämnes vid denna tid såsom drifvande handel med torr fisk från Norrland. År 1521 befallte K. Christians ståthållare samt borgmästare och råd i Stockholm, att Öregrund skulle afbrännas; innevånarne flyttade tillbaka till Östhammar, i dess nya läge, men befalltes år 1554 att återvända till Öregrund, som försågs med förnyade privilegier. Fem år sednare synes staden ha handlat med flera fartyg på utrikes orter, dels vid Östersjön, dels ock på Holland, med jern, trädvaror, tran och smör. Sednare förordningar af 1594, 1614, och 1617 gjorde inskränkningar i den utrikes sjöfarten, 1636 förbjöds den alldeles, och 1660 vägrades äfven sjöfart på Liffland. År 1594 hade staden, jemte Stockholm och Gefle, fått rättighet att besöka alla lofgifna Bottniska hamnar; men äfven denna och annan inrikes handel blef ej utan hämmande band. För öfrigt stadfästades privilegierna 1676 och 1719, och

1765 förnyades rättigheten till inrikes sjöfart. År 1652 hade staden blifvit hemsökt af vådeld, men derpå återställd i bättre skick, 1719 härjad af Ryssarne; nya eldsvådor inträffade 1744 och 1829. — Öregrund innehade 1649 det 35:te rummet bland rikets städer, efter 1664 det 50:de, och har nu det 60:de. — År 1561 förekommer ett Öregrunds grefskap för Per Brahe d. ä., men utbyttes snart mot Visingsborg.

Stadens folkmängd skall år 1745 hafva varit 254 personer, inberäknade blott de som betalade utskylder, år 1772 i allt 638, år 1785: 724, år 1800: 681; år 1815 räknades 700 innevånare, 1840: 592 på 157 hushåll, 1845: 643, och 1848: 561, efter presterskapets uppgifter; mantalslängden för 1849 upptager 637 personer, hvaraf 248 skattfria. Allt utvisar om ej tillbakagång, åtminstone ej förkofran; så är ock förhållandet med de särskildta arterna af rörelse.

Stadens näringar äro handel och sjöfart, handtverk, fiske, och något åkerbruk. Handeln och sjöfarten hafva fordom ej varit utan betydenhet, särdeles från 1554 till 1636, under hvilken tid större delen af Dannemora bergslags jern häröfver utfördes, hvaraf namnet Öregrunds jern länge efteråt bibehöll sig. Med stapelfriheten gick äfven inrikes befraktningen af jernet förlorad; den återställdes väl åt staden 1668, hvilket bekräftades 1719, men 1734 förklarades, att jernverken ej kunde tillförbindas att uteslutande begagna stadens fartyg. Handeln med närmaste orten har i allmänhet läget emot sig, i det landet skjuter temligen långt ut i sjön från de inre bygderna. Och slutligen har sjöfarten lidit af jernverkens och samtliga kringliggande orters tilltagande bruk af egna fartyg. Ännu 1772 räknade staden 23, och på 1780-talet 27 däckade fartyg, 1800 blott tredjedelen så många, i sednaste åren 2 till 3 af tillsammans o. 100 läster. Med dessa drifves den vanliga Roslagshandeln på Stockholm, mest med landtmannaprodukter i utförsel, kramvaror i införsel, till eget och ortens behof, från hvilken sednare på landväg hemtas, hvad

staden af spannmål o. a. fordrar utöfver egen produktion. År 1800 räknades 4 handlande, likaledes 1822; år 1842: 8, och 1847: 12[2]). Ett spår är qvar af stadens fordna yttre rörelse, att ej mindre än 27 skeppare ännu 1847 voro här skattskrifne, men de hafva mestadels tjenst på främmande fartyg. — Ett skeppsvarf anlades på 1820-talet, våg finnes af gammalt. — Af marknader har staden tvenne årliga; till år 1800 hade den ock tvenne andra vid Skefthammar i Upsala län, men dessa äro sedan nämda tid upplåtna till allmänt begagnande, och sednast gjorda till blotta bytesmarknader.

Handtverken uppgifvas år 1787 hafva sysselsatt 18 mästare i 15 yrken, år 1800: 11 i 9, 1822 blott 4, 1837: 8, och 1847: 11. Tillverkningen motsvarar blott stadens och närmaste ortens behof. — Fisket har varit betydligt, särdeles vid Norrsten och Örskär i nejderna af Gräsön, men har småningom inskränkt sig till de inre vattnen, och är nu ej tillräckligt för de få idkarnes bergning. — Åkerbruket är i anseende till den magra jordmånen föga gifvande: utsädet uppgifves för 1847 till 11 tunnor säd och 48 t. potatis, den behållna afkastningen till 53 t. säd och 288 tunnor potatis. Kreaturshållet är ej heller af stor betydenhet [3]).

Öregrunds stad har kanske från sin första uppkomst haft egen kyrka, helgad åt S:t Gertrud; den ligger söder ut i staden, reparerades efter eldsvådorna af 1652 och 1744, håller 54 alnar i längd, 21 i bredd, och är bygd af gråsten. Staden utgör, med det nyligen härtill lagda annexet Gräsö, ett regalt pastorat af tredje klassen. Kyrkoherdar förekomma från 1576; prestgård finnes i staden, hvartill kommer 3/8 mantal i Mälby på Söderön af Börstils socken. Äfven ett kloster skall här ha funnits, men snart försvunnit vid reformationens början. Skola har staden sedan 1652, från början grundad

---

[2]) Dock synes gälla för alla Roslagens städer, hvad som är anmärkt om Waxholm, att en del skattskrifna handlande blott äro kontingentborgare.

[3]) Nemligen 3 hästar, 85 kor, 22 får, 20 svin.

på åtskilliga tionder; den består af tvenne afdelningar, under hvar sin lärare. För fattigförsörjningen finnas fattighus, hvarförutan medel samlas genom sammanskott. — Rådhuset, bygdt af träd, ligger vid ett litet torg, och är anlagdt efter 1744 års brand, och färdigt 1776. Stadsstyrelsen bestod 1849 af borgmästare, gemensam med Östhammar, och 4 rådmän; borgmästarnes namn äro kända från 1644. För öfrigt finnes här postkontor, tullkammare, och vanliga kommunala inrättningar. Staden är ock lotsplats. — Vapnet är ett skepp med utspända segel.

Taxeringsvärdet uppgifves för år 1847 till 39,674 R:dr 8 sk. för hus och tomter, 18,307 R:dr 24 sk. för jord, således tillsammans 57,981 R:dr 32 sk., och år 1848 till 58,982 R:dr 32 sk. Stadens enskildta inkomster äro de vanliga. Kostnaden »för stadens underhåll» beräknades nämda år till 213 R:dr 16 sk., för presterskapet till 120 R:dr, för fattigvården till 100, för väghållning till 33: 16; statsbevillningen uppgick till 711: 3. 2, öfriga statsutskylder till 133: 28, diverse omkostnader till 653: 25. Hela skattesumman skulle således vara 1,895 R:dr 40 sk. 2 r:st., eller 3,2 procent af taxeringsvärdet. Fördelas denna summa på den i mantalslängden upptagna folkmängden, som 1847 var 650 personer, uppstår ett medeltal af 2⅘ R:dr; fördelas den på de betalande, faller på hvar och ens lott 5⅔ R:dr.

Stockholms läns härader och socknar inom Upland äro:

I. **Färentuna Härad,** f. d. Färentuna eller Svartsjö och Drottningholms län, består med ringa undantag af öar i Mälaren, nemligen Lofö, Ekerö, Munsö, Adelsö, Björkö, Svartsjölandet, och en mängd mindre holmar, mellan Klubbfjärden i öster, Ekeröfjärden i söder, Södra Björk-, Prest-, och Norra Björkfjärdarne i vester, Bro- och Löfsta-fjärdarne i nordost. De större öarne äro mestadels jemna och skoglösa, utom Ekerön,

de mindre något bergiga och skogiga; alla, men särdeles de förra, synas hafva varit sönderdelade i flera, genom nu igenvallade vattendrag. Häradet omfattar 8 socknar och ett kapell, alla af Svartsjö prosteri inom Erkestiftet, och utgörande för sig Färentuna fögderi.

1. *Lofö socken* med Drottningholms kapell, består af Lofön, den från denna numera blott af en rännil skiljda Malmön i söder, vidare Kersön i nordost, Fogelön och Björnholmen i öster, Kungshatt i sydost, med flera; samt omfattar 0,210 qvadratmil land. Vid sydöstra gränsen går, från Klubbfjärden, den stora segelleden till Westerås; vid den nordöstra, segelleden till Upsala genom Nockeby sund mellan Kersön och Bromma socken; Lambar- och Mörby- eller Lofőfjärdarne skilja Lofön, och Lulehofs sund äfven Malmön från Svartsjölandet i vester; mellan båda inskjuter Malmviksfjärden; mellan Malmön och Ekerön går Tappström. De östliga smärre öarne bestå mestadels af skogiga, mera eller mindre höga bergkullar, den högsta å Kungshatt; de vestligare, Lofön och Malmön, hafva mera omvexling af kullar, åkrar och ängar. Lofön har synbarligen fordom varit sönderskuren af vattendrag, och hade ända in i sednare tider betydliga träsk, som genom mensklig flit blifvit förvandlade till bördiga marker. Äfven Malmöns östra del, Lindön, synes hafva utgjort en särskildt holme. — Rådande jordmån är dels lera, dels svartmylla, dels mojord. Åkerbruk och boskapsskötsel äro ortens hufvudnäringar, hvartill komma trädgårdsskötsel och fiske såsom i hela häradet. Hemmantalet är 19¾, hvaraf 2 skatte, 17¾ krono, utom en mängd lägenheter, ett kungligt slott, och en slags köping vid detsamma. Närheten till hufvudstaden, och den lätta kommunikationen dermed, hafva nemligen ej blott gifvit nämda binäringar en högre betydelse, framkallat någon fabriksrörelse, och genom tillfälle till hyresförtjenst gifvit hvarje bebygd lägenhet ett värde bredvid de små hemmanen; allt detta har ock sedan längre tid tillbaka funnit ett stöd i det här, på

Loföns nordöstra ända belägna Drottningholms slott, en af den Kungliga familjens vistelseorter, och ett mål för Stockholmsboarnes lustfärder; och invid slottet har uppstått en ej litet bebygd ort med stadslik rörelse, Malmen kallad. Af kungliga personer äro äfven de företag mestadels föranstaltade, som förvandlat landets inre natur, hufvudsakligen till fördel för de vid slottet befintliga anläggningar, och för den tillhörande s. k. Kungsladugården, under hvilken större delen af hemman och lägenheter lyda. Sammanräknade fastighetsvärdet, efter 1848 års taxeringslängd, var 243,125 R:dr, hvaraf ock största delen för Kungsgården med derunder lydande. Folknummern år 1815 var 695, år 1840: 729, på 164 hushåll, år 1848: 817.

Den så kallade K. Gustaf III:s väg kommer från Bromma, öfver Kersön, och de på hvar sin sida om ön anlagda Nockeby och Drottningholms broar, till Malmen, slottet, och dess kapell, allt ungefär 1 mil från hufvudstaden. Derpå fortgår vägen åt söder och sydvest genom Lofön, öfver Lindöbro till Malmön, och öfver den nyligen bygda Tappströms bro till Ekerö; en gren går åt vester öfver Lulehofs bro till Svartsjölandet; andra genomskära Lofön i flera rigtningar; vid en af dem, bortom midten af ön, ligger sockenkyrkan. Om sommaren har Drottningholm ständig kommunikation med Stockholm, medelst reguliera ångbåtsfärder flera gånger om dagen.

Loghö förekommer 1314 såsom hörande till *Brohundæri* af *Attundia* och Erkestiftet, och annars redan från slutet af 1200-talet, då tvenne dess kyrkoherdar äfven nämnas, de öfriga från midten af 1500-talet. Socknen utgör med nämda kapell ett regalt pastorat af 3:e klassen, hvilket emellanåt innehafts af kyrkoherdar vid hufvudstadens kyrkor. Lofö kyrka är ursprungligen gammal, men i sednare tider ombygd eller reparerad; på dess kyrkogård finnes en grafhög, med obelisk uppsatt af K. Gustaf III, öfver hans båda lärare, Klingenstjerna och v. Dalin. — Ortens gamla minnen gå tillbaka till

hedendomens tider, då sagan låter K. Östen innebrännas på Lofön af sjökonungen Sölve, och en annan konung, flyende för fiender, kasta sig med hästen i sjön från berget å Kungshatt, der hans hufvudbonad ännu skulle vara att se på dervarande sjömärke. Tre runstenar skola finnas på Lofön. Till nyare minnen hör, att Gustaf Wasa, under belägringen för Stockholm år 1521, haft ett läger, under Peder Fredags befäl, nära nuvarande Ladugården; till ännu nyare, allt hvad om Kungliga slottets öden är kändt.

Gårdar: Drottningholms Kungsgård, med 4½ mantal ladugård, utom 13 m. underliggande, skall vara grundad redan i urminnes tider på Glie och Wäggeby hemmans mark, och hetat Torfvesund eller Thoresund. Sitt nuvarande namn fick den af Dr. Catharina Jagellonica, som här lät uppbygga ett stenhus, och hvars gemål här lemnade Jesuiterne en fristad. Från 1603 innehades Drottningholm af Dr. Christina d. ä., Gyllenhjelm, Enkedr. Maria Eleonora, M. G. de la Gardie, Carl Gustaf, och Enkedr. Hedvig Eleonora. Under den sistnämdas tid uppbrann besagda stenhus, men återställdes från 1661 i större skala, och blef under Nicodemi Tessins hand ett mästerstycke i byggnadsstil. Drottning Lovisa Ulrika, hennes gemål och hennes son, Gustaf III. ha ytterligare förskönat både gården och hela nejden. Slottets förstuga och stora trappa till öfra våningen, dess rum, prydda med taflor af Ehrenstrahl o. a., dess öfriga samling af konstalster, dess icke stora men valda bibliothek; operahuset från 1762, då ett äldre afbrann; trädgården, eröfrad från kärr, och anlagd i Fransk stil, med vattensprång, som dock nu ej äro i gång, och med värderika statyer; Floras park i söder; det så kallade Kina, ett lustslott i Kinesisk stil med efterhärmade kinesiska möbler och husgeråd; det Götiska tornet; den Engelska parken i vester, med dammar; orangeriet o. s. v.; alltsammans räknas bland rikets vackraste prydnader i sitt slag. Vid Kanton, åt sydost, bortom Kina, hade K. Adolf Fredrik och hans gemål låtit anlägga åtskilliga smides-, band- och strump-manufakturer, som med deras död upphörde. Slottet har egen ståthållare, och läkare, bosatt vid Malmen; här finnes dessutom apothekare, värdshusidkare, bryggare, m. m. En småbarnsskola för socknen är grundad af nuv. Enkedrottningen. De till Kungsladugården hörande byggnader ligga åt nordvest; den är utarrenderad, likasom underlydande hemman, hvaribland flera äro bebygda, såsom Barkarby, v., 1 m.; Edeby, s. v. 2¼ m.; Lunda, s. v., 1 m., allt krono, med flera;

en del lägenheter hafva ock temligen goda åbyggnader. — **Prestgården**, nära kyrkan. — **Lindö**, 1 m. skatte, vid Malmöns östra ända, och **Malmvik**, f. d. Hundskinnstorp, 1 m. skatte, vid norra stranden, utgöra tillsammans ett helt, grundadt o. 1622 af slägterna Kruse och v. d. Linde, delvis reduceradt från den sednare, derpå tillhörigt Gyllenhoff, Törnhjelm o. 1740, v. Schantz, Hjärne, Carleson, Brander 1772, Örnsköld, Fleetwood, Stjernkrona o. 1825, Pistolekors 1849. — **Kungshatt**, lägenhet, har tillhört slägten Wrangel 1685, Taube, Löwen 1772 och 1820, Patersen 1849. — **Björnholmen**, med värdshus, dit lustfärder pläga anställas, äfven med ångbåt. — *Insula Malmo* förekommer 1317.

2. *Skå socken,* sydöstra hörnet af Svartsjölandet eller f. d. Färings-ön, begränsas af Lambar- och Mörby- eller Lofö-fjärdarne samt Lulehofssund i öster och sydost mot Lofö socken, af Långtarmen i söder och sydvest mot Ekerön, samt af Sånga socken i nordvest; och omfattar 0,149 qv. mil land. Törnby-viken skjuter in från sydvest, Hillersjöviken från norr, och de torde fordom ha gått hvarandra närmare än nu; öfverallt omvexla små bergkullar, särdeles emot sjön, med slätter och ängsmarker. Åkerjorden är lerhaltig, åkerbruk hufvudnäringen, men dels är det sidländta läget här, såsom på hela denna ö, mera än på de vestligare, gynnande för boskapsskötsel, dels har närheten till hufvudstaden äfven här gifvit fart åt häradets öfriga binäringar, trädgårdsskötsel och fiske. Hemmantalet är 26¼, hvaraf 23⅛ skatte, 3⅛ krono; taxeringsvärdet år 1848 var 121,140 R:dr. Folkmängden år 1815 var 471, år 1840: 571 på 129 hushåll, år 1848: 587. — Socknens förnämsta väg kommer från Malmön öfver Lulehofs bro, och går åt norr till Sånga, förbi kyrkan, som ligger något öfver 2 mil från Stockholm.

Ska förekommer år 1314 såsom hörande till *Brohundæri,* och har haft egna kyrkoherdar under medeltiden, men är nu annex till Sånga pastorat, hvars komminister här är bosatt; kaplaner nämnas från 1600-talet. Kyrkan är ombygd, efter en eldsvåda, 1695—1702. Af fornminnen omtalas sex runstenar.

Gårdar: Tuna, vid kyrkan, $3^1/_8$ m. skatte med qvarn, donerades 1553 till Raloff på Wellinge, reducerades 1683 under Svartsjö slott, tillhörde o. 1700 Colvin, 1772 frih. Lejonhufvud, 1825 och 1847 Halldin, 1849 Lallerstedt, jemte $^4/_9$ m. — Edby, ö. vid Mörbyfjärden, 2 m. skatte, har tillhört slägterna Cruus, Helmfeldt, Gerner, Segercrona 1772, Heidenstruch 1825, Halldin 1847, Lallerstedt 1849. — Mörby, s. v., $^1/_4$ m. krono, kaplansbol.

3. *Sånga socken* ligger mestadels på Svartsjölandet, mellan Skå i sydost, Långtarmen i vester, Färentuna och Hillersjö socknar i norr, Löfsta- och Lambarfjärdarne i öster; en liten del ligger bortom Löfstafjärden, på fasta landet mellan Spånga och Jerfälla socknar i sydost och nordost. Hela arealen är 0,282 qv. mil land. Igel- och Hillersjöfjärdarne, med utlopp åt öster, dela landet nästan i tu, Törnbyviken stöter till i söder, och allt vatten synes äfven här fordom ha intagit större utrymme än nu, öfver de slätter och ängar, som omvexla med bergkullarne. Jordmån och näringar äro hufvudsakligen af samma art som i Skå. Den del af socknen, som ligger bortom Löfstafjärden, har mera bergländig natur. Hemmantalet är $29^7/_8$, hvaraf $17^3/_8$ skatte, $10^1/_2$ krono, under Svartsjö kgl. slott, och 2 frälse; fastighetsvärdet år 1848 var 185,300 R:dr, hvaraf 55,900 för Svartsjö Kungsgård. Folkmängden år 1815 var 654, år 1840: 693 på 150 hushåll, år 1848: 694. En väg från Skå går norr ut, förbi Svartsjö slott, till Hillersjö, en sidoväg åt nordvest till kyrkan, som ligger o. 3 mil från Stockholm; i sockendelen på fasta landet mötas vägar från nästgränsande församlingar.

Sunga förekommer 1314 såsom hörande till *Brohundæri*. Det utgör nu med Skå ett regalt pastorat af 2:a klassen. En kyrkoherde nämnes 1308, andra på 1400-talet. Kyrkan är vid sist nämda tid reparerad, och sednast åter 1843. Den eger flera handlingar från medeltiden, hvaribland en erkebiskoplig stadfästelse af 1479 för ett Konungagilde, eller Tre Konungars Gille, härstädes. I kyrkan ligga Stjernhjelm och

hans måg Lagman Silvius († 1690) begrafna. Svartsjö har spelat en betydande roll i K. Erik XIV:s historia. Af fornminnen nämnas 6 runstenar, hvaraf 2 vid Svartsjö. Der är ock af gammalt häradets tingställe.

Gårdar: Svartsjö, vid Hillersjöviken, $10\frac{1}{2}$ mantal Kungsladugård; gammalt gods, enligt förmenande redan räknadt till Upsala öde, förekommer i medeltidens handlingar mest såsom kyrklig egendom, hade ett kloster 1491, blef af K. Gustaf I bebygdt till Kungsgård; slottet fullbordades af K. Johan III, återställdes efter en eldsvåda 1687, och ånyo på 1740-talet, har ofta varit bebodt eller besökt af kungliga personer, och emellanåt varit enkesäte, med tilliggande härad, för Dr. Hedvig Eleonora, och Lovisa Ulrika; har ock haft mynthus. Här finnes en betydlig park, prydd bland annat af en marmorgrupp, föreställande K. Gustaf Adolf och Axel Oxenstjerna; den står under en af den förre planterad lind. Från och med Dr. Christinas tid funnos här länge näktergalar, införda från södern, och spredo sig härifrån till andra orter, men slägtet lärer vara alldeles utgånget. Kungsladugården, belägen närmare Löfsta-fjärden, är, enligt reduktionskollegiets jordebok, bildad af 6 kronohemman, kallade Bonde-Svartsjö; den är utarrenderad. — Prestegården, v. om kyrkan. — Wiggeby, v., $\frac{1}{4}$ m. skatte med qvarnar, nämnes 1308, tillhörde 1772 Gahm, 1825 Stockman, 1849 Åbergs enka. — Alby, v. vid Långtarmen, 1 m. skatte, tillhörde 1825 Sahlen, 1849 Wagner. — Ekenäs, s., 1 m. skatte, tillhörde 1772 Törnros, 1825 Björner, 1847 Hedlund, 1849 Leffler. Alla tre sist nämda gårdar lydde 1685 under Svartsjö. — Thorslunda, 1 m. skatte, egdes 1849, jemte $\frac{4}{5}$ m., af Halldin. — Ricksätra, n. o. inemot Wentholmsviken af Löfstafjärden, $\frac{1}{2}$ m. skatte, fordom torp under Svartsjö, innehades 1685 på lifstid af Biskop Gerdes, tillhörde 1772 Kammecker, sedermera Brockman, 1825 Rung, 1849 dess enka. — Löfsta, 2 m. frälse med qvarn, och Riddersviks lägenhet, båda på fasta landet, i täcka lägen vid Löfstafjärden, hafva ock hört under Svartsjö; tillhörde 1772 Langenberg, derpå Montgomery, Knorring, 1849 Möller.

4. *Hillersjö socken*, nordöstra hörnet af Svartsjölandet, kring Hillersjö- och Wentholms-vikarne, mellan Sånga i söder, Löfsta- och Bro-fjärdarne i öster och nordost, Färentuna socken i vester; upptager, med den nästan kringflutna Wentholmen och några mindre skär, 0,139 qv. mil land, af den

för hela ön gemensamma milda skärgårdsnaturen, med omvexlande bergkullar, mest mot sjösidan, åkerslätter med lerhaltig jord, och allt mera igenvallade ängar. Näringarne äro derföre ock desamma som i grannsocknarne. Hemmantalet är 12 ⅛, hvaraf 9 ¼ skatte, 2 ⅞ krono; fastighetsvärdet år 1848 var 89,790 R:dr, hvaraf 35,000 R:dr för Wentholms kungsgård. Folknummern år 1815 var 332, år 1840: 296, på 58 hushåll, år 1848: 294. — Socknens förnämsta väg kommer från Svartsjö, går åt nordvest till Färentuna, och kommer derifrån åter i östlig rigtning till Wentholmen, norr om den derefter uppkallade viken. En biväg går åt öster till sockenkyrkan, som ligger vid Hillersjöviken öfver 3 mil från Stockholm.

Hildishøgh förekommer 1314, såsom hörande till *Brohundæri*; kyrkoherdar nämnas från medeltiden, men numera, och troligen från reformationstiden, är socknen annex till Färentuna pastorat, hvars kaplan här är bosatt; kaplanslängden går tillbaka till 1593. Kyrkan är gammal, men i sednare tider reparerad. Af gamla minnen nämnas Hilders hög vid kyrkan, fyra runstenar, hvaraf 3 dersammastädes, en runeristning i det s. k. Runeberget, samt lemningar efter en stenbyggnad vid Wentholmen. Till nyare tider hör K. Erik XIV:s och Hertig Johans möte på holmen.

Gårdar: Hillersjöby, 2 ¼ mantal skatte, innehades 1685 på lifstid af Biskop Gerdes, tillhörde 1772 Winding, var 1849 styckadt. — Degerby, s. v., 2 ½ m. skatte, tillhörde 1772 delvis Böök, 1849 delvis Bennet. — Litsleby, v., ⅜ m. krono, kaplansbol. — Prest-Nible, n. v., 1 ½ m. skatte, tillhörde 1772 Ahlgren, 1849 Carlson, jemte $^3/_{16}$ m. — Wentholmen, n. o., 2 ½ m. kungsladugård, skall ha varit säte för en Fylkiskonung, förekommer sedermera såsom kungsgård, hörde till Enkedr. Hedvig Eleonoras förläningar; är utarrenderad.

5. ***Fårentuna socken,*** nordvestra hörnet af Svartsjölandet, mellan Sånga i söder, Hillersjö i öster, Brofjärden i norr, Norrsundet i nordvest mot Däfvensö af Bro härad, samt

Långtarmen i vester mot Munsö; omfattar, med Eldgarn och några mindre skär i Brofjärden, 0,195 qv. mil land. Den har ungefär samma inre läge och jordmån, som öns öfriga delar blott något mindre sidländt. Hemmantalet är 21 ⅛, hvaraf 17 ⅝ skatte, 3 ½ frälse, hvartill komma 2 kronoängar; fastighetsvärdet för år 1848 var 161,840 R:dr, hvaraf 32,800 för kronoängarne. Folkmängden år 1815 var 517, år 1840 624 på 111 hushåll, år 1848: 629. — En väg kommer från Hillersjö i sydost, och delar sig åt nordost till Wentholmen, samt åt vester till kyrkan, som ligger o. 3 ½ mil från Stockholm.

Færingatuna nämnes 1314 såsom hörande till *Brohundæri*, och torde vara den äldsta socknen på ön, och från början omfattat den samma hel och hållen. En och annan kyrkoherde förekommer från 1300-talet. Nu utgör socknen med Hillersjö ett regalt pastorat af 2:a klassen. Kyrkan är gammal, men i sednare tider reparerad. Tvenne runstenar skola der finnas, och en vid Kungsberga by, der man ock visar lemningar efter en borg, som enligt någras förmenande hetat Ringanäs, eller åtminstone efter en f. d. Kungsgård, kanske det *Kunungxbergh*, hvarifrån man har bland annat en handling af K. Magnus år 1282.

Gårdar: Prestgården, s. v. — Nora, 2 mantal, köpt till frälse af Daniel Hund 1600, sedermera hemfallet, åter bortgifvet, men återtaget dels genom reduktion från slägten Gyllenhoff, dels genom byte från Gyllenborg, sedermera skatte, tillhörde 1772 Norrelius, 1849 Lagercrantz, jemte 2 m. — Ölsta, n., 4 ⅛ m. skatte jemte qvarn, innehades före reduktionen af slägten Örnflycht, till en del i tredje hand, från Berling och Starenflycht, och egentligen lydande under Svartsjö, egdes 1685 af Gyllenborg, tillhörde i sednare tider slägten Björnram, 1849 dels Wallöf, dels andra. — Staf, 2 ¼ m. frälse, tillhörde på 1600-talet Douglas, 1849 Schröder, jemte öfver ½ m. — Kungsberga by, 4 ½ m. skatte. — Westertorp, n., ½ m., tillhörde 1772 Hedberg, 1849 Hedlund. — Eldgarn, n., och Skarnholmen, kronoängar, år 1685 under Svartsjö.

6. ***Ekerö socken*** utgöres af Ekerön, den dermed sammanhängande Kersön i nordvest, Lillön i sydvest, skiljd från Ekerön genom Norrsundet, de mindre Gällsta-ön, Estbrötet o. a. i öster och söder, samt en del af kusten söder om Bockholmssund; och omfattar 0,385 qv. mil land. Eneröfjärden bildar för öfrigt gränsen i söder, södra Björkfjärden i vester, Tappström och Långtarmen i norr, utom der Kersön längst i nordvest sammanhänger med Munsön. Ekerön och Kersön bestå af en smal, bågformigt långsträckt sandås, ej utan barr- och löfskog, omgifven å ömse sidor af än bergländiga, än jemna eller med kullar omvexlande, mera sällan sidländta strandtrakter. Jordmånen är mest svartmylla och sand, här och der lera. Hemmantalet är 39 förm., hvaraf 5 ½ skatte, 2 ¾ krono, 30 ¾ frälse, mestadels utgörande, eller lydande under säterier. Fastighetsvärdet för år 1848 var 318,750 R:dr. Folkmängden år 1815 var 801, år 1840: 916, på 172 hushåll, år 1848: 1,009. Jemte åkerbruk såsom hufvudnäring, idkas skogsbruk och trädgårdsskötsel, i det hufvudstadens grannskap utöfvar något inflytande. — Socknens förnämsta väg går från Tappströms bro längs åsen till Munsö, genom vackra trakter; mindre vägar till herrgårdarne, och öfver Lillön till Bockholmssund, der stora segelleden vester ut går fram. En bro förenar Gällsta-ön med Ekerön. Kyrkan ligger vid den sistnämdas södra strand, 2 ¼ mil från Stockholm.

Aekre nämnes o. 1314 såsom hörande till *provincia Terensis* af Strengnäs stift, men torde kort efter medeltidens slut hafva blifvit lagd under Erkestiftet, hvaraf den nu utgör ett konsistorielt pastorat af 3:e klassen. Kyrkoherdarnes namn äro kända från 1500-talet. Kyrkan, af sten, med högt torn, är af okänd ålder, har ett grafchor för Lindsköldska slägten, der Grefve Erik Lindsköld och hans slägtinge Alex. v. Cock († 1712) ligga begrafna, ett annat chor för Gripenstjernska slägten, samt en grafsten öfver Dionysius Beu-

ræus och hans fru. Af fornminnen omtalas grafhögar vid Ekebyhof, och runstenar vid kyrkan, samt vid gårdar på södra kusten. Der är ock Askanäs, kanske ett forntida herresäte, vid hvilket Folkungen Johan Jarl blef slagen af Esterne. Hans enka flydde till Hundhammar, midt öfver sjön i Botkyrka, och hämnades derpå hans död vid Estaskär (Estbröte).

Gårdar: Ekebyhof, ö., gammalt gods, sammansatt af Ekeby och Hofgården, har tillhört Sten Sture d. ä., från 1472 kronan genom byte, tills det åter kom till enskildta slägter, såsom Horn, tillhörde C. G. Wrangels dotter 1685, egdes af Wattrang o. 1740, Fredenstjerna o. 1772, Ihre o. 1825, och innehafves nu af Exc. frih. Ihre. Det utgör 5 $^1/_4$ m. med Gällsta, som hört till v. d. Lindes gods, indrogs vid reduktionen, men 1685 innehades af fröken Wrangel. — Brygga, n. o., $^1/_8$ m. skatte, med väderqvarn, innehades 1685 af Gyllenhoff, 1772 af Bergnehr, sednare af Stråle, Lindell 1849. — Närlunda, n. o., 1 $^1/_2$ m. frälse, hörde till v. d. Lindes gods, innehades 1685 af Gyllenhoff, tillhörde i sednare tider Christiernin 1825, Hallencreutz 1829, Cedergrens arfvingar 1849. — Träqvista, n. o., 1 m. frälse, har till och vid reduktionstiden haft samma egare som Närlunda, lydde 1849 under Ekebyhof; 1 $^1/_8$ m. skatte tillhör bönder. — Askanäs, 2 m. frälse, tillhörde C. G. Wrangel från 1675, genom byte med Lindsköld, egdes 1849 af en Andersson. — Nibble, 1 m. frälse, med Nyckelby 2 m., tillhörde 1685 fröken Wrangel, lydde 1849 under Sturehof i Botkyrka socken. — Thorslunda, n. v. midt på Ekerön, prestegård. — Stafsund, v. vid Norrsundet, 5 $^1/_4$ m. frälse säteri med qvarn, har tillhört C. G. Wrangel, derpå genom byte Lindsköld, som grundade säteriet, och kallade sig grefve till Stafsund, och under hvars tid stället ofta besöktes af K. Carl XI; en sal kallas ännu Kungssalen. Godset har sedermera genom giften och arf tillhört slägterna Funck, Boneausköld o. 1740, Rosenadler o. 1772, Adelsvärd, från 1816 Exc. gr. Rosenblad genom köp, 1848 dess arfvingar, 1849 Lallerstedt. Gården har vackra anläggningar. Underlydande mantal äro 2 $^1/_2$. — Rastaborg, v. nära Björkfjärden, består af Rasta, 1 m. skatte, och Kalfsvik, 3 m. frälse, samt tegelbruk, och tillhörde 1685 kommiss. Hirschs enka, 1772 och 1825 slägten Christiernin, 1849 Palmær. — Skytteholm, n. v. vid Långtarmen, 3 m. frälse säteri (Ålhammar), grundadt af Joh. Skytte, tillhörde 1685 gr. Gyllenstjerna, 1741 och 1825 slägten Adlerheim, 1848 Leffler, 1849 Hedlund. — Menhamra, n. v. vid en vik af Långtarmen, 1 m. skatte,

med Torp ¼ m. frälse, har åtminstone till en del tillhört Skytte, egdes 1685 dels af slägten Gyllenstjerna, dels af Gripenstjerna, 1772 af Silfverström, nyligen af Björner, 1849 af Hedlund. — Kersö, n. v. på en udde vid Långtarmen, 2 ¾ m. kronosäteri, har tillhört den regerande Folkunga-ätten, från 1289 S:t Clara kloster i Stockholm, indrogs vid reformationen, uppläts åt Danviks hospital, utbyttes af Joh. Jakobson Skytte, egdes sedermera af slägterna Gyllenstjerna och Gripenstjerna, under hvilken sednares tid hufvudbyggnaden af sten bygdes, och gården skiljdes från Sånga socken, dit den förut hört. Vid K. Carl XI:s reduktion indrogs godset till kronan, men uppläts åt enskildta mot ränta; innehades från 1757 till 1807 af slägten Strömfeldt, derpå åter af en Gripenstjerna, från 1817 af Sylvander, ännu 1849. Här finnes en betydlig park. — Kaggeholm, 2 m. frälse säteri (Westersjö), med Bona, 1 m. frälse, och Bockholmssund, allt s. v. på Lillön, grundades af fältm. Kagg, tillhörde derpå en fröken Rålamb, 1685 gr. Lindsköld, sedermera slägterna Funck, Posse 1772, Silfversvan, Billborg, Stålberg, Schön 1825, Lindeqvist 1849. Vid Bockholmssund är nyligen anlagd en betydlig mjölqvarn, som drifves med ångmachin. — Sätra eller Bockholmssätra, på Södermanländska landet, ½ m. frälse, med tegelbruk, lyder under Högtorp i Salems socken.

7. *Munsö socken*, utgöres af den med Kersön och Ekerön sammanhängande Munsön, omgifves i öster af Långtarmen, i norr af norra Björkfjärden, i vester af Svinsundet och Hofgårds-fjärden, samt omfattar 0,254 qv. mil land. Östra kusten upptages af den sandås, som äfven genomstryker Ekerön, samtliga strand-ängderna äro något bergkulliga, inuti landet omvexla kullar med slätter och sidländt mark, hvarifrån ett litet vattendrag går norr ut. Jordmånen är dels lera, dels sand; åkerbruk är hufvudnäringen. Hemmantalet är 26 ¼ förm., hvaraf 3 ¼ skatte, 23 frälse, till stor del under säterier. Fastighetsvärdet för 1848 var 135,150 R:dr. Folkmängden år 1815 var 616, år 1840: 688, på 125 hushåll, år 1848: 724. — Socknens enda väg af betydenhet kommer från Kersön, går norr ut till kyrkan, som ligger 4 mil från Stockholm, och derpå åt vester till Svinsundet; sidovägar föra till herrgårdarne.

Munzø eller *Munseo* nämnes redan 1186, förekommer 1314 såsom hörande till *Brohundæri* af *Attundia*, räknades 1556 till Strengnäs stift, 1593 åter till Erkestiftet, hvaraf det nu utgör ett konsistorielt pastorat af 3:e klassen. Kyrkoherdarne äro kända från 1500-talet. Kyrkan förmenas till en del ha utgjort ett tyghus till den fordna staden på Björkön, derpå varit kloster, eller efter andra den äldsta kyrka i Svealand, anlagd af Hergeir. Onekligen lär den vara af hög ålder, men reparerad 1658, och tillbygd i början af 1700-talet. Den har ett grafchor för familjen Gjerta till Bona gård, och grafvar för Norrby och Husby gårdar. Vid Husby finnas flera grafhögar, hvaribland den största kallas Björnshögen; K. Björns förmenta porträtt, af okänd ålder, lär förvaras på gården; runstenar skola finnas der och vid Bona, samt å Munkudden i vester.

Gårdar: Husby, s. o. vid Långtarmen, 7/8 mantal frälse säteri, med 2 1/4 m. skatte, samt väderqvarn; skall ha varit kungsgård, derpå Erkebiskopligt gods från 1200-talet, indrogs vid reformationen, innehades från 1649 af B. Skytte, reducerades mestadels likasom flera underlydande gårdar, har i sednare tider tillhört slägten Adlerstjerna 1719 och 1740, Bäck 1772, Wallöf 1825 och 1849; underlydande äro ung. 1 3/4 m. — Bona, ö., nära kyrkan, 3 m. frälse säteri, med Skälby 2 m., och Sundby 1 m. fr. sät., samt väderqvarn, äro gamla gårdar: Bona skall fordom ha hetat Munsö, och varit bostad för den hedniske presten på Björkön, sedermera tillhört Erkebiskoparne från 1200-talet till reformationen. Sundby nämnes uttryckligen år 1200, såsom skänkt till Erkebiskops-sätet. Bland sednare egare nämnas slägterna Bergfeldt 1658, Dohna från 1661 till reduktionen, Gyllenborg delvis åtminstone från 1684, på 1700-talet Gjerta, hvilken familj ännu 1849 egde godset; underl. inom socknen 7 1/2 m. — Söderby, 3 m. frälse, har tillhört Joh. Skytte, från 1674 Gripenhjelm, Gripenstjerna 1685, i nyaste tider Åhrling 1849. — Norrby, n. nära kyrkan, 1 1/2 m. frälse säteri, 2 frälse, samt väderqvarn, innehades från 1623 af De la Chapelle, från 1664 af C. G. Wrangel, från 1666 af Abel Kock, men reducerades; har på 1700-talet tillhört slägterna Nordensköld, Blomfelt 1740, Manquer 1772, sednare Halldin 1825, hvilken slägt 1849 egde hälften af hvardera sla-

get af hemman, den andra hälften tillhörde Bretzner. — Prestgården, invid kyrkan.

8. *Adelsö socken*, består af Adelsön, den mindre Björkön i sydost derom, och Kurön i sydvest, jemte smärre skär, allt mellan Svinsundet och Hofgårdsfjärden i nordost, Södra Björk-, Prest- och Norra Björkfjärdarne i söder, sydvest och norr, och upptager 0,282 qv. mil land. Sjelfva Adelsön har omvexlande berg- och skogs-mark, till en del med god löfskog, åkerslätter, samt sidländt mark, och i allmänhet lika rik som gammal odling. Björkön, äfven med gammal odling, är mera bergländig, och till en del skogvuxen, likasom Kurön. På den förra är en höjd, som ger utsigt öfver hela trakten, och långt inåt de omgifvande. Jordmånen är dels lera, dels sandmylla, åkerbruk är hufvudnäringen; bland binäringar är sjöfart med 3 båtar. Hemmantalet är 19 förm., hvaraf 14½ skatte, 4½ frälse; fastighetsvärdet för 1848 var 132,650 R:dr. Folknummern år 1815 var 480, år 1840: 575, på 115 hushåll, år 1848: 659. — Socknens förnämsta väg går från Svinsundet, som öfverfares på färja från Munsö, först söder ut till kyrkan, som ligger o. 5 mil från Stockholm, derpå åt vester, slutligen åt norr; mindre vägar gå söder ut, och öfver Björkön.

Alsnu eller *Alsnö* nämnes år 1200, och förekommer 1314 såsom hörande till *Prov. Tröghd* af *Fiædhrundia* och Erkestiftet. Det utgör nu ett konsistorielt pastorat af 3:e klassen. Kyrkoherdarnes namn äro kända från 1500-talet. Kyrkan är gammal, men reparerad i sednare tider. På fornminnen är här stor rikedom, såsom grafhögar, bautastenar, 2 runstenar vid kyrkan, en vid byn Hofgården nära derintill, en på Björkön; vid Hofgården visas ruiner efter den under Folkungatiden ryktbara kungsgården Alsnö, vid Björkö by efter stad och skans; äfvensom den s. k. svarta jorden derstädes, ett åkerfält af svartmylla med särdeles stark färg och ovanlig sammansättning, åberopas såsom ett bevis, att här stått en

köpstad, hvilken blifvit af lågorna förhärjad. Det är efter somligas mening det Birka, der Ansgarius först predikade Christendomen i Svearike; efter 1830 års jubelfest är ett monument deröfver upprest på den förut nämda höjden.

Gårdar: Stenby n. vid Hofgårdsfjärden, 3 mantal frälse säteri, $^1/_2$ skatte, med $^1/_4$ m. rå och rör Bollnäs, samt tegelbruk; tillhörde delvis åtminstone B. Skytte från 1649, men reducerades; en del innehades 1685 af Hirsch; bland sednare egare nämnas 1741 Lagerstolpe, 1772 Pihlman, 1849 Rosenblad, som dertill egde 3 m. — Prestgården, v. — Hamnmora, v. nära Prestfjärden, $^1/_4$ m. skatte med qvarn, tillhörde 1772 Cammecker, 1849 Amir. af Klints enka. — Tofta eller Tyfta, n. v., 1 m. skatte, anses ha varit gammalt adligt gods, för ätterna Röde och Sparre, sedermera tillhört K. Carl Knutson, samt slägterna Tott och Sture, innehades från 1664 till 1683 af C. G. Wrangel genom förpantning, har derpå varit by, och lyder nu under Hamnmora, jemte $^1/_4$ m. — Sätra, $^1/_2$ m. skatte. — Mälby, $1^1/_2$ m. skatte under Stenby, var sätesgård 1618—82 för slägten Liljekrona. — Hofgårdens och Björkö byar, den sednare 3 mantal stor, den förra $1^1/_2$, reducerade från slägterna Örnstedt och Buræus, innehafvas nu af bönder.

II. **Sollentuna Härad,** begränsadt af Mälarens fjärdar i söder och vester, mot Svartlösa, Svartsjö och Bro härader, det sista af Upsala län, och af en mängd insjöar och Saltsjövikar i norr och öster, mot Erlinghundra och Wallentuna härader, samt Danderyds skeppslag och Stockholms stads område; är mestadels ett kuperadt, af slätter, bergbackar ej utan skog, samt kärr och småsjöar omvexlande land, med många tecken till en i forntiden ännu mera skärgårdslik natur; och omfattar 5 socknar, alla hörande till Vestra Roslags prosteri, samt till Sollentuna, Wallentuna och Danderyds fögderi.

9. ***Bromma socken,*** längst i söder af häradet, omgifves af Mälarevatten på tre sidor, nemligen i söder och sydost af segelleden till Upsala, från Klubbfjärden till bortom Nockeby sund, och i nordost af Ulfsunda-fjärden från Bällsta sund till Tranebergs; i nordvest och norr når den till Spånga och Solna socknar. Arealen är 0,205 qv. mil, inberäknade öarne

Stora och Lilla Hässingen i sydost mot Kungsholmslandet af Stockholm. Fasta landet sluttar hufvudsakligen mot Ulfsundafjärden, vid hvars början socknens största vattendrag utfaller, kommande från Spånga; längre ned utgå smärre bäckar från Kyrksjön, Judarn, och Lillsjön, alla inuti landet, upptagande tillsammans blott 59 tunnland. Öarne och sjöstränderna äro bergländiga, minst vid Ulfsundafjärden; det inre landet består af åkerslätter, ängar, dalgångar och spridda bergkullar, ej alldeles utan skog, helst af tall och gran; mera sällsynt är eken, andra löfträd finnas nästan blott planterade vid gårdarne. Den bergfria marken har mest lerjord, åkern är gifvande, ängarne bestå hufvudsakligen af hårdvall. Orten är bland dem, der hufvudstadens närhet ger boskaps- och trädgårdsskötsel, brännvinsbränning, och andra på omedelbar afsättning beräknade binäringar, betydenhet bredvid åkerbruket, och de bebygda lägenheterna bredvid hemmanen, från hvilka några af dem äro för alltid afsöndrade; fisket har i sednare tider aftagit, såsom det förmenas, i följd af ångbåtsfarten. Nästan all egendom innehafves af ståndspersoner, och skötes med statfolk. Hemmantalet är 27¼ förm., hvaraf 4⅜ skatte, 5 krono, 17⅞ frälse, hvartill komma inemot 20 mera eller mindre väl bebygda lägenheter, en del med trädgårdar, likasom herresätena, några ock, åtminstone tidtals, med smärre fabriker. Fastighetsvärdet år 1848 var 326,000 R:dr. Folkmängden år 1815 var 492, år 1840: 621, på 124 hushåll, år 1848: 587.

Socknens förnämsta väg är den som går mellan Stockholm och Drottningholm, från Kungsholmen och Tranebergs bro vester ut till Nockeby bro; innan denna väg anlades af K. Gustaf III, for man från Solna öfver Bällsta bro förbi kyrkan, som ligger nära gränsen till Spånga, ungefär 1 mil från det inre af hufvudstaden, och vidare åt sydvest till ett färjställe invid Tyska Botten, der ännu spår skola finnas efter de Kungliga stall- och vagnshusen. Från kyrkan går ock väg åt vester till Spånga, andra mindre genomskära socknen i flera rigtningar.

Bruma nämnes 1314, såsom hörande till *provincia Sollendahundæri* af *Attundia*. Det utgör äfven nu ett eget pastorat, regalt af tredje klassen, med kyrkoherdar kända från 1556, men befattningen har ofta varit förenad med annan presterlig syssla, inom hufvudstaden; kaplaner förekomma från 1639 till 1830, då denna tjenst indrogs. Kyrkan är af sten, från olika tider: den äldsta delen ursprungligen en rund, tornformig byggnad, kanske från 1100-talet, det öfriga på alla sidor sednare tillkommet, till en del på 1700-talet, men det hela repareradt år 1818. Grafvar finnas här för personer af flera slägter, hvaribland Stjernkrona, öfver hvars graf varit ett eget chor, numera högchoret; epitaphier öfver Presidenten frih. Gabr. Stjernkrona († 1723), och Archiatorn Urban Hjärne med dess fruar. I Hjärneska grafchoret invid kyrkan, bygdt 1703, finnas såväl Urbans, som flera hans anförvandters kistor, en del af slägten Palmstruch. Af fornminnen i socknen nämnas runstenar vid Stora Ängeby i sydvest, och Glia i öster; på Herreängen vid Ulfsunda har man på 1700-talet velat finna lemningar efter ett kloster. Vid kyrkan skall Gustaf Wasa en tid haft ett af sina läger, under belägringen för Stockholm.

Gårdar: Ulfsunda, ö. vid en vik af den derefter benämda fjärden, 1¼ mantal frälse säteri, med väderqvarn, har äfven varit kalladt Alsunda, Ålsunda, Ulfvesund och Ullsunda, förekommer på 1400-talet, dels såsom skänkt till Strengnäs Domkyrka, dels kanske såsom tillhörigt Bengt Carlsson (Färla); bortbyttes sednare af Erik Andersson till Bjurum, å en frändes vägnar, till K. Johan III; kom i Lennart Torstensons hand, som 1645 lät uppbygga stenhuset, och hvars sonson skref sig Grefve till Ulfsunda. Omkring år 1741 innehades det af slägten Bjelke, 1772 af Preis, 1794 af gr. Ruuth, sednare af Groth och Wegelin, 1849 af frih. Åkerhjelm. Trädgård och andra anläggningar äro ansenliga; ej längesedan har här funnits kakel- och krukkärls-fabrik. Underl. 6⅛ m. — Åkeshof, s., 1¼ m. frälse säteri med qvarn, f. d. Nockeby, har fått sitt närvarande namn af en Natt och Dag omkring 1640, tillhörde sedermera slägterna Bjelkenstjerna och Stjernkrona, och innehades 1849 af frih. Stjernkrona; har ock trädgård af betydenhet. Underl. 9⅛ m. inom socknen, 2 i Spånga, 1¼ i Jerfälla; bland de

förstnämnda äro Stora Ängeby, s. v., $1\frac{1}{2}$ m. frälse säteri, Karsvik, s., $1\frac{1}{8}$ m.; Ålsten, s. o. vid Mälaren, 1 m., med väderqvarn; Riksby, ö., 2 m.; Beckomberga by, v., 3 m. frälse, alla sedan Natt och Dagska slägtens besittningstid; Beckomberga hade förut innehafts af v. d. Linde. — Lilla Ängeby, s., $\frac{3}{8}$ m. skatte, tillhörde 1772 gr. Reenstjerna, 1849 Wetterstedt. — Prestgården, vid kyrkan, $1\frac{1}{4}$ m. krono. — Bällsta, n., 1 m. skatte säteri, och Mariehäll, n. o. vid Bällsta bro, $2\frac{1}{4}$ m. skatte, 1 krono, äfven af Bällsta, hafva åtminstone delvis innehafts af Erik Jöransson Tegel och Isak Cronström; tillhörde 1741 och 1772 slägten Arnell, 1849, jemte tillhörande $\frac{1}{8}$ m., Karlbrecht. — Sundbyberg, n. o., $1\frac{3}{4}$ m. frälse säteri med Sundbyhof, reducerades 1683 från en Grönberg, tillhörde 1772 Strandberg, 1849 frih. Fleetwood. — Alvik, ö., $\frac{1}{4}$ m. frälse. — Ranhammar, f. d. sätesgård, tillhörig dels slägten Kurck, dels A. Torstenson, är nu lagdt under Ulfsunda och Åkeshof. — Bland lägenheter äro: Johannislund, Sofielund, Johannisfred, Margretelund, Traneberg, Widängen m. fl. vid eller nära Ulfsundafjärden; Äppelviken och Smedsslätten vid sundet Oxhålet; Stora och Lilla Hässingen, med värdshus på öarne af samma namn, den förra besjungen af Bellman, den sednare nu mera besökt och bebygd, äfven med ett nytt skeppsvarf; Lillsjönäs vid Lillsjön.

10. *Spånga socken*, mellan Bromma i sydost, Upsala-segelleden i sydvest, en del af Sånga socken samt Jerfälla i nordvest, Sollentuna i nordost, Edsviken och Solna i öster, omfattar 0,468 qv. mil land. Mälarstranden är äfven här den mest bergländiga trakten, och något skogig, särdeles längst i vester; för öfrigt finnas blott spridda kullar, ej heller utan skog, mellan temligen breda dalgångar och slätter, från eller genom hvilka obetydliga bäckar gå: en åt sydost och söder till Mälaren, de öfriga hufvudsakligen åt öster, nemligen en från Jerfälla till Bromma, och derigenom till Ulfsundafjärden, en från Långlötsjön, genom Råstasjön, till Solna, slutligen en längst i norr äfven till Solna. Rådande jordmån är lera; näringar i det hela de samma som i Bromma, nemligen åkerbruk, boskaps- och trädgårdsskötsel m. m.; vid alla herrgårdar och större lägenheter finnas äfven här trädgårdar. I allmänhet sträcker sig hufvudstadens inflytande på ekonomiska och andra förhållanden också till denna ort; med Jerfälla gemensam

är förtjensten af skjutsning vid den på gränsen liggande Barkarby gästgifvaregård. Hemmantalet är $52\frac{1}{40}$ förm., hvaraf $17\frac{1}{40}$ skatte, $8\frac{1}{2}$ krono, $26\frac{1}{2}$ frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 113,075 R:dr. Folkmängden år 1815 var 930, år 1840: 1012, på 196 hushåll, år 1848: 988. — Landsvägen från Stockholm till Upsala går genom socknens östra hörn mellan Solna och Sollentuna; den till Westerås åt nordvest mellan Solna och Jerfälla, förbi kyrkan, som ligger o. $1\frac{1}{4}$ mil från hufvudstaden; mindre vägar gå emellan båda, och inåt socknens särskildta delar, samt till eller emellan näst-gränsande församlingar, hvaribland en i Mälartrakten, mellan Bromma och Jerfälla.

Sponga förekommer 1314 såsom hörande till *Sollendahundæri*. Det utgör nu med Jerfälla ett konsistorielt pastorat af 2:a klassen. Kyrkoherdar äro kända från 1550, kapplaner från 1593. Kyrkan är af gråsten, till en del mycket gammal, men troligen flera gånger tillbygd, och reparerad 1825. Vidbygdt är ett prydligt grafchor från 1600-talet, tillhörigt slägten Bonde, med marmorgolf, och inskrifter i sandsten öfver Riksskattmästaren frih. G. Bonde d. ä. och hans fruar, samt i en öfre afsats, buster af K. Carl Knutson och Kongl. Rådet gr. Carl Bonde d. y., och slutligen en stor mängd adliga vapen. — Vid kyrkan och i flera delar af socknen finnas runstenar, samt en runeristning i berg vid Sundby, söder om kyrkan, grafhögar vid Hesselby o. s. v.

Gårdar: Hesselby s. v., $2\frac{1}{2}$ mantal frälse säteri, förekommer i början af 1300-talet, sedermera 1470 såsom såldt till St. Görans hospital i Stockholm, från 1500-talet såsom tillhörigt, åtminstone delvis, slägterna Cruus, Natt och Dag, Bjelke och Gyllenhjelm, delvis äfven ofrälse personer, tills Riksrådet C. Bonde d. ä. åren 1636 och 37 köpte det. Hans son, riksskattmästaren, bygde stenhuset, som till en eldsvåda år 1721 äfven innehöll kyrka. Godset har alltsedan stannat vid slägten, och eges nu, jemte tillhörande fideikommissbibliothek, och underlydande $10\frac{3}{4}$ mantal inom socknen, 1 i Jerfälla, af Exc. gr. G. Bonde. — Råcksta, s. s. v. äfven nära Mälaren, 1 m. frälse med qvarnar, till-

hörde o. 1685 Liljecrantz, 1772 gr. Reenstjerna, 1849 Gen.-adj. frih. Fleetwood. — Wärsta, s. v, 1 m. skatte med qvarn, tillhörde slägten Gyllenhjelm på 1600-talet, 1772 Heitmüller, 1849 Röbl, med underlydande ¼ m. — Bromsten, s., 3 m. frälse, innehades delvis af slägterna Bååt och Cruus på 1600-talet, egdes 1825 af Björkman, 1849 af Just.-råd. gr. Snoilsky. — Stridsberga, vid kyrkan, 1¾ m. krono, kyrkoherdeboställe. — Risna, s. o., 3 m. krono, har innehafts af Erik Jöransson genom donation, Lichton genom byte; sedermera militie-boställe. — Dufvebol, s. o., ⅜ m. skatte. — Stora Ursvik, ö., 1 m. krono, och af Lilla Ursvik ⅜ m. kr., äro civila boställen. — Råsta, ö., ⅞ m. skatte, ⅞ m. frälse, lyder under Ulriksdal i Solna. — Erfvinge, n. o., ⅞ m. krono, 1⅜ frälse, egdes 1849 af Castelli; 1¼ m. krono är militiehemman; det sednare reducerades o. 1683 från Robortzonius, det förra innehades då af Gigardt. — Granby, n., ¼ m. krono, kaplansbol. — Kista, n., ½ m. skatte, tillhörde 1772 Riksrådet gr. Wallwijk, 1849 Castelli. — Hesta, n. v., 1½ m. skatte, reducerades till en del från en Ribbing, en del hade innehafts af Robortzonius, men 1685 af Joh. Stenbock; egdes 1772 af Stobeus, 1849, jemte tillhörande ¾ m., af Chierlin. — Hägerstalund, egentl. Hanestad, n. v., 1½ m. frälse säteri, har tillhört slägten Hägerflycht o. 1685 och 1741, Theet 1772, Stangenberg 1825, Åmark 1847. — Lägenheter: Kanaan, s. s. v., vid Mälaren; Kalfudden, s. v. äfven vid Mälaren, med krog; Rådan, ö. nära Edsviken, o. a.

11. *Jerfälla socken*, mellan Spånga i sydost, en del af Sånga i söder, Löfstafjärden och Görväln i vester, Eds socken i norr, och Sollentuna i nordost, upptager, med några holmar i Mälaren, 0,388 qv. mil land, 0,01 vatten. Landets lutning är åt flera håll: Säby- eller Ålsjön och Öfversjön, båda i öster, och med hvarandra sammanhängande genom ett ringa vattendrag, hafva hvar sitt utlopp, den förra åt sydost till Spånga, den sednare åt norr genom Sollentuna, dit den till hälften hör; äfven ett annat sydligare vattendrag går till Spånga i östlig rigtning; några ännu mindre vatten utgå omedelbart i Mälaren. Denna sjös strand är också här bergländig och skogig, då det öfriga landet blott har spridda kullar, omvexlande med ängar och åkerslätter. Rådande jordmån är lera, näringar och öfriga ekonomiska förhållanden öfverhufvud

desamma som i Spånga. Hemmantalet är 27¼ förm., hvaraf 2 skatte, ⅛ krono, 25⅛ frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 276,800 R:dr. Folkmängden år 1815 var 685, år 1840: 814, på 134 hushåll, år 1848: 645. — Landsvägen från Stockholm till Westerås går i nordvestlig rigtning mellan Spånga och Ed, genom Barkarby gästgifvaregård vid sydvestra gränsen, 1½ mil från hufvudstaden, och förbi den nära der-intill belägna kyrkan. Andra vägar utgå från denna, dels till Sollentuna och Sånga, dels inom socknen.

Gerfellr nämnes 1314 såsom hörande till *Sollendahundæri*; det är nu, som nämndt är, annex till Spånga pastorat. Kyrkan, bygd af gråsten, är gammal, med ett sednare tillbygdt chor, och flera gånger reparerad, sednast 1825. Här finnes ett epitaphium af marmor, uppsatt af Archiatorn Bäck öfver dess fru, född Adlerberg; och på kyrkogården densammes svärföräldrars graf, samt en minnesvård öfver Riksgrefvinnan C. E. Horn, Fredrik I:s sista fru, död 1781 efter nytt gifte med Riksrådet gr. U. Barck. — Dels vid kyrkan, dels annars i mellersta bygden, skola runstenar förekomma, och på Gåsberget, i sydvest vid Mälaren, lemningar efter en borg.

Gårdar: Säby eller Herresta, n., vid Ålsjöns vestra strand, 2 mantal frälse säteri, skall vara grundadt af Sch. Rosenhane, och sedermera hafva tillhört flera slägter, Gigat o. 1685, Prytz, Funck, Düker 1741, Adlerberg, Törnflycht 1772, egdes 1849, jemte 3¼ m., af Liljestråle. — Jakobsberg, n. v. på en höjd inuti landet, 5 m. frälse säteri med Nible, samt väderqvarn och såg, har tillhört slägterna Cruus, Liljehök, gr. Bjelke o. 1720, gr. Düker 1730, Adlerberg 1750 och 60, gr. Barck 1772, Stockenström 1780, Cederfelt 1787, gr. Wrangel 1797, frih. Rudbeck 1806, Björkman 1806—27, Ennes, gr. v. Schwerin o. 1830, och egdes 1849 af frih. Adlercreutz. — Wiksjö, v., 2 m. frälse säteri, har på 1600-talet innehafts af slägten Skytte, och lydt under Stäkesholm i Upsala län, då detta gods innehades af slägten Gyllenstjerna, men har sedermera tillhört familjerna Posse, Hägerflycht 1741, Theet 1772, Adlercreutz 1847, Hagberg 1849; underl. ½ m. — Skälby, s. v., 2 m. frälse säteri, köptes på 1640-talet af Clerck, lydde sedan under Jakobsberg, tillhörde 1741 och 72 gr. slägten Bjelke, 1849

Björkman. — Görväln, v. n. v. vid en vik af fjärden af samma namn, 2¼ m. frälse säteri, med högt belägen åbyggnad af huggen sten, grundad af Hertig Adolph Johan, som innehade stället, tillhörde sednare Biskop Witte i Åbo, dess måg Lagerstolpe 1741, Carlsköld, gr. Bjelke 1772, på 1820-talet och 1849 Björkman. Här finnes tegelbruk. Underlydande äro 3⅜ m. samt qvarn och såg, utom Skälby och — Kallhäll, n. v. äfven vid sjön, ¼ m. frälse säteri, med qvarn och såg; har tillhört 1741 och 1772 slägten Coyet, på 1820-talet Liljestråle.

12. *Sollentuna socken*, omkring delar af Eds- och Norrvikarne, mellan Spånga och Jerfälla i sydost, Ed i nordvest och norr, Fresta i nordost, Täby och Danderyd i öster, upptager 0,482 qv. mil land, 0,036 vatten. Af nämda vattendrag, ej utan förbindelse med hvarandra, har Edsviken, med tillopp från Wäs- och Rösjöarne i nordost, sitt utlopp åt sydost utom socknen; Norrviken faller ut i Edssjön på norra gränsen, dit ock de vestligare mindre Ravaln och Öfversjön utgå. Öster om båda de större sjöarne är temligen bergländig skogsmark, nordligast kallad Törn; vester om dem råder mera omvexling af slätter, dalgångar, kullar eller steniga backar, ej utan skog. Jordmånen är sandblandad lera. Näringar äro åkerbruk, boskaps- och trädgårdsskötsel, den sednare särdeles vid herrgårdarne, samt andra af hufvudstadens närhet framkallade binäringar, slutligen skjutsning vid Rotebro gästgifvaregård. Hemmantalet är 39¼ förm., hvaraf 10 skatte, ½ krono, 28¾ frälse, till betydlig del under tvenne säterier; fastighetsvärdet för år 1848 var 314,475 R:dr. Folkmängden år 1815 var 843, år 1840: 847, på 112 hushåll, år 1848: 784. — Landsvägen från Stockholm till Upsala går här i nordvestlig rigtning, mellan Spånga och Ed, nära de två större sjöarnes vestra strand, förbi kyrkan, som ligger vid Norrviken, 1¾ mil från Stockholm, och genom Rotebro gästgifvaregård, ¼ mil längre bort. Härifrån utgår en väg genom Eds socken till den vestra landsvägen; andra föra till samtliga kringliggande socknar.

Sollendatuna förekommer 1314 såsom hörande till *Sollendahundæri;* och redan 1291, med namnet kanske på en dess kyrkoherde. Nu är det annex till Ed; kaplaner nämnas från 1530. Kyrkan är gammal, af gråsten, flera gånger tillbygd, med ett chor af tegel från yngre tider, och med högt torn. Inom kyrkan är Hofkansleren G. Celsings (✝ 1743) grafsten, på kyrkogården Öfverståthållaren frih. T. G. Rudbecks (✝ 1786), och D. G. Silfverstolpes (✝ 1819). På äldre minnen är orten rik: grafhögar finnas vid Hersby och Wäsby, runstenar vid Rotebro och andra ställen utmed de större vattnen, runhällar vid Wiby, och nära Säby i Jerfälla, ruiner af borgar eller skansar vid Wäsby och Rotebro. Vid sistnämda ställe ledo Svenska bönderne ett nederlag mot Danskarne 1497; i 1471 års krig nämnas Rothasund och Rothaberg; äfven vid Edsberg skall en gång en drabbning hafva stått; år 1521 hade Gustaf Wasa ett af sina läger vid Rotebro.

Gårdar: Edsberg, s. s. o. vid Edsvikens norra strand, 1 mantal frälse säteri med qvarn, såg och tegelbruk, har på 1660-talet tillhört slägten Oxenstjerna, 1741 Ribbing, från 1750-talet frih. familjen Rudbeck; eges nu af Hofm. frih. Rudbeck; underl. 15 ½ m. samt qvarn och såg. — Sollentunaholm, nära kyrkan, 2 m. frälse säteri, med qvarn och såg, samt det vestligare Wiby 3 m. fr. sät.; har delvis innehafts af Erik Jöransson, derpå tillhört slägterna Berndes o. 1650, Gerdessköld, Cruus 1741, v. Axelson 1772, frih. Rudbeck på 1820-talet, och innehafves nu, jemte tillh. 7 ⅛ m., af öfverste Rudbeck. — I Kista by, s. v., besitter kaplanen ½ m. krono. — Öfverby, v., 1 ¼ m. skatte, ½ frälse, tillhörde 1772 Ruck, 1849 Fredling, jemte ⅛ m. — Rotsunda, 2 ½ m. skatte, deladt mellan 2 egare, hvaraf den ena har Rotebro gästgifvaregård. — Svartinge, ¾ m. skatte, 2 frälse, eges af Bergvall och Jöransson, till hälften hvardera. Både Rotsunda och Svartinge hafva innehafts af Erik Jöransson, derpå af Berndes. — Lägenheter: Tegelhagen, Hedvigsdal, Hersby eller Skansen, Stora Hersby, Nytorp, Bagare- eller Thureberg, Ålänningstorp eller Sjöberg, alla s. s. o. i närheten af Edsviken; Wäderholmen och Pomern, s. vid och nära Norrviken.

13. *Eds socken* liggger längst i norr af häradet, utmed östra randen af Upsala-segelleden, från Görväln och Stäket till Skarfven, mellan Jerfälla i söder, Sollentuna i sydost och söder, Fresta och Hammarby i öster, samt Norrsunda i nordost, och upptager 0,331 qv. mil land, 0,017 vatten. Hit hör större delen af Edsjön, med en del af dess sydliga tillopp, och dess utlopp vid östra gränsen till Oxundasjön, som åter vid den nordöstra utfaller i Rosersbergsviken. Mälarstranden är som vanligt bergländig och skogig, söder ut å allmänning, det öfriga landet omvexlar med bergbackar, slätter och ängar. Lerjord är rådande, här och der sandblandad; näringarne hufvudsakligen de samma som i Sollentuna, med aftagande vigt för binäringar och lägenheter, ju längre från hufvudstaden. Hemmantalet är 27 förm., hvaraf 7 $^{5}/_{8}$ skatte, 3 $^{3}/_{4}$ krono, 15 $^{5}/_{8}$ frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 192,176 $^{2}/_{3}$ R:dr. Folkmängden år 1815 var 469, år 1840: 660, på 113 hushåll, år 1848: 633. — Landsvägen till Upsala berör sydöstra hörnet, den till Westerås går fram i sydvest till Stäkes bro, och mottager tillstötande grenar från Sollentuna och Jerfälla; ortens egen hufvudväg kommer från sistnämda socken i sydost, och går åt nordvest, nära förbi kyrkan, som ligger ej långt från Edsjön, o. 2 $^{3}/_{8}$ mil från Stockholm, och vidare till Runsa vid Skarfven.

Edh nämnes 1314 såsom hörande till *Sollendahundæri.* Det utgör nu med Sollentuna ett konsistorielt pastorat af 2:a klassen. Af kyrkoherdar förekommer en från 1310. Kyrkan är gammal, af gråsten, med torn. — Af fornminnen nämnas runstenar vid kyrkan, vid Erlesunda och Runby i öster, samt lemningar efter en borg vid Runsa.

Gårdar: Erlesunda, s. o., 2 mantal frälse, tillhörde på 1600-talet slägterna Wrangel och Stenbock, 1772 Segerberg, 1849 Smerling. — Antuna, s. vid Edsjöns östra strand, kom på 1600-talet från Scheding och Wrangel till Stenbock; 1 m. skatte, $^{3}/_{4}$ frälse, tillhörde 1772 v. Schoting, 1849 Öhrvall; 1 m. krono är militieboställe. —

Bisslinge, s. midt emot Antuna, vid sjöns vestra strand, 1 m. frälse säteri, $^1/_8$ frälse, tillhörde 1772 Grön, 1830 Stahre, 1848 Östman, 1849 Braunerhjelm. — Prestgården, vid kyrkan, $^3/_4$ m. krono, med Törnby, 1 m. krono. — Nedra Runby, 1 m. frälse, tillhörde 1772 Iserhjelm, 1849 Westman, jemte $^1/_2$ m. frälse af Öfra Runby; 1 m. krono är militiehemman; dels före, dels äfven efter reduktionen innehades åtminstone delar af både Öfra och Nedra R. af slägterna Stenbock och De la Gardie. Ett Runby förekommer ofta vid slutet af 1200-talet såsom herresäte, och nämnes redan på en runsten i närheten. — Sätra, n. v. vid Mälaren, 1 m. skatte, innehades efter reduktionen af slägten De la Gardie genom byte, tillhörde 1772 Reimers, 1849 frih. Cederström. — Runsa, n. vid Skarfven, 4 m. frälse säteri med qvarn, gammalt gods, nämdt 1313, innehades före, och äfven efter reduktionen, af slägten De la Gardie, sednare af v. Liewen, Strömfelt 1740, dernäst af Ankarkrona, hvilken familjs stiftare, Amiralen Theodor Christophers, adlad 1717 med berörde namn, och död 1750, ombygde gårdens hufvudbyggnad till någon likhet med ett linieskepp; han grundade ock socknens fattighus och skola; hans enka gjorde Runsa till fideikomiss för brorssonen, hvars arfvingar ännu innehafva stället, med tillh. 5 $^1/_4$ mantal inom socknen, hvaribland Oxunda och Löfsta, båda vid Oxundasjön, det förra med qvarn. — Under Stäkesholm i Upsala län lyda ännu 1 $^1/_8$ m.; i slägten De la Gardies besittningstid efter reduktionen synes derunder ha lydt nästan allt ofvanstående.

III. **Danderyds Skeppslag** ligger åt norr och nordost från Stockholms stads område, intill Sollentuna härad i vester, Wallentuna i nordvest, Åkers skeppslag i nordost, samt Saltsjön i öster och sydost; består dels af skärgård med större och mindre öar, dels af smala kuststräckor, fordom sannolikt äfven skärgård, och ännu genomskurna af fjärdar och vikar; omvexlar öfverallt med bergkullar, klippor, dalgångar, föga betydliga slätter, och mera vidsträckta skogsmarker ej utan skog; samt omfattar 5 socknar med 2 kapeller alla hörande till östra Roslags prosteri, och till Sollentuna m. m. fögderi; hvarförutan hit hör i verldsligt hänseende större delen af Djurgårdsförsamlingen, hvars öfriga del lyder under hufvudstadens jurisdiktion, och det hela i kyrkligt hänseende under ett af dess pastorater.

14. *Solna socken,* med Carlbergs och Ulriksdals slotts-kapeller, gränsar till Djurgården och Stockholms norra stads-församlingar i sydost och söder, der gränsen går från Lilla Wärtan i sydvestlig rigtning till Norra Brunns- och Stallmästare-vikarne, samt förbi Norrtull till Carlbergssjön, och derpå åt vester genom denna sjö, och den kanal, som förbinder densamma med Ulfsundafjärden. Sistnämda fjärd utgör begränsningen i sydvest, Bromma och Spånga socknar i nordvest, Edsviken med Stocksund, och en del af Lilla Wärtan i nordost. Arealen är 0,163 qv. mil land, 0,014 vatten. Nordvestra delen omvexlar med smärre höjder, ej utan skog, samt slätter och dalgångar, genom hvilka några små vattendrag gå från träsk och småsjöar: ett från Träsksjön åt sydost till Ulfsundafjärden, ett från Råstasjön till Brunnsviken, och ett större från Jerfälla socken till Edsviken. Den sydöstra nejden, mot Djurgården och Stockholms stad, är mera uteslutande upptagen af bergkullar och skogsparker, såsom Solna-skogen, Carlbergs, Haga, och Ulriksdals parker; östligast utfaller Brunnsviken i Wärtan, vid Ålkistan. Rådande jordmån är dels lera, dels sand- och mojord. Jemte åkerbruket idkas här, såsom i hela skeppslagen, betydligt ängsbruk och boskapsskötsel, trädgårdsskötsel, samt någon fabriksrörelse m. m., allt med afseende på den lätta och beständiga afsättningen till hufvudstaden. Hemmantalet är 17 3/4 förm., hvaraf 1/2 skatte, 7 3/4 krono, 9 1/2 frälse, allt temligen sönderstyckadt; härtill komma tre kungliga slott, bebygda å afhysta hemman eller hemmansegor, samt en mängd lägenheter, tillhöriga kronan eller enskildte. Nästan all slags egendom besittes af ståndspersoner. Samtliga fastighetsvärdet för år 1848 var 655,966 2/3 R:dr, hvaraf för en kungsgård och 2 andra slott 230,000, och för annat kronan tillhörigt 175,500 R:dr. Folkmängden år 1815 var 849, år 1840: 1,259 på 155 hushåll, hvaraf vid Ulriksdal 6 hushåll, 115 personer; år 1848 räknades 1,245 personer, hvar-

uti ingår en betydlig tjenstmannastat, och särdeles vid Carlbergs slott en mängd andra personer, som af dervarade läroverk hemta sin bergning.

Landsvägen från Stockholm går här i nordvestlig rigtning från Norrtull till Spånga nära Brunns- och Edsvikarnes vestra strand; vid den förras norra ända utgår landsvägen till Westerås åt vester, äfven genom Spånga; närmare staden utgå åt samma håll flera mindre vägar, hvaraf en till sockenkyrkan och Carlberg, båda belägna inom ¼ mil från tullen, samt vidare till Bromma; likaledes gå öster ut vägar till Haga och Ulriksdal. Öster om Brunnsviken slutligen stryker Roslagsvägen från Stockholm fram, mellan Djurgården och Danderyd öfver Stocksunds bro. Både å Carlbergssjön med Ulfsundafjärden, och å Brunnsviken gå reguliera båtfarter om sommartiden.

Solne nämnes 1314 såsom hörande till *prov. Sollendahundæri;* en och annan kyrkoherde förekommer från 1300-talet, kaplaner från 1640. Nu utgör socknen ett regalt pastorat af 3:e klassen, men kyrkoherdebeställningen har i sednare tider ofta nog varit förenad med andra, inom hufvudstaden, och från 1800 med theologiæ lektors- och slottspastorstjensterna vid Carlberg, likasom komministern från 1813 varit och är adjunkt derstädes. Sockenkyrkan är af sten; den äldsta delen, ursprungligen ett rundt torn, daterar sig åtminstone från första christna tiden i landet. Vid vestra ingången finnes en portal af huggen sandsten från 1637, med Gyllenhjelmska och Ribbingska vapnen, och öfver sakristians dörr en minnesskrift i sandsten öfver Gyllenhjelm, uppsatt 1674; hela kyrkan blef betydligt reparerad på bekostnad af gr. M. G. De la Gardie, som ock skänkt predikstol och altare, samt tornet, hvilket fordom prydt Carlbergs slott. I södra vapenhuset finnas gamla alfreskomålningar. Af tvenne grafchor är det ena ursprungligen öfver Kgl. Rådet gr. Polus, det andra tillhörde 1830 slägten Lange. Af klockorna skall en vara från 1210, men om-

gjuten 1669, en är från 1573, en med rysk inskrift från 1567. På kyrkogården finnas grafstenar öfver Choræus, Gjörwell, Crusell, Ingelman, Wallman, af Wirsén, v. Suchtelen m. fl. — I närheten ligger Stockholms stads nya kyrkogård, från början blott ämnad för Storkyrkoförsamlingen, derpå upplåten till allmännare bruk, och invigd 1827 af Wallin, hvars egen minnesvård är en af dess märkvärdigheter. Socknens skolhus, af sten, är en privat donation. — Af fornminnen har socknen ännu qvar åtskilligt, såsom en grafhög vid nedra Järfva, och åtminstone en runsten, nära Carlberg; öfriga historiska minnen äro fästade vid enskildta gårdar.

Slott, gårdar och lägenheter: Carlberg, s., vid den derefter uppkallade sjön, Kungsgård af flera sammanslagna och afhysta gårdar (Ösby, Bolstomta och Lundby), nu 1 ½ mantal af olika slag; blef först bebygdt af R. Amir. Gyllenhjelm 1630, egdes derpå af R. Kansl. De la Gardie, som förökade byggnaden och trädgården, och af R. R. J. G. Stenbock; indrogs vid K. Carl XI:s reduktion, beboddes af Dr. Ulrika Eleonora d. ä. som här dog, äfvensom af Carl XII och Gustaf III såsom prinsar; inreddes till Krigsakademi 1792, medelst betydliga utvidgningar af byggnaden. I sin nuvarande skepnad är slottet ovanligt långt, bestående af en äldre byggnad i midten, med stor trappa åt sjösidan, förstuga och till en del kringbygd gård, kyrka åt trädgårdssidan, och åtskilliga lärosalar; samt tvenne flyglar af 138 alnars längd hvardera, dels kanske från De la Gardies tid, dels från 1790-talet; i dessa finnas dels bostäder för lärare, befälhafvare och kadetter, dels läro- och öfningssalar m. m. Härtill komma åtskilliga andra byggnader; trädgård och park äro vidsträckta och smakfullt anlagda; på en kulle är ett tempel, tills helt nyligen med K. Carl X:s byst, på en annan en minnesvård öfver Major v. Döbeln, som stupade vid Leipzig 1813. En vidlöftig s. k. djurgård, nu hagar och betesmarker, ligger vester ut. Det vid Carlberg befintliga läroverket är stiftadt till bildande af landt- och sjöofficerare, fördeladt i tvenne afdelningar, en allmän förberedande af tre klasser, med 8 lärare, en särskildt militärisk af två klasser, med 6 lärare, allt utom extra lärare, eller de för båda afdelningarne gemensamma i musik, teckning, gymnastik m. m., och räknar nu nära 200 lärjungar. Det står under inseende af en Kansler, och styres af en på stället boende Guvernör, med biträde af stab, kompagniofficerare m. m. — Tomteboda, s.,

återstoden af det fordna Bolstomta, ett Ribbingskt gods, kom genom gifte i Gyllenhjelms händer, hvilken bebodde det, tills han anlade Carlberg. — Ingenting, Nytomta, Eklund, s. s. v., lägenheter, de två sednare vid Ulfsundafjärden. — Hufvudsta, s. v., vid samma fjärd, 1 mantal frälse säteri, har tillhört Göran Person, De Wijk, Erik Jöranson Tegel, Slangenfeldt 1685; i sednare tider fru Plomgren 1772, C. Fredrikson Horn, i hvars tid sammansvärjningen mot K. Gustaf III här skall ha blifvit uppgjord; egdes 1849 af fru Wibom. Åbyggnaden är af sten, mera hög än stor, trädgården betydlig. — Stora och Lilla Alby, det sednare nära fjärden, $^1/_2$ m., det förra 1 m., båda frälse säteri, hafva delvis tillhört Erik Jöransson, Palmström 1685, sednare slägterna Ehrenkrok, Plomgren m. fl., egdes 1849 af fru Wibom. — Prestgården, vid kyrkan, 1 m. krono; Kaplansbolet nära derintill, $^{19}/_{128}$ m. af flera slag. — Stenbrottet, ö., $^{15}/_{64}$ m.; i närheten äro påbegynta befästningar till hufvudstadens försvar från norra sidan; Norrbacka, ö., $^{11}/_{128}$ m., och Stallmästaregården, ö., $^{11}/_{128}$ m., båda med värdshus, det sednare vid den derefter uppkallade viken; under vintern hållas här kappkörningar på isen; alla tre ställena tillhöra kronan, men arrenderas ut. — Haga, n., vid Brunnsvikens vestra strand, kungligt lustslott, anlagdt på grund af flera torp och lägenheter, nemligen Brahelund, som tillhört slägten Brahe, Presthagen, på Solna prestgårds egor, och Haga, hvilka alla af K. Gustaf III småningom inköptes, och från 1786 bebygdes, samt under hans tid voro föremål för flitiga besök af Stockholmsboarne, vida mera än nu, ehuru den nuvarande Kgl. Familjen åter bragt stället något på modet. Omgifvet af park, blomsterparterrer och vattendammar, ligger det lilla slottet nära sjön, bygdt i en lätt stil, jemte andra byggnader i samma smak. Ett större slott uppe i skogen begyntes ock af K. Gustaf III, i kolossal skala, men blef aldrig fullbordadt mera än till grundvalarne, och ligger nu i ruiner, här och der bevuxna med träd. Söder ut ligger Gamla Haga och andra lägenheter, åt nordvest ett corps de garde för en afdelning norrska jägare. I parken är en 26 alnar djup håla, från början sprängd för vattenuppfordring, men längesedan ödelagd. — Hagalund, n., värdshus. — Stora eller Öfra Frösunda, n., $^{11}/_{12}$ m. frälse, tillhörde 1772 gr. Brahe, på 1820-talet d'Orozco, 1849 Wideberg, jemte Cathrinedal 1 $^5/_6$ m., och Charlottenburg $^1/_2$ m. frälse. — Lilla eller Nedra Frösunda, n., 1 $^2/_3$ m. frälse, tillhörde 1772 Wallencreutz, 1849 Lundström. Särskildta delar af Frösunda hade varit i adliga händer vid reduktionstiden. — Frösundavik, $^1/_4$ m., Annelund $^1/_{12}$ m. frälse, n., nära Brunnsviken. — Rytorp, Agnesberg, Bagaretorp, n. n. o., kronolägenheter. — Herregårds Järfva, $^7/_8$ m.; Nedra eller

Mellan-Järfva, $^7/_8$ m.; Öfra Järfva, 1 $^1/_2$ m. krono, n.; det mellersta är kronofogdeboställe, de andra utarrenderade; vid det sista är qvarn och värdshus. Både Öfra och Nedra Järfva voro före reduktionen i slägten De la Gardies ego. *Yrfva* nämnes i berättelserna om slaget vid Brunkeberg. — Ulriksdal, n. vid Edsviken, kungligt lustslott, anlagdt på Nedra och Öfra Järfvas grund, bebygdes först af Jakob De la Gardie, och kallades efter honom Jakobsdal, samt beboddes mycket af sonen, Rikskansleren, hvilken här med sin gemål, furstinnan Maria Euphrosina, höll stort hof; såldes 1669 med Öfra och Nedra Järfva till Enkedr. Hedvig Eleonora, gafs af henne till faddergåfva åt prins Ulrik, Carl XI:s son (död vid 1 års ålder), och fick efter honom sitt nuvarande namn; bebygdes sedermera allt ansenligare, och beboddes af Enkedr. Sophia Magdalena, som här dog 1813; upplåts 1823 till Invalidinrättning, som dock numera är upplöst. Åbyggnaden, af sten, innehåller slottskyrka, rustkammare o. a. Trädgård och park äro vidsträckta, redan från Jakob De la Gardies tid. Slottet har med Haga en ståthållare gemensam. — Bylon, lägenhet, bebygd af Schweitzaren Bylon under Gustaf III:s tid, nyligen bebodd af Ryska ministern gr. v. Suchtelen, som här hade dyrbara samlingar och anläggningar, tillgängliga för allmänheten; innehades 1849 af ståthållaren frih. Gyllenhaal. Några smärre lägenheter ligga å ömse sidor om Ulriksdal. — Bergshammar, n. vid Brunnsvikens nordöstra sida, 1 m. krono, har lydt under Ulriksdal, tillhörde 1772 frih. Rudbeck, 1849 gr. Barck. — Stocksund, Ålkistan, n. o., med värdshus. — Öfra och Nedra Frescati, n. o., söder om Brunnsvikens utlopp. Vid åtskilliga af nämda lägenheter finnas smärre fabriker af flera slag.

Kongl. Djurgården, i sin helhet, omfattar dels det med Stockholms stads område i vester, och med Solna socken i norr, mellan södra Brunnsviken och Lilla Wärtan, sammanhängande, numera blott delvis kringflutna landet, intill södra Brunnsviken och Djurgårdskanalen i söder; dels den på andra sidan om sistnämda vatten belägna ön, mellan Ladugårdslandsviken i vester, stora segelleden ut till Saltsjön i söder, och Wärtan i öster; tillsammans 0,12 qv. mil i areal. Men af först anförda halfö hör det s. k. Ladugårdsgärdet, invid Ladugårdslandet af Stockholm, till hufvudstadens öfverståthållarskap; likaledes af ön, en smal sträcka i vester, omfattande

Djurgårdsvarfvet och D.staden, samt slutligen Blockhus–udden i sydost. Alltsammans är en temligen skärgårdslik trakt, med inskjutande vikar, såsom Ladu-, Uggel- och Husar-vikarne i norr från Wärtan, och med omvexlande skogsbackar, klippor, kärr och slättmarker, af naturen oländig och vildskön, tills sednaste tiders anläggningar gjort deraf en den täckaste, på ombyte rikaste park, som Norden har att förete. — Gamla namnet på den södra ön var *Walmundz-* eller Waldemars-ön, på det norra landet Ladugårdsegorna. Det hela har ursprungligen lydt under en gammal kronans ladugård, belägen sannolikt å Ladugårdslandets östra ända; kanske ock att någon del hört under Djursholm i Danderyd. Men redan tidigt blef först ön, och derpå en del af Lad.egorna upplåtna åt St. Clara kloster. K. Carl Knutson skall ha åter tillbytt kronan den förra, K. Gustaf I indragit de sednare. Båda lydde derefter till en del under en ny kronans ladugård, belägen troligen vid Sqvalbergsgatan å Ladugårdslandet. Båda ladugårdarne brukades för Kgl. slottets behof, tills de på 1600-talet upphäfdes, åkrarne igenlades till äng, en stor sträcka mellan gamla ladugården och Norr tull uppläts åt staden 1670, andra stycken upplätos åt enskildta med förbehåll af kronans rätt, af andra upprättades en Djurgård, som 1830 inskränktes till ett litet område vid Ropsten i norr. Flera Konungar begagnade trakten för jagt och andra nöjen, hvaribland fiske, och Carl XI hade vid Fiskaretorpet invid Husarviken en egen fiskarestuga. Men redan Carl X förehade en plan att här anlägga en lustgård för allmänheten [1]). Det är dock egentligen från Gustaf III:s tid, som Djurgården blifvit föremål för Stockholmsboarnes lustfarter, och genom Bellman, som dess enskildta ställen, från Slätten upp till Fiskartorpet, fått ett oförgängligt rykte. Skaldens byst, i bronz efter modell af Byström, på piedestal af granit, aftäckt 1829, står på en låg kulle vid

---

[1]) K. Carl XII åter ett krigsmanshus.

östra ändan af slätten. Allt från innevarande seklets början har ön blifvit skådeplats mest för de högre klassernas nöjen, förskönad i en ofta lika djerf som vacker stil, och bebygd med mera eller mindre ståtliga lägenheter; likasom Djurgårdsstaden småningom uppstått eller förkofrats, dels genom ökadt skeppsbyggeri, dels genom hela traktens ökade befolkning, och dermed stegrade behof af handtverksrörelse. Bredvid lägenheterna, hvaraf många äro af stort värde, ej minst genom tillhörande trädgårdar och parterrer, finnes här ingen i mantal satt gård, föga åkerjord, mera ängs- och skogsmark; fabriker, och annan s. k. industriel rörelse, är att räkna bland binäringar, den vigtigaste förtjensten hemtas af de för sommaren utflyttande eller tillfälligtvis besökande; fastighetsvärdet för år 1848 var 520,683⅓ R:dr. Folkmängden år 1810 var 399, år 1848, i den till länet hörande delen, 300 personer, enligt mantalslängden; kyrkan ligger inom D.staden. — Ön genomskäres i flera rigtningar af vägar: den förnämsta kommer från Ladugårdslandet, går öfver den nyligen anlagda Djurgårdsbron söder ut, delar sig så, att en gren följer stranden af Brunnsviken, den andra fortgår åt söder öfver slätten, och följer derpå södra stranden till yttersta udden i sydost; tvenne grenar, utom flera mindre, utgå åt norr till den förstnämda vägens möte, den ena till bron vid Djurgårdsbrunn och kanal. Här möter en väg utefter Brunnsvikens norra strand, med utgrening åt nordost till Lidingö bro. Andra korssas på Ladugårdsgärdet, och träffa slutligen i nordvest stora Roslagsvägen, som går nära norra Brunnsvikens östra strand. På ömse sidor om ön gå om sommartiden reguliera båtfarter från hufvudstaden.

Bebygda ställen m. m., *på Djurgårdsön:* Kaptensudden, nära D.bron och vid Brunnsviken, med landningsplats och betydlig trädgård, donerades 1736 till Djurg.-insp. Stenberg, eges från 1835 af prot.-sekr. Pontin, som derå nedlagt mycket arbete. — Lejonslätten, der fordom lejon underhållits till 1792; innehafves af Nerman. — Blå Por-

ten, f. d. äfven Lusthusporten, vid ingången till den särskildt s. k. Djurgården, gammalt och ryktbart värdshus, grundadt 1692. — Theaterhuset, från 1795, grundadt af aktören de Broen, disponeras nu af Deland; här gifvas under sommartiden mycket besökta representationer. — Davidsberg, från 1835, med Schweitzeri. — Sevilla, från 1843, tillhör Lifmed. Sæve. — Prof. Byströms Villa, anlagd på en af framl. Konungen till konstnären skänkt grund, och bygd i sydländsk stil, innehåller hans ännu oförskingrade konstskatter; erbjuder en härlig utsigt åt flera håll. — Skansen, på en höjd, der för några decennier sedan öfningar i skansanläggning företogos af dåvarande arffursten, sedermera bebygd af en Burgman, tillhörde 1849 grossh. Fredholm, och är märkvärdig för djerfva anläggningar på branten af klippan. — Pohlsro från 1829; Manegen, nyligen ombygd; Ludvigsberg eller Vauxhallen, för dansnöjen, grundad 1832; allt vid Slätten eller mot Hasselbacken. — Rosenvik, vid Saltsjön, tillhörde 1849 Medic. Råd. af Pontin. — Stärkelsebacken, med 2 lägenheter. — Ahlberget, äfven med flera lägenheter, hvaraf den största 1849 tillhörde grossh. Silfverberg. — Oakshill, bebygdt af Blom, tillhörde gr. Lewenhaupt. — Waldemarsudden vid Saltsjön, med oljeqvarn, innehades under K. Gustaf III:s tid af Maister, sednare af grossh. Fries, 1849 af Bergman; Biskopsudden eller Bergsjölund, har kanske varit det först bebygda ställe på ön, tillämnades af K. Carl X till plats för ett lustslott, innehades vid Gustaf III:s tid af frih. Sprengtporten, sednare af Fries, som härinvid anlade en vidsträckt, ännu efter honom uppkallad park, slutligen af Bergman; är sedan 1838 utan åbyggnad; här landsteg nuv. Kronprinsessan först på Svensk jord. — Listonhill, vid Saltsjön, grundadt af Engelska Envoyén Liston 1790, tillhörde 1849 Dir. Arvedsson. — Alnäs. — Manilla, f. d. Tolförsholmen, under sitt nya namn grundadt i K. Gustaf III:s tid af Spanska Ministern Carral, en tid bebodt af skalden Oxenstjerna, sedermera deladt i: Lilla eller Nedra Manilla, nu tillhörigt frih. Kræmer; Manilla holme, der nuv. Drottningen först beträdde Svensk jord; derinvid ligger Manhem, med det år 1808 af Borg grundade institutet för döfstumma och blinda; Öfra Manilla, köpt 1818 af framl. Konungen, tillhör nuv. Konungen, som nyligen upplåtit en del deraf till besagda institut. — Täcka Udden, f. d. Rytterholmen, fick sitt nya namn af C. G. Tessin, tillhörde först Dassau, gick derpå igenom flera händer, egdes sednast af grossh. Palm. — Johannisberg, bebygdt från 1808, tillhörde 1849 Beskow. — Eols kulle, vid Wärtans början, bebygdt af Thorshell, tillhörde 1849 Erlin. — Gröndal, nära Djurgårdskanalen och Isbladsträsket. — Rosendal, vid Brunnsviken, f. d. djurvaktare-

boställe, donerades 1791 till sedermera ståthållaren De Besche, beboddes en tid af Hertig Fredrik Adolf, gick derpå genom flera händer, såldes 1817 af Gen. De Camps till dåv. Kronprinsen, hvilken såsom Konung omskapade både åbyggnad och yttre anläggningar, och särdeles flitigt besökte stället. Hufvudbyggningen, uppförd efter ritning af Blom, är i lätt och skön stil mera än storartad, med en balkong på 4 pelare af Kolmårdsmarmor; inredningen är praktfull, och prydd med arbeten af Limnell, Mörner, Westin, Södermark, Fahlcrantz o. a. På alla sidor äro stora blomsterparterrer, åt sjösidan står en vas af Elfdals porfyr, på andra sidan en äggformad pjes af samma ämne; längre bort är nyligen anlagd en vinterträdgård, under glas-tak. Nära härintill plägar en pontonbrygga slås öfver sjön, då större manövrer förehafvas å Ladugårdsgärdet. — Sirishof, f. d. Koswatorpet, bebygdt af v. Yhlen, från 1771, och kalladt Mattshof, erhöll sitt nuv. namn af gr. Piper, såldes af Ouchterlony till framl. Konungen. — Framnäs, bebygdt af, och tillhörigt Blom, från 1828; förr stod här ett kruthus. — Fjeldstuen, i en bergsluttning, bebygdt från 1835, tillhör Norska statsministern Due. — *Norr om Brunnsviken:* Skogsinstitutet, grundadt 1826 af Hofjägm. Ström. — Hesslingeberg; Källhagen; Lido, bebygdt från 1836. — Djurgårdsbrunn, vid kanalen, känd åtminstone från 1500-talet, till allmänt bruk upptagen från 1690 genom Arch. Hjärnes försorg. En kanske f. d. offerkälla återfanns 1750, och blef den förnämsta; inrättningen har småningom blifvit alltmera organiserad, och bättre bebygd från 1742, besöktes i sednare delen af 1700-talet äfven af Kungliga personer, har nu omvexlande ton för sig, och bebos om somrarne äfven af andra än brunnsgäster; den tillhör ett bolag. — Rosenhill, nära Wärtan, bebygdt af Öfv. af Forssell från 1825. — Fridhem, med institut för svagsinta, först grundadt af Borg. — Kaknäs vid Wärtan; Tegeludden m. fl. jägareboställen. — Ropsten, vid Wärtan, nära Husarvikens utlopp, f. d. hofjägareboställe och färjplats för vägfarande till Lidingön, skänktes af K. Fredrik I på lifstid till Hofqvarterm. Billing, af K. Gustaf III till Not. publ. Norling, tillhörde 1849 grossh. Edberg; här var en tid ett ryktbart värdshus. — Fiskartorpet — Stora Skuggan vid Laduviken, bebygd under K. Gustaf III:s tid af Kansliråd. Edelcrantz, egdes 1849 af fru Enander; likaledes Lilla Skuggan, i hvars närhet legat ett torp, Helge-ands-ledaren, som tillhört »K. Gustaf I:s egen Skeppare Olof,» hvaraf ängen, som förut hetat Helgeandsängen, fått namnet Skeppar-ängen. Åt andra sidan är ett åt Landtbruksakademien upplåtet experimentalfält. — Frescati, vid gränsen till Solna, grundadt af frih. G. Armfelt under K. Gustaf III:s tid, eges af

Arch. af Edholm. — Kräftriket, vid Brunnsviken, med prässjästfabrik. — Djursborg, vid Ladugårdslandstull, Öfverjägmästare-boställe.

15. *Danderyds socken,* mellan Stocksund och Edsviken i sydvest, Sollentuna socken i vester, Täby i norr, Stora och Lilla Wärtan i öster och sydost, upptager, tillika med några holmar, 0,372 qv. mil land, 0,012 vatten. Landet består hufvudsakligen af dalgångar, små slätter eller sidländta trakter, mellan bergkullar, temligen låga inåt bygden, högre och brantare vid sjön, samt ej utan skog; några små vattendrag gå åt olika håll: ett genom Ekeby- och Nora-träsken till Edsviken, ett till Rösjön vid nordvestra gränsen, ett till Svalnäs- eller Näsbyviken af Wärtan vid den nordöstra, och ett från Ösbyträsk till Kohagsviken i öster. Rådande jordmån är sandblandad lera; näringar äro åkerbruk, ängs- och något skogs-bruk, trädgårdsskötsel, fiske och någon sjöfart. Hemmantalet är 15⅞ förm., hvaraf 2½ skatte, 1⅝ krono, 11¾ frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 235,750 R:dr. Folkmängden år 1815 var 342, år 1840: 598, på 126 hushåll, år 1848: 541. — Roslagsvägen från Stockholm går öfver Stocksunds bro in i socknen, samt norr ut förbi kyrkan, o. 1 mil från hufvudstaden, och delar sig slutligen i tvenne grenar, båda till Täby; en mindre väg går från Stocksund åt nordost till Djursholms gård, och åter till landsvägen.

Danaro förekommer 1314 såsom hörande till *Sollendahundæri,* och torde då ha omfattat äfven Lidingön. Efter reformationen har Danderyd med halfva Lidingön varit annex till Täby, tills år 1653 båda i sin helhet förklarades utgöra särskildta socknar, och tillsammans ett pastorat, hvartill Djursholms egare hade patronatsrätt. Men sedan denna egendom blifvit till stor del skingrad, och ombytt egare, blef Danderyd för sig regalt; pastoratet är af tredje klassen. Kyrkan är ursprungligen gammal, af gråsten, kanske från Christendomens första tider i orten, men i sednare tider utvidgad och reparerad. Här finnes en graf för Banerska slägten till Djursholm,

med Johan Baners kista af marmor, tvenne äldre Banerska grafvårdar från 1500-talet, en gammal sköld af träd med familjens vapen, en jernkask funnen i jorden, en del af en runsten m. m. Bland öfriga fornlemningar i orten är en runristning i berg vid Nora. Vid kyrkan har fordom varit tingställe.

Gårdar: Stockeby, s. nära Stocksund, 2½ mantal frälse, har lydt under Djursholm, ännu 1772, tillhörde 1849 Mangström m. fl. — Mörby, s., 1⅓ m. krono, under Ulriksdals Kungsgård. — Käfvinge, s. v., 1 m. skatte, med trädgård, tillhörde 1849 presid. Poppius. — Berga, s. nära kyrkan, ¼ m.; Långängen, s. s. o. nära Lilla Wärtan, ⅛ m.; Svalnäs, o. n. o. vid en vik af Stora Wärtan, ¾ m., nämdt år 1312; allt frälse, hafva hört under Djursholm, innehafvas nu af olika egare. — Djursholm, ö. nära St. Wärtan, 2 m. frälse säteri med qvarn, synes ha tillhört en Oxenstjerna 1433, men skall egentligen vara grundadt o. 1500 af R. R. Nils Eskilsson Baner (✝ 1520), och tillhörde hans slägt i flera leder, dock med afbrott för åren 1600—12, då det var indraget till kronan, i följd af den dom, som öfvergått R. R. G. Baner. År 1706 öfvergick godset genom köp till en annan gren af slägten, som 1731 gjorde det till fideikomiss; men denna egenskap öfverflyttades 1774 på Björkvik i Östergötland, en del af underlydande, hvaribland Lidingön, bortsåldes, slutligen utbyttes sjelfva säteriet mot Sjö i Upsala län 1813. Djursholm egdes sedermera af Rosenborg, från 1819 af frih. af Wirsén och Nordin, derpå af den förre ensam, och tillhör nu gr. af Wirsén. Åbyggnaden, belägen tätt invid sjön, är af sten, från 1500-talet, men småningom förändrad. Underl. 3½ mantal och Stocksunds bro. — Sätra, n. v. nära Edsviken, ⅛ m. krono, prestegård. — Eneby eller Enebyberg, n., 1½ m. skatte med qvarn, tillhörde 1849 en fru Sundström. — Nora, 1¾ m. frälse med såg, egdes 1849 af Folckers enka.

16. *Lidingö socken* består af Lidingön och några smärre öar, Tran- och Eds-holmarne i vester, Fjäderholmarne i söder, Höggarn i öster, o. a., alla belägna mellan Wärtan i sydvest och nordvest, Askrikefjärden i norr, Höggarnsfjärden i öster, och Halfkakssundet i sydost. Arealen är 0,297 qv. mil land, 0,004 vatten. Allt har en fullkomlig skärgårdsnatur: de smärre öarne äro enstaka berg- eller skogsbackar; sjelfva Lidingön består af större och mindre dylika, skiljda genom dalar, slätter och vatten; långt in i landet inskjuter från öster, till

$^2/_3$ af öns hela längd, Hustegafjärden med Kyrkviken, båda segelbara för storbåtar af 6 fots djup; sydligare ligga Gångsätra-, Stockby- och Mölnaträsken. Åker, äng och trädgård upptaga nära $^1/_4$ af hela arealen, och mera än dubbelt så mycket som för 70 år sedan, i följd af en ansträngd, ännu fortfarande odlingsflit. Jordmånen är i sig sjelf måttligt god, dels sandblandad lera, dels svartmylla och mossjord; brukningssättet är ändamålsenligt, i sammanhang dermed att nästan all jord tillhör ståndspersoner. Hufvudnäringen, äfven framför åkerbruket, är boskapsafveln, gynnad af Saltsjöns närhet, och mest beräknad på mjölkförsäljning sjöledes till hufvudstaden, kanske till ett värde af 30,000 R:dr; vid gårdar af ringa hemmantal hållas här större ladugårdar, än vid mången stor herrgård i andra orter. Mindre betydande äro trädgårds-skötsel, skogsbruk, strömmingsfiske, hvilket sistnämda anses ha lidit genom de i flera yttre sund gjorda försänkningar, samt sjöfart; slutligen fabriksrörelse, och en i sednaste åren minskad bränvinsbränning. Hemmantalet är $17^7/_8$ oförm., $9^1/_4$ förm., alla frälse, fördelade på en mängd små men välbygda gårdar, hvartill komma några lägenheter, allt högt taxeradt; samtliga fastighetsvärdet för år 1848 var 306,710 R:dr [5]). Folkmängden år 1815 var 585, år 1840: 570, på 73 hushåll, år 1848: 561. — Lidingön är i sydvest med den yttre Djurgården förbunden genom en bro, 1,350 alnar lång, mestadels flytande, gjord af stockar, sammanfästade med klafvar af träd, och fasthållna af Ducd'alber; den bygdes af sockenboarne från 1802, af virke från ön, med en kostnad af 40,000 R:dr. Förut färdades man på färja mellan Ropsten och det midt emot belägna Thorsvik. Från brons slut går väg åt norr förbi kyrkan, nära Kyrkvikens innersta hörn, en knapp mil från Stockholm, och derifrån åt öster på ömse sidor om viken; mindre vägar gå till särskildta gårdar. Stora segelleden från öster går förbi socknens sydöstra sida.

---

[5]) År 1849 voro, enligt anslag å Ensta tingsal, Gångsätra och Bodal, tillsammans $^5/_{16}$ mantal, uppbudna för 28,000 R:dr.

Lidingön skall redan på 1100-talet haft egen kyrka, under namn af St. Annas kapell, förekommer på 1550-talet såsom delad mellan Danderyd och Solna, tills det förra förklarades för eget pastorat, med Lidingö till annex. Likasom pastoratet, så ock sacellaniet har varit patronelt under Djursholm i Danderyd. Under detta gods lydde nemligen, sannolikt från dess grundläggning, alla öns hemman, utom ett, Sticklinge, och äfven detta tidtals, allt lång tid såsom rå och rör till 1683, sedermera som frälse; dock hade ön, likasom hela godset föröfrigt, mellan 1600 och 1612 varit till kronan indragen; från 1731 hörde den till fideikommisset, från 1774 började den småningom afyttras, och de särskildta hemmanen hafva sedermera ofta ombytt egare, alltid med bibehållande af frälse natur; från 1779 äro $2\frac{1}{2}$ mantal frälse säteri. Sacellaniet är numera konsistorielt. — Kyrkan är af sten, utvidgad på 1690-talet och 1756, försedd med torn 1818. Af fornlemningar nämnas några mestadels utgräfna högar och en bautasten vid Hersby, samt en runsten vid Islinge.

Gårdar och lägenheter: Gångsätra, s., $\frac{1}{4}$ mantal frälse, med underlydande Bodal $\frac{1}{16}$ m. — Hersby, vid kyrkan, $1\frac{1}{8}$ m., med qvarn och såg, samt underl. $\frac{1}{8}$, tillhörde 1849 Lindbom. — Bo, n., $\frac{3}{4}$ m., med Lisselgärde $\frac{3}{8}$ m., båda frälse säteri, tillhörde 1779 frih. Pfeiff, 1848 fru Baumgarten, 1849 frih. Raab. — Grönsta, n. vid Askrikefjärden, $\frac{1}{8}$ m. frälse, kaplansbol, doneradt på 1600-talet från Djursholm. — Sticklinge, v. nära Wärtan, 1 m. säteri, med underl. $\frac{1}{8}$, tillhörde 1849 fru Zetterberg. — Öster Yttringe, ö. nära Hustegafjärdens norra strand, $\frac{1}{4}$ m. frälse med åbyggnad af sten, och underl. $\frac{3}{16}$ m., tillhörde 1849 Öman. — Elfvik, ö., $\frac{1}{4}$ m., med åbyggnad af sten, och underl. $\frac{1}{4}$, egdes 1849 af Stahre. — Ekholmsnäs, ö., på södra sidan om Kyrkvikens utlopp. — Stockby, s. o., $\frac{7}{16}$ m. frälse. — Skärsätra, s. s. o., $\frac{3}{4}$ m. frälse, tillhörde 1849 frih. Adelsvärd. — Mölna, s. o., $\frac{1}{8}$ m. frälse med qvarnar och färgstoftsfabrik, tillhörde 1849 Malmberg. — Bredvik, s. o. vid Halfkaksundet, $\frac{5}{8}$ m., med underl. $\frac{1}{8}$. — Höggarn, Fjäderholmen, Tranholmen, m. fl. lägenheter.

17. *Tåby socken,* mellan Danderyd i söder, Sollentuna och Fresta i vester, Wallentuna i norr, Östra Ryd och Stora Wärtan i öster, upptager 0,529 qv. mil land, 0,048 vatten. Vestra hälften sluttar mot Wallentuna- och Hagby-sjöarne samt Fjäturn, allt med aflopp till Mälaren; östra hälften deremot till Wärtan, dit Ormingesjön vid nordöstra gränsen, Rönningesjön inifrån landet, och ett mindre vatten vid södra gränsen utfalla, det sista i Näsbyviken. Landet har temligen skärgårdslik natur, dock med bredare dalgångar och slätter, mindre vidsträckta men ofta brantare bergkullar, och åt vestra sidan jemnare skogsmarker, än i Danderyd; flerstädes att räkna bland länets vackraste bygder. Jordmånen är dels sandblandad lera, dels svartmylla; näringar äro åker- och ängs- samt skogsbruk, trädgårdsskötsel, fiske och någon sjöfart, hvartill kommer skjuts vid Ensta gästgifvaregård. Hemmantalet är 58 3/8 förm., hvaraf 23 5/8 skatte, 1 3/4 krono, 33 frälse; fastighetsvärdet år 1848 var 397,190 R:dr. Folkmängden år 1815 var 930, år 1840: 959, på 224 hushåll, år 1848: 1,057. — Kustvägen från Stockholm till Roslagen går här åt nordnordost, från Danderyd till norra ändan af Ryd, förbi Ensta, 1 3/4 mil från hufvudstaden; den inre Roslagsvägen går åt norr, äfven från Danderyd, till Wallentuna, förbi kyrkan, belägen o. 2 mil från Stockholm, nära Wallentunasjöns östra strand; en tredje väg utgår åt nordvest till Fresta, andra till herrgårdar. Vid Ensta är häradets tingställe.

Tæby förekommer 1281, och 1314 såsom hörande till *Valendahundæri,* men östra delen synes ha varit räknad till Danderyds skeppslag; från reformationstiden var Danderyds socken annex härtill, ända till 1653. En kyrkoherde nämnes från 1293, kaplaner från 1593. Kyrkan är, enligt 1829 års anteckning, mycket gammal, af gråsten, med måladt hvalf; altartaflan är ett Italienskt arbete af förgyldt träsnitt; predikstolen hvilar på en marmorpelare, som i K. Johan III:s tid skall ha varit timsten på Stockholms borggård. I kyrkan lig-

ger begrafven Joh. Palmstruch, Svenska bankens grundläggare. På fornlemningar är här rikedom: grafhögar, bauta- och runstenar förekomma kring Wallentunasjön, äfvensom en runehäll vid Fällebro, och borgruiner vid Skålhamra; äfven nämnas runstenar öster ut från kyrkan mot Ormgårdssjön. Ett berg i denna trakt kallas Wårdberget. Af runstenar i nejderna kring förstnämda sjö, så väl i denna som angränsande socknar, tala en stor mängd om samme man eller hans slägt, en Jarlabanki, som säges ha egt hela Täby.

Gårdar: Näsby, s. o., vid en vik af Wärtan, 3½ mantal frälse säteri med qvarn, nämnes 1281, har efter slutet af medeltiden, jemte Täby, Broby, Hageby, Walla, Satista (Såsta), Lobrennde (Löfbrunna), Fellisbro, m. fl., 1560 tillsammans 15 gårdar, kommit genom morgongåfva och skifte från slägterna Gyllenstjerna och Banér till Roos och Sture, egdes 1593 af en Michael Jonsson, 1673 af Apelroth, derpå af R. R. Per Sparre, hvars enka utbytte det från reduktionen, vidare Falkenberg, gr. Meijerfeldt från 1716 till 1818, under hvilken tid godset var särdeles betydligt; det ombytte derpå egare flera gånger, tills det 1834 köptes af Kammarh. af Klercker, som ännu eger det. Åbyggnaden är af sten, trädgården och parken betydliga redan från Falkenbergska tiden. Underl. 9 m., hvaribland Ella, s., 2 m. skatte, och Ensta 1 ½ m. sk. med gästgifvaregård. — Wiggebyholm, s. o. nära Wärtan, 2 m. frälse säteri, förekommer under namn af Vighby, jemte flera andra gårdar, o. år 1300, har på 1600-talet tillhört Lagerfeltska slägten, från 1715 Gezelius, gr. Meijerfeldt, åter Lagerfelt före 1786, egdes 1849, jemte 3 ¼ m. inom socknen, af Titz; åbyggnaden skall till en del vara från slutet af medeltiden. — Hägernäs, s. o. vid Rönningesjöns utlopp i Wärtan, 2 m. frälse säteri, nämnes 1530 jemte flera hemman i denna och andra socknar, tillsammans 12 gårdar, bland Margaretha Wases till Rydboholm fäderne- och mödernegods, lyder ännu under nämda gods. — Hästängen, s. o. vid Rönningesjöns vestra strand, ¼ m. frälse, har lydt under Rydboholm. — Gribby eller Gribbylund, s. o. vid samma sjö, 1⅜ m. skatte, ¼ frälse, har ock lydt under Rydboholm, tillhörde 1772 Linderstedt, o. 1810 Robsahm, 1847 Åkerberg, 1849 Littorin, jemte 1⅜ m. — Vester Arninge, 2⅝ m. skatte, tillhörde 1772 Berg, 1774 Rehn, som härå erhöll säterifrihet, lydde 1849 under Rydboholm, likasom Öster Arninge 3 m., och Rönninge 1 ½ m. frälse. — Löttinge, ö., 1 m. skatte, har lydt under Näsby. — Björkby, prestgård 1 ¼ m.

krono; Kaplanen besitter ½ m. krono i Skogberga från 1696. — Byle eller Risbyle, n. o., ¼ m. skatte. — Löfsätra, n. o., 1 m. skatte, 1 frälse säteri, tillhörde 1772 Appelbom, 1849 Burman; har varit tvistigt mellan Täby och Wallentuna socknar. — Karby, s. nära Wallentunasjöns södra strand, 1½ m. frälse, har dels lydt under Rydboholm, dels blifvit reduceradt från St. Klingsporr, tillhörde 1772 gr. Meijerfeldt, 1849 med underl. nära 2½ m., Melander. — Löfbrunna, s., ¼ m. frälse, fordom under Rydboholm; Såsta, s. v. nära Wallentunasjön, ¾ m. skatte. — Hagby, s. v. vid en liten sjö derefter benämd, ¼ m. skatte, 2¾ frälse, har dels varit reduceradt från Klingsporr, dels tillhört slägterna Sparre och Lagerfelt, egdes 1772 af Knigge, 1849 med 4 m. underl., af Lorich. — Skålhamra, vid Wallentunasjöns vestra strand, 2½ m. skatte, 1½ frälse, gammal gård, nämnes på en runsten i Fresta socken, och i en handling från 1310, har innehafts af Cl. Chr:son Horn, och dess måg P. Sparre, reducerades från den sednares enka Sig. Horn, har i sednare tider tillhört slägterna Lejonhufvud, Spalding o. 1772, Freudenfelt o. 1786, eges nu, jemte ½ m. underl., af Palms sterbhus.

18. *Östra Ryd Socken,* mellan Täby i vester, Wallentuna i nordvest, Angarn och Össeby Garn i norr, Åker i nordost, samt Saltsjöns fjärdar och sund, såsom Trälhafvet, Pålsundet, Södra Waxholms-, Höggarns-, och Askrike-fjärdarne samt Stora Wärtan i öster, söder och sydvest; upptager 0,767 qv. mil land, 0,017 vatten. Norra hälften sammanhänger blott medelst ett smalt näs, mellan den djupt inskjutande Kyrkviken från vester, och den ännu längre Säbyfjärden från öster, med den södra hälften, som således nästan är en ö; den är ock sjelf nära nog splittrad i flera, genom Kyrkvikens södra utgrening Fåraxviken, och tvenne östliga vikar; dess södra del kallas Wäderön. Härtill komma en mängd ännu alldeles kringflutna holmar, Långholmen, Kullön m. fl., mest öster ut. Alla öar och kustorter äro som vanligt temligen uppfyllda af bergkullar, ej utan skog, mellan trånga dalgångar, ängar, åkerslätter, kärr eller småsjöar; socknens norra landfasta del är något jemnare, men mera skogig; Ormgårdssjön och dess utlopps-å höra mestadels hit vid vestra gränsen. Rådande jord-

mån är dels sandblandad lera, dels svartmylla; näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk, trädgårdsskötsel, fiske, sjöfart m. m. Hemmantalet är 34 förm., hvaraf 1 skatte, 1 krono, 32 frälse, de sistnämda under tvenne säterier Rydboholm och Bogesund; fastighetsvärdet år 1848 var 176,010 R:dr. Folkmängden år 1815 var 1,003, år 1840: 1,057, på 160 hushåll, år 1848: 939. — Stora Roslagsvägen skär blott yttersta hörnet i nordvest, mellan Täby och Angarn, och utgrenar sig till Åker. En annan väg från Täby kommer hitin söder om Ormgårdssjön, går åt sydost till kyrkan, som ligger 3 mil från Stockholm, och delar sig på ömse sidor om Kyrkviken, så att vestra grenen går förbi Rydboholm; båda grenarne mötas på Wäderöns södra strand, utmed hvilken en väg fortgår förbi Bogesund till Waxholms stad. Stora Segelleden från norr går öster om Waxön och Wäderöns uddar; en genomfart genom Pålsundet mellan Waxholmen och Bogesunds udde, är efter gjorda försänkningar, särdeles från 1726, blott tillgänglig för båtar.

Riud, *Rydh*, äfven *Rydh apud Stocholm* förekommer 1310 och följande år, 1314 såsom hörande till *Langhundæri;* men *Wære* räknas 1298 till Danderyds socken. Ryd utgör nu ett patronelt pastorat af 3:e klassen, hvartill Rydboholms egare har kallelserätt. Kyrkoherdar äro kända först från 1600-talet. Kyrkan är gammal, utvidgad och försedd med torn på 1690-talet, på nämda säteris egares bekostnad, hvilka ock skänkt nästan allt innanrede och alla dyrbarheter. Bland dessa räknas en altartafla från 1448, och flera målningar från medeltiden, några af Italienska mästare. Slägten Brahe har här en graf från 1500-talet, och ett grafchor från 1693. Socknens skola är till en del grundad på donation från Rydboholm. Af fornlemningar nämnas högar vid Ulna, bautastenar å Askrike egor, runstenar i kyrkan och flerstädes.

Gårdar: Rydboholm, vid Kyrkviken, 1 mantal frälse säteri, med Björkby, 1 m., och Litzby, ½ m. frälse; gammal gård, som tillhört

slägten Sture åtminstone på 1400-talet, och till 1444, derpå genom gifte med Sten Sture d. ä:s syster Brita, R. R. Johan Christerson Wase, hvars sonson Gustaf Wase här uppföddes, och såsom Riksföreståndare skref sig till detta gods. Med hans syster Margaretha, i hvars tid härunder lydde 26 gårdar inom socknen, kom Rydboholm till R. R. Joachim Brahe († 1520), innehades af Margaretha sjelf såsom enka, derpå af sonen R. R. Per Brahe d. ä. († 1590), och hans ättlingar, hvaribland må nämnas R. R. gr. Abraham († 1630), Nils († 1632), Nils d. y. († 1699), Gen.-Major Abraham († 1728), Öfv. Erik († 1756), Exc. Magnus († 1826) och hans son Exc. Magnus († 1844), hvars bror nu är egare. Åbyggnaden är af sten, åtminstone från 1500-talet, har varit omgifven af befästningar, och består numera af tvenne våningar med ett torn; den hyser ett bibliothek, fordom äfven porträttsamling, men denna är flyttad till Sko i Upsala län; Gustaf Wasas studerkammare är bibehållen, likasom i trädgården en af honom planterad ek finnes qvar. Park och trädgård äro betydliga, särdeles från Exc. Magnus d. ä:s tid; öfver honom och hans fru är en minnesvård upprest. Underl. 16 1/4 m. inom socknen, hvaribland Ulna, 1/2 m. frälse med qvarn, vid Ormgårdssjöns utlopp. Rydboholm plär om somrarne besökas af Stockholmsboar på ångbåtsväg. — Ubby, ö., 1 m. krono, prestgård. — Bogesund, s. o., 2 m. frälse säteri med Carlsudd, Lersund, samt qvarnar; grundadt 1670 af Per Brahe d. y., enligt inskrift å en år 1813 återfunnen, och i trädgården uppsatt sten; kom vid nämde herres död, genom gifte till slägten Hamilton, innehades 1772 af gr. v. Rosen, derpå af gr. v. Lantinghausen, från 1810 af gr. v. Höpken, 1849 af Öfverste v. Haijs enka; underl. 12 m., sannolikt från början eller småningom afsöndrade från Rydboholms gods. — Frösvik, s. s. v. vid Wärtan, 2 m. frälse säteri, synes ock fordom ha hört under Rydboholm, innehades 1741 af gr. Bjelke, lydde 1772 och 1849 under Bogesund.

IV. **Wallentuna Härad**, mellan Sollentuna i sydvest, Danderyds och Åkers skeppslager i sydost, samt Lång-, Seming- och Erlinghundra härader i öster och norr, ligger hufvudsakligen på sluttningen af en låg landtrygg, hvarifrån Roslagens sydligare vattendrag utgå åt flera håll, dock mest till Sollentuna, och är derföre något högre än detta, mera skogigt, mindre genomskuret af vatten, för öfrigt omvexlande med bergkullar och slätter, i viss mån bildande en öf-

ırgång till slättbygderna i norr derom. Det omfattar 5 sockır, utom en sjette, Össeby, som numera är sammanslagen med arn i Långhundra härad; alla tillhöra de Westra Roslags rosteri, samt Sollentuna m. m. fögderi.

19. *Fresta Socken*, omkring Norrvikens öfra ända, ıellan Sollentuna i sydvest, Ed i vester, Hammarby i nordest, Wallentuna i nordost, Täby i sydost, omfattar 0,182 qv. nil land, 0,017 vatten. Norrviken mottager här Fjäturns vatten från söder, Skällnoraån från öster, med flera mindre tilopp. Dess stränder, och äfven öfriga delar af socknen hafva bergkullig skogsbygd — skogen Törn hör äfven hit — omvexlande med jemnare trakter. Rådande jordmån är lera; af näringar intager här, likasom i allmänhet i häradet, boskapsskötseln något rum bredvid åkerbruket. Hemmantalet är 20 ½ förm., hvaraf 8 ¼ skatte, 6 ¾ krono, 5 ½ frälse; fastighetsvärdet år 1848 var 175,410 R:dr. Folkmängden år 1815 var 359, år 1840: 433 på 80 hushåll, år 1848: 467. — Socknens förnämsta väg kommer från Täby i sydost, går åt norr till kyrkan, som ligger o. 2 ¾ mil från Stockholm, och delar sig derpå till Hammarby och Wallentuna.

Fræsta nämnes 1291, och synes förekomma 1314 såsom annex till Hammarby af *provincia Valendahundæri* och *Attundia;* förhållandet är nu omvändt. Af pastoratets kyrkoherdar förekommer en år 1323, de öfriga från 1500-talet. Kyrkan är gammal, af gråsten, och har grafstenar öfver Rikstygmästaren J. v. Berfeldt († 1619), och Assessor S. Ehrenstedt († 1717). — En ej obetydlig mängd runstenar skola här finnas, dels vid kyrkan, dels vid gårdar mest i norr.

Gårdar: Skällnora, vid Norrvikens östra strand, der Wallentunasjöns vatten utlöper, 3 ⅜ mantal krono, med qvarn, har från 1276, åtminstone delvis, varit kyrkogods, från 1389 Wadstena klosters egendom, genom gåfva af Carl Ulfson Sparre, från 1410 åter i dess måg Knut Bondes händer för en tid, indrogs från kyrkan vid reformationen,

donerades 1561 till Clas Christenson Horn, innehades i början af 160 talet af Berfeldt, sednare åter af Horns måg R. R. Per Person Spar reducerades af K. Carl XI från dess fru Sigrid Horn, och har derefter va kungsgård. Åbyggnaden, af sten, uppsattes 1633, nedtogs 1740, m återuppräftades. — Ahlby s. o., 1 m. skatte, reducerades från näm fru Sparre, tillhörde 1772 Hedberg, 1849 Engströmer; underl. 1 m. — Bollstanäs eller Grimsta, s. v. nära Norrvikens vestra strand, $2\frac{1}{2}$ frälse, $\frac{3}{8}$ krono, tillhörde 1849 Rystedt. — Borgby, äfven vid sjö 1 m. krono, prestgård. — Ekeby, n. o., 3 m. frälse, har 1685 va rit i B. Oxenstjernas ego, på 1700-talet tillhört slägterna Löwen, Cre från 1737, eges nu af Lake. — Odenslunda, n., 1 m. skatte, till hörde 1772 Darelius, 1849 med $\frac{1}{4}$ m. Grossh. Palms arfvingar.

20. *Hammarby socken,* mellan Fresta i sydost, E i vester, Norrsunda och Skånela i norr, Wallentuna i öste omfattar 0,175 qv. mil land, 0,021 vatten. Hit hör södra de len af sjön Fysingen, och dess utlopp i Oxundasjön längst i nordvest; åt detta håll lutar landet hufvudsakligen, är ej alldeles utan skog, för öfrigt omvexlande med slätter och bergkullar, såsom Fresta, med hvilken socken det ock har jordmån och näringar i det hela gemensamma. Hemmantalet är $28\frac{1}{2}$ förm., hvaraf $9\frac{5}{8}$ skatte, $2\frac{1}{4}$ krono, $16\frac{5}{8}$ frälse, till stor del under enskildta herrgårdar; fastighetsvärdet år 1848 var 205,635 R:dr. Folkmängden år 1815 var 433, år 1840: 522, på 89 hushåll, år 1848: 452. — Landsvägen från Stockholm till Upsala går här i nordlig rigtning från Ed inemot kyrkan, som ligger nära Fysingens södra strand, $2\frac{5}{8}$ mil från Stockholm, och vidare åt nordvest nära vestra stranden, till Norrsunda; en annan väg går på östra sidan till Skånela; en tredje utgår sydligare till Fresta i öster.

Hamarby cum annexa nämnes 1314 såsom hörande till *Valendahundæri,* men är nu annex till Fresta; kaplaner förekomma från 1640. Kyrkan är gammal, af gråsten, utan torn, reparerad i början af 1770-talet, och har åtskilliga minnen af De Geerska slägtens frikostighet. På kyrkogården är en grafsten öfver Öfverdirektören J. Nordencreutz (✝ 1747). Norr

om kyrkan, vid landsvägen, ligger det Löwenströmska lazarettet, grundadt 1809. Af fornlemningar omtalas en mängd runstenar vid kyrkan, och vid gårdar i nästan alla delar af socknen.

Gårdar: Wilunda, s. $2^1/_2$ mantal frälse, innehades 1741 af Scheckta, men synes både i sednare hälften af 1600-talet, och 1772 hafva tillhört slägten Silfversparre, egdes 1849 af Åslander o. a. — Wäsby, v., 2 m. frälse säteri, förekommer från slutet af 1600-talet såsom tillhörigt slägten De Geer, och eges nu, jemte $6^7/_8$ m. inom socknen, 1 i Sollentuna, $5^1/_4$ i Ed, af Exc. gr. De Geer till Löfsta bruk i Upsala län; har åbyggnad af sten, samt trädgård. — Thorsåker, eller Tjursåker, vid östra sjöstranden, $4^3/_4$ m. berustadt säteri, har tillhört slägten Sparre från 1629 till reduktionen, innehades derefter på lifstid af Billingsköld, tillhörde gr. Gyllenborg 1740, Lybecker 1772, Stenhoff, under hvars tid det arrenderades af J. J. Ankarström, innehades vidare af dennes broder Löwenström, derpå af Gripenwaldt, Landshöfding v. Törne på 1820-talet, hvilken betydligt förbättrade egendomen, derefter af frih. Löwen, Lundgren, 1849 af Lake; här finnes åbyggnad af sten, trädgård och park. — Stjernsborg eller Trynninge, n. o., 2 m. frälse säteri, köptes från kronan af C. G. Wrangel, innehades derpå, äfven efter reduktionen, af slägten Sparre, har sedermera åtminstone tidtals haft, och hade 1849 samme egare som Thorsåker, hvilken ock egde inom socknen ännu 1 m. samt qvarn.

21., *Wallentuna socken,* mellan Fresta och Hammarby i sydvest och vester, Skånela, Markim och Orkesta i norr, Wada och Angarn i öster, Östra Ryd i sydost, Täby i söder, omfattar 0,550 qv. mil land, 0,038 vatten. Det är häradets vidsträcktaste socken, och till en del den högst belägna: Wallentunasjön, som ligger till hälften härinom, mottager ett tillopp från norr, och utgår åt vester genom Skällnora-ån; Gäf- och Angarnsjöarnes vatten går norrut vid östra gränsen, Lindholmssjöns likaledes vid den norra. Marken är stenbunden och bergländig, i omvexling med bördiga slätter och ängar, samt ej utan skog åt öster. Rådande jordmån är lera; hufvudnäringar äro åkerbruk och boskapsskötsel. Hemmantalet är $49^1/_2$ förm., hvaraf $18^3/_8$ skatte, $6^3/_8$ krono, $24^3/_4$ frälse; fastighetsvärdet

för år 1848 var 407,125 R:dr. Folkmängden år 1815 v 1,092, år 1840: 1,152, på 229 hushåll, år 1848: 1,200. — Socknens förnämsta väg kommer från Stockholm öfver Täb går mest åt norr, ej långt från Wallentuna-sjöns östra strand och vidare till Orkesta, med östlig utgrening till Angarn. Från vester, kring sjöns norra strand, möter en väg från Fresta, förbi kyrkan, som ligger $2\frac{1}{2}$ mil från Stockholm. När derintill, vid Åby, är häradets tingställe.

Walendatuna förekommer redan 1250, och 1314 såsom hörande till *Valendahundæri*. Socknen utgör för sig ett konsistorielt pastorat af 2:a klassen. Kyrkoherdar nämnes från trettonde och fjortonde seklerna, kaplaner från 1593. Kyrkan är mycket gammal, af gråsten med hörn af huggen sandsten, sannolikt flera gånger tillbygd och reparerad. Begrafne äro här: Amiralen frih. Appelbom († 1721), Kungl. Rådet frih. H. Clerck († 1711), och dess måg Landshöfding Wolffelt († 1743), samt flera personer af slägterna Grundelstjerna, Klingsporr o. a. Utom kyrkan är Lagerfeltska slägtens grafchor. — På fornlemningar är rikedom. Högar och stensättningar finnas eller hafva funnits vid Bällsta och Lindö, runstenar vid kyrkan, vid flera gårdar vester derom, och vid Bällsta.

Gårdar: B ä l l s t a (Bäldesta) s., vid Wallentuna-sjöns östra strand, 1 m. frälse säteri, har tillhört slägten Klingsporr före reduktionen, Lagerfelt, Clerck, Gethe 1740, Ehrenkrona, Appelbom 1772, tillhör nu, jemte $\frac{1}{4}$ m., frih. Reuterskjöld till Rånäs bruk. — H j e l m s t a, vid kyrkan, $2\frac{1}{8}$ m. krono, prestgård; kaplanen besitter $\frac{1}{2}$ m. krono Björkby, n. v. — L i n d ö, n. v., $2\frac{3}{8}$ m. skatte, 3 m. frälse säteri, samt qvarn, innehades dels före, dels vid reduktionen af slägterna Palmcrona, Cruus, Soop m. fl., 1772 af Ankarström, 1849 af Ahlgren; underl. $4\frac{1}{4}$ m. samt såg. — M o l n b y, n., 2 m. frälse säteri samt qvarn, har tillhört slägterna Plenningsköld 1677, Luth 1741, Hårleman, Kock 1772, egdes 1849, jemte $1\frac{1}{4}$ m., af Edbom. — W e d a, n. nära Lindholmsjön, 2 m. frälse, synes sedan sekler ha varit, och är, jemte $1\frac{1}{4}$ m., lydande under Lindholm i Orkesta. — O l s h a m r a, ö. nära Angarnsjön, 1. m. frälse säteri med qvarn och såg, tillhörde före reduktionen slägten Klingsporr, 1741 och 1772 Grundelstjerna, 1849 Burman. — L i n g s-

berg, n. o. nära samma sjö, 2 m. frälse säteri, synes ha tillhört vice-presidenten O. Bure i början af 1600-talet, till en del äfven R. Amir. gr. Stenbocks arfvingar vid reduktionstiden, sednare Rosenstjerna 1741, eges nu af Hansson. — Kusta, n. v., 1 m. frälse med qvarn och såg, innehades 1849 af Wesselius.

22. *Angarns socken*, mellan Wallentuna i vester, Wada i norr, Össeby-Garn i öster, Täby i söder, upptager 0,169 qv. mil land, 0,008 vatten. Angarnsjön ligger i nordvestra hörnet, mottager tillopp från ett temligen bergkulligt och skogigt land i söder, och utgår åt norr genom jemnare, dock kuperade bygder. Rådande jordmån är lera, här och der sandblandad; näringar äro åkerbruk och boskapsskötsel. Hemmantalet är blott 12¼ förm., hvaraf 7⅞ skatte, 4⅜ frälse; fastighetsvärdet år 1848 var 92,218⅓ R:dr. Folkmängden år 1815 var 271, år 1840: 229, på 42 hushåll, år 1848: 232. Den inre Roslagsvägen kommer från Stockholm genom Östra Ryd, går norr ut till kyrkan, som ligger 3 mil från hufvudstaden, möter der en väg från Wallentuna, och fortgår åt nordost till Össeby-Garn.

Angarn nämnes 1318, och synes 1314 förekomma såsom annex till Wada, hvilket det ännu är. Kyrkan är gammal; den har en igenmurad graf för Gyllenadlerska slägten. Af fornlemningar omtalas runstenar i och vid kyrkan, samt vid tvenne gårdar i närheten.

Gårdar: Weda, s., 1 mantal skatte, reducerades från slägten Cronhjelm, tillhörde 1849 en Jansson. — Råckelsta, s., 1 m. frälse säteri, har tillhört slägterna Oxenstjerna, Gyllencreutz o. 1685, Mannerstedt 1740, Gyllenadler 1772, innehades 1849 af Edbom. — Rörby, 1 m. skatte, 1 frälse, tillhörde M. Blixenkrona från 1654, kronan från 1683 genom byte, egdes 1772 af Elf, 1849 dels af Andersson, dels af Enroth.

23. *Wada socken*, mellan Angarn i söder, Wallentuna i sydvest, Frösunda i vester, Kårsta i norr, Össeby-Garn i öster, upptager 0,159 qv. mil land, 0,009 vatten. Vestra delen utgöres af temligen bergländig skogsmark, nästan utan skog,

östra och södra delarne åter af tvenne dalgångar som mötas, Helgö- och Wada-sjöarnes från norr, Angarns från sydvest; det förenade vattendraget fortgår åt sydost till Össeby-Garn. Rådande jordmån är svag lera, näringar som i Angarns socken. Hemmantalet är 17½ förm., hvaraf 7¾ skatte, 8½ krono, 1¼ frälse; fastighetsvärdet år 1848 var 81,125 R:dr. Folkmängden år 1815 var 266, år 1840: 242, på 52 hushåll, år 1848: 270. — En väg mellan Össeby-Garn och Kårsta går genom socknens hela längd i nordlig rigtning, förbi kyrkan, som ligger nära Wadasjöns södra ända, 3⅝ mil från Stockholm.

Wadha cum annexa nämnes 1314, såsom hörande till *Valendahundæri*. Det utgör nu med Angarn ett konsistorielt pastorat af 3:e klassen. Af kyrkoherdar förekommer en från 1323, kaplaner från 1641. Kyrkan är af sten, ursprungligen gammal, men ombygd 1822. En runsten skall finnas vid Benhamra.

Gårdar: Prestgården, vid kyrkan, 1 mantal krono; kaplanen besitter ½ m. i Seneby. — Stora Benhamra, n. vid Wadasjöns vestra strand, 4 m. krono, synes fordom ha varit herresäte, för slägten Bjelke åtminstone från 1300-talet, och ännu i början af 1500-talet, derpå för slägten Tott, tills det 1588, jemte Lilla Benhamra och flera gårdar inom och utom socknen, i byte lemnades åt K. Johan III; är nu kungsgård. — Klingboda, n. vid samma sjös östra strand, ¼ m. frälse, tillhörde 1685 Arved Ifvarssons enka. — Lilla Benhamra, n. vid Helgösjöns östra strand, 2 m. skatte, reducerades af K. Carl XI under Kungsgården, tillhörde 1772 Theet, 1849 Wetterlind, till största delen.

F. d. Össeby socken, se Össeby-Garn under Långhundra härad.

V. **Erlinghundra Härad** ligger utefter de nordliga Mälarfjärdarne, från och med Skarfven till och med Ekoln, mellan Sollen- och Wallentuna härader i söder, Seming- och Långhundra i öster och nordost, intill Upsala läns gräns och Fyrisåns utlopp i norr och nordvest; består dels af

bergländiga, utaf inskjutande vatten genomskurna strandbygder, dels af jemnare, småkulliga inre trakter, utgörande vestra delen af länets slättbygd, dels slutligen af sandig skogsmark å Långåsen längst i öster; samt omfattar, med inberäkning af tre fordom till Håbo härad hörande socknar [6]), i allt nio, hvaraf den sydligaste, Norrsunda, räknas till Seminghundra prosteri, de öfriga 8 till Erlinghundra, men alla till Erlinghundra m. m. fögderi.

24. *Norrsunda socken*, mellan Skarfven i vester, Rosersbergsviken och Oxunda-sjön i sydvest, Hammarby i söder, sjön Fysingen och Skånela socken i öster, Husby i norr och nordvest, omfattar 0,271 qv. mil land. Kusttrakten är bergländig och skogig, det inre landet slätt, och kring Fysingens utlopp i Oxundasjön något sidländt; östligast stryker en del af den s. k. Långåsen från norr till söder. Rådande jordmån är lera; åkerbruk är hufvudnäringen, men derjemte idkas, åtminstone vid de här befintliga tvenne stora godsen, skogsbruk, boskaps- och trädgårds-skötsel, samt fiske, och af allmogen någon skjutsning vid Märsta gästgifvaregård näst utom nordvestra gränsen. Hemmantalet är 37½ förm., hvaraf ¾ skatte, 8½ krono, mestadels under Rosersbergs kungsgård, och 28¼ frälse, nästan till hälften under Wallstanäs säteri; fastighetsvärdet för år 1848 var 191,325 R:dr, hvaraf 45,000 för Rosersberg, 81,200 för Wallstanäsgodset. Folkmängden år 1815 var 634, år 1840: 731, på 128 hushåll, år 1848: 707. — Landsvägen från Stockholm till Upsala går här åt norr från Hammarby till Husby, förbi kyrkan, som ligger nära den lilla Ligasjön 3¼ mil från hufvudstaden; en östlig gren deraf går till samma socken, och en ännu östligare, på andra sidan om nämda sjö, till Skånela, äfven i tvenne grenar; vester ut går väg till Rosersberg.

Norsunde förekommer 1314 såsom hörande till *provincia Arlendahundæri* i *Attundia;* en kyrkoherde nämnes 1339;

---

6) Jfr. sid. 35.

nu är socknen annex till Skånela i Seminghundra härad; kaplaner äro kända från 1600-talet. Kyrkan är ursprungligen gammal, af gråsten; det Oxenstjernska, sedermera Schinkelska grafchoret, från 1633, på södra sidan, är sedan 1810 inredt med bänkar och orgelverk, och hela kyrkan i sednare åren reparerad; kyrkans inredning i allmänhet, och dess dyrbarheter äro mestadels skänker af särskildta innehafvare af Rosersberg och Wallstanäs, socknens skola till en del grundad på donation af framl. Konungen, såsom egare till det förra. Af forntida minnen finnes mycket inom socknen: grafhögar äro anmärkta vid Husby och Rosersberg, på förra stället kanske ock en tingshög; runstenar och stensättningar vid nämda gårdar, vid kyrkan, vid Wiggby och flerstädes, borgruiner på Norsaberg vid Rosersberg; en annan höjd i närheten skall bära namnet Botolfsberg. Vid Lindsunda bro, på gränsen till Hammarby, sökte Gustaf Wasa 1527 att låta afskära Gustaf Trolle återvägen till Stockholm.

Gårdar: Rosersberg, s. v. vid en vik af Skarfven, Kungsgård af $2^1/_4$ mantal krono säteri, $3^3/_4$ krono, sammanslagna af Norsa och Svartsätra; synes ha varit gammalt herresäte, och förekommer som sådant år 1300, men ock från 1275 delvis såsom lydande under Sko kloster, båda delarne under namnet *Norusa.* Vid reformationstiden tillhörde hälften slägten Roos, och kom derpå genom arf till den Oxenstjernska; den andra hälften, som varit klostergods, bortgafs af K. Erik XIV åt en Nils Olofson, hvars arfvingar, af slägten Ekorn, bortbytte den till Riksrådet Gabriel Oxenstjerna o. 1620. Denne anlade gården på sitt nuvarande ställe, och gaf den dess namn. Godset innehades sedermera under olika vilkor af personer af slägterna De la Gardie och Stenbock, efter reduktionen åter Oxenstjerna, nemligen Riksrådet Bengt, som förskönade stället; slottet hade denna tid 6 torn. Efter nämde herres död förekomma såsom egare R. R. gr. Creutz, från 1741 grefvinnan De la Gardie född Lilje, från 1757 presid. Broman till 1762, då godset genom byte tillföll kronan. Det skänktes af ständerna till Hertigen af Södermanland, sedermera K. Carl XIII, testamenterades af honom till K. Carl XIV, och innehafves af nuv. Enkedrottningen. Under alla dessa sistnämda egares tid hafva åbyggnader, så väl sjelfva

slottet, som andra, och trädgård, orangeri m. m., samt de dyrbara samlingarne af böcker, målningar, statyer, till en del af de störste mästare, blifvit betydligt riktade eller förbättrade. Slottet besökes emellanåt af hufvudstadens allmänhet. Det har särskildt ståthållare. Vid gården finnes värdshus. — Wiggeby, kungsgård, 1 $^{3}/_{4}$ m. krono. — Wallstanäs, s. o. vid Fysingens vestra strand, 3 m. frälse säteri, synes ock förekomma såsom herresäte år 1300 under namnet *Walasta;* har i sednare tider, på 1600-talet, donationsvis innehafts af slägterna Bjelke, Sparre och Oxenstjerna, indrogs vid reduktionen, utbyttes åter af slägten Sparre, tillhörde o. 1740 Bure, sednare De la Gardie, presid. Broman från 1757, R. R. Friesendorff, som här dog 1770, frih. Klingsporr, slutligen v. Schinkel, i hvilken familj det blifvit fideikommiss för både manlig och qvinlig gren, och innehafves nu, genom gifte, af öfverste Bergman-Schinkel. Här finnes stor åbyggnad af sten, bibliothek, orangeri, park m. m. Underl. 13 $^{13}/_{40}$ m. inom socknen, hvaribland Lindsunda, 7 m. frälse; Wärka $^{1}/_{4}$ m. frälse med qvarn, vid Fysingens utlopps-å; och af gammalt i viss mån äfven — Holmboda, $^{1}/_{4}$ m. frälse skatte, som 1849 innehades af Mams. Bahrman. — Ås Husby, 1 m. frälse, gästgifvaregård; $^{3}/_{4}$ m. krono, kaplansbol. — Norslunda, 3 m. frälse, innehades 1849, jemte 4 m. i Husby, af frih. Cederström. — Under Steninge i Husby lyda 5 $^{27}/_{40}$ mantal.

25. *Husby socken,* kallad än Erlinghundra än Odensala Husby, stöter till Skarfven och Sigtunafjärden i sydvest, och begränsas föröfrigt af Norrsunda i sydost, Skånela, Lunda, Skeptuna och Widbo i öster, Odensala och Sankt Olofs socknar i nordvest; samt upptager 0,345 qv. mil land. Mälarstranden är äfven här berg- och skogländig, derpå följer en slättbygd, något sidländt kring ett litet vattendrag från Holmsjön i nordost till Steningeviken i sydvest, slutligen åter skogsmark å Långåsen vid östra gränsen. Rådande jordmån är lera, hufvudnäringen är åkerbruk, hvarjemte boskaps- och trädgårdsskötsel, skogsbruk och fiske intaga något rum, åtminstone vid socknens enda herresäte af betydenhet, Steninge; en del af allmogen har förtjenst af skjutsning vid Märsta. Hemmantalet är 31 $^{5}/_{8}$ förm., hvaraf 9 $^{5}/_{8}$ skatte, 6 $^{1}/_{8}$ krono, 15 $^{7}/_{8}$ frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 174,225 R:dr. Folk-

mängden år 1815 var 632, år 1840: 648, på 123 hushåll, år 1848: 647. Landsvägen från Stockholm till Upsala går fram åt nordost, mellan Norrsunda och Odensala, genom Märsta gästgifvaregård och tingställe, beläget 3¾ mil från hufvudstaden; en annan väg mellan nämda båda socknar går i jemnbredd med landsvägen, men östligare, förbi kyrkan, som ock ligger o. 3¾ mil från Stockholm; en utgrening deraf går till Lunda socken.

Husaby Arland förekommer 1314 såsom hörande till *Arlendahundæri;* det är nu annex till Odensala; kaplaner nämnas från 1576; kyrkan är gammal, af gråsten. Af fornlemningar omtalas runstenar i sydvestra bygden.

Gårdar: Steninge, s. v. vid en vik af Skarfven, 2 mantal frälse säteri, förekommer o. 1311 såsom herresäte, men åtminstone af skog och utegor kommo delar småningom under Sigtuna kloster; vid slutet af 1400-talet skref sig R. R. Jon Slake till denna gård, i följande seklet flera af slägten Oxenstjerna, på 1600-talet och till 1723 af Gyllenstjernska ätten, från och med R. R. Erik († 1656), hvars svärmor var en Oxenstjerna, till och med R. R. gr. C. Gyllenstjerna, från hvars enka, född Soop, godset öfvergick till dess måg presid. gr. H. v. Fersen; i denna familjs händer förblef det, tills det nyligen genom gifte öfvergick till gr. Gyllenstolpe. Här finnes betydlig åbyggnad af sten, bygd eller förbättrad af Nic. Tessin, trädgård och park, med minnesvård öfver den i Stockholm år 1810 mördade Exc. gr. Axel v. Fersen; qvarn, tröskverk och bränneri, allt för samma ångmachin o. s. v. Underl. 6⅝ m. inom socknen, en mängd andra i Norrsunda, Odensala och St. Olofs m. fl. socknar. — Märsta, s. v., 1 m. skatte, med gästgifvaregård. — Husby, vid kyrkan, ⅝ m. krono, kaplansbol. — Måby, 1 m. skatte med qvarnar, och tillh. $^{3}/_{10}$ m., egdes 1849 af Barthelsons arfvingar. — Under Wallstanäs lyda 3¼ m.

26. *Odensala socken,* mellan Husby i sydost, Widbo i nordost, Östuna och Knifsta i norr, Wassunda och S:t Olof i vester, upptager 0,471 qv. mil land. Den når ej fullt till Mälaren, har i vester och nordost något bergländig skogsmark, östligast hörande till Långåsen; men är föröfrigt mestadels slätt, och något sidländt kring en å, som går från de små

Weda- och Svartsjöarne åt vester och sydvest, samt utgör delvis gränsen mot Wassunda. Rådande jordmån är lera, åkerbruk hufvudnäringen. Hemmantalet är 51⅞ förm., hvaraf 24⅞ skatte, 10⅜ krono, 16⅝ frälse, utgörande dels byar, dels mindre gårdar, till en del lydande under Steninge; fastighetsvärdet för år 1848 var 254,300 R:dr. Folkmängden år 1815 var 1,016, år 1840: 958, på 178 hushåll, år 1848: 910. — Landsvägen från Stockholm till Upsala går i nordvestlig rigtning genom socknens södra del från Husby till S:t Olof, dit ock en sidoväg åt vester till Sigtuna går. En annan östligare väg från Husby går ock åt nordvest, till Knifsta, förbi kyrkan, som ligger o. 4¼ mil från hufvudstaden.

Odhinsargh är socknens vanligaste namn i medeltidens handlingar; den räknas 1314 till *Arlendahundæri,* och utgör nu med Husby ett konsistorielt pastorat af andra klassen; af kyrkoherdar förekomma tvenne från 1300-talet. Kyrkan synes vara åtminstone från samma tid, om ej äldre; den har måladt hvalf; bland grafstenar på kyrkogården är en öfver presid. C. af Klintberg († 1826). Af fornlemningar omtalas en mängd runstenar, mest i södra bygden; många gårdar, såväl här som i annexet, nämnas i gamla handlingar, såsom helt eller delvis upplåtna åt klostren vid Wiby, Sko och Sigtuna.

Gårdar: Prestgården, vid kyrkan, 1 mantal krono. — Söderby, n. o. 1 m. frälse. — Harg, n. o., 1⅞ m. frälse, egdes 1849 jemte ½ m. af fru Mannerskans. — Rickeby, n., 2½ m. skatte, 1 frälse, egdes 1772 af Ekenstjerna och Bjurström, 1793 af Harthin, presid. af Klintbergs svärfader, var 1849 styckadt mellan flera egare. — Under Steninge lyda 9⅞ m.

27, 28. *Sankt Olofs* och *Sankt Pehrs socknar,* på hvar sin sida om Sigtuna stad, utefter Sigtunafjärden, Eriks-sund och Skofjärden i sydvest och vester, omgifvas i norr af Haga och Wassunda, i öster af Odensala och Husby, samt omfatta 0,391 qv. mil land. S:t Olofs socken, som ligger östli-

gast, delas i två delar af Munksundet och Garnsviken, hvilken skjuter långt in åt norr. Denna vik mottager ett litet vattendrag från öster vid gränsen till Wassunda; andra mindre vatten utgå åt flera håll från de kärr- eller ängsmarker, som i mellersta och nordliga bygderna omvexla med åkerslätter. Strandängderna af sjelfva Mälaren bestå hufvudsakligen af temligen vilda och branta bergkullar, mellan odlade dalgångar. Rådande jordmån är lera; hufvudnäringen är åkerbruk, hvarjemte idkas boskapsskötsel, fiske, skogsbruk, m. m. Hemmantalet är i S:t Olof 22 3/8 förm., hvaraf 11½ krono, 10 7/8 frälse, de förra mestadels under Wengarns kungsgård, de sednare under Steninge och Löfstaholms säterier; i S:t Pehr 11 5/8 förm., hvaraf 10 5/8 skatte, ¾ krono, ¼ frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var i S:t Olof 136,600 R:dr, hvaraf 60,000 för Wengarn; i S:t Pehr 56,750 R:dr. Folkmängden år 1815 var 609, år 1840: 567, på 91 hushåll; år 1848: 566, hvaraf ungefär 2/3 i S:t Olof.

Landsvägen mellan Stockholm och Upsala går genom nordöstra hörnet af S:t Olof; en från densamma inom Odensala socken utgrenad väg går åt vester öfver Munksundet till Sigtuna, och vidare åt nordvest, alltid på något afstånd från Mälarstranden, till Erikssund, samt öfver detta till Håtuna; båda sunden öfverfaras på färja. Från Upsala möta tvenne vägar, genom Haga, och den ena genom pastoratets båda socknar åt söder till Sigtuna, den andra åt sydvest genom S:t Pehr till Erikssund. Slutligen går stora segelleden till Upsala genom besagda sund.

Ecclesiæ S. Petri et S. Olaui Sictuniæ nämnas i 13:de och 14:de seklerna, jemte *S. Laurentii,* och kyrkoherdar förekomma i dem alla från dessa tider; den förstnämda räknas 1314 till *Habohundæri,* de två andra till *Arlendahundæri;* nu ligga alla tre kyrkorna i ruiner inom staden, de två återstående församlingarne begagna stadens enda öfriga kyrka, och utgöra annexer till dess församling, åtminstone från reforma-

tionstiden; kaplaner förekomma från 1616. Hela trakten är rik på fornminnen: grafhögar, stensättningar och runstenar förekomma flerstädes i de jemnare bygderna, men ännu mera vittna skriftliga handlingar om gammal odling och betydenhet: vid Wiby, under Wengarn, torde vara att söka platsen för det i äldsta tider ofta nämda *Vicbu* kloster, från hvilket Sko och Juleta uppstodo; en väg har derifrån gått upp igenom bergen till staden; Munkholmen kallas ännu udden bortom det derefter benämda sundet; öfver detta torde den i Uplandslagen förekommande *Thilæsundsbro* hafva varit, 1441 *Tillö bro*, uppkallad efter de närbelägna Til-, fordom *Thil*-gårdarne; likaledes återfinnas många andra gamla namn, på gårdar och lägenheter, nästan oförändrade i de nya.

Gårdar, i S:t Olof: Löfstaholm, vid Garnsvikens östra strand, 7 3/4 mantal frälse säteri, 1/4 frälse, med qvarn; torde vara det *Løsta*, hvaraf 1286 en del skänktes till Sigtuna kloster; innehades i sednare tider, från 1624, af Kammarrådet Palm (✝ 1641), reducerades från hans arfvingar, jemte en mängd gårdar i S:t Pehr, Haga och Wassunda; synes derpå varit besutet af R. R. Liljecrona (✝ 1687), och gr. K. Posse (✝ 1714) samt dess enka, utbyttes från kronan af presid. Broman mot Rosersberg, egdes 1772 af en Ekorn, sedermera af grefliga slägten af Ugglas, tillhör nu gr. Björnstjerna. — Wengarn, kungsgård vid vestra stranden af samma vik, med vidsträckta åker- och ängsmarker, 6 1/2 m. krono med tillh. 3 1/2 m.; skall ha varit hedniskt konungasäte, enligt sägnen äfven för Dr. Disa, förekommer kring början af 1300-talet under namnet *Winagarn*, såsom herresäte för en Gero före 1279, derpå för ätten Blå, 1387 såsom bestämdt till en prebendeinrättning för kapitlet i Upsala, från 1400-talet åter i adliga personers händer, af slägten Banér; genom arfskifte efter Sigrid Baner, Gustaf Wasas mormor, tillföll det slägterna Roos och Wasa; det var då betydligt större än nu, och dit hörde bland annat en gård i *Alseke*, en i *Flötasund*. Wengarn blef sedermera, som månget annat Wasaättens gods, behandladt som krono, donerades 1568 till Hertig Magnus af Saxen, under hvars tid det belägrades af K. Johan III:s trupper, och hvars son Hertig Gustaf tillbygde slottet; tillföll K. Gustaf II såsom arf, bortgafs 1627 till gr. Thurn, såldes af honom till gr. M. G. de la Gardie, som nedlade kostnad på denna som på alla sina gårdar, och inrättade en kyrka

i slottet. Från honom togs slutligen detta gods vid reduktionen, och har sedermera under olika vilkor varit upplåtet åt personer af slägterna Fleming, Piper, Gyllenborg, Gerner, Printzensköld, Posse, Ihre, och innehafves nu på arrende af Exc. frih. Ihre. En stor del af slottsrummen stå obegagnade; i en sal finnas målningar, som föreställa Dr. Disas öden, och skola vara af Ehrenstrahls hand; i kyrkan äro ock åtskilliga taflor af värde. Här finnes vidare stor trädgård m. m. — Under Steninge lyda 4 3/8 m. — I S:t Pehr: Sundby eller Erikssund, ursprungligen Håtunabo, 1 5/8 m. skatte, med qvarn, reducerades från fältm. Kaggs arfvingar, tillhörde 1772 Roselius v. Rosenheim, har i nyaste tider ofta ombytt egare, eges nu af Asperén. — Granby, 3/4 m. krono, kaplansbol; 1 1/2 m. skatte höra till Erikssund. — Under Signildsberg i Håtuna lyda här 1 3/4 m.; under Håtunaholm 3 m.

29. *Haga socken,* mellan Skofjärden i vester, S:t Pehr i sydvest, S:t Olof i sydost, Garnsviken i öster, Wassunda i nordost och norr, upptager blott 0,158 qv. mil land; dels slätt eller sidländt mot Garnsviken, dels bergkulligt, med lera till rådande jordmån, men här och der mojord. Hufvudnäringen är åkerbruk, bland binäringar är fiske. Hemmantalet är 20½ förm., hvaribland 9⅛ skatte, 7⅛ krono, 4¼ frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 99,600 R:dr. Folkmängden år 1815 var 390, år 1840: 365, på 72 hushåll, år 1848: 332. — Socknens förnämsta väg är den mellan Upsala och Sigtuna, med utgrening till Erikssund. Vid den förra ligger kyrkan, nära Garnsviken, öfver 5 mil från Stockholm.

Haga förekommer 1314 såsom hörande till *Habohundæri;* det är nu annex till Wassunda. Kyrkan förmenas vara från slutet af 1300-talet. Af fornminnen nämnes en runsten vid Thorslunda, och en vid Skråmsta.

Gårdar: Haga gård, nära kyrkan, 2 mantal kronosäteri, reduceradt från Palms arfvingar, nu majorsboställe från 1719. — Österby, s. s. v., 2 1/2 m. skatte, tillhörde 1685 gr. De la Gardie, 1772 Schröder, 1829 och 1849 slägten Ekstedt. — Thorslunda, v. n. v., 2 1/4 m. skatte säteri, 1 1/4 frälse säteri, hörde före reduktionen under åtskilliga adliga gods, reducerades till en del från Palms arfvingar, till-

hörde 1740 och 1772 slägten Lagerstolpe, har i sednaste åren ofta ombytt egare, egdes 1849 af Ahlgren m. fl.

30. *Wassunda socken,* mellan Skofjärden i vester, Haga och S:t Olof i sydvest och söder, Odensala och Knifsta i öster, Alsike i norr, upptager 0,252 qv. mil land; i allmänhet temligen jemnt, dock ej utan bergkullar, mera bergländigt i sydvest mot Mälaren, sidländt kring den äfven hit uppskjutande Garnsvikens öfra hörn, och vid ett vattendrag, som från Knifsta går vester ut till Ekhamnsviken vid norra gränsen. Rådande jordmån och näringar äro hufvudsakligen de samma som i Haga. Hemmantalet är 40⅛ förm., hvaraf 24 skatte, 4¼ krono, 11⅞ frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 216,150 R:dr. Folkmängden år 1815 var 731, år 1840: 737, på 138 hushåll, år 1848: 783. — Landsvägen från Stockholm till Upsala går här fram åt norr, från S:t Olof till Alsike, på östra sidan om Garnsviken, och förbi kyrkan, som ligger norr om densamma, 4⅞ mil från Stockholm; en sidoväg går åt öster till Knifsta; långt i norr möter vägen från Sigtuna genom Haga.

Wazsunda eller *Wadsunda* är socknens namn i medeltidshandlingar; den räknas 1314 till *Habohundæri*; och utgör nu med Haga ett konsistorielt pastorat af 2:a klassen. Af kyrkoherdar nämnes en på 1300-talet, kaplaner från 1593. Kyrkan anses vara från slutet af 1300-talet. Runstenar äro anmärkta å flera ställen i mellersta bygden; många gårdar såväl här, som i annexet, hvaribland *Ekam,* nämnas från och med 12:te seklet, såsom delvis tillhöriga klostren i Wiby, Sko eller Sigtuna.

Gårdar: Ala, s., nära Garnsviken, 2½ mantal skatte, innehades före reduktionen af slägten Spens, indrogs 1683, tillhörde 1772 Dalman, 1849 Wallin. — Prestgården, vid kyrkan, 1 m. krono. — Branshammar, n., 1⅝ m. skatte, byttes till kronan från slägten Uggla vid slutet af 1600-talet, tillhörde 1772 Bratt, 1829 Carlgren,

1849 prosten Nordhammar. — Ekam eller Ekhamn, n. v., vid en vik af Skofjärden, 4 m. berustadt säteri, reducerades från slägten Stålarm, tillhörde 1740 Oxenstjerna, 1772 och alltsedan Ulfsparre; underl. 6 m. — Säby, ½ m. krono, kaplansbol.

31. *Alsike socken,* mellan Ekoln i vester, Wassunda i söder, Knifsta i öster, Danmark af Upsala län i norr, samt Fyrisåns nedersta lopp i nordost mot Bondkyrko socken af samma län, omfattar 0,309 qv. mil land. Södra gränsen är något sidländt mot det vattendrag, som från Knifsta går till Ekhamnsviken; nordligaste delen består mest af bergländig skogsmark, äfvensom några få stycken af Mälarstranden; det öfriga är en slätt med spridda bergkullar. Rådande jordmån är lera, åkerbruk hufvudnäringen; bland binäringar äro skjutsning vid Alsike gästgifvaregård, något fiske och skogsbruk. Hemmantalet är 28¼ förm., hvaraf 8¼ skatte, 7¾ krono, 12¼ frälse, till stor del under säterier; fastighetsvärdet för år 1848 var 191,475 R:dr. Folkmängden år 1815 var 647, år 1840: 634, på 126 hushåll, år 1848: 647. — Landsvägen från Stockholm till Upsala kommer från Wassunda, går åt nordvest, nära kyrkan, som ligger ej långt från Ekoln,-o. 5½ mil från hufvudstaden, och genom den något nordligare belägna gästgifvaregården Alsike, derpå mest åt norr, alltjemnt på föga afstånd från sjön, till Flötsund, blott ⅝ mil från Upsala. Tvenne sidovägar gå åt öster och nordost till Knifsta.

Alseke förekommer 1288, och 1314 såsom hörande till *Arlendahundæri;* det utgör nu med Knifsta ett konsistorielt pastorat af andra klassen. Kyrkoherdar nämnas från 1300-talet. Kyrkan är gammal, men först i sednare tid 1798 försedd med torn. Ett Helga Lekamens Gille nämnes 1513. Runstenar äro anmärkta i den inre östra delen af socknen, en del gårdar i vester förekomma under sina äldre namn i medeltidens handlingar. Kungshamn förmenas ha varit en skeppshamn för Upsala konungar, och har haft spår af forntida befästning.

Gårdar: Krusenberg, eg. Alsike, v. på en udde vid Ekolns början, 5 mantal frälse säteri, $3\frac{3}{4}$ krono säteri, har sitt närvarande namn af slägten Kruse, som innehade det på 1600-talet. I sednare tider har det tillhört slägterna Bjelke o. 1740, Sack 1772, Wetterstedt från 1782, Rudbeck från 1796, af Ugglas från 1819, och eges nu af frih. Cederström. Här finnes vacker åbyggnad, trädgård m. m. Underl. $8\frac{1}{4}$ m., hvaribland Fredrikslund, egentligen Öfra Morga, $\frac{1}{2}$ m. frälse; och — Kungshamn, eg. Flötsund, nära Ekolns norra ända, 2 m. krono säteri; nämnes såsom köpt af D:r Lars Wallius 1631. — Rickebasta, ö., 1 m. frälse säteri, 1 m. skatte sät., förekommer under namnet *Rikibasta* såsom herresäte 1180, 1276 och 1300; innehades från slutet af 1600-talet och ännu 1772 af slägten Thegner, tidigare af Citton, eges nu af Malmerfeldt. — Prestegården, ö., 2 m. krono. — Hagelstena, 1 m. skatte, $\frac{1}{2}$ frälse, innehades 1685 af Jac. Spens, 1772 af Valerius, 1849 af Arrhenius; underl. $1\frac{1}{2}$ m. — Ekeby, 2 m. skatte, hvaraf $1\frac{3}{5}$ år 1849 tillhörde en Thel.

32. *Knifsta socken,* mellan Alsike och Wassunda i vester, Odensala i söder, Östuna och Lagga i nordost, utmed hvilka sednare den skjuter upp i en smal spets; upptager 0,334 qv. mil land, 0,021 vatten. Mellersta bygden är hufvudsakligen slättland, något sidländt kring det vattendrag, som från sjön Walloxen går åt sydost genom Säbysjön, mottager tillopp från norr, och från öster vid södra gränsen, samt utgår till Odensala; likaledes kring ett annat vattendrag, som går vesterut till Wassunda och Alsike. I norr är bergländig skogsmark, i öster sandig, der Långåsen stryker fram. Rådande jordmån å slättbygden är lera; jemte åkerbruk idkas boskaps- och trädgårds-skötsel, skogsbruk och något fiske, allt sedan längre tid tillbaka ej utan inflytande af här befintliga herrgårdar, hvilka dock förr varit mera betydande än de nu äro. Hemmantalet är $40\frac{7}{8}$ förm., hvaraf $4\frac{1}{4}$ skatte, $4\frac{1}{4}$ krono, $32\frac{3}{8}$ frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 234,400 R:dr. Folkmängden år 1815 var 606, år 1840: 717, på 137 hushåll, år 1848: 647. — Vägar från Odensala, Wassunda, Alsike och Östuna mötas vid kyrkan, som ligger vester

om Säbysjön, o. $4^3/_4$ mil från Stockholm; genom norra hörnet går en väg mellan Alsike och Lagga.

Knifsta nämnes 1288, och 1314 såsom hörande till *Arlendahundæri;* några kyrkoherdar förekomma på 1300–talet. Nu är socknen annex till Alsike; kaplaner nämnas från 1593. Kyrkan anses vara från slutet af 14:de seklet; den har en grafvård öfver Erland Bengtson Kafle († 167..) och dess fru. Runstenar skola finnas i mellersta bygden; några gårdar uti den södra, mellersta och vestra nämnas i handlingar från 13:de och 14:de seklerna.

Gårdar: Forsby, s., 3 mantal frälse säteri, med qvarn och såg, nämnes kanske 1288, har tillhört slägterna Hård 1685, Stromberg 1741, Ekenstjerna 1772, egdes 1849 af frih. Raab. — Knifsta, ö., 5 mantal frälse säteri med qvarnar, har lydt under Noors säteri, egdes 1849 till hälften, jemte $^1/_4$ m. frälse, af gr. Sandels, till hälften af bönder. — Oleda, v., 3 m. frälse, har lydt under Ledinge till en del 1685, sednare under Noor, egdes 1849 af tvenne bönder. — Segersta eller Särsta, n., 1 m. frälse säteri, 1 skatte sät., egdes 1685 af R. R. gr. Nils Gyllenstolpe och hörde en tid under Noor, egdes 1849, jemte tillh. $3^1/_4$ m., af en Pettersson. — Noor, ö., mellan Säbysjön och Walloxen, 3 m. frälse säteri, nämnes på 1500–talet såsom doneradt till en Stöhr, innehades 1685 af en fröken Tott, sednare af gr. N. Gyllenstolpe, som skref sig grefve till Noor, friherre till Segersta, herre till Lidingsnäs m. m., och äfven af hans efterkommande ännu åtminstone 1756, derpå af R. R. frih. Hermelin, hvars slägt ännu eger det, såsom fideikomiss; underl. 2 m. frälse säteri, $^3/_4$ frälse. — Ledinge, 4 m. frälse säteri, 1 rå och rör (Nyboda), och Ledingsnäs $^1/_2$ m. fr. sät., båda n. o. vid Walloxen, med qvarn och såg, tillhörde på 1600–talet slägten Kafle i flera leder, derpå gr. Gyllenstolpe och frih. Hermelin, innehades 1849, jemte tillh. 1 m. rå och rör, 3 andra, af Paykull. — Ängby, n. v., $^1/_2$ m. krono, kaplansbol från år 1687. — Wrå, n., 1 m. frälse med qvarn, tillhörde på 1600–talet Langman, Hägerstjerna, i sednaste tid frih. Pfeiff 1849, jemte 2 m. inom socknen, $^7/_{20}$ i Alsike.

VI. **Seminghundra Härad,** omkring några vattendrag, som gå dels till Mälaren, dels till Saltsjön, begränsas i söder af Wallentuna, i vester af Erlinghundra, i

norr och öster af Långhundra härader; består dels af låg bergmark, ej utan skog, hörande till den ås, som skiljer länets vestra och östra vatten, dels af sandig skogsmark å Långåsen, dels och mest af jemnare trakter, allt öppnare, ju mera åt norr, och hörande till länets slättbygd; samt omfattar 7 socknar, alla af Seminghundra prosteri, och Erlinghundra m. m. fögderi.

33. *Skånela socken,* mellan Wallentuna och Hammarby i söder, sjön Fysingen samt Norrsunda och Husby socknar i vester, Lunda i norr, Markim i öster, upptager 0,299 qv. mil land, 0,026 vatten; och sluttar hufvudsakligen mot nämda sjö, dit ett tvågrenigt vattendrag går från öster och nordost, båda delarne från Markim. Inemot sjön är sidländt bygd, äfven för öfrigt mestadels jemn, men vid norra och södra gränserna finnes bergkullig skogsmark, vid den vestra går Långåsen fram från norr till söder. Rådande jordmån är lera, vester ut sandblandad. Jemte åkerbruk såsom hufvudnäring, idkas ängsbruk och något fiske. Hemmantalet är 32¾ förm., hvaraf 17⅜ skatte, 2 krono, 13⅜ frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 185,175 R:dr. Folkmängden år 1815 var 552, år 1840: 696 på 96 hushåll, år 1848: 690. Socknens förnämsta väg kommer från landsvägen till Upsala, genom Hammarby, och går norr ut, till Lunda, nära kyrkan, som ligger vid Fysingens nordöstra ända 3¼ mil från hufvudstaden, och genom den ½ mil längre bort belägna gästgifvaregården och tingstället Kimsta. Vid kyrkan möter en väg från Norrsunda, och fortgår åt vester till Markim; en annan mellan Norrsunda och Lunda är den som följer Långåsen, utefter socknens nordvestra hörn; en utgrening deraf går fram till Kimsta.

Scanald förekommer 1289, och 1314 såsom hörande till *prov. Sæmingiahundæri* af *Attundia.* Det utgör nu med Norrsunda i Erlinghundra ett konsistorielt pastorat af 2:a klassen. En och annan kyrkoherde är känd från 13:de och 14:de seklerna. Kyrkan är ursprungligen gammal, men från olika

tider, skadad af åskeld 1806, derpå försedd med nytt torn, slutligen reparerad i sednare åren; den har en graf för Jenningska familjen, en altartafla af gammaldags träsnitt m. m. I närheten förmenas ett kloster ha legat, hvarom namnen abbotsbacken och abbotsängen skulle erinra. Det säkra är att bland gårdar som nämnas i gamla handlingar, förekomma *Scanald* och *Harg* såsom af K. Magnus Birgerson år 1279 skänkta till Sko kloster. Af äldre fornminnen hafva runstenar dels funnits, dels ännu finnas i och vid kyrkan, och kring slättbygden i allmänhet.

Gårdar: Harg, s., 4 mantal skatte säteri, 1 skatte, innehades 1685 till en del af Gyllenklou, en del reducerades från H. Rörich Ryssetolk, men upplåts på lifstid åt en fru Hoghusen, har i sednare tider tillhört Morström 1772 och 1800, Melander 1825 och 1849, jemte $2^{3}/_{8}$ m. underl. samt qvarnar och såg. — Skånelaholm, vester vid Fysingen på Hundsholmen, egentligen Skånelaby $3^{1}/_{4}$ m. frälse säteri, och Ekeby $3^{1}/_{8}$ frälse, har tillhört slägterna Gyllenklou från 1644, Rosenhane, Stjernroos, Friesendorff o. 1740, Jennings från 1750-talet, i hvilken slägt det nu är fideikomiss; underl. inom socknen $3^{1}/_{4}$ m. frälse, samt — Sälna, s. o., $^{3}/_{4}$ m. skatte säteri, som förut tillhört dels Fechtenberg, dels Sparre till Wallstanäs o. a. 1685, sednare Bonde och Silfverbrand o. 1741. — Prestgården, ö., 1 m. krono. — Kimsta gästgifvaregård, 1 m. skatte.

34. *Markims socken,* mellan Skånela i vester, Wallentuna i söder, Orkesta i öster, Lunda i norr, omfattar 0,211 qv. mil land; den ligger hufvudsakligen kring två små vattendrag, som gå till Skånela, men är dock icke utan bergkullar, särdeles vid norra och södra gränserna. Rådande jordmån är lera, näringar äro åkerbruk och något ängsbruk. Hemmantalet är $20^{1}/_{8}$ förm., hvaraf 8 skatte, $1^{7}/_{8}$ krono, $10^{1}/_{4}$ frälse, allt nästan blott bondbyar och mindre gårdar; fastighetsvärdet för år 1848 var 125,600 R:dr. Folkmängden år 1815 var 392, år 1840: 396 på 39 hushåll, år 1848: 380. — Socknen genomstrykes från vester till öster af en väg mellan Skånela och Orkesta, förbi kyrkan, som ligger o. $3^{3}/_{4}$ mil från

Stockholm; i nordöstra hörnet går en väg mellan Orkesta och Lunda.

Markem förekommer 1287, och 1314 såsom hörande till *Sæmingiahundæri*. Det utgör nu med Orkesta ett konsistorielt pastorat af 3:e klassen. Kyrkoherdar nämnas från 1400-talet. Kyrkan är af okänd ålder. Runstenar finnas i kyrkan, och i mellersta bygden; flera gårdar såväl här som i annexet återfinnas i 1300-talets handlingar.

Prestegården, nära kyrkan, 1¼ m. krono. — Lundby, 3 m. skatte med qvarn, egdes 1849, jemte 1 m., dels af Maniette, dels af Aléns arfvingar.

35. *Orkesta socken*, mellan Markim i vester, Wallentuna i söder, Frösunda i nordost, Lunda i norr, upptager 0,177 qv. mil land, 0,007 vatten. Den består mest af slättbygd kring ett vattendrag, som från Lindholmssjön vid södra gränsen går åt nordost till Frösunda; dels ock af bergkullig skogsmark vid gränserna, särdeles den norra. Jordmån och näringar äro hufvudsakligen de samma som i Markim. Hemmantalet är 18¼ förm., hvaraf 8⅜ skatte, 2⅞ krono, 7 frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 101,225 R:dr. Folkmängden år 1815 var 355, år 1840: 339, på 62 hushåll, år 1848: 365. — Socknens förnämsta väg kommer från Wallentuna, och går dels åt nordost till Frösunda, dels åt nordvest till Markim. Från sistnämda socken möter en vestlig väg och går äfven till Frösunda, förbi kyrkan, som ligger 3½ mil från hufvudstaden.

Orkasta nämnes 1314 såsom hörande till *Sæmingiahundæri*. Det är nu annex till Markim; kaplaner förekomma från 1640-talet. Kyrkan är gammal, men reparerad och tillbygd 1749—52, på bekostnad af dåvarande egare till Lindholms säteri. Före denna tid fanns på väggen måladt Erik Johansson Wasas afhuggna hufvud; af målningen togs en kopia på duk, som ännu förvaras. Af äldre fornminnen omtalas runstenar vid kyrkan, och i nejden.

Gårdar: Lindholm, s., vid den derefter uppkallade sjön, 2 mantal frälse säteri, förekommer på 1400-talet såsom bebodt af Gustaf Wasas förfäder i tvenne leder, och han sjelf föddes här; egentligen var godset ett arf efter mormodern Sigrid Baner, och tillföll vid arfskiftet efter henne 1528 Gustaf Wasas syster, Joachim Brahes enka, Margaretha Wasa, i hvars tid härunder lydde 30 gårdar i denna och kringliggande socknar. Efter hennes död ärfdes det af slägten Brahe, som innehade det till 1708; köptes då af sederm. R. R. frih. Jos. Cederhjelm, förblef i hans ätt, och eges nu af Montgomery Cederhjelm. Den gamla åbyggnaden af sten, belägen på en höjd, och grundlagd, säges det, af Gustaf Wasas farfar, har varit väl befästad, och blifvit belägrad af K. Christian II; den ligger nu i ruiner. Den nya är bygd på 1700-talet. Underl. nu $2\frac{3}{8}$ m., samt några frälseräntor, inom socknen, $3\frac{1}{4}$ m. i Wallentuna, 1 i Frösunda. — Kaplansbol i Waxtuna, v.

36. ***Frösunda socken***, mellan Orkesta i sydvest, Wada i sydost, Kårsta i öster, Närtuna i nordost, Skeptuna och Lunda i nordvest, upptager 0,306 qv. mil land, 0,013 vatten. Den sluttar hufvudsakligen mot öster och söder, till den i hafvet utfallande, längre ned så kallade Åkersån, som här bildar Hederviken i nordost, mottager ett mindre tillopp inifrån socknen, utgör derpå östra gränsen till Helgösjön i sydost, och der åter upptager ett annat vattendrag från Lindholmssjön i Orkesta. Vid och omkring dessa vatten är mestadels slättland, vid gränserna i nordvest och söder finnas bergkullar eller låga åsar, ej utan skog. Rådande jordmån är än lera, än sand- och mojord. Näringar äro åkerbruk, ängsbruk, något fiske o. s. v. Hemmantalet är $32\frac{1}{8}$ förm., hvaraf $13\frac{1}{2}$ skatte, $9\frac{1}{2}$ krono, $9\frac{1}{8}$ frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 168,675 R:dr. Folkmängden år 1815 var 609, år 1840: 628 på 120 hushåll, år 1848: 608. — Tvenne vägar från Orkesta sammanstöta vid kyrkan, $3\frac{3}{4}$ mil från Stockholm, och utgrena sig åter till Skeptuna och Kårsta.

Frøsund förekommer 1314 såsom hörande till *Sæmingiahundæri.* Det utgör nu, med Kårsta af Långhundra, ett konsistorielt pastorat af 2:a klassen. Af kyrkoherdar nämnes en

och annan på 1300-talet. I kyrkan finnes en graf för slägten Örnehufvud. Runstenar hafva dels funnits, dels finnas i kyrkan och i norra bygden, lemningar efter borgar i samma nejd, och St. Olofs källa vid Thorsholma: en backe vid Wreta i öster skall ha namnet Ryssebacken. Man får vid allt detta erinra sig, att socknens förnämsta vattendrag utgör en del af en forntida åtminstone båtled. Åtskilliga gårdar nämnas i handlingar från tiden o. 1300.

Gårdar: Helgö, i öster vid norra ändan af den derefter uppkallade sjön, 1 mantal frälse säteri, nämnes år 1305, har på 1600-talet innehafts af slägterna Örnehufvud, och Tungel 1685, tillhörde 1741 en Sahlstedt, 1772 Theel, var 1849 styckadt. — Prestgården, vid kyrkan, 1 3/4 m. krono. — Billsta, n. nära Hedervikens södra ända, 1 m. frälse säteri, tillhörde o. 1521 slägten Bölja, o. 1600 Silfversparre, 1741 Gierta, 1772 Gerner, var 1849 styckadt. — Löfsta, n. vid vestra stranden af samma sjö, 1 3/4 m. frälse säteri, reducerades från Uttermark, tillhörde 1741 Lohe, 1772 Stackelberg, 1849 v. Sass, som äfven egde 1/3 m. af Billsta, och annat i angränsande socknar.

37. *Lunda socken,* mellan Skånela, Markim och Orkesta i söder, Frösunda i öster, Skeptuna i nordost och nordvest, Husby Erlinghundra i vester, upptager 0,252 qv. mil land, 0,007 vatten. Större delen är jemn, blott med smärre kullar omvexlande, här och der sidländt bygd, omkring tvenne små vattendrag, som gå norr ut, det ena till Ling- eller Sigridsholms-sjön, det andra från Söderbysjön, båda till Skeptuna. Vid södra gränsen är mera bergländig skogsmark, vid den vestra sandig å Långåsen. Rådande jordmån är lera; näringar äro åkerbruk och något ängsbruk. Hemmantalet är 21 1/2 förm., hvaraf 9 skatte, 1 1/2 krono, 11 frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 125,275 R:dr. Folkmängden år 1815 var 534, år 1840: 600 på 110 hushåll, år 1848: 553. — En mängd vägar genomstryka socknen: mest betydande äro den som följer Långåsen, mellan Skånela och Skeptuna, och den som möter äfven från Skånela i söder; mellan dem båda är en förbindelse från vester till öster; längre fram möter åter en väg

från Markim; slutligen utgrena sig vid kyrkan, o. $4\frac{1}{2}$ mil från Stockholm, fyra vägar till Skeptuna, den största längst i nordost.

Lundatolft förekommer 1310, och 1314 såsom hörande till *Sæmingiahundæri.* Det är nu annex till Skeptuna. Kyrkan är af okänd ålder. Socknens skola är grundad af en fru v. Francken, ifrån början hufvudsakligen för Sigridsholms- och Wasagodsen. — På 1600-talet ville man vid kyrkan finna spår till Attundalands fordna stad. Orten har för öfrigt ännu några runstenar att uppvisa, i kyrkan och i dess grannskap.

Gårdar: Sigridsholm, egentligen Ling, v. vid en liten sjö, $2\frac{1}{2}$ mantal frälse säteri, synes hafva sedan långliga tider hört under Wasa i Skeptuna socken, eller haft samma egare, och blifvit uppkalladt efter en fru Sigrid Oxenstjerna, född Roos, eller dess dotter Sigrid, hvars man frih. Ture Oxenstjerna köpte gården 1642, och skref sig till Sigridsholm. Hans andra fru Beata Lejonhufvud innehade det 1685. Egare år 1822 och 1847 var v. Francken, år 1849 till hälften v. Hejkensköld, till hälften prof. Gellerstedt; slägten v. Francken eger ännu $3\frac{1}{2}$ m. inom socknen. — Altuna, s. v., säteri utjord af Engeby, tillhörde 1849 Wallenstjerna, jemte $1\frac{1}{4}$ m. inom socknen.

38. *Skeptuna socken*, mellan Lunda i sydost och sydvest, Frösunda i sydost, Närtuna och Gottröra i nordost, Husby Långhundra i norr, Widbo i nordvest, Husby Erlinghundra i sydvest, der socknen med en smal spets når till Långåsen; upptager 0,357 qv. mil land, 0,003 vatten. Med undantag af gränserna mot vester och söder, samt mot norr, der sandig eller bergkullig skogsmark förekommer, finnes här nästan blott jemn eller lindrigt kuperad bygd, kring Sigridsholmssjöns utlopp åt Widbo, en af grenarne till Lagga-ån, och kring det östligare vattendraget, äfven från Lunda, som bildar en gren af Åkers-ån. Båda gå hvarandra på ett ställe temligen nära, och äro åtminstone vårtiden ej utan sammanhang med hvarandra, men det östligare vänder sig derpå allt mera från nordlig rigtning till östlig, bildar först gräns mot Lunda, och sist mot Närtuna, samt utfaller i Hederviken, efter att ha upptagit

Åkers-åns norra gren. Inemot Skeptuna kyrka, om ej längre, skall detta vatten fordom ha varit farbart, men igenvallar sig alltmera. Ortens rådande jordmån och näringar äro hufvudsakligen desamma, som i. annexet. Hemmantalet är 46⅜ förm., hvaraf 10⅝ skatte, 14¼ krono, 21½ frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 229,675 R:dr. Folkmängden år 1815 var 758, år 1840: 814 på 163 hushåll, år 1848: 802. — Af 4 vägar, som komma hit in från Lunda, går en till vägen på Långåsen i vester, en åt nordvest till Widbo, två åt nordost, tills de hvar för sig möta en som kommer från Frösunda, och går åt nordvest till Husby Långhundra, förbi kyrkan, belägen 5 mil från Stockholm. Den sydligaste och mest betydande af alla dessa vägar från Lunda fortgår åt nordost till Närtuna.

Skieptuna förekommer 1289, och 1314 såsom hörande till *Sæmingiahundæri*. Det utgör nu med Lunda ett regalt pastorat af 2:a klassen. En kyrkoherde förekommer från förstnämda tid, kaplaner från 1593. Kyrkan, af okänd ålder, skall enligt sägen vara grundad af St. Brita. Den har en gammaldags altartafla i träsnitt, och flera dyrbarheter, skänkta från Wasa säteri, samt grafvar för slägterna Lejonhufvud och Falkenberg. Vid kyrkan har under medeltiden funnits ett gille, stadfästadt 1450. Grafhögar, runstenar och andra fornlemningar hafva dels funnits, dels finnas å slättbygden.

Gårdar: Wasa, s. v., 3 mantal frälse säteri, anses af somliga ha varit Wasafamiljens stamgods, men ingen af densamma synes ha skrifvit sig som herre dertill; det förekommer sedermera som Kungsgård, men tillhörde under 1600-talet ätten Oxenstjerna, 1700 och ännu 1741 Lejonhufvud, dernäst Falkenberg, 1772 Bergenstråle och Liljehorn, sednare Liljehorn ensam, 1825 och 1849 v. Francken, med underl. 1½ m.; slägten eger inom socknen ännu 1 mantal. — Prestgården, vid kyrkan 1⅝ m. krono; kaplanen besitter ½ m. i Sursta. — Löfhamar, s. o., nära Hederviken, 2 m. frälse säteri, tillhörde 1685 Uttermark, 1741 Nisbeth, 1772 Stackelberg, var 1849 styckadt.

39. ***Widbo socken,*** mellan Skeptuna i sydost och öster, Husby Långhundra och Östuna i nordvest, Odensala och

Husby Erlinghundra i sydvest, upptager 0,258 qv. mil land och 0,004 vatten. Vestra delen på Långheden är sandig skogsmark, den nordöstra något bergkullig, den mellersta hufvudsakligen jemn, och sidländt kring det vattendrag, som från Lunda går norrut till Husby Långh., bildande små, numera mestadels igenvallade sjöar. Rådande jordmån är lera, dock i vester sandblandad. Näringar äro åker- och något ängsbruk. Hemmantalet är 24 förm., hvaraf 6 skatte, $5\frac{5}{8}$ krono, $12\frac{3}{8}$ frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 133,325 R:dr. Folknummern år 1815 var 560, år 1840: 559, på 112 hushåll, år 1848: 620. — Socknens förnämsta väg är den som följer Långåsen i nordlig rigtning till Åsby gästgifvaregård, $4\frac{5}{8}$ mil från Stockholm, och derpå fortgår åt nordvest till Husby; en utgrening går åt nordost till samma socken, förbi kyrkan, som ligger $4\frac{3}{4}$ mil från hufvudstaden. Vid Åsby möter en väg från Lunda.

Vidbohæredh förekommer 1314, såsom hörande till *Sæmingiahundæri;* det utgör nu med Husby Långh. ett konsistorielt pastorat af 2:a klassen. Af kyrkoherdar nämnes en 1316. Kyrkan, enligt förmenande ursprungligen ett kloster, är åtminstone af hög ålder, men reparerad 1834; den har ett grafchor för slägten Gardtman. Runstenar skola finnas dels i kyrkan, dels i mellersta bygden.

Gårdar: Nederänge eller Uppnäs, s., 2 mantal frälse säteri, skall ha tillhört St. Brita, egdes o. 1633 af slägten Krabbe, 1685 af gr. G. O. Stenbock, o. 1741 af Ulfhjelm, o. 1772 af Bure, tillhörde 1849 frih. Raab; underl. $\frac{1}{4}$ m. frälse. — Norrby, 3 m. frälse säteri, nämndt redan 1312, har i sednare tider tillhört slägten Bure på 1600-talet, 1741 Ulfhjelm, 1772 och alltsedan Gardtman. Underl. $3\frac{3}{4}$ m. — Bista, vid kyrkan, $1\frac{1}{8}$ m. kr., prestegård sedan 1316.

VII. **Långhundra Härad** ligger i långsträckt form, nordost om Seming- och Erlinghundra, från Åkers skeppslag i sydost, till Waxala härad i nordvest, samt Sjuhundra och Närdinghundra i nordost och norr; upptager, med

alltid blott en sockens bredd, en stor del af länets slättbygd, genomskuren af en fordom kanske oafbruten vattenled mellan Saltsjön och Mälaren, till hvilka häradets vattendrag nu dela sig, men når till den berg- och skogsmark, som för det mesta skiljer hela länets nordliga och sydliga vatten; samt omfattar, med en liten del af Wallentuna härad, f. d. Össeby socken, 7 socknar, alla utom besagda del, hörande till Erlinghundra m. m. fögderi; den sydligaste socknen, Össeby-Garn hör till vestra Roslags prosteri, 4 mellanliggande till Seminghundra, de två nordligaste, Östuna och Lagga, till Waxala prosteri.

40. *Össeby-Garn socken*, nyligen sammanslagen af tvenne, Össeby inom Wallentuna, och Garn inom Långhundra härad, belägna på hvar sin sida om Wadasjön, Åkers-ån och Garnsviken, upptager sammanlagdt 0,964 qv. land, 0,079 vatten, hvaraf 0,176 qv. mil land, och 0,014 vatten, vester om vattnen, höra till f. d. Össeby. Omgifvande socknar äro Wada och Angarn i vester, Östra Ryd i sydvest, Öster Åker i sydost, Riala i öster, Rö i nordost, Kårsta i norr. Ofvan nämda vattendrag, med lutning åt sydsydost till Saltsjön, är det mest betydande inom socknen, och dit sluttar hela Össeby och den vestligaste delen af Garn, båda temligen kuperade trakter, omvexlande med dalgångar, åkerslätter, ängar, och bergkullar eller åsar. Den östra delen är mera bergländig skogsmark, med en stor mängd småsjöar: närmast Åkersån och Garnsviken, i en öfver dem ej mycket upphöjd trakt, upprinner ett vatten, som genom Gis-sjön o. a. går åt norr till Kårsta, uti en trång, föga sluttande dalgång, med mången vacker belägenhet; längre bort ligga Tärna-, Ass-, Is- och Långsjöarne, med nordostligt utlopp till Riala; östligast Stor-, Fastarby-, Hår- och Exarby-sjöarne, som med tillflöde från ännu en Storsjö, utfalla åt öster, äfven till Riala. Hela socknen hör således till Östersjöns vattensystem, och är med undantag af midten, en bland häradets mindre jemna och rika bygder. Rådande

jordmån är svag lera, sand eller mojord. Näringar är åker-, ängs- och skogsbruk samt något fiske. Förmedlade hemmantalet är i f. d. Össeby 15 1/8, hvaraf 8 skatte, 1 1/8 krono, 6 skatte; i f. d. Garn 31 3/8, hvaraf 16 1/8 skatte, 1/4 krono, 15 frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var i Össeby 110,725 R:dr, i Garn 167,825. Folkmängden år 1815 var i Össeby 309, i Garn 707; år 1840 i Össeby 290 på 56 hushåll, i Garn 872 på 179 hushåll; år 1848 räknades i båda tillsammans 1,199. — En väg från Stockholm till Roslagen går genom nordvestra hörnet af Össeby, från Angarn, förbi Brottby gästgifvaregård och Össeby kyrka, 3 1/2 mil från hufvudstaden, samt vidare öfver vattendraget och genom Garn åt nordost till Kårsta; en utgrening går norrut från Brottby till Wada; på östra sidan om Garnsviken, och utmed denna långa sjö, möter en annan väg från Åker, förbi Garns kyrka, 3 3/4 mil från hufvudstaden.

Gren cum annexa räknas 1314 till *provincia Langhundæri* af *Attundia;* Össeby nämnes då ej särskildt, men 1292 *Østby in Wallendahundæri*, 1300 *Østby a Garn.* Tvenne kyrkoherdar i Garn förekomma redan från 1290-talet. Från reformationstiden, synes det, var Össeby moderförsamlingen, och kaplaner i Garn äro kända från 1639. Genom Kgl. Resolution af 1838 äro församlingarne sammanslagna till en, med bibehållande af båda prestsysslorna. Össeby kyrka, gammal, af gråsten, reparerad 1743 och 1824, är numera ödelagd; på kyrkogården är en grafvård öfver vicepresidenten E. Wallén († 1818). Garns kyrka, äfven gammal, af gråsten, reparerad flera gånger, hvaribland 1827 och sednast 1842, brukas nu gemensamt. Af fornlemningar inom socknen nämnas runstenar i och vid kyrkorna, och flerstädes, särdeles vid Gissjöns vattendrag.

Gårdar, i *f. d. Össeby:* Karby, v., 1 1/2 mantal frälse säteri, reducerades 1683, tillhörde o. 1740 Stjernkrona, 1772 Theel, egdes 1849, jemte 5/16 m., af en Eriksson. — Hacksta, v., 1 m. skatte säteri, re-

ducerades från slägten Sabel, tillhörde derpå Svinhufvud, 1772 Wegelin, 1849 Fredlund. — Brottby, vid kyrkan, 2 m. skatte säteri, dels reduceradt från Ridderhusen, dels från 1683 tillhörigt St. Bjelke och derpå Ehrensköld, egdes af Drakenhjelm 1772, Lundin 1849. — Prestgården, 1 m. krono. — Sjöberg, s., vid Garnsvikens vestra strand, 1 m. frälse säteri, innehades af slägten Bjelke från 1647, Svinhufvud o. 1683, Stjernkrona 1741, Gyllenadler 1772, egdes 1849, jemte 1 3/10 m., af en Ersson. — Sviesta, 2 m. skatte, var 1560 bland de gods, som skiftades mellan slägterna Roos och Sture, efter Christina Gyllenstjerna, egdes från 1625 af slägten Bjelke, och Geete 1685, brukades 1772 under Sjöberg, innehades 1849, jemte 3/10 m., af Lundeus. — *I f. d. Garn:* Hakunge, s., vid Garnsvikens östra strand, 2 m. frälse säteri, 1/2 m. frälse med Rönninge, innehades på 1600-talet af slägten Silfversparre, var i följande sekel stamgods för en gren af den Cronhjelmska, tillhörde 1849 Saxenberg. — Kaplansbol i Gillberga, s., 1/4 m. krono. — Brållsta, n. o., 1 m. frälse säteri, innehades på 1600-talet emellanåt af slägterna Oxenstjerna och Cronhjelm, tillhörde 1772 Roberg, 1849 Wibom; underl. Ådra, 2 1/2 m. med qvarn och såg, samt ännu 1/4 m. — Morsta, n. o., 2 1/2 m. skatte, reduceradt under Benhamra Kungsgård, har i sednare tider tillhört slägten Poppius. — Stångberga, n. o., på en kulle, 2 m. frälse, 1/2 skatte, egdes 1772 af Linderstedt, 1849 af Sjöqvist. — Åby, n. o., 1 1/4 m. frälse med qvarn och såg, innehades 1685 af Ruuth, tillhörde 1741 Sneckenberg, 1772 Linderstedt, 1849 Sjöqvist. — Bromseby, ö., vid sjön Tärnan, 1 m. frälse med qvarn och såg, tillhör Danviks hospital. — Under Östanå i Kulla lyda här 2 1/2 m., under Löfsätra i Täby 2 9/28. — *Østby, Aby,* m. fl. gårdar förekomma o. 1300.

41. *Kårsta socken,* mellan Frösunda i vester, der Åkers-ån och Helgösjön mestadels utgöra gräns, Wada och Garn i söder, Rö i öster, Närtuna i norr, upptager 0,535 qv. mil land, 0,011 vatten. Större delen sluttar mot sydvest, dit ock sjön Sparrens vatten från nordost utgår till Helgösjön snedt igenom landet, som här utgör en slätt, dock afbruten af bergbackar eller åsar. Östra delen, mera bergländig, något skogig, och särdeles rik på löfskog, genomskäres af det vattendrag, som kommer från Garn i söder, och går åt nordost till sjön Jälnan, på gränsen till Rö. Jordmånen är dels lera, dels och ej minst sand- och mojord. Jemte åkerbruk

idkas ängs- och skogsbruk. Hemmantalet är 27 7/8 förm., hvaraf 13 3/8 skatte, 4 krono, och 10 1/2 frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 152,625 R:dr. Folknummern år 1815 var 608, år 1840: 780 på 142 hushåll, år 1848: 705. — En väg mellan Wada och Närtuna går förbi kyrkan, som ligger 4 1/2 mil från Stockholm; vester ifrån möter en väg från Frösunda, åt öster utgår en till Roslagsvägen från Stockholm, hvilken genomskär östra delen i nordlig rigtning, mellan Garn och Rö, förbi Halls gästgifvaregård, belägen 4 3/4 mil från hufvudstaden.

Corsta förekommer 1314 såsom hörande till *Langhundæri;* det är nu annex till Frösunda af Seminghundra härad; kaplaner förekomma från 1593. En runsten finnes i kyrkan, andra i södra bygden, kring Sparrens utlopps-å.

Gårdar: Backa, 1 mantal skatte, med qvarn och såg, reduceradt från slägten Wernstedt, tillhörde 1772 Gerner, 1847 Leuhusen till Beateberg i Rö, 1849 Åkerlund. Underl. 2 1/8 m. Röby med qvarn.

42. *Nårtuna socken,* mellan Skeptuna i vester, Frösunda i sydvest, Kårsta i söder, Rimbo i nordost, och Gottröra i norr, upptager 0,448 qv. mil land, 0,030 vatten. Vestra gränsen utgöres mestadels af den från Gottröra kommande Närtuna-ån, norra grenen af Åkers-ån, samt Hedervi-ken. Derhän sluttar ock den större jemnare delen af landet, här och der sidländt, för öfrigt omvexlande med kullar och slätter. I östra delen är något mera bergländig skogsmark, kring sjöarne Uttran, Malsjön, Trehörningen och Lingonsjön, som alla utfalla i vestliga ändan af Sparren. Rådande jordmån är lera, österut sandblandad; näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk samt fiske. Hemmantalet är 48 3/4 förm., hvaraf 18 1/2 skatte, 10 3/4 krono, 19 1/2 frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 222,775 R:dr. Folkmängden år 1815 var 821, år 1840: 911, på 190 hushåll, år 1848: 898. — En väg från Kårsta går norr ut till Sparren, derpå åt vester till kyr-

kan, belägen 5 ½ mil från Stockholm, och delar sig till Skeptuna och Gottröra; en större väg mellan dessa båda socknar genomskär nordvestra hörnet.

Nierdhatuna eller *Nærdhatuna* förekommer på 1290-talet, och 1314 såsom hörande till *Langhundæri* Det utgör nu med Gottröra ett regalt pastorat af 2:a klassen. Kyrkoherdars namn äro kända från först anförda tid. Kyrkan är af okänd ålder, skadad af eld 1570, reparerad till 1620, och åter på 1700-talet, samt försedd med torn 1790—92. Här förvaras, dels i original, dels i afskrift, en mängd handlingar, rörande den båtled, som fordom skall ha gått upp till gränsen mot Skeptuna, kanske ända inåt Gottröra. Enligt ett bref af K. Gustaf I år 1551 skall Attundalands gamla Folklandstingstad vara att söka här. — Runstenar finnas i kyrkan, och vid åtskilliga gårdar.

Gårdar: Braheberg, egentligen Uthamra, 5½ mantal frälse säteri, synes ha hört till de gamla Wasa-, sedermera Brahe-godsen, kom med Ebba Abr.dotter Brahe till A. Baner, som egde det 1637, innehades 1685 af G. Kurck, 1741 och 1772 af slägten Lejonflycht, 1849 af en Olsson. — Prestgården, 1¾ m. krono. — *Nærdhatuna, Uitthambri* med flera gårdar förekomma 1312 och 1317.

43. *Gottröra socken* ligger mellan Skeptuna i sydvest, Närtuna i söder, Fasterna i nordost, Almunge i norr, hvilken socken den dock blott vidrör med en smal spets, samt Husby Långhundra i vester; och omfattar 0,443 qv. mil land, 0,009 vatten. Här bildas norra grenen af Åkers-ån, af flera små vattendrag, det ena från Husby i vester, och går åt söder till Närtuna. Nordligare går ett annat, från Långsjön på gränsen till Fasterna, åt sydvest till Husby. Kring dessa vatten är temligen jemnt land, än sidländt, än lindrigt kuperadt; men delar af mellersta och norra bygderna, och nästan hela den nordöstra äro mera bergländiga, här och der sandiga. Rådande jordmån är dels lera, dels mojord; näringar äro åker-

och ängsbruk. Hemmantalet är 36¾ förm., hvaraf 10½ skatte, 4⅜ krono, 21⅞ frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 171,075 R:dr. Folkmängden år 1815 var 839, år 1840: 806, på 159 hushåll, år 1848: 823. — Tvenne från Närtuna kommande vägar möta vid kyrkan och Lindberga gästgifvaregård, 5½ mil från Stockholm, 3½ från Upsala, den väg som förbinder Roslagen med sistnämda stad, gående här i östlig rigtning mellan Husby och Fasterna; en gren går norr ut, äfven till Fasterna.

Guttarør eller *Gottharør* förekommer 1294, och 1314 såsom hörande till *Langhundæri;* kyrkoherdar nämnas från samma tider; nu är socknen annex till Närtuna; kaplaner äro kända från 1593. Kyrkan är gammal, af gråsten, men flera gånger tillökt och reparerad, såsom 1684 och 1712; en del skall ha varit ett forntida afgudahus. Wängsjöbergs gård har här egen graf, i hvilken Kgl. räntmästaren Tungels kista skall vara funnen; dessutom äro här begrafna: Öfverste Nils Börje Skeckta (✝ 1670), under det af hans enka, född Norfeldt, tillbygda choret, Assessor J. af Darelli (✝ 1780) m. fl. På kyrkogården är en familjegraf, bygd 1735 af R. R. Axel Baner, som sjelf der ligger. — Af fornlemningar omtalas Klumshögen med bautasten, nära Westra Rickeby, en sten med korsristning vid Lilla Gottröra. Äfven här i socknen, utefter det sydvestligaste vattendraget, har man velat finna spår till en båtfart, som skulle hafva ledt förbi Folklandstingsstaden, genom Husby och de vestligare socknarne, till Mora stenar i Lagga.

Gårdar: Wängsjöberg, n., 4 mantal frälse säteri med Skarsby och qvarnar, har före reduktionen tillhört dels slägten Örnehufvud, dels Landsberg, 1685 Norfeldt, derpå Skeckta, Ridderstråle 1740, af Darelli 1772, hvilken slägt ännu innehade godset 1829; sednast egdes det, med tillh. 2¼ m., af Hammarsköld. — Johannisberg, ö., egentligen Djursby, 4 m. frälse säteri med Bråvelsberg; det förra tillhörde frih. Konr. Gyllenstjernas enka 1685, sedermera R. R. Baner (✝ 1742); det sednare slägterna Kurck, Stjerneld, Rehbinder till 1739, derpå Baner; sednare egare till hela godset ha varit Macklier, Gyllenrahm o. 1772,

v. Bahr 1849; underl. $6\frac{1}{4}$ m., hvaribland Löt 1 m. frälse säteri ladugård, och Öster Rickeby, 1 m. skatte, $3\frac{3}{4}$ frälse. — Håsta, s., $\frac{3}{8}$ m. krono, kaplansbol. — Trosta, $1\frac{1}{4}$ m. skatte, 1 frälse, egdes 1685, jemte en del af Vester Rickeby, af en fröken Oxenstjerna, 1849 af hofarchit. Carlberg. — *Guttarør, Rikkaby,* m. fl. gårdar, förekomma 1311.

44. *Husby Långhundra socken*, mellan Widbo i sydost, Skeptuna i söder, Gottröra i öster, Almunge i norr, och Östuna i vester, upptager 0,625 qv. mil land, 0,005 vatten. Södra hälften är hufvudsakligen ett lågt lerhaltigt slättland, kring Lagga-åns båda grenar, hvaraf den ena kommer från Gottröra genom Tarfsjön i nordost, och går nära intill den här upprinnande grenen af Närtuna-ån; den andra kommer från Widbo i söder; det förenade vattnet går åt nordvest till Östuna. Norra hälften af socknen uppemot gränsen af Närdinghundra härad är bergländig skogsmark. Näringar äro åkerbruk, samt ängs- och något skogsbruk. Hemmantalet är 44 förm., hvaraf 25 skatte, $8\frac{1}{8}$ krono, $10\frac{7}{8}$ frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 256,525 R:dr. Folkmängden år 1815 var 933, år 1840: 997 på 184 hushåll, år 1848: 995. — Roslagsvägen från Upsala går här i östlig rigtning mellan Östuna och Gottröra, förbi kyrkan, som ligger $2\frac{3}{4}$ mil från nämda stad, 6 från Stockholm, och genom den närbelägna Hjelmsta gästgifvaregård. Söder ifrån möter en väg från Skeptuna, två från Widbo, den ena vid kyrkan; en utgår derifrån åt norr till Almunge, tvenne längre i vester till Östuna.

Husaby Ernaui kallas socknen år 1314, och räknas till *Langhundæri;* nu är den annex till Widbo i Seminghundra. Kyrkan är af gråsten, troligen gammal, synes vara tillbygd 1460, och är reparerad 1751. Här finnes en familjegraf för slägten Bureus och Bure till Norrby i Widbo. Socknens skola är hufvudsakligen grundad på donationer af en Bure, och en Gröning till Låcksta. — Bland fornlemningar omtalas åtskilliga högar, och runstenar, hvaraf en i kyrkan, samt lemningar efter en borg vid Stenby, af sägnen kallad Broborg. De sö-

dra vattendragen skola i fordna dagar varit farbara både vester och öster ut mellan Gottröra och Östuna.

Gårdar: Åby, ö., 2 mantal skatte med såg och qvarn, tillhörde 1772 Grundelstjerna, 1849 Zacco, med underl. $^{1}/_{2}$ m. — Bålsta, $^{5}/_{8}$ m., kaplansbol. — Låcksta eller Låckstaholm, o. n. o., 3 m. frälse säteri, har tillhört slägterna Bureus fr. 1640, Hjulhammar 1685, König 1740, Gröning 1772, Zacco 1849; underl. $1^{1}/_{4}$ m. samt qvarn och såg. — Tarf, o. n. o., 1 m. krono, reduceradt från Gyllenhjelms arfvingar, nu militieboställe; 1 m. skatte innehades 1685 af slägten Kruus, är nu deladt. — Stenby, v., 1 m. skatte, hade samme egare 1685, tillhörde 1849 Maniette, jemte $^{2}/_{3}$ af Mälsta, med såg, och annat utom socknen; $1^{1}/_{3}$ m. af Mälsta egdes af major Nisbeth. — Under Norrby i Widbo lyda $4^{3}/_{4}$ m.

45. *Östuna socken,* mellan Knifsta och Odensala i sydvest, Widbo i sydost, Husby Långhundra i öster, Almunge i norr, der socknen med en smal spets berör den bergländiga skogsmarken mellan häraderna, slutligen Lagga i nordvest; omfattar 0,439 qv. mil land och 0,012 vatten. Äfven i söder mot Erlinghundra är dels något skogigt, dels bergkulligt land kring sjön Walloxen, hvars norra del ligger härinom; den mellersta bygden kring Lagga-ån, som här går i nordvestlig rigtning från Husby till Östuna, är i allmänhet jemn. Rådande jordmån är dels lera, dels sand och mojord; näringar äro åkerbruk, ängs-, och något skogsbruk. Hemmantalet är $43^{3}/_{16}$ förm., hvaraf 13 skatte, $3^{3}/_{16}$ krono, 27 frälse, till stor del under en mängd säterier; fastighetsvärdet för år 1848 var 191,300 R:dr. Folkmängden år 1815 var 748, år 1840: 771 på 158 hushåll, år 1848: 709. — Roslagsvägen från Upsala går här i nordostlig rigtning, mellan Lagga och Husby, på södra sidan om Lagga-ån, upptager en förenad väg från Husby i sydost och Knifsta i sydvest, och går vestligare förbi kyrkan, som ligger o. $5^{3}/_{4}$ mil från Stockholm, 2 från Upsala. I jemnbredd med denna väg går en annan norr om ån, äfven mellan Husby och Lagga.

Østuna förekommer 1314 såsom hörande till *Langhundæri;* det är nu annex till Lagga. Kyrkan är gammal, af gråsten, men reparerad i sednare tider, har grafvar för slägterna Winblad och Svinhufvud, och på kyrkogården för v. Scheffer och Nisbeth. Enligt äldre berättelser skall kyrkan förr haft sin plats längre i söder, närmare Walloxen; af en mängd bauta- och runstenar samt andra fornlemningar på 1600-talet ännu befintliga, omtalas sednare en runsten vid Brunby i sydvest.

Gårdar: Bergby eller Åsbergby, s. o., 2 mantal frälse med qvarn, har tillhört dels Kruus, dels Rosenstjerna 1685, sednare grefl. slägten Posse o. 1772, egdes 1849 af major Nisbeth. — Östunaberg, vid kyrkan, 1 m. frälse säteri, $2^3/_8$ skatte säteri, med Östunaby $1^1/_4$ m. skatte; innehades 1685 delvis af Forbus, Sparre, och Lindhjelm; har från midten af 1700-talet tillhört dels slägten Luhr o. 1740, dels Grundelstjerna, ännu 1772, egdes 1849 af v. Sass. — Tislinge, n. v., 2 m. frälse säteri, $^1/_2$ frälse, har 1685 tillhört dels slägten Kruus, dels R. R. Björnklou, sednare slägterna Ulfhjelm o. 1740, v. Scheffer 1749 och 1772, major Nisbeth 1849, jemte 1 m. frälse. — Risberga, ö. vid norra vägen, 2 m. frälse säteri med qvarn och såg, har tillhört slägten Winblad o. 1659, sednare, kring midten af 1700-talet, domprosten Molins arfvingar, sonen prof. Meldercreutz och mågen R. R. frih. Stjernstedt, derpå Stjernstedt ensam, hvilkens slägt ännu 1849 innehade det, med tillh. $1^1/_4$ m. inom socknen, nära 2 i Husby. — Wäppeby eller Wäckelby, n. o., 2 m. frälse säteri, $1^1/_4$ skatte, tillhörde till reduktionen dels Forbus, dels Klingstedt, 1741 Peringer Liljeblads enka, född Winblad, 1772 v. Post, 1830 och 1849 Gislén. — Eggeby eller Eggebyholm, s. vid Walloxens norra ända, 2 m. frälse säteri, $1^1/_2$ frälse med qvarn, var 1685 deladt mellan Björnklou, Rosenstjerna, Svinhufvud och Toll, tillhörde o. 1740 Toll, Grundelstjerna 1772, kapten Nisbeth 1849, jemte $2^7/_{32}$ m. — Qvalsta, s. vid sjöns östra strand, 2 m. frälse säteri, synes förekomma år 1316, har på 1600-talet tillhört slägten Svinhufvud, sednare Winblad o. 1740, Virgin 1772, Tärnström 1813 och 1849. — Wallox Säby, s. v. vid sjöns vestra strand, 2 m. frälse säteri med qvarn, har tillhört slägterna Svinhufvud 1685, Brauner o. 1740, Paykull 1772, och egdes 1849, jemte $6^7/_{16}$ m., mest frälse, af frih. v. Paykull.

46. *Lagga socken,* längst i nordvest af häradet, mellan Knifsta i sydvest, Östuna i sydost, Almunge och Funbo i norr, Danmark i nordvest, upptager 0,445 qv. mil land; dels slätt och äfven sidländt mot Funbo-ån, som ett stycke väg utgör nordvestlig gräns, och kring den deri utfallande Lagga-ån, som kommer i nordvestlig rigtning från Östuna; dels ock bergländig eller kullig skogsmark mot söder, norr, och särdeles nordost. Rådande jordmån och näringar äro desamma som i Östuna. Hemmantalet är 42¼ förm., hvaraf 9 skatte, 3⅝ krono, 29⅝ frälse, till en del under säterier; fastighetsvärdet för år 1848 var 231,675 R:dr. Folkmängden år 1815 var 867, år 1840: 849 på 165 hushåll, år 1848: 878. — Roslagsvägen från Upsala går på södra sidan om Lagga-ån, i nordostlig rigtning från Danmark till Östuna, genom Marma gästgifvaregård, 6¾ mil från Stockholm, 1½ från Upsala; från sydvest möter en väg från Knifsta; en utgår åt norr till Funbo, förbi kyrkan, der en annan från Östuna möter, ¼ mil norr om Marma, ej fullt ½ från länsgränsen. Närmare denna ligga de ryktbara Mora ängar, kronan tillhöriga.

Laggahæred, äfven *Lafgeredh,* nämnes oftare i 13:de och 14:de seklerna, 1314 såsom prebende för Upsala kapitel; dess kyrkoherdar förekomma likaledes såsom kaniker ända inpå 1400-talet, och namnen kanikängen, kanikhagen m. fl., i närheten af kyrkan, bära samma vittnesbörd. Nu utgör socknen med Östuna ett konsistorielt pastorat af 2:a klassen; kaplaner nämnas från 1593. Kyrkan är af okänd ålder, oftare reparerad, såsom 1814—16, men hade 1829 ännu målningar i hvalfvet. Runstenar förekomma i kyrkan, och flerstädes i mellersta bygden. Socknens största märkvärdighet är besagda Mora ängar, fordom skådeplats för Svenska konungaval. Af de stenar, som deraf bevarat minnet, äro nu blott några få qvar, ej ens alla med dithörande inskrift, och alla i sednare tider sammanletade i nejden, samt förvarade under ett litet år 1770 uppfördt stenhus. Med säkerhet känner man 7 konungaval

mellan 1250 och 1457, och ett riksföreståndareval af 1512, här gjorda eller bekräftade. I lag föreskrifna blefvo dessa val på detta ställe först i början af 1300-talet.

Gårdar: Husby, 4 mantal frälse säteri med qvarnar, har från förra hälften af 1700-talet tillhört frih. slägten Stjernstedt, som ännu deraf eger 3 m.; 1 m., jemte öfver 4 andra i socknen, lyda under Eggebyholm. — Örby, s., 3 m. frälse säteri, tillhörde 1685 Gyllenklou, 1740 Liljemark, 1772 och alltsedan frih. slägten Stjernstedt, som till båda godsen eger underl. 1 7/8 m. — Kasby, n., 1 1/2 m., med Åby 3 m., Åsby 1/2 m., allt frälse säteri, har tillhört R. R. Gyllenhjelm, 1685 slägten Kruus, sednare grefl. slägterna Lejonhufvud o. 1740, och Lewenhaupt 1772 och alltsedan; underl. inom socknen 6 m. frälse Säby. — Prestgården, 1 m. krono; Kaplansbol 5/8 m. i Olunda, s. — *Husaby* m. fl. gårdar förekomma omkring 1300.

VIII. **Wermdö Skeppslag**, belägen öster ut från Stockholm, sydost från Danderyds skeppslag, och nordost från Svartlösa och Sotholms härader af Södertörn, består uteslutande af öar och holmar i Saltsjön, dels skiljda från hvarandra, dels nästan genomskurna, af fjärdar och vikar, och alla af temligen likartad, fullkomlig skärgårdsnatur; samt omfattar 6 socknar, hörande till Wermdö, Åkers och Frötuna skeppslagers fögderi; norra hälften af den nordligaste socknen, Ljusterö, hör till Riala och Kulla pastorat af Sjuhundra prosteri, de öfriga 5 1/2 socknarne utgöra tillsammans Wermdö pastorat af Östra Roslags prosteri.

47—52. *Wermdö socken,* och dertill hörande annex- och kapell-församlingar, Bo, Ingarö eller Pilhamn, Djurö eller Djurhamn, Möja, och södra hälften af Ljusterö, upptaga tillsammans 4,6 qv. mil land, 0,117 vatten, de omgifvande eller i landet inskjutande saltsjöfjärdarne oberäknade; härtill kommer norra hälften af Ljusterö socken, kanske 1/3 qv. mil i vidd. De hufvudsakligaste beståndsdelarne äro: *Ormingelandet* mellan Höggarnsfjärden och Halfkakssundet i nordvest, Skurusund, Dufnäsfladan, Länerstasunden och Herre-

Stäket samt Baggarsfjärd i vester och sydvest, Solöfjärden i öster, och den från Baggarsfjärden åt öster inskjutande Högarsfjärden i söder. Från nämda Baggarsfjärd inskjuter här Kilsviken åt norr, från Höggarns- och Solöfjärdarne andra mindre vikar åt. söder och vester. I en af dem utfaller Welamsjön på norra kusten. Åt söder sammanhänger Ormingelandet med — *Fahrsta-landet*, mellan Baggars- och Högars-fjärdarne i vester, Solöfjärden i nordost, der det dock sammanhänger äfven med Wermdölandet, genom ett smalt näs, vidare Grislingefjärden i sydost, Fisksundet i söder; bortom sistnämda vatten söder ut ligger — *Ingarön*, mellan de med dem sammanhängande Langnö- och Tranarsunden i nordost, Nämdöfjärden i sydost, hvarifrån Säbyviken skjuter långt in, Ingarö- och Agnö-fjärdarne i sydvest, samt Baggarsfjärd i nordvest. — *Fogelbro-landet*, nordost om Ingaröns östra del, omkring den från Tranarsundet inskjutande Wånfjärden, till Nämdö- eller Runmarö-fjärden i sydost, Breviksfjärden i norr, äfven sammanhängande med sistnämnda sund; norr ut från dessa vatten ligger — *Wermdö-landet*, största delen mellan Solöfjärden i vester, Älgö-fjärden i öster, den derifrån inskjutande milslånga Wermdöviken i nordost, och Gillstuviken i norr; en nordligare mindre del, genom ett näs sammanhängande med den större, och långt utsträckt åt öster, är sjelf i norr genom Siggestafjärden nästan afskuren från ännu en tredje del, som förlänges mot nordost, till Saxarefjärdarne i norr, Oxdjupet i vester. — *Djurö* och *Windö*, med hvarandra sammanhängande, båda öster om Älgöfjärden, båda sönderskurna af små vikar, och omgifna i öster af Haröfjärden. — *Runmarö*, Skarp Runman, *Svenska Sandön*, Eknö, Harö m. fl. mellan Nämdö- och Haröfjärdarne i vester, öppna hafvet i öster. — Söder- och Norr-*Möja*, m. fl. nordost om Haröfjärden. — Gälnö, Svartsö, Ingmarsö, Wårholmen, Grindö, *Söder Ljusterö*, Marö och den dermed sammanhängande *Norr Ljusterö*, m. fl., alla åt nordost och norr från Wermdölandet, i vester genom Grundviks- och andra

fjärdar skiljda från Åkers skeppslag, i norr gränsande till Frötuna skeppslags skärgård. — Tynningö, Rindö, Skarpö m. fl., vester om Wermdölandet, från Solöfjärden och Oxdjupet i öster, till Långholms- och Waxholms-sunden i vester, Trälhafvet i norr; allt utom en otalig mängd mindre öar, holmar och klabbar kring de särskildta större landen.

Det hela utgör en skärgård af minst 4 mils bredd från söder till norr, och 5 mils längd mot öster, med många fordom öppna, nu igenvallade farleder; allt land omvexlar med större och mindre berg- och skogs-backar eller åsar af ringa höjd, men i allmänhet högre än de nordligare skeppslagernas, och numera föga skogbevuxna, vidare kala klippor och skär, små vattendrag, dalgångar eller sidländta betesmarker, och föga vidsträckta åkerfält. Medelhöjden beräknas till 60 à 100 fot öfver hafvet, i det hela aftagande åt norr. Rådande jordmån är dels sandblandad lera, dels svartmylla, dels sand; näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk, trädgårdsskötsel vid herrgårdarne, strömmingsfiske, skälfångst, sjöfart m. m. I sistnämda näringsfång deltog Wermdö socken år 1848 med 8 båtar, Ingarö med 7, Djurö med 6, Söder Ljusterö med 2, Norr Ljusterö med 4. Hela Wermdöpastoratets hemmantal är 211 $^{5}/_{8}$ oförm., 194 $^{1}/_{8}$ förm., Norra Ljusterörs 16 $^{1}/_{4}$ förm., hela skeppslagets således 211 $^{1}/_{8}$ förm., hvaraf 42 skatte, 5 $^{3}/_{4}$ krono, 163 $^{3}/_{8}$ frälse, mestadels fördelade på mindre säterier, och till stor del besutna af ståndspersoner. Samtliga fastighetsvärdet för år 1848 var 1,091,900 R:dr. Hela skeppslagets folkmängd år 1815 var 5,017, år 1840: 6,224 personer på 1,035 hushåll, år 1848: 6,399, hvaraf 5,996 inom Wermdö pastorat. I jordeböcker och mantals- samt skattskrifningslängder förekommer bredvid socken-indelningen en annan dermed ej sammanfallande, i fjerdingar.

Förbindelsen mellan de särskildta landen, och med angränsande trakter, särdeles hufvudstaden, dit trafiken hufvudsakligen går, sker mest sjöledes. Landvägar äro ej många:

den förnämsta går från Skurusunds bro öfver Ormingelandet, förbi Ekedals gästgifvaregård, 1 ¾ mil från Stockholm, och genom östra delen af Fahrstalandet till södra delen af Wermdölandet; delar sig der åt sydost till Brevikssundet, och åt norr, förbi Wermdö kyrka, som ligger vid innersta hörnet af Wermdöviken, 3 ½ mil från Stockholm, samt vidare åt norr till detta lands slut. Mindre vägar gå åt flera olika håll, särdeles på de större öarne. Bo kyrka ligger söder ut på Ormingelandet vid Baggarsfjärdens vestra inlopp, 2 ½ mil från Stockholm; Ingarö kyrka vid Fisksundets östra utlopp, å Ingarön, 3 mil, Djurö på denna öns södra kust, inemot 4 mil, Möja på norra Möjans östra kust, 5 mil, och Ljusterö kyrka midt på norra Ljusterön, 6 mil, allt från hufvudstaden. — Förbi Sandö, Windö, Wermdö, Hästö, Rindö, Waxholmen, Tynningö och Ormingelandet, genom Kodjupet, Waxholms- och Tenösunden m. fl., går stora segelleden från öster fram; vid Windö möter den södra, som går mellan Runmarö och Fogelbro-landet, och den yttre norra mellan en mängd skär; vid Hästön och Oxdjupet möter den inre norra segelleden, som går innanför Ljusteröarne. Vid Sandhamn är tullplats; vid Berghamn, Runmarö och Sandhamn, samt vid Husarön i norr, finnas lotsstationer; vid Korsö och Grönskär nära Sandön äro spegelfyrar. Vid Sandhamn, Runmarö, och Skälsmara å Ingarön finnas telegrapher, äfvensom vid Marsätra å Marön, på vestra ändan af Rindön, och vid Kumelnäs å Ormingelandet. — Alla nämda segelleder äro tillgängliga för fartyg äfven af större dimensioner; så är deremot numera ej öfverallt förhållandet med den inre farleden i sydvest, genom Stäket, Länersta- och Skurusunden, men deras upprensning har varit ifrågasatt. Skurusund har nu blott 6 fots djup; det besökes af ångbåt, som gör reguliera turer till Gustafsberg å Wermdön; Skuru bro är inrättad för genomfart.

Wermdø förekommer 1314 såsom hörande till *prov. Langhundæri* af *Attundia;* kyrkoherdar nämnas från 1400-

talet, kaplaner i Wermdö från 1593, i Boo, Djurö och Ljusterö från 1600-talet, i Ingarö från 1821. Wermdö pastorat är af 2:a klassen; kyrkoherden kallas af egaren till Norrnäs säteri, kaplanen i Bo af egaren till Bo gård, den i Ingarö af Beatelunds egare, alternerande med konsistorium, de tre öfriga sacellanierna äro konsistoriela; kaplanen i Ljusterö står under pastors i Riala och Kulla inseende. Alla kyrkorna äro i sednaste åren reparerade. Moderkyrkan är annars gammal, bygd af gråsten, och skall ha varit helgad åt S:t Olof; den är af egarne till Norrnäs och Siggesta begåfvad med en del innanrede. Här finnas en stor mängd adliga grafvar: Dir. v. Scholtens († 1734); Törnsköldska, med Landsh. Törnskölds († 1674) kista; Blixenkronska; Palmqvist-Pfeiffska med Gen.-löjtn. Pfeiffs († 1783) kista; Palmfelt-Grönhagenska, med Gen.-maj. Grönhagens; äfven äro här begrafna Gen.-maj. H. Rehbinder († 1680), vice pres. O. Bure till Bo († 1655), flera af slägten Munk, en Landtjägm. Svart († 1700) m. fl.; i ett särskildt grafchor hvila flera af ätten Fleming, såsom R. R. Claes († 1644), Jöran († 1667), Herman († 1673), och Lars († 1699); i ett annat, kalladt Siggesta-choret, Ståth. Jöran Sneckenborg († 1629), Jakob Bagge till Bo och Wäsby († 1611), Johan Bagge till Siggesta († 1636), och Lagman C. G. Gyllencreutz. Öfver nämda herrar finnas mera eller mindre vackra eller dyrbara minnesvårdar i grafchoren eller i kyrkan. — Bo kyrka, af träd, är från Dr. Christinas tid; på kyrkogården finnes ett grafchor för Cederströmska slägten. Ingarö kyrka är bygd 1792, på bekostnad af kapten Cederström på Beatelund. Djurö kyrka, af träd, invigdes 1683; Möja kyrka, äfven af träd, invigdes 1769. Ljusterö kyrka, af samma byggnadsämne, är af okänd ålder. — Af fornlemningar synes här ej vara någon stor rikedom: vid Wäsby å Wermdölandet är anmärkt en grafhög och en runsten, på Sandön en af folksägnen firad grotta. Vid Siggesta på Wermdön skall christen gudstjenst

först hafva blifvit hållen; der skola ock finnas lemningar efter ett kloster eller annan dylik byggnad. Vid *Windaström*, antingen vid Vindön eller Vindalsön utanför Runmarö, segrade Svenskarne 1452 till sjös öfver Danskarne. År 1521 kämpade Svenskar och Danskar på sjelfva Wermdön, äfven i kyrkan. År 1623 vidtogos här försvarsanstalter mot befaradt fiendtligt anfall. Stäkes sund har tidtals varit befästadt; år 1719 blefvo Ryssarne här tillbakaslagna af öfverste Fuchs. Befästningarne å Waxholmen och dess nejder ligga egentligen inom denna skeppslag. Slutligen må tilläggas, att nästan alla gårdar af betydenhet i hela landet befunno sig i adelns händer 1683, men de flesta, såsom varande å förbuden ort, för Amiralitetets skull, kommo på ett eller annat sätt under reduktionsanspråk.

Bo Socken särskildt, omfattar större delen af Orminge-landet och Orminge fjerding, och innehåller 11¼ förm. mantal, hvaraf ½ krono, de öfriga frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 158,050 R:dr. Folknummern år 1815 var 385, år 1840: 361 på 83 hushåll, och år 1848: 387.

Gårdar: Björknäs, v. vid Skurusund, 1 mantal frälse, med qvarn, tillhörde 1849 mestadels Winberg. — Tållarö, v. vid Dufnäsfladan, ½ m. frälse, tillhörde 1741 Psilanderhjelm, lydde 1772 och 1825 under Bo säteri, egdes 1831 af Malm, 1849 af Frestadius. — Länersta, v. vid ett derefter uppkalladt sund, 1 m. frälse säteri, har på 1700-talet haft samma egare som Bo, tillhörde 1825 v. Camps, 1849 Trolle. — Bo, vid kyrkan, och Herre- eller Baggars Stäket, synes ha tillhört slägterna Bagge, Bure och kanske Rehbinder på 1600-talet, brändes af Ryssarne 1719, innehades jemte Länersta 1741 af R. R. gr. Tessin, 1772 af R. R. gr. Stockenström, på 1820-talet af Gripensvärd, 1849 af Dahlqvist. — Baggebol eller Backebol, n. o. vid Baggarsfjärden, ½ m. frälse, tillhörde 1825 Roos, 1849 Moll. — Mensätra, n., 1 m. frälse, lydde 1849 under Bo. — Rensätra, n., 1 m. frälse, tillhörde 1849 Smith. — Kumelnäs, n. vid Halfkakssundet, ¾ m. frälse säteri, tillhörde 1741 R. R. gr. Arv. Posse, egdes 1772 af en fru Wrangel, 1849 med Skarpnäs ¼ m., och Löfberga qvarn, samt en på 1820-talet af Palmstedt anlagd ättiksfabrik, af ett bolag. Alla hittills anförda

gårdar nämnas 1685 såsom reducerade, men nästan alla åter utbytta af fru Anna Bure. — Wilhelms- eller Welamssund, n. o. vid Welamssjöns utlopp, 2 ½ m. frälse säteri med Mörby, utom underlydande ¾ m., innehades 1685 af Leyonsköld, hörde 1741 under Kumelnäs, egdes 1772 af Kjernander, 1825 af v. Camps, från 1847 af H. M. Konungen till 1849, derpå af Windrufva. — Kiel, n. o. vid Kilsviken, ½ m. frälse, innehades 1825 och alltsedan af egarne till Welamssund. — Ramsmora, n. o, ½ m. krono, kaplansbol. — *Yrmingi*, äfven *Yfra- et Yttræhyrnungi insulæ* (Orminge) förekomma 1288 såsom af K. Magnus skänkta till S:t Clara kloster i Stockholm.

Ingarö socken omfattar en del af Fahrsta land och fjerding, samt hela Ingarön, och har 21⅝ förm. hemman, hvaraf ¼ krono, de öfriga frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 113,815 R:dr. Folknummern år 1840 var 765 på 128 hushåll, år 1848: 794.

Gårdar: Beatelund, v. på Fahrstalandet och vid Fisksundet, 2 mantal frälse säteri, egentligen Kornäs, innehades före reduktionen dels af R. R. Cl. Rålamb, dels af Blixenkronas arfvingar, egdes 1741 af R. R. frih. O. Cederström, och har alltsedan tillhört samma slägt; underl. 3 ½ m. utom några nedanstående, samt tvenne qvarnar. — Lemshaga, n. på Fahrstalandet nära Grislingefjärden, har tillhört slägterna Ryning från 1648, Bure och Fleming i samma sekel, v. Scholten och Pfeiff på 1700-talet, Hägerflycht o. 1800, frih. Leuhusen 1825 och 1849. — Brunn, ö. på Ingarön nära Fisksundet, 3 m. frälse säteri ladugård, under Kornäs af gammalt; utbyttes från reduktionen af Cl. Rålamb, tillhörde 1772 fru v. König, lydde 1825 och 1849 åter under Beatelund. — Bergvik, s. v. vid Agnöfjärden, 1 m. frälse säteri, har tillhört slägten Palmqvist på 1600-talet, 1685 Svart, lydde 1772, 1825 och 1849 under Beatelund. — Fogelvik, ö. vid Langnösund, 2 m. frälse, med qvarn, utbyttes från reduktionen dels af Bjelke, dels af Lindsköld, hörde 1849 under Lemshaga. — Säby, s. o., vid den derefter uppkallade viken, 3 m. frälse säteri, innehades från 1645 till reduktionen af slägten Fleming, lydde 1741 och allt sedan under Lemshaga, hvartill ytterligare år 1849 hörde 1 ⅜ m.

Wermdö socken, omfattar delar af Orminge- och Fahrstalanden, hela Fogelbro-, Wermdö- och Windölanden, samt en mängd smärre öar, eller delar af Orminge, Fahrsta, Hem-

mesta, Wäsby, Skärö och Söder Ljusterö fjerdingar, samt hela Siggesta, Skägga och Windö; och innehåller 117 ⅛ förm. mantal, hvaraf 23 ⅜ skatte, 3 ½ krono, 90 ¼ frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 681,930 R:dr. Folkmängden år 1840 var 3,111, på 389 hushåll, år 1848: 3,185; år 1815 hade Wermdö och Ingarö socknar tillsammans 2,952 innevånare.

Gårdar, i *Orminge fjerding:* Lilla Kovik, vid en vik af Långholmsfjärden, ½ mantal skatte, innehades före reduktionen, från 1641, af Sölfverstjerna, 1772 af R. R. gr. Hamiltons enka, lyder nu under Welamsund i Bo. — Stora Kovik, 1 m. frälse, innehades före 1683, från 1646, likasom nästföljande sex gårdar, af gr. slägten Oxenstjerna; egdes 1772 af fru Hamilton, 1849 af Åkerlund. — Skevik, vid en vik af samma fjärd, 1 m. frälse, innehades från slutet af förra seklet, och under några decennier af det innevarande, i följd af en donation för välgörande ändamål, af en efter stället uppkallad religionssekt, tillhör nu Wermdö sockens fattighus. — Anneberg, äfven vid en vik af Långholmsfjärden, 1 m. frälse. — Långsunda, vid samma vik, 1 ½ m. frälse med qvarn, egdes 1849 af Frisch. — Wester Ekedal, vid Baggars-fjärden, ¾ m. frälse, tillhörde 1849 Björkvall. — Aspvik, nära Solöfjärden, 1 m. frälse, har på 1600-talet tillhört slägterna Körning och Gyllenholm, i sednaste tider gr. Lantinghausen o. 1820, egdes 1849, med tillhörande 1 ¼ m., af Kugelberg. — I *Fahrsta fjerding:* Öster Ekedal, norr om Högarsfjärden å Ormingelandet, ½ m. skatte, tillhörde 1849 Sundberg. — Fahrsta, söder om Högarsfjärden, 2 m. frälse säteri, har tillhört slägten Oxenstjerna från 1646, Gyllenstjerna 1691, Creutz 1741, Hamilton 1772, egdes 1825 af Öhman, 1849 jemte ½ m., af Godenius. — Gustafsberg, ¾ m. frälse säteri, synes ha hört under Fahrsta, tillhör nu, jemte 2 m. och en på stället befintlig postlinsfabrik, ett bolag. Fabrikens taxeringsvärde är 104,000 R:dr; befolkningen 354 personer. — I *Hemmesta fjerding:* Hemmesta, vid Thorsbyviken af Solöfjärden, 3 m. frälse, reducerades, men utbyttes af Chr. Gyllenstjerna, tillhörde 1825 Tryggdal, 1849 frih. Stjernkrona; underl. ¼ m., utom 6 i Wäsby fjerding. — Wik eller Farresta, nära Grislingefjärden, delade på 1600-talet öden med Hemmesta, på 1700-talet med Fahrsta, tillhörde 1825 Rosenblad, 1849 Brunkrona; underl. 1 ½ m. — Brevik, vid det derefter uppkallade sundet, 2 m. frälse säteri med såg, reducerades från C. Oxenstjerna, utbyttes af Lindsköld,

har sedermera tillhört slägten Psilanderhjelm 1741 och 1772, Brunkrona 1825 och 1849. — Wester Elfsala, vid samma sund, 1 ½ m. frälse, tillhörde slägten Munk vid 1700, egdes 1847 af Fjellroth, är nu deladt. — Fogelbro, på landet af samma namn, har tillhört slägterna Bureus, Svart 1685, v. Höpken 1741 och 1772, Luchou 1825, egdes 1849, med 3 ½ m. och en qvarn underl., af Silfverhjelm. — I *Wäsby fjerding:* Björkvik, vid Älgöfjärden, ½ m. frälse, reducerades, men utbyttes af Lindsköld, tillhörde 1825 och 1849 slägten Northun. — Saltarö, vid Wermdövikens södra strand, 2 m. skatte, innehades till, och delvis efter reduktionen, af slägten Fleming, tillhörde 1849 frih. Stael v. Holstein. — Wretland, vid samma strand, 1 m. skatte, reduceradt 1683, tillhörde 1772 Grönhagen, 1825 Wretman, 1849 Fresk; underl. 1 ¾ m. — Wäsby, 2½ m. frälse säteri, har tillhört Rålamb och Blixenkrona, äfven efter reduktionen, Wattrang 1741, Gyllenhök 1772, Wretman 1825, Fresk 1849; underl. 2 m. — Prestgården, vid kyrkan, 2 m. krono; kaplanen besitter lägenheten Ängsvik. — I *Siggesta fjerding:* Sund, nära Wermdövikens norra strand, 3 m. frälse säteri med Söderhofva och Räfsjö; Sund egdes i Dr. Christinas tid af en Hollender, gjordes af Arwed Ifvarson (Natt och Dag) till säteri 1660, tillhörde o. 1700 slägten Mörner, 1735 och 1772 Cronhjelm, 1786, 1825 och 1849 v. Schewen; Söderhofva innehades 1685 af Cantersten. — Norrhofva, 1 m. frälse, har tillhört slägten Fleming på 1600-talet, hade 1825 och 1849 samme egare som Sund. — Kalfsvik, nära Wermdöviken, 1 m. frälse, har tillhört slägterna Bureus, Wernsköld, Natt och Dag 1685, var 1849 styckadt. — Siggesta, vid innersta hörnet af Sig.-viken, 2 ⅝ m. frälse säteri, skall långt tillbaka i medeltiden ha tillhört huset Wasa, men blifvit skänkt till kyrkan; återtaget vid reformationen, blef det af K. Erik XIV gifvet till Jakob Bagge d. ä., och stannade i hans slägt inpå 1600-talet, kom derpå genom arf, gifte och köp, till slägterna Svinhufvud, Fleming 1662, Gyllencreutz 1680, Appelgren 1694, åter Fleming, Hastfehr, v. Reutern, gr. Dahlberg 1701, Adlerberg, Cronstedt, hvilken slägt hade det 1741 och inemot 1770, då det köptes af v. Schewen, som hade det 1825; år 1849 egdes det af Theel. — I *Skägga fjerding:* Norrnäs, nära Siggestafjärdens södra strand, 3 m. frälse säteri, är äfven ett gammalt gods, har tillhört slägterna Stjernsköld, Lilje, Sneckenborg på 1500-talet, i derpå följande sekel Fleming, på 1700-talet Oxenstjerna, Wefverstedt o. 1741, frih. Stjernkrona 1772, 1825 och 1849, då derunder hörde 3 mantal. — Löknäs, vid en vik på nordöstra kusten, 1 m.

frälse säteri, tillhörde 1825 v. Schewen, 1847 jemte 1 1/2 m. underl., Windrufva, lydde 1849 jemte 2 1/2 m. under Siggesta. — Lillsved vid samma kust, 1 m. frälse, tillhörde, jemte de tre näst följande, slägten Fleming på 1600-talet, egdes 1825 och 1849 af Billborg. — Östra Skägga, vid norra kusten, 1 m. frälse, tillhörde 1849 Cederborg; Vestra Skägga, vid samma kust, 1 m. frälse, tillhörde 1849 Nordströms enka; år 1772 egdes båda af Ekman. — Wreta, 3/4 m. skatte, vid vestra kusten, tillhörde 1849 Wassmuth. — Wårholma, på Wårholmen i Saxarefjärden, 1 m. frälse säteri, tillhörde 1685 Cantersten, 1741 frih. Löwen, 1849 mestadels Andersson. — Tynninge, på ön af samma namn, 2 m. frälse säteri, gafs af K. Erik XIV år 1560 till Jakob Bagge, köptes sednare af R. R. Herm. Fleming, reducerades, utbyttes af Gyllencreutz, innehades 1741 af Wrede, 1772 af Bogwall, 1849 af bönder. — I *Windö fjerding:* Högbena, 3/8 m. skatte, afstådt till kronan af Joh. Stenbock, delvis utbytt af Gripendal, tillhörde 1741 Hermelin, 1847 en bonde. — Öfverby, 1 1/2 m. frälse, tillhörde på 1600-talet slägterna Bonde och Natt och Dag, 1741 Hermelin, 1772 v. Torck, 1849 Åkerbergs arfvingar. — Fjälsvik, 1 m. skatte, reduceradt 1683, tillhörde 1825 Söderling, är nu styckadt. — I *Söder Ljusterö fjerding:* Grinda, 3/8 m. frälse, har tillhört Erik Jöransson, sednare Fleming, 1683 kronan, egdes 1772 af Lidner, 1847 af Åkerström. — Hummelmora, på Grönsö, 1 m. frälse säteri, har på 1600-talet delat öden med Öfverby, tillhörde 1741 Ankarlos arfvingar, 1849 Söderman.

Djurö socken omfattar Djurön, Runmarön, Sandön m. fl., eller Rumbo fjerding, med delar af Hemmesta, Wäsby och Skärö; hemmantalet är 11 1/8 förm., hvaraf 5 3/8 skatte, 5 3/4 frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 52,990 R:dr; folkmängden år 1815 var 616, år 1840: 747 på 186 hushåll, år 1848: 813.

Gårdar i *Wäsby fjerding:* Djurö, 2 mantal frälse, innehades från 1646 till en del af L. Fleming, en del 1685 af Lichton, är nu styckadt. — Djurshamn, kaplansbol. — I *Rumbo fjerding:* Sandhamn, på Sandön, tull- och lotsplats. — *Swea Sandhø, Rødhmæ* (Runmarö?) *Skæparødhmæ* (Skärprunman?), *Windashø* (Windalsö), *Rysthæ* (Risselö?), *Eknø* m. fl. förekomma 1288 och 1289 såsom af K. Magnus Birgersson skänkta till St. Clara kloster. Vid reduktionens tid innehades största delen af denna fjerding utaf slägten Torstensson, en del af Stenbock, från 1646 och 1647.

Möja socken omfattar Södra och Norra Möjan, jemte flera öar, hörande till Skärö fjerding, innehåller 10¾ förm. mantal, hvaraf 2 skatte, 8¾ frälse, af tillsammans 50,445 R:drs taxeringsvärde för år 1848, och hade år 1815 en folkmängd af 330 personer, år 1840: 385 på 85 hushåll, år 1848: 417.

Ljusterö socken omfattar alla de nordligaste öarne af skeppslagen, fördelade på Svartsö, samt Södra och Norra Ljusterö fjerdingar; hemmantalet är 39¼ förm., hvaraf 8½ skatte, 14½ frälse höra till Wermdö pastorat, men 2½ skatte, 1¾ krono, 12 frälse, till Riala och Kulla. Fastighetsvärdet för år 1848 var i Södra Ljusterö 102,625 R:dr, i det norra 45,860. Hela socknens folkmängd år 1815 var 734, år 1840: 859 på 164 hushåll, år 1848: 803, hvaraf 400 inom Wermdö pastorat.

Gårdar, i *Södra Ljusterö:* Marum, på Marön, 2 mantal frälse, har innehafts af Erik Johansson, och Cl. Fleming, af kronan 1683, af F. Wrede i följd af byte, tillhörde 1772, 1825 och 1849 slägten Elmén; underl. 1½ m. — Wäsby, 4 m. skatte säteri, reduceradt, utbytt af F. Wrede, har sedermera lydt, och lyder, jemte 4 m. inom denna sockendel, 7½ inom den norra, samt 2 i Wermdö, under Östanå i Kulla socken. — Mellansjö, nära kyrkan, ¾ m. krono, kaplansbol.

IX. **Åkers Skeppslag,** från Danderyds i sydvest, samt Trälhafvet, Grundviksfjärden och andra delar af Saltsjön i sydost, till Wallentuna och Långhundra härader i nordvest, och Frötuna skeppslag i nordost; omfattar, utom en mängd öar och skär, en strandängd af 3 mils längd, och en till halfannan mils bredd inåt landet, temligen bergländig och backig, särdeles norr ut, klippig vid hafvet, skogig i det inre, deremellan mera jemn och af odling upptagen, sönderdelad af många och sjö-rika vattendrag. Skärgården är föga högländt, klippig bergmark. Hit höra tre socknar, alla af Wermdö m. m. fögderi; i kyrkligt hänseende hör den sydligaste socknen, Åker, till Östra Roslags prosteri, de två andra utgöra med

halfva Ljusterö socken af Wermdö skeppslag ett pastorat af Sjuhundra prosteri.

53. *Öster Åkers socken,* mellan Östra Ryd i sydvest, Össeby-Garn i nordvest, Riala och Kulla i nordost, samt Grundviksfjärden och Trälhafvet i sydost, upptager med Resarön och andra mindre öar i nämda delar af Saltsjön, 0,833 qv. mil land, 0,059 vatten. Ehuru hit hör skeppslagets jemnaste och bästa del, är socknen dock ej utan temligen betydlig berg- och skogsmark åt vester och norr till, samt här och der vid hafvet; men sydvestra hörnet, kring Garnsvikens nedersta ända, och dess utlopp genom Åkers-ån, åt sydost till Tuna-viken af Trälhafvet, är slätt; mindre de öfriga dalgångar, som från de inre skogsbygderna gå ned emot hafvet, och utfalla dels åt sydost inom socknens gränser, dels åt öster genom Riala och Kulla socknar, såsom Storsjön o. a. Jordmånen är på slättbygden lera, annars sand och mojord. Jemte åkerbruk idkas ängs- och skogsbruk, fiske, sjöfart med 3 båtar, och vid herrgårdarne trädgårdsskötsel. Hemmantalet är 84⅞ förm., hvaraf 26¾ skatte, 3¼ krono, 54⅞ frälse, de sistnämda mestadels under säterier; fastighetsvärdet för år 1848 var 448,200 R:dr. Folkmängden år 1815 var 1,586, år 1840: 1,671 på 353 hushåll, år 1848: 1,887. — Landsvägen från Stockholm genom Roslags skärgård kommer hit från Ryd, går åt öster genom Lilla Säby gästgifvaregård och tingställe, 3¼ mil från hufvudstaden, nära Åkersån, och derifrån dels åt öster, dels åt nordost, genom Ruggsätra gästgifvaregård, 1½ mil längre bort, till Kulla. I Åkersdalen utgå tvenne vägar åt sydost till herrgårdar vid hafvet, och en åt nordvest till Garn, förbi kyrkan, som ligger 3½ mil från Stockholm. Åkers-ån har, som förr är nämdt, varit farbar långt upp i Långhundra härad, och är det nu åter till Garnsviken, medelst den s. k. Åkers kanal. Genom socknens skärgård går stora segelleden från norra Östersjön.

Aker eller *Akir* nämnes 1310, och 1314 såsom hörande till *Langhundæri*. Det utgör nu för sig ett patronelt pastorat af 2:a klassen, hvartill egaren af Margretelund har kallelserätt. Kyrkoherdarnes namn äro kända från 1560, kaplanernes från 1692. Kyrkan, ombygd 1650, på bekostnad af enkefru Brita Oxenstjerna, född Kurck, till Margretelund, har epitaphier öfver hennes man, presid. frih. Gabr. Oxenstjerna († 1647), Gen. dir. af Acrel, prestson från församlingen († 1806), m. fl.; och grafvar för slägterna Oxenstjerna, Åkerhjelm, Acrel, Ahlbom o. a. Socknen har ett eget apothek. — Af fornminnen omtalas lemningar af en runsten i kyrkan, och andra runstenar i nejden.

Gårdar: Näs, s. vid en vik af Trälhafvet, 4 mantal frälse, har lydt under Tuna, tillhörde 1772 Ahlbom, 1825 Gyllenadler, 1849 Bennets arfvingar, som dertill hade 1 m. underlydande, samt såg. — Tuna, s. vid en annan vik af samma vatten, der Åkersån utfaller, 6 3/8 m. skatte säteri, förekommer 1298 och oftare såsom Erkebiskopsgods, och har äfven varit kalladt Biskopstuna, synes dock emellanåt ha varit reklameradt såsom kronogods, indrogs såsom sådant vid reformationen, förlänades af K. Johan III till Claes Fleming, af K. Carl IX och Gustaf II åt Axel Ryning, sedermera åt Peder Baner 1620, hvars son R. R. Gustaf Baner († 1689) innehade det. Indraget åter vid reduktionen, och berustadt, utbyttes det af Kgl. R. Claes Fleming 1683; innehades 1741 af frih. Sack, 1825 af frih. Åkerhjelm, 1847 med underlydande 9 1/4 mantal, af polismästaren Bergman, 1849 särskildt för sig af Erling; åtskilligt fordom underlydande tillhörde Bergman m. fl. — Margretelund, s. vid en tredje vik af Trälhafvet, 1 1/4 m. frälse säteri (Fårö, Järrö, Malm och Tråsätra) har tillhört på 1600-talet slägten Oxenstjerna, af hvilken guvernören gr. Gabr. Gab:son Oxenstjerna († 1700) skref sig friherre till Margretelund. Det såldes af hans enka Elsa Sparre till R. R. Åkerhjelm 1718, egdes af hans familj 1772 och 1825, år 1849, med underl. 14 1/4 m. samt qvarn, af v. Bahr. — Stafva, v. nära Garnsvikens s. v. ända, 2 m. frälse, har lydt under Tuna, tillhörde 1772 Hortulan, 1825 och 1849 Melanders enka. — Åkersberg, s. vid sjöns s. ö. ända och utlopp, 1 m. frälse, tillhörde 1849 Gistrén. — Smedby, s. ej långt från kyrkan, 1 m. frälse säteri, har omfattat äfven hvad nu är Margretelund, och tillhört samma ätter, till dess M. i sednaste tider

kommit till v. Bahr, då Smedby ännu 1849, med tillhörande 13½ m., egdes af frih. Åkerhjelm. — Prestgården, vid kyrkan, 2½ m. krono; Sjökarbo, s. o., ½ m. krono, är kaplansbol. — Skånsta, s. o., ½ m. skatte. — Mora, n. o. vid en liten sjö, ½ m. frälse. — Dyvik, n. o. vid en vik af hafvet, mellan 2 höjder, 2 m. frälse säteri, innehades 1685 af Erik Geete, tillhörde 1741 och 1772 slägten Lejonflycht, kom sedermera under Östanå i Kulla, hvarunder det lydde 1849 med tillhörande öfver 1¼ m.

54. *Kulla socken,* mellan Åker i sydvest, Riala i nordvest, Länna i nordost, och utmed Saltsjön i sydost, omfattar med några öar i denna, Siarö, Vester och Öster Lagnö, m. fl., 0,405 qv. mil land, 0,04 vatten. Den upptages mestadels af skogbeväxt bergstrakt, genomskuren af flera vattendrag, som nästan alla förena sig till ett större: detta kommer från Åkers socken, går genom sjön Ältan, mottager längre ned ett tillopp från Bysjön vid gränsen till Riala, bildar Wiren, som upptager Largen från norr, går genom Losjön, som åter mottager Trehörningens vatten, och utfaller, medelst Lo-ån, i Saltsjön; hufvudrigtningen är ostlig. Några smärre sjöar ligga vid gränserna. Smala landsträckor kring vattnen äro uppodlade; men blott nedanför Losjön, och mellan denna och Wiren, finnas större jemna och upptagna bygder. Inegor af alla slag utgöra ej fjerdedelen af hela vidden, och först i de sednaste åren har någon betydligare odlingsflit börjat visa sig; förut stodo äfven herrgårdarne — och dessa innehafva nästan all jord — tillbaka häruti för andra orter, emedan de sällan beboddes af sina egare; ej mindre hafva andra yrken stått på medelmåttig ståndpunkt. Jemte åkerbruk idkas här ängs- och skogsbruk, hvilket sednare, utan att skötas med särdeles omtanka, hittills alltför uteslutande sysselsatt allmogen; vidare något bergsbruk, fordom ansenligare, samt fiske, och sjöfart med 8 båtar. Jordmånen är i det hela svag, dels sandblandad lera, dels sand och skogsjord. Hemmantalet är 26⅜ förm., alla frälse, hvaraf dock tre, Vester och Öster Lagnö, i kyrkligt hänseende höra till Ljusterö socken; härtill komma två

qvarnar, Wira jernbruk och ett par lägenheter, hvaraf prestegården är den ena. Största delen lyder under Östanå och Mälby säterier, båda i en mans ego; fastighetsvärdet för år 1848 var 119,325 R:dr. Folkmängden år 1815 var 598, år 1840: 670 på 119 hushåll, år 1848: 722. — Landsvägen från Stockholm genom Roslagskusten går här från Åker åt öster till kyrkan, belägen 5¼ mil från hufvudstaden, och derpå åt nordost till Länna; en väg utgår åt norr till Riala. Stora segelleden går fram genom socknens skärgård, och genom Siarö sund; flera strandbugter eller vikar, såsom den vid Östanå, med deri utfallande Lo-ån, och Horsviken, äro tillgängliga för storbåtar, ån till Lo qvarn, i följd af de i sednaste tider gjorda uppmuddringar. På Siarön finnes telegraph. — Vid Wira bruk hållas sommar- och vinterting för Riala, Kulla och Norr Ljusterö socknar; hösttingen hållas vid Säby i Åker.

Kulla, af gammalt blott en beståndsdel af Riala, fick först på 1640-talet egen kapellkyrka, anlagd af Östanå egare, och ombygd af träd 1706 på samma gårds dåvarande innehafvares bekostnad; socknen är ännu annex till Riala pastorat, hvars kaplan innehafver en från nämda säteri upplåten prestegård invid kyrkan; kaplanslängden begynner med 1642. Sockenskolan är hufvudsakligen grundad på en donation af 1792, äfven från Östanå; detta gods har ock särskildt fattighus. Ortens minnen äro för öfrigt gamla nog: en runsten står på Stafsäng; på Gröneborgs kulle vid hafvet finnas lemningar efter någon slags befästning, troligen äldre än från 1598, då annars det ryktbara Korftåget, af Finnarne under Stålarm och Kurck, här strandade mot Upsala Professorers och Uplands bönders tapperhet. I en sednare tid hemsökte Ryssarne orten, och brände Östanå; från deras framfart torde namnen Ryssudden, Ryssmasterna o. a. datera sig.

Gårdar: **Mälby**, s. nära hafvet, 6½ mantal frälse säteri, med Wäsby och annat som småningom blifvit slaget derunder, är hufvudsakligen grundadt af R. R. Claes Fleming († 1644), som ock anlade Wira

bruk; tillhörde hans son R. R. Lars (✝ 1699) och dess son Magnus (✝ 1718), derpå dennes måg Erik (✝ 1738), sedermera Erkebiskop Troilius, från 1765 fru v. Schantz, från 1783 Commercerådet Hebbe, som kort derpå förvärfvade Östanå, hvarefter båda godsen delat samma öden. — Östanå, ö. mellan Lo-ån och hafvet, 6 ¼ m. frälse säteri med en mängd småningom underslagna gårdar, förekommer på 1400-talet såsom tillhörigt slägten Baner, derpå genom gifte Peder Erlandsson Bååt d. ä. (✝ 1540) och hans ättlingar, hvaribland Peder Erlandsson d. y. (✝ 1654) förvärfvade säteri-friheten 1620, ökade godset, grundade kapellkyrkan m. m. Efter hans sons död, kom godset till dess systers måg C. H. Wrede (✝ 1666), och genom köp och byte till Kgl. Rådet Fabian Wrede (✝ 1712), som skref sig grefve till Östanå, åter ökade godset, och ombygde kyrkan. Genom giften kom Östanå derpå till slägterna Sparre och Wrede Sparre, samt Meijerfeldt, slutligen 1787 genom köp till Hebbe; i följd af testamente af år 1800 tillföll det, jemte Mälby, Wira och en mängd underlydande, efter Hebbes död hans dotter fru Fredenheim (✝ 1841), hvars måg Lagman Boström 1849 var egare. Östanå gård har ursprungligen legat längre i norr, bebygdes på sitt nuvarande ställe af Fabian Wrede, men härjades, som nämdt är, af Ryssarne 1719; det nuvarande stenhuset, två våningar högt utom frontespice samt torn, och balkong å kolonner, är bygdt år 1790—96 efter ritning af Öfver-intendenten Fredenheim. En betydlig trädgård ligger åt sjösidan; vid Lo-ån är en tullmjölqvarn, sädesmagasin och tröskverk. — Wira jernbruk, mellan Wiren och Losjön, anlagdt på Mälby egor, privilegieradt 1635 och oftare till uteslutande tillverkning af klingor, bajonetter och hirschfängare för kronans behof, var en tid af stor vigt, men kunde hvarken förhindra eller uthärda medtäflan från andra håll, och har småningom aftagit alltmera i betydenhet. Nu tillverkas blott, af några här bosatta smeder, som erlägga arrende till egaren, liar, yxor och knifvar till o. 5000 R:drs värde, med afsättning dels å Stockholm, dels i orten. På stället finnes ock tullmjölqvarn. Egare till bruket hafva varit de samme som till Mälby, utom att efter Magnus Flemings död, en M. Posse, gift med en syster till Erik Flemings fru, innehaft Wira en tid åtminstone tillsammans med denne. Under alla tre nu nämda egendomar lyda o. 6 mantal inom sockenen, öfver 25 derutom. — Vester Lagnö, 2 m. frälse säteri, lydde 1685 under Mälby, tillhörde o. 1740 fru frih. Clerck, 1772 frih. Lagerfelt, var 1825 och 1849 styckadt. Det brändes af Ryssarne 1719.

55. *Riala socken*, mellan Kulla i sydost, Åker och Garn i sydvest, Rö och Skederid i nordvest, Länna i nordost, beräknas upptaga, med Kulla och Norr Ljusterö, 1,091 qv. mil land, 0,099 vatten, hvaraf tillsammans nära ½ qv. mil synes höra hit. Det är ett temligen bergkulligt och backigt, skogvuxet land, beläget på och emellan landthöjder, med ej obetydliga kärr, hvaribland Tuttboda måsse, och många sjöar, med hufvudsakligen östligt utlopp: Stor-, Exarby-, och Rumsätra- eller By-sjöarne utfalla till Lo-ån i Kulla, äfvensom Largen och Trehörningen; Waxtunasjön går åt Länna; Lång- och By-sjöarne tillhöra ett längre vatten, som kommer från Garn, mottager här många små tillflöden, och genom Wad-sjöarne utgår till Länna; Sandasjön i norr har aflopp till Rö. Kring det största vattendraget är i allmänhet den mest bebygda orten. Rådande jordmån är här mindre lera än svartmylla, sand och mojord; bredvid åkerbruket idkas ängs- och skogsbruk. Hemmantalet är 24⅛ förm., hvaraf 4⅜ skatte, 1½ krono, 18¼ frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 115,815 R:dr. Folkmängden år 1815 var 854, år 1840: 846 på 161 hushåll, år 1848: 889. — Socknens förnämsta väg går i nordlig rigtning, mellan Kulla och Skederid, en utgrening derifrån åt öster till Länna, förbi kyrkan, som ligger o. 6 mil från Stockholm.

Riala eller *Rial* förekommer 1298, och 1314 såsom hörande till *Sæhundæri* af *Attundia*. Det utgör nu med Kulla och norra hälften af Ljusterö ett konsistorielt pastorat af tredje klassen. Ett par kyrkoherdar äro kända från 1300-talet. Kyrkan är gammal, af gråsten.

Gårdar: Prestgården invid kyrkan, ½ m. krono. — Sätra, 2 m. frälse, nämnes 1298, är deladt. — Under Östanå lyda 4¼ m., och en mängd räntor.

X. **Frötuna Skeppslag** ligger [1]) mellan Åkers i sydvest, Sjuhundra härad i vester, Lyhundra i nordvest,

[1]) Från och med Frötuna skeppslag, till och med Frösåkers härad, har förf. till ledning i alla förhållanden, utom för det sista halfva sek-

dels omkring, dels utmed Norrteljeviken i norr, och utmed Saltsjön i sydost, der en vidlöftig skärgård hör hit; det inre landet är ock temligen genomskuret af vattendrag, samt bergländigt och skogvuxet, högländtare än skären, men med mellanliggande slätter; betydligaste höjdsträckningen följer länge Norrteljevikens södra strand. Skeppslagen omfattar 4 socknar, hörande till Sjuhundra prosteri, och till Wermdö m. m. fögderi; utom smärre delar af Estuna och Bro socknar, som för öfrigt höra till Lyhundra härad och Bro skeppslag.

56. *Lånna socken,* utmed hafvet i sydost, mellan Kulla och Riala i sydvest, Skederid i vester, Husby Lyhundra och Frötuna i norr, upptager, med en otalig mängd öar och skär, hvaribland Hammarö, Svartnö m. fl., 1,2 qv. mil land, 0,064 vatten. Öarne äro som vanligt klippiga, dels skogvuxna, dels kala; kusten af fasta landet är med dem ungefär likartad, uppfylld af bergkullar och skogsmark; längre in omvexla dessa mera med slättbygder kring vattendragen, och vid de djupt inskjutande vikar, hvari de utfalla. Bergshammarsviken i söder mottager tvenne vatten från gränsen af Kulla, det största från Waxtuna-sjön, och ett från Riala genom Svartugen; Edsviken längre i norr mottager från Skederid en större å genom Addaren, Lisa-, Kyrk-, och Wäsby- eller Penningby-sjöarne, allt i rigtning från vester till öster. Rådande jordmån är svartmylla eller sand och mojord, till mindre del svag lera. Näringar äro åker-, ängs- och skogsbruk, fiske, och sjöfart med 28 båtar. Hemmantalet är 80⅝ förm., hvaraf 28½ skatte, 3⅜ krono, 48¾ frälse, nästan allt i byalag, eller splittradt i smärre gårdar, och mest i allmoges händer; fastighetsvärdet för år 1848 var 360,525 R:dr. Folkmängden år 1815 var 1,535, år 1840: 1,683 på 384 hushåll, år 1848: 1,703. — Landsvägen från

let, hufvudsakligen begagnat Radloff, Beskr. öfv. Norra delen af Stockh. Län, 1804.

Stockholm genom Roslagens kustorter går här i stora bugter kring Bergshammarsviken och Wäsbysjön, men hufvudsakligen i nordlig rigtning från Kulla till Frötuna, genom Bergshamra gästgifvaregård 6½ mil från Stockholm, 2 i söder från Norrtelje. Från vester tillstöter en väg från Riala, nordligare en från Husby, utefter norra randen af det förnämsta vattendraget, förbi kyrkan, som ligger 7½ mil från hufvudstaden. Åt sydost utgår väg till Wettershaga gästgifvaregård vid hafvet, ½ mil från Bergshamra, och åt öster, 2 mil långt, till en del sjöledes, till Furusund på Halsön. Här går stora segelleden fram förbi de yttre skären.

Lenna nämnes 1314 såsom hörande till *prov. Lyhundæri* af Attundia. Det utgör nu med Blidö ett konsistorielt pastorat af 2:a klassen; en kyrkoherde är känd från 1362, kaplaner från 1593. Kyrkan är af gråsten, från medeltiden, till innanrede och annat mestadels utstyrd af egarne till Penningeby fordom mera än nu betydliga säteri. Här finnes en grafvård öfver Riksmarsken Axel Ryning († 1617), och på kyrkogården öfver Landshöfd. gr. G. F. v. Rosen († 1815). — Under K. Carl Knutsons tid talas om »Penningby län», och innehafvaren Nils Sture stod i spetsen för Roslagens ansträngningar till Konungens försvar mot prelaterne. Bland fornlemningar i orten är en runsten i kyrkodörren, och en vid Penningby, samt vid det sednare stället å Estängen några jordvallar efter befästningar eller drabbning, enligt sägnen, mot Esterne.

Gårdar: Penningby, ö. vid Wäsbysjöns norra strand, 5 mantal frälse säteri med qvarnar och såg, nämnes redan i slutet af 1300-talet, såsom tillhörande slägten Bonde, innehades från midten af följande seklet, genom gifte, af Nils Sture, samt hans son och sonson Riksföreståndarne Svante och Sten, kom med den sistnämdes enka till Johan Tureson Roos, bortbyttes till hans broder Lars, tillföll genom gifte och arf slägterna Fleming och Bjelke inom 1500-talet, derpå Ryning, Oxenstjerna, åter Bjelke; förpantades 1636 till Rosenstjerna, men inlöstes af R. R. H. Fleming, såldes 1657 till Torstenson, och af hans ätt 1681

till R. R. gr. Joh. Gabr. Stenbock; egdes vidare genom gifte och arf från 1705 af en Lilje, Sack 1740, och Brahe; såldes 1767 till frih. F. Wrede, och 1803 till gr. Rosen, i hvars hand det år 1804, och ännu 1822, hade inemot 30 mantal underlydande, utom räntor af 14. Sednaste egare hafva varit Hortulan, Fåhræus 1825, Nordströms enka 1849. Åbyggnaden är af sten, gammal, och har fordom varit befästad. På 1600-talet gjordes försök till bruksanläggningar. — Öster- och Vester Lisa, tillsammans 5 3/8 mantal, hafva under medeltiden varit adligt gods, sedermera hört dels under Penningby, dels under Upsala akademi, äro ock nu styckade; 2 3/8 m. frälse i Vester Lisa egdes 1849 af Wallenii arfvingar. — Prestegården, vid kyrkan 2 m. krono; Kaplanen besitter 1/2 m. i Länna by.

57. *Blidö socken*, bestående endast af öar, den långa och smala Yxlan, Blidö, Oxhalsen, Öfra Lagnö m. fl. samt en otalig mängd skär, omgifves i vester af Furusundsfjärden, i öster af hafvet, gränsar i söder och norr till Ljusterö och Rådmansö socknars skärgårdar, och upptager 0,392 qv. mil land. Alltsammans är lågbergigt, klippigt, ej utan skog, inskuret af vikar, med rådande sand och mojord, något af lera, föga svartmylla. Näringar äro mera ängs- och skogsbruk än åkerbruk, vidare fiske, skälfångst, och sjöfart med 10 båtar. Hemmantalet är 25 1/2 förm., hvaraf 9 3/8 skatte, 3/8 krono, 15 3/4 frälse, nästan allt i byalag, eller splittradt, och mest i allmoges händer; fastighetsvärdet för år 1848 var 125,700 R:dr. Folkmängden år 1815 var 822, år 1840: 992, på 224 hushåll, år 1848: 1096. — Kommunikationen mellan socknens särskildta delar, och med kringliggande orter, sker mestadels sjöledes, den sednare hufvudsakligen öfver Wettershaga i Länna, och Furusund; blott smärre landvägar finnas. På ömse sidor om de stora öarne, och emellan dem, är segelled. På Yxlan finnes telegraph, vid Furusund både telegraph och tull- samt lotsplats. Furusund företer, såsom en af skärens förnämsta genomfarter, en liflig trafik. Kyrkan ligger på Blidöns vestra kust. Den är byggd af träd, på bekostnad af egaren till Blidö gård, mellan 1656 och 1660, från hvilken tid, eller

1662, socknen räknar egna komministrar under Länna pastorat. Choret är tillbygdt af tegel i en sednare tid, och det hela repareradt 1829. På kyrkogården finnes en grafvård öfver Olof Gerdes. — I närheten af Furusund blef Junker Thomas år 1522 tagen till fånga af E. Fleming.

Gårdar: Blidö eller Fånö, 5 mantal frälse säteri, har varit en betydlig egendom, och tillhört på 1600-talet slägterna Baner, ännu 1685, och Lejonhufvud, sedermera, mestadels genom köp, från 1709 Horn, från 1760 Robsahm, Yxkull, Reenstjerna, från 1779 Lagerheim, men var år 1825 och 1849 styckadt. — Kaplansbol $^{3}/_{8}$ m. krono på Yxlan, hemsökt af Ryssarne 1719. — Furusund, 1 m. frälse på Halsön, lydde 1685 under Björnö gods, tillhörde Landgren 1849; har haft kronobränneri från 1777; är väl bebygdt, dels för redan nämda publika ändamål, dels äfven för badgäster, som under sommartiden här begagna saltsjöbad.

58. *Frötuna socken*, utmed Saltsjön i sydost, mellan Länna i söder, Husby Lyhundra i vester, Malsta och Estuna, samt Norrteljefjärden i norr, Rådmansö i öster, omfattar med några öar och skär 1,078 qv. mil land, 0,133 vatten, dock inberäknad den af socknen omslutna Norrtelje stad med dess egor. Landet genomstrykes af flera berg- och sandåsar, mest i rigtning från vester till öster, och här och der af betydlig höjd, såsom söder om staden, och vid Kyrksjöns södra strand. Mot kusten afplattas ryggarne något, men förete dock ansenliga backar, såsom Baltorabacken, den brantaste i Roslagen. Mellan åsarne framgå flera vattendrag, det betydligaste från Husby, genom sjön Lomaren, som upptager Kyrksjön från söder, Malstasjön från norr, och utgår genom Norrtelje stad till den derefter benämda fjärden. I samma fjärd utfaller Limmaren från söder, efter att ha upptagit en mängd smärre sjöar; andra dylika förena sig i Skogsfjärden, som genom Björknäsfjärden och Hattsundet äfven utgår i Norrteljefjärden. Delvis är socknen bland de af naturen mindre väl lottade, och derföre bland de mindre bebygda, men andra trakter, särdeles kring vattendragen, äro bättre. Rådande jordmån är mest

svartmylla, något af lera i den vestra bygden, mera sand i den östra mot hafvet. Näringar äro åker-, ängs- och skogsbruk, fiske, sjöfart med 4 båtar m. m. Hemmantalet är 67 $^5/_8$ förm., hvaraf 17 $^5/_8$ skatte, 2 $^1/_4$ krono, 47 $^3/_4$ frälse, till någon del, men mindre nu än förr, under säterier; fastighetsvärdet för år 1848 var 331,685 R:dr. Folkmängden år 1815 var 1,497, år 1840: 1,633 på 341 hushåll, år 1848: 1,628. — Landsvägen från Stockholm genom Roslagens kustorter kommer hit från Länna och går norr ut förbi Norrtelje stad till Estuna, med en nordostlig utgrening från staden, äfven till Estuna; $^1/_4$ mil sydligare, vid sockenkyrkan, 7 mil från Stockholm, möter den inre Roslagsvägen från Husby; åt öster utgår väg till Rådmansö, med utgrening åt sydost till Spillersboda gästgifvaregård, 1 $^1/_2$ mil från Norrtelje, 1 mil sjöväg från Furusund. Stora segelleden går förbi de yttersta skären.

Frøtuna nämnes 1300, och *F. cum annexa* 1314 såsom hörande till *Lyhundæri.* Socknen utgör ännu med Rådmansö ett pastorat, konsistorielt af 2:a klassen. En kyrkoherde är känd från 1300-talet. Kyrkan är gammal, bygd af gråsten, och hade 1829 ännu målningar i taket; ett grafchor finnes här för slägten Löwen, och på kyrkogården ett för slägten Bonde. Fordom har här varit ett S:t Olofs gille, nämdt 1440. Af fornlemningar omtalas högar på flera ställen kring Limmaren och Kyrksjön, runstenar i samma nejder, runristning i ett berg vid Sika, och borgruiner på Borgberget. År 1719 mötte Ryssarne verksamt motstånd vid Björnö.

Gårdar: Mellingeholm, s. v. vid Limmarens vestra strand, 5 mantal frälse säteri, grundades af R. R. Gabr. Bengtson Oxenstjerna 1645 genom köp från kronan, gjordes till säteri af mågen Fältm. gr. v. Dohna, egdes sedermera af slägterna Lewenhaupt, Bjelke från 1714, Ehrenfelt från 1724, Bonde från 1730, Hjerta o. 1825, Croneborg 1849. Underl. inom socknen 3 $^3/_8$ m. frälse. — Prestgården, vid kyrkan, 2 $^1/_4$ m. krono. — Björnö, ö. nära Norrteljefjärden, 3 $^1/_2$ m. frälse säteri med såg, förekommer på 1300-talet såsom tillhörigt Wasa-

ätten, kom i följande sekel genom gifte med Christer Nilssons dotter till Ture Jönsson Roos, hvars ena son Domprosten Jöran här sökte tillreda motstånd mot K. Gustaf I; godset förblef i slägten till sednare hälften af 1500-talet, innehades derpå af ätterna Bjelke o. 1633, Baner o. 1647, Torstenson genom förpantning och Bonde genom köp 1672, båda delarne från Banerer; Kgl. Rådet Carl Bonde skref sig grefve till Björnö, och godset har förblifvit fideikomiss i hans familj, samt eges nu med underl. 8 m. och qvarn, af Exc. gr. G. Trolle Bonde. — Ösbyholm, ö., nära Skogsfjärden, 5 m. frälse säteri (Ösby och Holm), har på 1600-talet tillhört Gen. maj. C. O. Sperling 1639, och dess måg vicepres. A. Tott, från 1692 dennes måg Landsh. O. W. Löven, och hans slägt inpå 1800-talet, ännu 1825, men tillhörde 1849 Edström, med underl. 1/4 m. och en mängd frälseräntor. — Håtö, s. o. nära en vik af Saltsjön, 2 m. berustadt säteri med Knexnäs, har på 1600-talet tillhört R. R. Herman Fleming o. 1655, och dess måg R. R. Th. Bonde, samt dennes enka 1705, derpå en fröken Brahe 1715, från 1720 Ridderstadt, ännu 1847; eges nu, jemte 1/4 m. underl., af Ekendahl. — Nodtsta, v. vid Kyrksjöns vestra strand, 3 m. skatte, tillhörde 1772 Aspman, 1822 och 1849 Engelcrantz. — Simpyle eller Simpböle, i nordost om Norrtelje stad, 1/2 m. frälse, tillhörde gr. J. G. Stenbock 1685, en Sibenius 1772, Arnberg 1849.

59. *Rådmansö socken*, mellan Frötuna i vester, Norrteljeviken i norr mot Bro, samt hafvet i öster, sydost och söder, upptager med några smärre öar och holmar 0,625 qv. mil land, 0,010 vatten. Hufvudsakliga beståndsdelen är sjelfva Rådmansö, skiljd från fasta landet af Breviks fjärd och sund, Åkeröfjärden, Kalfsund, Nänningesund, Örbofjärden samt Björknäsviken, och djupt inskuren från vester af den med nämda vatten sammanhängande Kyrkviken. Sockengränsen går vester om de flesta af sunden, men genom Björknäsfjärden. Landet är lågbergigt, skogigt, den norra delen mindre bebygd än den södra. Rådande jordmån är dels lera, dels svartmylla, mot kusten sand- och mojord. Näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk, fiske och sjöfart med 20 båtar. Hemmantalet är 51 7/8 förm., hvaraf 40 5/8 skatte, 6 3/8 krono, 4 7/8 frälse, dels i byalag, dels i mindre gårdar, med få undantag; fastighets-

värdet för år 1848 var 154,660 R:dr. Folkmängden år 1815 var 1,450, år 1840: 1,570 på 351 hushåll, år 1848: 1,594. — Socknens förnämsta väg kommer från Frötuna i ostlig rigtning, vänder sig vid Nänninge gästgifvaregård, 1 ¾ mil från Norrtelje, åt norr öfver vattnet, och derpå åter åt öster till kyrkan, belägen ½ mil längre bort vid Kyrkvikens norra strand. Stora segelleden går fram mellan skären. Vid Kapelskär i sydost är en hamn, som mycket begagnas i fall af olägliga vindar eller storm. Vid Grådö i öster steg den till Finland år 1739 afgående expeditionen om bord. På Tjockö i nordost är lotsplats, långt ut i skären är Söderarms spegelfyr, längre i sydost Svenska Högarnes lotsplats.

Rådmansö synes af gammalt ha varit annex till Frötuna, men med egen kaplan åtminstone från slutet af 1500-talet. Kyrkan är ombygd år 1816—19 af sten och tegel. På kyrkogården finnes en graf tillhörig gården Riddersholm, och en minnesvård af marmor öfver Comm. Flodman († 1822).

Gårdar: Svinö eller Rådmansö kungsgård, 3 mantal med qvarn, har fordom varit frälse, och tillhört Gunilla Bjelke 1591, slägten Sperling från o. 1630 i 80 års tid, egdes 1713 af en fru frih. Fleming, såldes 1715 till Assessor Wattrang, ur hvars slägt det snart kom till kronan genom byte. — Örn, v., ⅜ m., kaplansbol, hemsökt af Ryssarne 1719, likasom en del byar. — Riddersholm, s. o. vid hafvet, 1 m., med Sidö 2 m. frälse, reducerades 1683, men uppläts åt Sperling, utbyttes från kronan 1720, egdes 1772 och allt framgent, om ock ej odeladt 1825, af slägten Ridderstadt, som 1849 innehade det med tillh. ⅞ m. och qvarn.

XI. **Sjuhundra Härad,** ligger mellan Långhundra i sydvest, Närdinghundra i norr och Lyhundra i öster, samt Frötuna och Åkers skeppslager i sydost, kring öfra eller mellersta loppet af flera till hafvet, mestadels i östlig rigtning, utgående vattendrag; det består af omvexlande slättbygder kring vattnen, och låga bergåsar emellan dem, hörande till eller utgående dels från den höjdsträckning, som skiljer länets

mellersta slättbygd från den i öster angränsande kusten, dels från den som skiljer båda från länets nordligaste fjerdedel. Det är derföre i allmänhet ett ojemnt och backigt land, med ej ringa berg- och skogmark. Hit höra fyra socknar, alla af Sjuhundra m. m. fögderi, och Sjuhundra prosteri. Dessutom ligger inom häradet en del af Husby Lyhundra socken, hvaremot en del af det hit hörande Fasterna ligger inom Närdinghundra härad.

60. *Skederids socken*, mellan Riala i söder, Länna, Husby Lyhundra och Lohärad i öster, Rimbo och Rö i vester, upptager, i långsträckt form från söder till norr, 0,445 qv. mil land och 0,022 vatten. Den genomstrykes af nästan alla häradets vattendrag, begränsade mot hvarandra af bergåsar i östlig eller nordostlig rigtning: sjön Wiren vid gränsen till Rö har nordostligt utlopp till Hufvan, och denna åter östligt till Addaren vid gränsen till Länna; ett annat vattendrag går äfven från Rö åt öster genom Gulungesjön, och sist åt norr vid gränsen till Husby, tills det förenar sig med ett som kommer från Rimbo, genom sjön Björken, och upptager ännu ett nordligt tillflöde, bildande alla tre tillhopa den längre ned så kallade Norrtelje-ån. Dalgångarne äro temligen smala, skogsmarken vidsträcktast i södra och norra delarne af socknen, mellersta bygden kring kyrkan är jemn. Rådande jordmån är sandmylla, blandad med grus, mera sällan bättre lera. Näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk. Hemmantalet är 35 ½ förm., hvaraf 6⅝ skatte, 2 ⅛ krono, 26 ¾ frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 178,925 R:dr. Folkmängden år 1815 var 577, år 1840: 685, på 130 hushåll, år 1848: 742. — Den mellersta Roslagsvägen från hufvudstaden går här åt nordost från Rö genom Rilanda gästgifvaregård, belägen 6 mil från Stockholm, möter först en mindre väg från Riala, och utgrenar sig derpå i tvenne vägar, båda genom Husby, den ena åt öster, den andra vidare åt norr; den sed-

nare möter vid kyrkan, o. 6½ mil från hufvudstaden, den från Rimbo kommande Upsala-vägen. Långt i söder förenar sig en vestlig väg från Rö med den förstnämnda sydliga från Riala.

Skiædarghi förekommer 1317; i 1344 års förteckning deremot ej uttryckligen, men kanske såsom annex till Husby Lyhundra, som det nu är; kaplaner förekomma från 1593. Kyrkan är gammal, bygd af gråsten, och har epitaphier i marmor öfver prostarne N. Humble († 1804) och P. J. Anjou († 1817). — Af fornlemningar omtalas högar, bautastenar och runstenar flerstädes i de större dalgångarne, hvaribland vid Finsta. På denna gårds egor skall en offerlund hafva stått; i sednare tider hade S:t Brigitta här bland temligen vilda bergkullar en grotta, och ett kapell för sina andaktsöfningar; efter någras antagande skall ock efter henne ett kloster här hafva funnits.

Gårdar: Finsta, nära nordöstra ändan af Björken, 2 mantal frälse säteri med qvarnar och sågar; förekommer 1318 såsom tillhörande Lagman Birger Person (Brahe), fader till S:t Brigitta, hvilken här skall varit född. Det stannade i slägten till början af 1500-talet, då Joachim Brahe gaf det åt sin fru Marg. Wase; med deras dotter kom det till R. R. Birger Grip till Nynäs, med dennes dotter till frih. Keith, som innehade det o. 1570; frun lefde, efter mannens landsflykt, ännu 1616. Det öfvergick derpå genom köp till R. R. Åke Natt och Dag († 1655), genom gifte till R. R. Gr. Sparre († 1690), och genom köp till Vicepres. Sven Lejonmark, som här hade ett bibliothek; i hans slägt stannade egendomen inpå 1800-talet, egdes 1825 till hälften, sednare och ännu 1849 hel och hållen, af Carlström. Underl. 10⅜ m. — Under Beateberg i Rö lyda 2½ m. — Riland m. fl. gårdar nämnas o. 1303.

61. *Rö socken*, mellan Riala i sydost, Skederid i öster, Rimbo i nordvest, Kårsta och Össeby-Garn i sydvest, upptager 0,348 qv. mil land och 0,041 vatten. Södra delen utgöres hufvudsakligen af bergländig skogsmark, med lutning dels åt sydvest mot Garn, dels åt nordost till Skederid, dit

Angarns och Wirens vatten utgår. Midten är jemnare, ehuru äfven bergkullig, rik på löfskog, och genomfluten af Jällnans och Rösjöns vatten, i nordostlig rigtning från Kårsta till Skederid. Nordvestra delen slutligen är åter mera bergländig, utmed sjön Sparren, som har aflopp till Kårsta. Det hela är ett ojemnt och backigt land, med sandmylla och skogsjord till allmännaste jordmån, i mellersta bygden och öster ut lera. Näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk. Hemmantalet är 22 3/4 förm., hvaraf 7 1/4 skatte, 15 1/2 frälse, till betydlig del under säterier; fastighetsvärdet för år 1848 var 104,300 R:dr. Folkmängden år 1815 var 490, år 1840: 505, på 105 hushåll, år 1848: 533. Inre Roslagsvägen från Stockholm följer först mellersta dalgångens vestra rand, från Kårsta, men delar sig nära kyrkan, som ligger 5 3/4 mil i norr från hufvudstaden, åt norr till Rimbo, och nordost till Skederid. Genom södra bygden går en mindre väg från Kårsta åt öster till Skederid, äfven med nordlig utgrening till landsvägen.

Rö synes 1314 förekomma såsom annex till Rimbo, hvilket det ännu är. Kyrkan, fordom helgad åt S:t Olof, är gammal, bygd af gråsten. Af fornlemningar omtalas högar vid Ösby och Hersby, på ömse sidor om kyrkan, en offerlund vid Nibble i norr, och lemningar efter en borg å Ösby egor.

Gårdar: Beateberg, s. o. vid Wirens södra strand, egentligen Molnekulla, 1/2 mantal frälse säteri, med såg, och Wik 1/4 m. rå och rör; har på 1600-talet tillhört slägten Oxenstjerna, och har sitt nuvarande namn af R. R. frih. Gabr. Oxenstjernas († 1656) dotter Beata († 1689). Det kom i början af 18:de seklet genom gifte till grefvar Torstenson och Bjelke, på 1760-talet äfven genom gifte till R. R. gr. Rudenskjöld, 1771 genom köp till R. R. Bunge, som här anlade betydlig trädgård; stannade i hans slägt inpå 1800-talet, under hvilken tid en stålmanufaktur inrättades 1795, som sedermera blifvit nedlagd, och nyodlingar företogos, som blifvit fullföljda af sednare innehafvare; egdes 1849 af frih. Leuhusen; underl. 7 1/2 m. i denna socken, andra

derutom, samt Lovisedals qvarn. — Näs, v. vid Sparrens sydöstra strand, 2 m. skatte rusthåll, skall vara gammal gård, egdes kring 1600-talets midt af slägten Taubenfelt, reducerades, innehades derpå af en mängd personer inom kort tid, tillhörde 1720 Gagge, 1722 Strömfelt, från 1724 Douglas, Psilander, från 1745 Nolcken, Sandelhjelm o. 1754, Fredenstjerna, Örnsköld från 1768, Wadenstjerna 1772, frih. Mannerheim o. 1825, och 1849 i förening med Silfverstolpe. — Ticksta, n. v., 3 m. frälse säteri, tillhörde på 1600-talet Taubenfelt, 1685 och 1720 Horn, från 1727 gr. Douglas och öfriga egare af Näs; andra underl. 2 ½ m. — Hersby, 2 m. frälse, tillhörde på 1600-talet slägten Taubenfelt, 1686 Ruuth, o. 1700 Sölfverberg, 1772 Meurling, 1849 dels egarne af Beateberg och Näs, dels bönder.

62. *Rimbo socken,* mellan Rö i sydost, Skederid och Lohärad i öster, Edsbro i nordost, Fasterna i nordvest och vester, Närtuna i sydvest, upptager 0,628 qv. mil land, 0,071 vatten. Södra delen, vid Sparren och de mindre Malsjön och Trehörningen, är mestadels bergländig skogsmark, likaledes den norra gränstrakten. Mellersta delen är en mera småkullig och jemn bygd kring ett flergrenigt vattendrag, kommande dels från Met- och Tomtasjöarne eller Testen i vester, dels från den större Skeviken och Synningen i nordvest, och fortgående från Kundbysjön, der grenarne förenas, åt öster till Skederid. Rådande jordmån är dels stenbunden lerjord, dels sandmylla och skogsjord. Näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk, m. m. Hemmantalet är 37 ¾ förm., hvaraf 6 skatte, 1 krono, 30 ¾ frälse, till stor del under säterier; fastighetsvärdet för år 1848 var 243,035 R:dr. Folkmängden år 1815 var 914, år 1840: 1,113, på 203 hushåll, år 1848: 1,162. — Roslagsvägen från Upsala går här i östlig rigtning mellan Fasterna och Skederid, genom Rimbokrogs gästgifvaregård, norr om Testen, 6 mil från Stockholm, möter der Stockholmsvägen från Rö, och utgrenar sig något längre i öster, vid kyrkan, åt norr, dels till Fasterna, dels till Edsbro.

Ringbohæredh förekommer 1270, och 1314 *cum annexa* såsom hörande till *Sæhundæri* af *Attundia.* Det utgör nu

med Rö ett konsistorielt pastorat af 2:a klassen. En kyrkoherde nämnes vid först anförda tid, kaplaner från 1589. Kyrkan, fordom helgad åt S:t Andreas, är gammal, bygd af gråsten, har ett i innevarande sekel bygdt grafchor för grefl. slägten Horn, och under altaret en äldre graf för samma familj; af densamma är sockenskolan grundad 1748. Runstenar i kyrkan och flerstädes, bautastenar och högar vid gårdar i mellersta bygden, äfvensom fordna offerkällor, allt vittnar om gammal odling.

Gårdar: Ekebyholm, n. v. vid Synningens norra hörn, sammansatt af Ekeby 1 mantal och Holm ½ m. frälse säteri, är ett gammalt herresäte, tillhörde på 1500-talet, och till midten af följande seklet, slägten Oxenstjerna till Mörby i Fasterna, derpå R. R. frih. B. Horn och dess arfvingar till 1716, då det köptes af öfverste Odelström; det såldes åter af denne till R. R. gr. Arvid Horn 1724, innehades sedermera af åtskilliga grenar af grefl. Hornska slägten, ännu o. 1825, men eges nu af frih. Oxenstjerna till Harg. Åbyggnaden är af sten, trädgården betydlig; underl. 17 ⅝ m. samt qvarnar och sågar. — Adamsberg, s. nära Testens södra strand, 1 m. frälse säteri, 1 ½ frälse, egentligen Fram Skälby, förekommer under detta namn 1468, egdes i början af 1600-talet af R. R. Nils Stjernsköld, köptes 1626 af frih. B. Oxenstjerna till Ekebyholm, följde denna gårds öden till nyaste tider, fick sannolikt sitt nya namn af R. R. gr. Adam Horn († 1778), och har stannat inom slägten; underl. ⅜ m. — Prestgården, nära kyrkan, 1 m. krono.

63. *Fasterna socken* begränsas i sydost af Rimbo, i nordost och nordvest af Edsbro och Knutby, mellan hvilka den inskjuter i Närdinghundra härad, vidare af Almunge äfven i nordvest, och Gottröra i sydvest; samt upptager 0,848 qv. mil land, 0,126 vatten, hvaraf tillsammans 0,121 qv. mil, Fasta Wisnare kallad, inom besagda härad. En ringa del sluttar åt vester, dit Lång- och Ubby-sjöarnes vatten går till Gottröra; största vattendraget, Körnan, den östligare och större Gafvellångsjön i norr, och den ännu större Skeviken i söder, hafva hufvudsakligen sydlig rigtning, tills den sistnämda ut-

faller åt öster till Rimbo. Genom dessa tre sjöar har gått en gräns mellan två socknar, Fasta i öster och Estarne i vester, hvilka vid innevarande sekels början sammanslogos under namnet Fasterna. Blott kring Skeviken är å ömse sidor en dels jemn, dels småkullig bygd af större vidd, med lera eller svartmylla till rådande jordmån. I öfriga trakter upptager skogsmarken mesta utrymmet, innehåller betydliga kärr, såsom Helfveteskärret å norra gränsen, och omvexlar endast med smärre odlade bygder; rådande jordmån är der sand och mojord. Näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk, bergsbruk, samt något fiske. Hemmantalet är 49 $^{19}/_{24}$ förm., hvaraf 2 skatte, 4 $^{1}/_{4}$ krono och 43 $^{13}/_{24}$ frälse, utom Rånäs jernverk, hvarunder en stor del af hemmanen lyda. Tre mantal höra till Närdinghundra härad. Fastighetsvärdet för år 1848 var 394,775 R:dr. Folkmängden år 1815 var 1,260, år 1840: 1,547, på 249 hushåll, år 1848: 1,555. — Landsvägen från Upsala berör södra hörnet mellan Gottröra och Rimbo; tvenne från dessa socknar utgående vägar leda härigenom åt Almunge och Knutby, på hvar sin sida om Skeviken, och mellan dem går i vester och norr om denna sjö en tvärväg, nära förbi kyrkan, som ligger o. 6 mil från Stockholm.

Estarna nämnes 1303, *Fastakirkiu* 1317, men ingendera 1314, åtminstone ej uttryckligen, om icke namnet *Sæbohæred* skulle vara att föra dit. Kyrkoherdar förekomma från 1556, kaplaner från 1641. Socknarnes sammanslagning skedde enligt Kgl. resolution af 1797. Intill dess hade hvardera socknen sin kyrka, på hvar sin sida om Skeviken; den nya gemensamma är bygd, der förut Estarnes särskildta kyrka var belägen, under åren 1799—1801, på bekostnad af egaren till Rånäs. Den är af tegel, i korsform, med högt torn. Under choret är en graf för grefl. Oxenstjernska slägten, på kyrkogården en minnesvård af marmor öfver Bergsrådet Lefebure. — Af fornlemningar omtalas grafhögar vid Rånäs, Mör-

by, och Ösby derinvid. Ända dit upp skall i fordna dagar hafva funnits farled från Norrteljeviken.

Gårdar: Mörby, nära kyrkan vid Skevikens vestra ända, 2¼ mantal frälse säteri, med åldrigt slott af sten, är ett gammalt gods, har tillhört slägterna Roos och Slawake i 14:de och 15:de seklerna, derpå Oxenstjerna, nemligen R. R. Bengt Christerson (✝ 149..), och hans ättlingar, friherrar från 1561, grefvar från 1651, tills R. R. gr. Gust. Gabrielsson Oxenstjerna 1674 sålde det till Hofm. Lützow; från dennes enka kom det 1704 till slägterna Stenbock och Falckenberg, från 1764 till Direktören Lefebure, och hans son Bergsrådet Lefebure Liljenberg, egare af Rånäs bruk, hvarunder det sedermera hört. Slottet, anlagdt 1569, stannade i Oxenstjernska slägtens händer till 1728, dock ej utan anspråk å kronans sida vid K. Carl XI:s reduktion, egdes sednare af R. R. gr. Arvid Horn, af Lagman gr. Stenbock och öfriga egare af Mörby gård; det var redan år 1740 förfallet; kring slutet af 1600-talet fanns här djurgård, och orangeri, uppbygdt efter prof. O. Rudbeck d. ä:s ritning; äfven bibliothek har här funnits. År 1613 lades hela Estarne socken under Mörby, genom förläning; år 1671 lydde derunder 59½ mantal i kringliggande socknar. — Uggelnäset n. o. vid Skeviken, 2 m. frälse, var till 1738 säteri, och tillhörde 1685 fru B. Bonde, derpå R. R. gr. Arv. Horn, lydde sedermera under Rånäs. — Gillberga, n., 1 m. frälse säteri, nämnes 1383, egdes o. 1610 af slägten Stenbock, kom genom köp 1622 under Mörby, skiljdes åter derifrån, egdes af Wattrang, från 1681 af Olivecrantz, från 1715 af R. R. gr. M. Stenbock, från 1731 af R. R. gr. Horn, derpå åter af grefl. slägten Stenbock, från 1764 af Lefebure, och öfriga egare till — Rånäs, n. o. vid vattendraget mellan Gafvellångsjön och Skeviken; 2 m. frälse säteri, med Mewi 5 m. fr. sät., Söderby 2½ m., i allt 10¼ m.; stångjernsbruk med 2 härdar, 1500 Sk℔. priv. smide af eget tackjern från Wellnora masugn i Knutby, och med utskeppning på Stockholm öfver Norrtelje; qvarnar, såg, tegelbruk. Gården nämnes i 14:de och 15:de seklerna såsom kyrklig egendom, sedermera såsom kronans, innehades från 1559 till 1671 af slägten Oxenstjerna till Mörby, derpå af Löwenstein, Lützow, som förvärfvade säterifriheten, Stenbock från 1704, gr. Löwenhjelm från 1768, Lefebure Liljenberg från 1772, hvilken 1774 anlade bruket, medelst öfverflyttning af en del smide från Gimo, samt dess måg Reuterskjöld, genom köp från enkan år 1806. Nuvarande egare är Kammarh. frih. A. Reuterskjöld, som dertill eger, utom ofvanstående, 27²⁄₉ m. inom socknen, 20⁷⁄₉ m. dessutom. Bruket har 12,000

tunnland skog; verken drifvas af en kanal, 3786 alnar lång från Gafvel Långsjön till Skeviken; vid gården finnes stor åbyggnad, trädgård, park m. m. Bruket jemte Wellnora masugn är taxeradt till 280,000 R:dr, jordegendomen inom socknen till 98,515, och utom densamma till 56,025 R:dr [8]. — Prestegården, vid Skevikens östra strand, 1¼ m. krono; kaplanen besitter 1 m. i Granby. — Under Länna i Almunge lyda 1½ m.

XII. **Lyhundra Härad** ligger mellan Sjuhundra och Närdinghundra i sydvest och nordvest, Frösåkers härad samt Wäddö, Bro och Frötuna skeppslager i norr, öster och sydost, kring delar eller utgreningar af Roslagens mellersta och sydöstra landthöjder, och kring åtskilliga från dem utgående vattendrag, som i sydostlig, östlig eller nordostlig rigtning utgjuta sig i hafvet. Det består hufvudsakligen af kuperade, än mera eller mindre bergländiga, än jemnare trakter, åt nordvest mestadels skogsmark; och omfattar 5 socknar, alla hörande till Sjuhundra m. m. fögderi och till Lyhundra prosteri, utom Husby, som hör till Sjuhundra prosteri. En del

---

[8] I enlighet med från stället erhållna uppgifter öfver godsets beståndsdelar, som äro:

I Fasterna socken.		
Rånäs jernbruk, 1500 Sk℔ smide, med Wellnora masugn, taxeradt till		280,000 R:dr.
Rånäs säteri, med i sambruk varande Medewi och Söderby, samt fyra rå och rörs torp, tillsammans	10¼ mtl.	33,650 »
Mörby säteri, under eget bruk	2¼ »	
Underl. mtl., hvaribland Gillberga 1 mtl., och 17 torp	30²⁄₉ »	61,690 »
Frälseräntor af 1⅝ mtl.		3,175 »
Knutby socken.		
Wellnora qvarn, med 2 par stenar.		43,275 »
Tarfs Rusthåll, under eget bruk . . .	1⅜ »	
Gafvels Säteri D:o . . .	2 »	
Underl. mtl.	14⁷⁄₉ »	
Frälseräntor af ½ mtl. samt utjordar		4,900 »
Almunge socken.		
Mantal	1¾ »	5,000 »
Gottröra socken.		
Mantal	⅞ »	2,850 »

af sist nämda socken ligger ock inom Sjuhundra härad, likasom en mindre del af Estuna inom Frötuna skeppslag, och delar af Söderbykarl inom Wäddö och Bro, hvaremot en mindre del af Bro ligger härinom.

64. *Husby Lyhundra socken,* mellan Skederid i vester, Länna i söder, Frötuna i öster, Malsta i nordost, Lohärad i norr, omfattar 0,391 qv. mil land och 0,011 vatten, hvaraf ungefär en fjerdedel i vester inom Sjuhundra härad. Södra och norra gränstrakterna upptagas af skogsmark, den förra äfven af kärr, såsom Trulsmåssarne, med aflopp till Frötuna kyrksjö; midten är jemnare och bättre bebygd, å ömse sidor om Norrtelje-ån, som af tvenne grenars förening bildas vid vestra gränsen, och går öster ut, slutligen genom sjön Lomaren, utgörande afloppet för nästan alla Sjuhundra härads vattendrag. Denna mellersta del af socknen har dels lerhaltig åkerjord, dels sidländta ängar, det öfriga mest skogs- och mojord. Åker- och ängsbruk äro hufvudnäringar. Hemmantalet är 41⅜ förm., hvaraf 36⅞ skatte, 2⅞ krono, 1⅞ frälse; tillsammans 9⅛ mantal ligga jemte kyrkan inom Sjuhundra härad, 2 inom Frötuna skeppslag. Fastighetsvärdet för år 1848 var 196,500 R:dr. Folkmängden år 1815 var 675, år 1840: 775, på 152 hushåll, år 1848: 829. — Den mellersta Roslagsvägen från Stockholm och Upsala kommer här in från Skederid, i tvenne grenar, och går dels åt öster till Frötuna, på södra sidan om Lomaren, upptagande en mindre väg från Länna, dels åt norr till Lohärad, med utgrening till Malsta. En väg förenar båda, gående förbi kyrkan, som ligger o. 6½ mil från hufvudstaden.

Husaby cum annexa förekommer 1314 såsom hörande till *Lyhundære* af *Attundia.* Troligen är det ock hvad på ett annat ställe kallas *Husaby Seundhered.* Annexet var kanske Skederid, med hvilken socken Husby nu utgör ett konsistorielt pastorat af 2:a klassen. Af kyrkoherdar förekommer en från

1438, kaplaner nämnas från 1593. Kyrkan är gammal, af gråsten, med sednare påbygdt torn. Af fornlemningar omtalas högar och runstenar flerstädes i den mellersta dalgången.

Gårdar: Wester Sundsta, ö. vid Lomarens norra strand, 2 mantal skatte säteri, har på 1600-talet tillhört slägten Bure, och genom gifte Wernsköld, derpå Taube äfven genom gifte, Ekenstjerna genom byte från 1747, vidare Küsel, Aspman från 1774, egdes 1825 af Humble, 1834 af Trafvenfeldt, 1849 med underlydande 2¼ m., af tvenne bönder, till hälften hvardera. — Prestgården, vid kyrkan, 1¼ m. krono af Husby och Wallby; kaplanen besitter ⅝ m. i Wester Libby, s. o.

65. *Malsta socken,* mellan Husby i sydvest, sjön Lomaren i söder, Estuna i nordost, Lohärad i nordvest, upptager 0,127 qv. mil land, 0,012 vatten, den minsta areal någon socken har i detta län. Till Lomaren utfaller genom östra trakten ett vattendrag från Estuna, med tvenne tillopp inifrån landet, från Släningen och Malstasjön. Kring dessa vatten finnas dels åkerslätter med lera eller svartmylla, dels sidländta ängar; sjelfva Lomarens strand är något bergkullig, äfvensom nordvestra gränstrakten. Hufvudnäringar äro åker- och ängsbruk. Hemmantalet är 19⅞ förm., hvaraf 10¾ skatte, 2 krono, 7⅛ frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 42,025 R:dr. Folkmängden år 1815 var 270, år 1840: 334 på 70 hushåll, år 1848: 338. — Flera vägar från omgifvande socknar mötas vid kyrkan, belägen vid Malstasjön, inemot 7 mil från Stockholm, ½ från Norrtelje.

Malstada förekommer 1317, men ej, åtminstone icke uttryckligen, i 1314 års förteckning. Det är nu annex till Lohärad. Kyrkan är af okänd ålder, men har altartafla och åtskilligt annat af gammalt ursprung, deribland en runsten; andra sådana finnas vid gårdar inom den jemnare bygden, äfvensom grafhögar vid kyrkobyn, Degerö o. s. v. — Sockenskolan är grundad 1746 genom donation från Degerö.

Gårdar: Degerö, s. vid Lomaren, 1 mantal skatte säteri, 2 augments, 2 frälse säteri; en del förekommer 1673 såsom öfvergående från slägten Baner till fru gr. v. Dohna född Oxenstjerna på Mellingeholm i Frötuna; säteriet, grundadt af Hjulhammar, tillhörde 1685 Weltz; skattehemmanen reducerades dels från Stjernsköld, dels från Ortala grefskap; år 1700 tillhörde Degerö Stjernkrona, derpå Rosensköld, från 1702 Ekebom (adlad Ekenstjerna), från 1731 Landsh. J. v. Brehmer, från 1751 Arfvidson, Adlerberg, från 1761 Gripenstjerna, från 1763 Leuhusen, och egdes 1825 samt 1849 af Engelcrantz, med underl. 1½ m. frälse. År 1804 fanns här en boksamling; en guldkedja som tillhört Abbedissan i S:t Clara kloster i Stockholm Anna Reinholdsdotter (Leuhusen), hvilken 1522 vid stadens belägring betedde sig förrädiskt mot Svenskarne; samt en kopia af ett porträtt af K. Magni Ladulås dotter Elna, vigd till nunna i nämda kloster 1288. — *Malstadha* gård nämnes 1298.

66. *Lohårads socken*, mellan Rimbo och Skederid i sydvest, Husby i söder, Malsta i sydost, Estuna i nordost, Edsbro i norr och vester, upptager 0,507 qv. mil land, 0,049 vatten. Den består till största delen af bergländig skogsmark särdeles åt norr vid den temligen stora sjön Erken, hvars östra del hör hit, och åt vester omkring Simmkärr och en mängd andra träsk och småsjöar, från hvilka ett litet vattendrag går till Estuna. Vid nedra delen af detta vattendrag, och i allmänhet åt sydost är jemnare land, och mera bebygdt. Rådande jordmån är dels svartmylla, dels sand och mojord; hufvudnäringar äro åker-, ängs- och skogsbruk. Hemmantalet är 36⅝ förm., hvaraf 25¼ skatte, 2 krono, 9⅜ frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 143,075 R:dr. Folkmängden år 1815 var 698, år 1840: 738 på 148 hushåll, år 1848: 748. — Den mellersta Roslagsvägen från Stockholm går åt nordost mellan Husby och Estuna, genom Kragsta gästgifvaregård, 7 mil från hufvudstaden, och förbi kyrkan, ¼ mil nordligare, 1¼ mil från Norrtelje; här möter en mindre väg från Malsta. En annan väg från Stockholm skär nordvestra hörnet mellan delar af Edsbro, och utgrenar sig till socknens enda säteri Christineholm vid Erken.

Lohæredh förekommer 1314 såsom hörande till *Lyhundære,* och torde, att döma af namnet, vara dess äldsta socken. Det utgör nu med Malsta ett konsistorielt pastorat af 2:a klassen. En kyrkoherde nämnes 1438, kaplaner från 1593. Kyrkan är af okänd ålder. Sockenskolan är till en del grundad på donation från Christineholm. — I kyrkan finnes en runsten, andra vid gårdar i närheten, inom sydöstra bygden, äfvensom bautastenar och högar.

Gårdar: Prestegården, 1 ½ mantal krono; kaplanen besitter ½ m. i Nyby. — Christineholm, egentligen Östersätra, n. v., 1 m. skatte rusthåll, ½ m. augment, 2 ½ m. frälse säteri, hvaraf under eget bruk 3 ½ m., samt husbehofsqvarn och såg; tillhörde 1623 frih. Svante Stenbock, som bytte det bort till J. Bure; kom genom giften till Amir. frih. Clerck, och frih. Appelbom 1711; såldes af den sednares enka 1732 till Landsh. frih. Taube, och af honom till Landsh. frih. E. Oxenstjerna till Harg, med hvilken egendom det sedermera varit förenadt; innehades 1849 af fru frih. Oxenstjerna.

67. *Estuna socken* mellan Lohärad och Malsta i sydvest, Frötuna i söder, Bro i öster, Söderbykarl i nordost, Edsbro i norr, upptager 0,608 qv. mil land, 0,173 vatten, hvaraf tillsammans 0,053 qv. mil hör till Frötuna skeppslag. I norr ligger härinom den större delen af sjön Erken, mellan bergländig utmark å ena sidan, och å den andra södra sidan ett kuperadt land, omvexlande med kullar, dalar, slätter och ängar; af denna sednare natur är ock nejden omkring sjöns utlopps-å, hvaraf större nedersta delen hör hit, med Håfbo-, Notsta- och Puttsjöarne, Gillfjärden, och Koviken af Norrteljefjärden, alla vid östra gränsen, fordom utgörande en farled uppåt landet, dock redan 1380 igengrundad; äfven finnes god bygd omkring Gräfstasjön, som utfaller till Gillfjärden, och Eksjön, hvars vatten går till Malsta. Det sydligare Barsjö-träsket vid Södra Nånö är i sednare tider aftappadt. Socknen är i allmänhet bland de af naturen bättre lottade i Roslagen; rådande jordmån är stenbunden lermylla, här och der sand;

näringar äro åker- och ängsbruk, något skogsbruk och fiske. Hemmantalet är 79⅜ förm., hvaraf 48⅛ skatte, 13⅛ krono, 18⅛ frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 333,050 R:dr. Folkmängden år 1815 var 1,085, år 1840: 1,264 på 206 hushåll, år 1848: 1,315. — Tvenne vägar från Stockholm, öfver Lohärad i sydvest, och öfver Norrtelje, mötas nära kyrkan, som ligger ¾ mil från sistnämda stad, o. 7½ från hufvudstaden; i söder tillstöta till den sednare vägen tvenne, från Malsta i sydvest, och Bro i öster; åt norr fortgår landsväg till Söderbykarls socken, genom Svanberga gästgifvaregård, 7¾ mil från Stockholm, med utgreningar till samma socken och till Bro; till sistnämda socken går ock en väg från Norrtelje genom sydöstligaste bygden.

Æsatuna förekommer 1289, och 1314 såsom hörande till *Lyhundære*. Det utgör nu ett konsistorielt pastorat af 2:a klassen. En kyrkoherde är känd från förstnämda tid, kaplaner från 1600-talet. Kyrkan är af hög ålder, invigd sannolikt 1298 åt S:t Lars, Olof och Erik, reparerad 1733. Altaret har bilder af alabaster, ett Italienskt konstverk, skänkt 1783 af sederm. general Borgenstjerna. På kyrkogården är en graf, tillhörig Malma gård. Sockenskolan är grundad på donation af år 1800 från Uddboö. — Att socknens kultur är gammal, utvisa högar, bautastenar, och runstenar, befintliga åt flera håll, dels söder ut, dels och mest inemot Erkens strand.

Gårdar: Uddeboö, s. v. vid Gillfjärden, 2¾ mantal skatte, ¼ frälse säteri, (hvaraf Uddeby 2 m., Engeby i Bro 1 m.) samt qvarn och såg; har vid slutet af 1500-talet tillhört R. R. Ulf Bååt, derpå genom giften slägterna Cruus, Soop, Kafle 1685, tillföll 1706 genom köp Gripenborg, 1759 Rudbeck, 1762 v. Post, 1763 Ulfhjelm, 1776 Westman, 1791 Leubusen, 1794 frih. Wrede; egdes 1849 af fru Westbaum, med underlydande 1⅜ mantal. — Prestegården, 2¼ m. krono. Kaplanen besitter ½ m. krono i Humelbro o. n. o.; kyrkoherden i Norrtelje har Gufsta, 1 m. kr., s. s. o.; kaplanen derstädes har ¾ m. i Håfgård, s. s. o. — Enby, n. o., 1 m. krono, kronofogde-boställe. — Hvitsjö, v., 4 m. krono säteri, militie-boställe; har före

Carl XI:s reduktion en tid tillhört slägten Gyllengrip. — Brotorp, $^1/_2$ m. krono, kronan tillbytt 1684 från Wernstedt, sedan dess militie-boställe. — Wämlinge, v., 2 m. skatte, 1 skatte säteri, har på 1300-talet tillhört S:t Clara kloster i Stockholm, från 1321 Erkebiskopen i Upsala, på 1600-talet Ortala grefskap; har i sednaste tider haft många egare, Baas 1772, Meunier, Ruckman 1804, Hjort af Ornäs o. 1820, Appelberg 1849. — Stjernholm, v. vid Erken, $2^1/_8$ m. skatte (Nedertarf), 1 m. frälse, bebygdes på 1700-talet af en Stjernkrona, hvars slägt egde det 1772, innehades 1804 af Forssén, 1825 af Ström, 1849 af Medin och Edbom, till hälften hvardera. — Norr Malma, n. v. vid Erken, $1^1/_2$ m. skatte, $1^1/_8$ krono rusthåll, har åtminstone från 1770-talet tillhört slägten v. Post, ännu 1849. Både Tarf och Norr Malma innehades före reduktionen af Stjernhök.

68. *Söderbykarls socken,* mellan Estuna i sydvest, Bro i sydost och söder, Wäddö i norr och nordost, Edebo, Ununge och Edsbro i nordvest, upptager 0,580 qv. mil land, 0,082 vatten; häraf höra till Wäddö skeppslag tillsammans 0,073 qv. mil, dels längst i nordost, dels åt öster, en smal landsträcka ända ut till hafvet, mellan Bro och Wäddö socknar. Sydvestra delen, till år 1796 en socken för sig under namnet Karlskyrka, är för det mesta jemn eller kullig och väl bebygd ort vid Erken och dess utlopp åt sydost till Brosjön, men mera bergländig kring de i Erken utfallande Våg- och Hufsjöarne; den norra och större delen, till nämda år Söderby socken, är ock temligen jemn och bebygd i midten kring sjöarne Norra och Södra Torkan, hvilkas vatten går söderut till Brosjön, och vid Strödjan och Ekebysjöarne, som hafva östligt utlopp till Wäddö; men vida ansenligare marker å ömse sidor äro bergländiga, inemot den långa sjön Närdingen på vestra gränsen, vid den lilla Ältsjön i norr, med utlopp till Wäddö, och vid Rådasjön i öster, samt mot Bagghusfjärden af hafvet. Jordmånen är af olika slag, lera eller svartmylla i de bättre bygderna, annars sand och mojord. Näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk, m. m. Hemmantalet är $61^1/_4$ förm., hvaraf $38^3/_4$ skatte, $3^5/_8$ krono, $18^7/_8$ frälse; $9^1/_2$ mantal lig-

ga inom Wäddö skeppslag, 1 inom Bro. Fastighetsvärdet för år 1848 var 271,450 R:dr. Folknummern år 1815 var 1,387, år 1840: 1,668, på 315 hushåll, år 1848: 1,673. — Roslagsvägen från Stockholm går åt norr från Estuna, mottager bivägar från samma socken och Bro, går förbi kyrkan, belägen vid Norra Torkan, 8½ mil från hufvudstaden, 1½ från Norr Telje, samt genom Stabby gästgifvaregård, ¾ mil nordligare, till Wäddö åt nordost; en gren utgår åt vester till Edbo. Genom östligaste delen går en väg mellan Bro och Wäddö.

Sudherby förekommer 1292, *Karlungskirkiu* 1287 och 1292, *Sudherby cum annexa* 1314, såsom hörande till *Lyhundære*. Båda synas alltjemnt ha hört tillsammans, och utgöra nu en socken under det af bådas namn bildade gemensamma; pastoratet är konsistorielt af 2:a klassen; kyrkoherdar förekomma från slutet af 1300-talet, kaplaner från 1639. Karlskyrka tros ha haft sitt namn efter en Karl Folkunge till Karlösa gård, kanske Karl Ulfson, som stupade i strid mot Litthauerne 1264; denna kyrka, belägen vid Erkens utlopps-å, är nu ödelagd. Söderby kyrka, nu gemensamt använd, är af okänd ålder, reparerades 1789, och hade ännu 1829 måladt hvalf. — Socknen har tvenne skolor, hvaraf en för de nordligare orterna, grundad af Arfvedsson till Ortala i Wäddö socken. — Af fornminnen omtalas högar flerstädes i södra bygden, och äfven i den norra, såsom vid Strödjan, ett kummel vid Igelsta i norr, Karlskällan vid Karlskyrka o. s. v.; deremot voro de runstenar, som funnits vid Igelsta och vid Söderby kyrka, redan för flera decennier sedan förstörda. — I Prestgården hade Erkeb. Johannes Magnus, före sin afresa ur riket, ett möte med stiftets presterskap, och upptog sammanskott.

Gårdar: Norrsund, s. nära Brosjön, 1½ m. skatte, 2 frälse, tillhörde 1772 Westman, var 1849 styckadt; frälsehemmanen synas 1685 ha tillhört slägten Kafle. — Stensta, s. nära Brosjön, 4 mantal frälse säteri, har under medeltiden tillhört en adlig slägt, vanligen kallad »Sten-

stada» eller »Lisa»-slägten, i sednare hälften af 1600-talet Landh. frih. Thure Oxenstjerna och dess arfvingar, från början af 1700-talet genom gifte grefvar Torstenson och Bjelke; tillföll genom köp 1761 Nordenstolpe, 1774 frih. Lybecker, tillhörde o. 1804 jemte åtskilligt underlydande en Norlin, 1825 Öhrströmer, 1849 Setterström och Söderström, till hälften hvardera. — Karlösa, s. i samma nejd, äfven gammalt adligt gods, nu 1 5/8 m. skatte säteri, tillhörde slägten Månesköld 1544 och 1623, en fru Ulfsparre 1667, sednare dels Wernsköld till 1685, och derpå kronan genom byte, dels en fru Månesköld, Westman 1772, Carlström 1804, Lejonmark 1825, egdes 1849 af Mattsson och Magnusson. — Galltorp, s., mellan Torkan och Brosjön, 3 m. af Aspsund, tillhörde 1804 Nordwall, är nu styckadt. — Norr Järsjö, s. v. vid Erken, 1 1/2 m. skatte, 1 1/2 frälse, var 1685 dels tillhörigt Gyllengrip, dels fru B. Bjelke, dels reduceradt från Ortala grefskap, jemte en del af Aspsund, tillhörde 1772 Sten, 1804 Strömbäck, 1825 och 1849 v. Post. — Prestgården, vid kyrkan, 2 m. krono; Kaplanen besitter 1/2 m. krono i Söder Marjum. — Broby, n. vid Strödjans utlopp, 1 m. skatte, 1 skatte säteri, 1 frälse säteri, reducerades från Starenflycht, jemte en del af Aspsund, bebygdes 1702 af presid. frih. Stjernkrona, tillföll 1723 genom gifte gr. Gyllenborg, efter 1759 Grill, 1792 Carleson, 1797 Edman, hvilken slägt hade det ännu 1825, egdes 1847, jemte 5 m. underlydande, af Arfvedsson på Ortala bruk, 1849 af Svenonius. På gårdens egor, vid Ältan, har varit jernverk, privilegieradt 1641, nedlagdt 1677. — Under Wernberg i Bro lyder 1 m. Alby, med hälften i dess qvarn; under Schebo bruk 5/8 m. med såg.

XIII. **Bro och Wätö Skeppslag** ligger mellan Norrteljeviken i söder, Frötuna skeppslag och Lyhundra härad i vester, Wäddö och Häfverö skeppslag i norr, samt hafvet i öster; består dels af öar, dels af fast land, båda delarne genomskurna af vattendrag, och med skärgårdslik natur, samt omfattar 2 socknar af Sjuhundra m. m. fögderi, och af Lyhundra prosteri; enskildta delar af båda socknarne höra till nästliggande härader och skeppslager, hvaremot några af Rådmansö sockens skär räknas hit, äfvensom en gård i Söderby.

69. *Bro socken* mellan Norrteljefjärden i söder, Frötuna, Estuna och Söderbykarls socknar i vester, den sistnämda

äfven i nordvest och norr, Wäddö i nordost bortom Norrboviken af hafvet, samt Wätö i sydost, upptager 1,175 qv. mil land, 0,086 vatten, hvaraf tillsammans 0,035 qv. mil ligga inom Lyhundra härad. Vestra gränsen utgöres hufvudsakligen af Brosjön och dess utlopp genom Håfbo-, Notsta- och Puttsjöarne, samt Gillfjärden, till Koviken af Norrteljefjärden. Inemot och vid detta vattendrag, och vid dess östliga tillflöden, är den jemnaste och bäst bebygda delen af socknen, omvexlande med slätter, ängar och kullar. Längre inåt landet är mera bergkullig skogsmark, hvarifrån Utålsjön och Långtögen, en smal och milslång fjärd, utgår åt nordost till Norrbofjärden, likasom de nordligare Bottnafjärden och Osmarn, hvilken sistnämda förstärkes från Rådasjöarne o. a. i norr. Rådande jordmån är i vestra sluttningen mera eller mindre god lera, i den östra mera sandmylla och grusblandad jord. Näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk, fiske och sjöfart. Hemmantalet är 102 7/8 förm., hvaraf 43 3/8 skatte, 7 5/8 krono, 51 7/8 frälse; tillsammans 4 3/8 mantal ligga inom Lyhundra härad; fastighetsvärdet för år 1848 var 466,750 R:dr. Folkmängden år 1815 var 1,629, år 1840: 1,840, på 313 hushåll, år 1848: 1,976. — En väg från Stockholm, öfver Norrtelje samt Frötuna och Estuna socknar, går här åt norr till Söderbykarl och Wäddö genom Röksta gästgifvaregård, 1 mil från Norrtelje, och förbi kyrkan, belägen 1/4 mil nordligare vid vestra gränsen; åt vester utgå vägar till Estuna och Söderbykarl, åt öster till Wätö och inåt socknen.

Bro i *Lyhundæri* nämnes 1314, en och annan kyrkoherde från samma tid, kaplaner från 1593. Socknen utgör ett konsistorielt pastorat af 2:a klassen. Kyrkan är af okänd ålder, men har åtskilliga grafstenar och annat från medeltiden, och från nyare tider, tre grafchor, för slägterna Oxenstjerna och Fleming, för slägten Mörner, och för Södersunds gård. — Af fornlemningar förekomma högar och runstenar i vestra bygden, högar äfven vid Utål längre i öster.

Gårdar: Upplunda, s. nära Norrteljefjärden, 2 mantal frälse med Lunda samt qvarn, tillhörde 1685 gr. J. G. Stenbock, 1804 Gyllenram, 1849, jemte $^1/_4$ m., Andersson. — Wisbol, s., $^3/_8$ m. skatte, lydde 1685 under Lidö i Wätö. — Ilsholm, s. o. vid fjärden, 1 m. frälse, lydde 1685 under Bottna, tillhörde 1825 Böök, 1849 dess enka. — Södersund, nära kyrkan, 2 $^1/_2$ m. skatte, tillhörde 1772 och 1849 slägten Westman; underlydande äro $^{11}/_{16}$ skatte, och räntor af 1 $^3/_4$ mantal. — Prestgården, 2 $^1/_2$ m. krono; kaplanen besitter $^1/_2$ m. i Nedernäs. — Wernberg, o. s. o., 2 m. frälse säteri (Ko- eller Kuddberg), har fått sitt nuvarande namn af Landsh. Wernstedt (✝ 1655), tillhörde hans slägt till 1670, derpå en fru Blixenkrona, o. 1705 Lejonankar, 1740 gr. Gyllenborg, sednare Exc. J. G. Oxenstjerna, och tillhörde 1849 Öfverkamh. gr. Oxenstjerna, med underl. Pläng 2 m. skatte, som på 1600-talet lydt under Eke, och räntor af 4 $^7/_8$ m. — Eke, s. o., 3 m. frälse säteri, gammal gård, tillhörde år 1603—23 Månesköld, kom med hans dotter till Mörner, och tillhörde 1849 Generaladj. Mörner, jemte underl. $^1/_8$ m. — Utål, o. s. o., 3 m. skatte säteri, 1 krono med qvarn och såg, gammal gård i Sture-ättens händer, nämnes 1477, såsom skänkt af Sten Sture d. ä. till Upsala Domkyrka, 1589 såsom genom byte tillfallet Christ. Wernstedt, gift med Hertig Magni naturliga dotter Lucretia, innehades af hans slägt till reduktionen, och genom utbyte äfven sedermera till 1778, kom då genom köp till Korsman, 1779 till Råfelt, egdes 1825 af v. Post, 1849 af Hörlin. — Bottna, n. o. vid Bottnafjärden, 2 m. frälse säteri med qvarn, egdes o. 1560 af adliga personer, ett sekel sednare af Landsh. frih. Th. Oxenstjerna till Stensta i Söderbykarl, derpå af hans arfvingar af grefl. slägten Bjelke, kom genom köp 1761 till Nordenstolpe, 1774 till fru Silfversparre, 1775 till Blix, 1778 till gr. Cronhjelm, egdes 1825 af Stjernheim, 1849 af Guillaume, med underl. $^7/_{16}$ m. skatte. — Tislinge by, n. o. vid Osmaren, nära 2 m., dels skatte, dels frälse, har under Sten Sture d. ä:s tid varit herresäte för en Lydke. — Noor, n. o. nära Osmarens norra strand, 3 m. frälse säteri med qvarn och såg, med Gryta 1 $^7/_8$ m. frälse, tillhörde 1612 slägten Bjelke, derpå Oxenstjerna och Horn genom giften till 1728, gr. Oxenstjerna åter till 1770, tillföll då genom köp en fru Sundel, sednare Stjernheim, som egde det o. 1804 med öfver 10 m. underl.; och innehades 1849, med räntor af 10 m., af kapt. Sköldebrand. — Jernmalmsanledningar, nu öfvergifna, finnas vid Ilsholm, blymalms vid Gryta.

70. *Wätö socken,* mellan Norrtelje-fjärden i söder, Bro socken i nordvest, Wäddö i nordost, hafvet med dess fjärdar och vikar i öster, upptager 1,011 qv. mil land, 0,09 vatten, hvaraf tillsammans 0,01 hör till Wäddö skeppslag. En del af socknen ligger på fast land, i sammanhang med Bro, dernäst följer Wätön bortom Wätösundet, som med mera än 1 mils längd sträcker sig i nordostlig rigtning från Norrtelje-fjärden till Björkfjärden; vidare bortom denna i nordost den större delen af Björkön, nästan söndersplittrad, likasom Wätön, af inskjutande vikar; slutligen Arholmen, öster om Björkön, Idö, Lidö och Gislingen sydligare i Lidöfjärden utanför Norrteljefjärdens utlopp. Alltsammans är af skärgårdsnatur, med omvexlande lågbergig skogsmark och smärre slätter. Rådande jordmån är sand och mojord. Näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk, sjöfart, fiske och skälfångst. På Björkön brytes sandsten. Hemmantalet är 58 7/24 förm., hvaraf 45 7/24 skatte, 2 krono, 11 frälse; ett halft mantal å Björkön ligger inom Wäddö skeppslag. Fastighetsvärdet för år 1848 var 198,550 R:dr. Folkmängden år 1815 var 1,268, år 1840: 1,422 på 249 hushåll, år 1848: 1,445. — Socknens enda väg af betydenhet kommer från Bro socken, går åt öster genom Nysätra gästgifvaregård, 2 mil från Norrtelje, derpå öfver Wätösundet, förbi den derinvid belägna kyrkan, 1/4 mil nordligare, samt vidare öster ut till Björkfjärden. Stora segelleden åt norr går genom socknens skärgård öster om Björkön. Å Arholmen är lotsplats; här finnes ock fyrbåk, kasar på Simpnäsklubben och Högskär.

Wätö förekommer ej 1314 såsom egen socken, kyrkoherdar nämnas först efter reformationen, kaplaner från 1652. Kyrkan, af okänd ålder, reparerad 1839, har dels haft, dels har åtskilligt qvar från medeltiden.

Gårdar: Lidö, s. o., 2 1/2 mantal frälse säteri, med Idö 1 m., Arholma 1/2 m. frälse, och Håkanskärs fiske; har tillhört, genom byte med

kronan, R. R. frih. B. Oxenstjerna, som 1634 lät uppbygga ett stenhus, hvilket förstördes af Ryssarne 1719. Genom gifte med nämde herres enka synes godset ha kommit till R. R. Joh. Oxenstjerna, och efter hans död till en landtgrefve af Hessen-Homburg; såldes af denne 1664 till R. R. gr. A. Torstenson; egdes 1685 af O. W. v. Königsmark, från 1700-talets början af slägten Rålamb, från 1764 genom köp af Wernstedt, o. 1772 af Holmers, hvilken slägt innehar det ännu. — Håknäs, s. s. o. på Wätön vid Norrteljefjärden, 1 3/4 m., har på 1600-talet varit säteri, egdes 1667 af frih. Thure Oxenstjerna, var 1685 ännu i slägtens hand, förlorade säterifriheten 1702, var 1849 deladt. — Prestgården, 1 1/2 m. krono; Kaplansbol 3/8 m. skatte, båda i Harg, ö. på Wätön.

XIV. **Wäddö och Häfverö Skeppslag** belägen mellan Bro skeppslag i söder, Lyhundra härad i sydvest, Frösåkers i vester, och i nordvest bortom Gall- och Singöfjärdarne, samt Ålands Haf i öster; har dels varit, dels ännu är skärgård, med större och mindre öar, till stor del upptagna af lågbergig skogsmark med enstaka högre toppar; och omfattar, utom delar af Söderbykarl, Wätö och Börstil, tre socknar af Sjuhundra m. m. fögderi; den sydligaste, Wäddö, hör till Lyhundra prosteri, de två öfriga till Närdinghundra.

71. *Wäddö socken*, mellan Söderbykarl i söder och sydvest, Häfverö i nordvest och vester, Singöfjärden i norr, hafvet i öster, Wätö och Bro i sydost, upptager 1,349 qv. mil land, 0,037 vatten. Sydvestra delen sammanhänger med fasta landet, men genomskäres af vattendrag i östlig rigtning, nemligen ett från Strödjan, genom Garsjön, Gåsviken och Balsaren till Bagghusfjärden, inom en temligen jemn småkullig bygd; och ett annat från Bornan till Ortalaviken; landet mellan båda är bergländigt. Östligare framgår från söder till norr den numera medelst Wäddö kanal återställda segelleden från Bagghusfjärden genom Balsaren, Stor- och Lill-fjärdarne samt den nära 2 mil långa Ortalaviken, till Singöfjärden. Der bortom ligger slutligen den långa och smala Wäddön, som i norr sam-

manhänger med den mindre Byholmen, i söder skiljes af sund från Granö och den hithörande norra delen af Björkön, med flera smärre; hvaremot dess östra kust, mot vanliga förhållandet i detta län, är utan skärgård. Alla öarne hafva lågländig berg- och skogsmark, öfver hvilken å Waddön höja sig Sag- eller Sackstensberget öster om Storfjärden, hvilken höjd tjenar till landkänning, och Kasberget vid Grisselhamn, hvarå finnes telegraph. — Landets jordmån består dels af lera, dels af svartmylla, dels och mest af sand- och mojord. Näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk, något bergsbruk, fiske, skälfångst, och sjöfart. Hemmantalet är 96⅝ förm., hvaraf 84⅝ skatte, 3½ krono, 8½ frälse; härtill kommer Ortala jernbruk och Grisselhamns post- och tullstation; fastighetsvärdet för år 1848 var 363,725 R:dr. Folkmängden år 1815 var 2,058, år 1840: 2,289 på 526 hushåll, år 1848: 2,449. — En väg från Stockholm och Norrtelje, genom Söderbykarl, kommer här in i sydvest, upptager en annan från söder, och fortgår åt norr till Häfverö utefter Ortalavikens vestra strand; en gren går öfver segelleden vid vikens södra hörn, och delar sig åt sydost till Björkön, och åt norr, förbi kyrkan, belägen vid östra stranden af Ortalaviken, 3 mil från Norrtelje, o. 10 från Stockholm, och till Grisselhamn ännu 2 mil längre bort, hvarifrån öfverfarten sker till Åland. Ända till 1821 bestreds postföringen öfver hafvet af socknens hemman rotevis, men besörjes nu af kronan. Norra segelleden går utanför socknens östra strand.

Vedho förekommer år 1314 såsom hörande till *Lyhundære.* Det utgör nu ett konsistorielt pastorat af 2:a klassen. En kyrkoherde nämnes 1422, kaplaner från 1593. Kyrkan är ombygd 1842. Den gamla var af hög och okänd ålder, flera gånger reparerad, men hade ännu 1829 måladt hvalf och annat från medeltiden. En af klockorna är skänkt från Ortala grefskap. Ortala gård har nemligen med Wäddö, Häfverö, Bro, Wätö, Frötuna och Länna socknar, Norrtelje stad

och Lyhundra härad, utgjort ett grefskap för Lennart Torstenson från 1648, och för hans ätt till K. Carl XI:s reduktion. Ett sekel tidigare förekommer Wäddön såsom anslagen åt Jak. Bagge till dess underhåll (1536 och 1558). Till 1585 hörde socknens nuvarande andel af Björkön till Wätö, Ortala och några andra byar till Häfverö. — Af fornminnen omtalas en runsten vid Ortala.

Gårdar och verk: Ortala, v. nära den derefter uppkallade vikens vestra strand, öfver 8 mantal, mestadels af skatte natur, har varit Kungsgård, men från 1648, som nämdt är, stamgods för Lennart Torstensons grefskap, indrogs med detta, skattlades, och innehafves nu till största delen af bönder. Nära derintill, vid Bornans utlopp, var under K. Johan III:s tid ett jernverk anlagdt af Eggertz, drefs sedermera för kronans räkning, lemnades 1626 åt Lemmens, lades 1648 under grefskapet, indrogs med detta, arrenderades ut, ökades småningom, och kom i enskildtas händer från början af 1700-talet; innehades af Insenstjerna, Daner och Speckt, såldes af den sistnämde till Landsh. O. W. v. Löwen (✝ 1712), egare af Schebo bruk i Ununge, och hade derpå länge egare gemensamma med detta; brändes af Ryssarne 1719, men återuppbygdes; köptes till skatte 1760, förenades med Norrtelje gevärsfaktori, med hvilket det ock förr stått i förbindelse, och dit härvarande manufaktursmide flyttades; har nu 800 Sk𝔗 priv. stångjernssmide af köpetackjern, något spiksmide, qvarn och såg; och egdes 1849 med $^{2}/_{3}$ m. af Ortala, andra utom socknen, af Arfvedsson. I äldre tider har bruket haft masugn vid Kornäs i Häfverö, från 1684 till 1767 vid Kallboda nära Bagghusfjärden. — Boda, s., $^{1}/_{2}$ m. skatte. — Prestgården, vid kyrkan, $2^{1}/_{2}$ m. krono; Kaplansbol, $^{1}/_{2}$ m. i Elmsta. — Gamla Grisselhamn, på Weda egor, ö. vid hafvet, f. d. kontor för postfarten på Åland, härjadt af Ryssarne 1719, återställdt, men 1757 utbytt mot det nordligare belägna s. k. nya — Grisselhamn, postkontor, tull- och gränsbevaknings-station; anlagdt å Byholma egor, n. n. o.; innehåller flera lägenheter. — Vid Gåsvik, s., Massom s. v., Mälby vid kyrkan, Södra Fjäll, n., och Grisselhamn finnas anledningar till jernmalm, nu ej begagnade, äfvensom vid Prestgården till svafvelkis.

72. ***Häfverö socken***, mellan Wäddö i öster och sydost, Edbo i söder och vester, samt Gall- och Singö-fjärdarne i norr, upptager 1,280 qv. mil land, 0,05 vatten. Den sam-

manhänger med fasta landet i söder, men inneslutes på östra sidan af Ortala-viken, på den vestra af Skeboström och Edboviken, allt i rigtning från söder till norr. Inifrån landet går Stor- och Måss-sjöarnes vatten söder ut till Bornan i Wäddö: några andra småsjöar utfalla till Ortalaviken, Lilla och Stora Wikaren samt Utsundssjön till Bredsundsviken af Singöfjärden, äfvensom Blåkaren, genom ett mestadels gräfvet utlopp; Mörtsjön, Arnöfjärden och Örvikssjön gå till Edboviken. Vid alla dessa vatten är mera eller mindre jemn eller småkullig, men temligen trång bygd, för öfrigt lågländt berg- och skogsmark, betydligast i söder, och vid norra kusten. Jordmånen är till en del god lera, för öfrigt sand- och mojord. Näringar äro åkerbruk, ängs- och skogs- samt bergsbruk, fiske och sjöfart. Hemmantalet är 63¾ förm., hvaraf 60 skatte, 3 krono, ¾ frälse; hvartill kommer Herrängs och andra gruffält i norr; fastighetsvärdet för år 1848 var 226,325 R:dr. Folkmängden år 1815 var 1,426, år 1840: 1,768, på 358 hushåll, år 1848: 1,879. — En landsväg kommer från Wäddö utmed Ortalaviken, och går till Tresta gästgifvaregård, 3¾ mil från Norrtelje, hvarifrån man färdas öfver vattnet till Wäddön, rätta vägen till Grisselhamn. Åt nordvest utgår en väg till kyrkan, belägen o. 4 mil från Norrtelje, 11 från Stockholm, mötes af en annan väg från Edbo, och fortgår till Herrängs gruffält.

Hæwer förekommer 1314, såsom hörande till *Lyhundæri.* Det utgör med Singö ett konsistorielt pastorat af andra klassen. En kyrkoherde nämnes 1387, kaplaner från 1636. Kyrkan, bygd af gråsten, är af okänd ålder, men att döma af takmålningar och annat, från medeltiden; har undergått flera reparationer, hvaribland år 1704; och har en altartafla, Holländskt träsnittsarbete, troligen skänkt af Lennart Torstenson, under hvars grefskap hela socknen lydt. — Edbovikens stränder härjades af Ryssarne 1719.

Gårdar och verk: Prestgården, vid kyrkan, 2 mantal krono; Kaplansbol, 1 m. i Norrby, ö. nära Ortala-viken. — Norrby, 1 m.

skatte, tillhörde 1804 Sebenius, 1825 dess arfvingar, 1849 Nordin. — Bergby, ö. nära samma vatten, $2^1/_4$ m. skatte, tillhörde slägten Langenberg 1804 och 1849. — Buska, n. v., nära kyrkan, $^1/_2$ m. skatte, med Hofgården $^1/_2$*m. skatte. — Herrängs-, Lapp- och Långskärs jernmalmsgrufvor, kring sjön Blåkaren, och Markdals nära Wikaren, tillhöra ett bolag, som dervid använder ett betydligt antal arbetare. Vid Kornäs, mellan de fordom sammanhängande Utsundssjön och Arnöfjärden, låg till 1687 en masugn för Ortala bruk i Wäddö.

73. *Singö socken* består af Singön, Fogdön, Medholmen, och en mängd mindre öar och skär mellan Singöfjärden och hafvet, upptagande tillsammans 0,253 qv. mil land; mest låg bergländig skogsmark med steniga höjder, sandhaltig jordmån, och sandig strand, mot vanligheten i detta län. Jemte ej särdeles betydligt åker- och ängsbruk, idkas skogsbruk, fiske och sjöfart; tidtals hafva äfven åtskilliga slags malmanledningar varit begagnade. Hemmantalet är 14 förm., hvaraf $12^3/_4$ skatte, $^1/_4$ krono, 1 frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 48,825 R:dr. Folknummern år 1815 var 403, år 1840: 431, på 88 hushåll, år 1848: 459. — Blott smärre vägar finnas här. Stora segelleden åt norr går utanför östra kusten. På ett skär vid Singön är Svartklubbs fyrbåk.

Singö socken är annex till Häfverö, med egen kyrka från slutet af 1500-talet, och egen kaplan från 1735. Kyrkan, belägen i sydöstra hörnet af Singön, är af träd, ombygd 1740; den har en gammal altartafla i träsnitt, skänkt från Hargs kyrka i början af 1700-talet. — Af fornlemningar omtalas högar vid Norr Wreta. Skärgården och kusten hemsöktes af Ryssarne 1716 och 1719.

Gårdar af betydenhet saknas. Kaplanen besitter $^1/_4$ m. i Norr Wreta. — Vid Stafsö och Ella udde, n., hafva skärpningar för koppar-malm egt rum, vid Backa n. o. för silfver och jern, vid Gunnarsboda för jern; kalkstenslager finnas vid Backa och Norr Wreta.

XV. **Närdinghundra Härad** ligger mellan Långhundra och Sjuhundra i söder, Lyhundra i sydost,

Frösåkers härad i nordost, samt Olands och Rasbo af Upsala län i nordvest; det begränsas på förstnämda sida hufvudsakligen af den landtrygg, som skiljer länets nordligaste del från den mellersta, och genomstrykes af dess nordliga utgreningar, hvilka skilja från hvarandra Funboåns till Mälaren i sydost utgående vattendrag, Olands-åns till Bottniska hafvet, och Skebostroms till det Åländska; det utgöres dels af mera eller mindre breda dalgångar eller slätter kring nämda vattendrag, dels af vidsträckta bergländiga och kärriga skogsmarker, särdeles i söder och norr; samt omfattar 6 socknar, alla af Närdinghundra och Frösåkers fögderi, och alla af Närdinghundra prosteri, utom Bladåker, som hör till Olands och Frösåkers. Dessutom ligger inom häradet en del af Fasterna socken, annars hörande till Sjuhundra härad, hvaremot en del af den hit hörande Ununge socken ligger inom Frösåkers.

74. *Almunge socken,* längst i sydvest, med hufvudsaklig lutning åt Mälaren, ligger mellan Lagga, Östuna, Husby, Gottröra och Fasterna socknar i söder, Knutby i öster, Faringe i norr, samt Tuna, Stafby, Rasbo och Funbo af Upsala län i nordvest och vester. Den upptager en betydlig areal af 1,364 qv. mil land, 0,069 vatten; och innehåller temligen bergländig skogsmark på gränserna, särdeles i söder och vester, men är i midten jemnare, här och der sidländt, annars småkullig. Här går Fladens och Södersjöns vatten från öster, Norr- och Skärsjöarnes från söder, Mogasjöns m. fl. från norr, allt till den större Långsjön, hvilken sträcker sig inåt Rasbo, bildande Funbo-åns hufvudgren. Till samma vattendrag går ock Ramsen från socknens sydvestra hörn inåt Funbo. Deremot hafva Norrsjön och Testen i norr sitt utlopp åt öster genom Kärfven till Knutby, och höra till Olandsåns dalgång. Rådande jordmån är på slätten stenbunden lera, annars sand och mojord. Näringar äro åker-, ängs- och skogsbruk, samt bergsbruk med dertill hörande körslor.

Hemmantalet är 56¾ förm., hvaraf 12⁵/₁₂ skatte, 4¾ krono, 39⁷/₁₂ frälse, hvartill kommer Länna masugn; det mesta lyder under herresäten; fastighetsvärdet för år 1848 var 249,775 R:dr. Folknummern år 1815 var 1,588, år 1840: 1,813 på 353 hushåll, år 1848: 1,891. — En väg från Upsala går härigenom i östlig rigtning, mellan Funbo och Knutby, dels söder dels norr om förnämsta vattendraget, förbi kyrkan, som ligger 3¼ mil från Upsala, 6⅞ från Stockholm, och genom den ¼ mil längre i öster belägna Gränby gästgifvaregård. Vid kyrkan möter en väg från Stockholm öfver Husby, och fortgår till Faringe; en mindre väg från Rasbo möter vid Länna i vester.

Almunge, äfven *Aalmunge,* förekommer 1291, och 1314 såsom hörande till *provincia Nærdhingiahundæri* af *Tiundia* och Erkestiftet. Det utgör ett konsistorielt pastorat af 2:a klassen. En del i sydvest, Ulfs- eller Rasbo-bygden, omfattande 11¼ mantal, skall fordom ha räknats till Rasbo härad. En kyrkoherde nämnes 1431, kaplaner från 1593. Kyrkan är bygd af gråsten, af okänd ålder, sednast reparerad år 1841, rik på adliga vapen; under choret är Månesköldska slägtens graf, under kyrkan den Wallenstjernska, och andra; en minnesvård af marmor är uppsatt öfver frih. C. Wallenstjerna († 1796). Socknens skola är grundad af en fru Knigge. — Lemningar efter en borg visas på Högberget vid Ulfwäsby i sydvest; en begrafningsplats skall ha varit på Tadinge egor, och ett ställe der ännu kallas kapellåkern.

Gårdar och verk: Länna, v. nära Långsjöns norra strand, 4 mantal berustadt säteri, med Marma 3 m. frälse säteri, Löth ½ m. frälse, samt qvarn; och Masugn mellan Långsjön och Skärsjön. Gården är gammal, förekommer under medeltiden såsom besuten af adliga personer, synes hafva af Riksförest. Sten Sture d. y. blifvit indragen från en anhängare till Erkeb. Trolle, och derpå varit kungsgård; kom genom byte 1562 till ståth. And. Rålamb, hvars son Bror R. förvärfvade Marma 1628 från en Kurck, sonsonen R. R. Claes († 1698) hade här en betydande samling af böcker o. a., som sedermera kommit till Upsala aka-

demiska bibliothek. Vid början af 1700-talet gick hela godset öfver till slägten Bure, 1728 genom gifte till frih. Mörner, 1748 genom köp till Billing, slutligen till gr. Brahe, hvilken ätt från och med sednare delen af 1700-talet innehar det, och 1758 anlagt masugnen genom flyttning från Wattholma bruk i Upsala län; underl. öfver 10 m. i denna socken, andra derutom. Både Rålambska och Bure'ska slägterna hafva sökt göra gällande anspråk på patronatsrätt inom pastoratet. — Hagby, v., $3\frac{1}{4}$ m. frälse säteri med qvarn, och Almungeberg, s. o. närmare kyrkan, $2\frac{1}{2}$ m. frälse, båda bildade af sammanslagna gårdar; åtminstone det förra har tillhört Cl. Rålamb, båda sedermera Bure, ännu 1727, derpå Bonde, från 1747 genom köp frih. Mörner, från 1752 frih. Falckenberg, o. 1757 Schütz, derpå Knigge inpå 1800-talet och ännu 1825, Lorich 1849, med underl. $2\frac{2}{3}$ m. — Prestgården, n. nära kyrkan, $1\frac{3}{4}$ m. krono; innehades af Tollstadius 1699-1727. — Lilla Wäsby, n. o. vid kyrkan, 2 m. frälse säteri, synes på 1600-talet under gemensamt namn med Stora Wäsby (se nedf.) hafva tillhört slägterna Bagge, Bure och Gran; egdes från början af 18:de seklet af v. Wallden, Willsdorf, från 1740 Backmansson (adlad Nordencrantz), från 1744 De Geer, Jennings, från 1761 Liljesvärd, o. 1825 och 1849 Liljesvärd och Tärnström, till hälften hvardera. — Uddnäs, ö. nära Fladens östra strand, $1\frac{1}{2}$ m. frälse säteri med qvarn och såg, har på 1600-talet tillhört slägterna Måneskold och v. Philp, derpå Duvall, från 1724 till 1764 Willsdorf och öfriga egare till Lilla Wäsby, derpå Lefebure, från 1775 frih. Pfeiff, frih. Düben, från 1804 Wetterqvist, ännu 1825; eges nu af en Andersson. I närheten är jernmalmsanledning, bearbetad kort tid från 1705 för Schebo bruk i Ununge. — Seglinge, n. o., 3 m. frälse säteri, med stor åbyggnad, var Måneskölska slägtens stamgods, och tillhörde den inuti 18:de seklet, derpå genom giften Kafle och Ulfhjelm, från 1759 genom köp frih. Wallenstjerna, ärfdes 1796 af en fru Danckwardt född Wallenstjerna, egdes 1825 och 1849 af gr. Brahe. — Stora Wäsby, långt i norr, tillhörde från början af 1700-talet slägten Wattrang, ännu 1825, år 1849 Braunerhjelm, med underl. $3\frac{1}{6}$ m. Här fanns särskildt kyrka på 1670-talet. — Stora Tadinge by, n., $2\frac{1}{2}$ m. frälse, hör under Lydinge i Stafby af Upsala län. — Under Rånäs bruk lyda $1\frac{1}{4}$ m.

75. *Knutby socken,* mellan Almunge i vester, Fasterna i sydost, Edsbro i öster, Bladåker och Faringe i nordvest, upptager 1,247 qv. mil land, 0,113 vatten. Hufvudsak-

liga sluttningen är åt norr till Olandsån, dit Kärfvens vattendrag går från vestra gränsen, först östligt till Harsjön, derpå nordligt till Ginningen, som upptager den ännu östligare Hosjön, och utgår åt Bladåker. Åt samma håll utfalla ock Jättuna- och Wellnorasjöarne i nordost. Deremot tager Såttern vid gränsen till Edsbro en östlig rigtning, och en del af södra trakterna sluttar mot Gafvel-långsjön och Körnan i Sjuhundra. Jemnaste och bästa bygderna, här och der sidländta, finnas mellan Kärfven och Hosjön, samt vid Såttern; mera bergkulliga äro de öfriga dalgångarne, och de mellanliggande trakterna upptagas mest af bergländig skogsmark. Rådande jordmån är på slättbygderna lera, annars sand och mojord. Näringar äro åkerbruk, ängs- och skogs- samt bergsbruk med dertill hörande körslor, och något fiske. Hemmantalet är 52 $\frac{1}{6}$ förm., hvaraf 24 $\frac{1}{4}$ skatte, 3 krono, 24 $\frac{11}{12}$ frälse; dertill kommer Wellnora masugn, som jemte 20 mantal lyder under Rånäs jernbruk i Fasterna; äfven af öfriga hemman lyda ej få under herrgårdar. Samtliga fastighetsvärdet för år 1848 var 175,150 R:dr. Folkmängden år 1815 var 1,259, år 1840: 1,492 på 239 hushåll, år 1848: 1,488. — Vägen från Upsala öfver Almunge går härigenom i östlig rigtning till Edsbro, genom Gränsta gästgifvaregård, 4 $\frac{1}{2}$ mil från nämda stad, 8 $\frac{3}{8}$ från Stockholm, och förbi kyrkan något längre i öster. Från Fasterna i söder möta två vägar, af hvilka den östligare fortgår genom Gränsta till Faringe i norr; till samma väderstreck, men åt Bladåker, utgår en annan från kyrkan, och delar sig i tvenne grenar, den ena utmed Ginningen, den andra öfver Wellnora.

Knutaby förekommer 1287, och 1314 såsom hörande till *Nærdhingiahundæri.* Det utgör nu med Faringe ett konsistorielt pastorat af 2:a klassen. En kyrkoherde nämnes först anförda år. Kyrkan, af sten, är af okänd ålder, sednast reparerad 1841, rik på adliga vapen. — Af fornlemningar omtalas här bautastenar och runstenar i mellersta och östra byg-

derna, samt lemningar efter en borg vid Wellnora. Vid kyrkan har en strid stått år 1468, mellan Erik Carlsson och Carl Knutsons anhängare.

Gårdar: Söderby, s. v., 1 mantal frälse säteri, har på 1600-talet tillhört slägterna Körning och Svinhufvud, från 1703 Forbes och Gardtman i följd af gifte, från 1740 genom köp Lagman Wattrang, och hans slägt ännu 1825, år 1849 Braunerhjelm. — Ekeby, v. vid Kärfven, 1 $^2/_3$ m. frälse säteri med qvarn, har tillhört slägten v. Philp o. 1660 till reduktionen, och genom byte äfven derefter, till 1723, derpå genom köp Wattrang, genom gifte Gerdesköld, vidare Lindrot o. 1772, underståthållaren v. Axelsson, gr. Gyllenborg 1804, v. Düben 1825, Braunerhjelm 1847, Bring 1849; underlydande äro 2 m. — Prestgården, vid kyrkan, 3 m. krono (Risinge). — Björkö, n. nära Ginningen, 4 $^1/_6$ m. frälse säteri, har i sednare hälften af 1600-talet tillhört en v. Buturlin, genom gifte, till 1665, derpå Bergsköld till 1676, och Svinhufvud, vidare Kgl. Rådet gr. D. Wrangel († 1706), och hans arfvingar, hvaribland R. R. frih. Taube från 1724, vidare Lagman Wattrang från 1731, och hans slägt ännu 1825, år 1849 Braunerhjelm, med underl. 1 m. frälse, 1 $^1/_6$ skatte. — Wellnora, n. o. mellan Jättuna- och Wellnora-sjöarne, på Åsby egor, f. d. stångjernsverk under namn af Åsby bruk, anlagdt 1684 af Leijel, ännu masugn från 1686, såldes 1733 af Lagerholm till De Geer, egare af Rånäs i Fasterna; smidet nedlades 1735, masugnen har allt framgent lydt under nämda bruk; på stället finnes qvarn; till masugnen lyda 6,000 tunnland skog. — Tarf, n. o. vid Hosjön, 1 $^3/_8$ m. skatte; Kjellingby, v. s. v. nära Kärfven, 4 m. frälse rå och rör; lyda ock under Rånäs, likasom ännu 10 $^7/_9$ m. dels frälse, dels skatte, samt — Gafvel, s. vid Gafvellångsjön, 2 m. frälse säteri; har på 1600-talet tillhört slägterna Dusensköld, Svinhufvud 1685, v. Philp, från 1725 Hastfehr, från 1744 Ulfhjelm, Martens, Sabelhjerta, Utter, Schay, slutligen o. 1772 gr. Lövenhjelm, egare af Rånäs, och derpå dem som efter honom detsamma innehaft. — Burvik, ö. vid Såttern, 4 $^1/_2$ m. berustadt säteri med Yhl, har tillhört slägten Bure på 17:de seklet, och inpå 1720-talet, derpå genom gifte frih. Mörner, från 1729 genom köp Landsh. frih. Oxenstjerna till Hargs och Bennebols bruk, under hvilket sednare det sedermera lydt och ännu lyder, jemte underliggande 3 m. frälse, 1 $^3/_4$ m. skatte rusthåll.

76. *Faringe socken*, mellan Almunge i söder, Knutby i sydost, Bladåker i öster, Alunda och Tuna af Upsala län i

norr och vester, upptager 0,520 qv. mil land, 0,023 vatten. Den utgöres mestadels af temligen bergländig skogsmark, utom i midten kring kyrkan, vid ett vattendrag, som går i nordvestlig rigtning till Ryckligesjön eller Wiken, derpå följer vestra gränsen till Stamsjön och den norra till Ginningen, allt hörande till Olands-ån; sistnämda sjö bildar slutligen östra gränsen; Testen i sydvest har utlopp till Almunge. I dalgångarne är lera eller svartmylla rådande jordmån, annars sand och mojord. Näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk, körslor för kringliggande socknars jernverk, samt något fiske. Hemmantalet är 31 ⁷/₈ förm., hvaraf 12 ³/₄ skatte, 2 ³/₈ krono, 16 ³/₄ frälse, till en del under herresäten inom eller utom socknen; fastighetsvärdet för år 1848 var 109,125 R:dr. Folknummern år 1815 var 681, år 1840: 831 på 143 hushåll, år 1848: 855. — Socknens förnämsta väg kommer från Knutby, möter i sydvest en annan från Almunge, och fortgår till Tuna åt vester; en gren utgår till kyrkan åt nordost, belägen nära 9 mil från Stockholm.

Farungy eller *Farunge* förekommer 1287, och 1314 såsom hörande till *Nærdhingiahundæri*. Det är nu annex till Knutby. En *sacerdos* här nämnes först anförda år; kaplaner från 1593. Kyrkan är gammal, bygd af gråsten.

Gårdar: Ora, n. v. nära Stamsjön, 3 mantal frälse säteri, gammalt herregods, har tillhört slägten Måneskölds på 1500-talet, i följande seklet Silfversparre, o. 1740 Hastfehr, derpå frih. Wallenstjerna, fru Danckwardt från 1796, Schult o. 1825, Törnqvist 1849. — Kaplansbol, ½ m. i Kyrkobyn. — Under Rungarn i Bladåker lydde här år 1849 11 ½ m.; under Norrgarn ¾ m.

77. ***Bladåkers socken,*** mellan sjön Ginningen i vester, Knutby socken i söder, Ununge i sydost, Edbo och Harg i nordost, Ekeby i nordvest, upptager 0,655 qv. mil land, och 0,095 vatten. Ur nämda sjö utgår Olandsån först åt öster utefter norra gränsen, derpå åt norr till Ekeby. Vid detta vattendrag är temligen jemn bygd; allt öfrigt är hufvudsak-

ligen berg- och skogsmark, särdeles öster ut i den s. k. Morbygden, å ömse sidor om ett annat vattendrag, som bildas af en mängd småsjöar vid sydöstra gränsen, går åt sydvest till Jättunasjön i Knutby, kommer åter genom Wellnorasjön, går åt norr till den långa Wellen, utfaller derifrån åt öster, förstärkes från träsket Qvarnmyran i norr, samt går åt sydost genom Lågbolsfjärden och Järingesjön till Edbo. Jordmånen är vester ut lerhaltig, annars och mest lättjord och sand. Näringar äro åkerbruk, ängs-, skogs- och bergsbruk med åtföljande körslor, samt något fiske. Hemmantalet är 21 ¼ förm., hvaraf 7 ¾ skatte, 13 ½ frälse, hvartill kommer Bennebols masugn, lydande med några mantal under Hargs bruk; en del andra hemman lyda under herrgårdar inom socknen. Samtliga fastighetsvärdet för år 1848 var 93,425 R:dr. Folknummern år 1815 var 693, år 1840: 864 på 165 hushåll, år 1848: 860, och är socknen således en bland de glesare befolkade i länet. — Enda vägen af betydenhet går i nordlig rigtning genom vestra bygden, mellan Knutby och Ekeby, förbi kyrkan, som ligger 9 mil från Stockholm.

Bledakir eller *Bladaker* förekommer 1303, och 1314 såsom hörande till *Nærdhingiahundæri*. Det är nu annex till Ekeby af Upsala län. Kyrkan är gammal, bygd af gråsten, sednast reparerad 1842; altartaflan är målad och skänkt af Anna Ehrenstrahl.

Gårdar: Rungarn, s. v. vid Ginningen, 2 mantal frälse säteri, gammalt herresäte, har tillhört under medeltiden slägten Baner, som ock skref sig dertill långt inpå 1600-talet, ehuru godset genom gifte åtminstone tillika tillhörde Wasa-familjen o. 1500, likaledes slägterna Månesköld och Silfversparre i sednare hälften af 16:de seklet, och under det 17:de. År 1717 såldes det af en Silfversparre till Lagman Wattrang, innehades af hans slägt ännu 1825, och egdes 1849 af Braunerhjelm, med underl. 5 $^{7}/_{12}$ mantal inom socknen, och räntan af 1 m. frälse skatte. — Östbyggeby, långt i öster vid Järingesjön, 1 m. frälse, är deladt. — Norrgarn, v. vid Ginningen, 1 m. frälse säteri, 2 $^{1}/_{6}$ frälse, förekommer såsom adligt gods 1560, har på 1600-talet tillhört slägterna

Ulfsparre, Bonde och Mörner, från 1704 vice-presid. J. Wattrang, h... fru var Anna Ehrenstrahl, samt deras son Lagman Wattrang, i sedn... hälften af 1700-talet frih. Wallenstjerna genom gifte, från 1796 fr Danckwardt, 1825 och 1849 Raab. — Bennebol, mellan Bennebol och Jättunasjöarne, ½ m. frälse; Masugn, anlagd 1686 af gr. Stenbock egare af Hargs bruk, under hvilket den framgent lydt, har egen koltill gång, nyligen anlagda krossverk för malm och cirkelsåg för rostugnsve dens sågning, samt en äldre qvarn; underl. äro ⅙ m. skatte, 2 fr... Östbyggeby såg, samt ränta af 1 mantal inom socknen.

78. *Edsbro socken,* mellan Knutby i vester, Fastern och Rimbo i sydvest, Lohärad, Estuna och Söderbykarl i sy... ost, Ununge i nordnordost, upptager 0,810 qv. mil land, 0,06 vatten. Mellersta delen utgöres af en temligen jemn eller småkullig dalgång, hvari Sätterns vattendrag går genom Kyrkviken till Närdingen vesterut, mottagande tillopp från Gisen och Fannsjön i söder, samt en mängd smärre sjöar i norr; nordliga trakterna bestå mest af bergländig skogsmark, och likaledes den södra, som skjuter långt in emellan kringliggande socknar; här bilda sjöarne Trehörningen och Ältan hvar sin gren af ett vatten, som går till Lohärad. Jordmånen är dels stenbunden lermylla, dels sand och mojord; näringar äro åkerbruk, ängs-, skogs- och bergsbruk med åtföljande körslor, samt något fiske. Hemmantalet är 28 $^{1}/_{12}$ förm., hvaraf 12 ⅚ skatte, 15 ¼ frälse; dertill kommer Edsbro masugn, lydande med 10 $^{4}/_{9}$ mantal under Schebo bruk i Ununge. Samtliga fastighetsvärdet för år 1848 var 138,375 R:dr. Folkmängden år 1815 var 1,123, år 1840: 1,181, på 270 hushåll, år 1848: 1,175. — En väg från Stockholm, genom Rimbo, kommer in från söder, och går åt nordvest genom Sätra gästgifvaregård 7 ⅜ mil från hufvudstaden, skär hörnet af Lohärad, möter vid kyrkan, o. 8 ⅜ mil från Stockholm, en väg från Upsala, och fortgår åt ostnordost till Ununge, på norra sidan af mellersta dalgången.

Esabro eller *Aesabro* förekommer 1291, och 1314 såsom hörande till *Nærdhingiahundæri.* Det är nu annex till

unge; en *sacerdos i Hæhsaro* nämnes 1287, kaplaner från 1641. Kyrkan är bygd af sten, och gammal, äfven hvad choret angår, som dock är yngre än skeppet. Af fornlemningar nämnas stensättningar nära kyrkan, runstenar i nejden af Sättern, och lemningar efter Lundbo borg nära Edsbro masugn; gården Lund förekommer 1291.

Edsbro masugn, flyttad hit från Schebo år 1686, har allt jemnt lt under detta bruk, och eges med underlydande af Michaelsson.

79. *Ununge socken,* mellan Edsbro i sydvest, Söderbykarl i sydost, Edbo i nordost, Bladåker i nordvest, upptager 0,652 qv. mil land, 0,037 vatten, hvaraf en ringa del i sydost hör till Frösåkers härad. Sjön Närdingen gör en milslång bugt vid sydöstra gränsen, mottager dels några små tillflöden från Måss- och Frösjöarne inuti landet, dels den större Hydingeström från Edbo sockens sjöar, samt utgår åt norr genom Schebo ström. Till nämda sjöar i Edbo gå några små vatten norrut; andra längst i nordvest, Holm-, Sky- och Rörsjöarne utfalla till Bennebolssjön i Bladåker. Största delen af socknen är bergländig skogsmark, blott bygden vid Närdingen gör härifrån undantag. Jordmånen är der stenbunden lera, annars sand och mojord; näringar äro åkerbruk, ängs-, skogs- och bergsbruk, med tillhörande binäringar, samt något fiske. Hemmantalet är 28 3/8 förm., hvaraf 12 1/4 skatte, 1 krono, 15 1/8 frälse; dertill kommer Schebo jernbruk, hvarunder hörer en fjerdedel af mantalen. Samtliga taxeringsvärdet för år 1848 var 350,925 R:dr. Folkmängden år 1815 var 986, år 1840: 1,139 på 212 hushåll, år 1848: 1,146. — En väg från Stockholm, genom Edsbro, kommer här in från söder, och går genom sydöstra bygden norr ut till Edbo, förbi kyrkan och Alby eller Ränka gästgifvaregård, 9 mil från Stockholm; nordligare möter en väg från Söderbykarl.

Hunungæ- eller *Unnungahæredh* nämnes 1287, och 1314 såsom hörande till *Nærdhingiahundæri.* En kyrkoherde förekommer från förstnämda tid. Socknen utgör med Edsbro ett

konsistorielt pastorat af 3:e klassen. Egarne till Berga gård hafva förgäfves gjort anspråk på patronatsrätt. Kyrkan är gammal, bygd af sten.

Gårdar: Kragsta, s. vid Närdingens södra strand, 1 ½ mantal frälse säteri, har på 1600-talet tillhört slägterna Liljesparre, Bonde, Kyle, från 1700 v. Löwen och öfriga egare af Schebo. — Berga, s. o. vid kyrkan, 1 m. frälse säteri, gammal gård, har under medeltiden tillhört Forstena-, sednare Bagge-slägten, hemföll till kronan, i följd af förräderi, under K. Johan III:s tid, donerades af honom till hans oäkta son Jul. Gyllenhjelm 1577 med en mängd hemman inom och utom socknen, bortbyttes sedermera af samma konung till Erik Tönnesson Tott 1588, innehades på 1600-talet af slägterna Lockwin, Ekorn, v. Rosen, ännu 1722, kom derpå under Schebo bruk, tillhörde från 1737 Willsdorf, från 1772 Svedenhjelm genom gifte, Engelcrantz genom köp, likaledes Cederfelt, Langenberg, från 1795 Arfvedsson, ännu 1849 jemte 1 ¾ m. rå och rör. — Schebo, n. o. vid Närdingens utlopp, 4 m. frälse säteri; stångjernsbruk med 4 härdar, 2,300 Sk℔ privilegieradt smide af eget tackjern från Edsbro, samt manufaktursmide, hufvudsakligen för jernplåtar, och med export för samtliga produkter öfver egen lastplats i Edbo; qvarnar, såg, ålfiske m. m. Qvarnen har vid slutet af katholska tiden tillhört S:t Clara kloster i Stockholm, derpå kronan; år 1588 kom den genom byte till Tott, under hvars tid bruket anlades af Lemmens 1622, och under enkans äfven en masugn 1645; båda delarne förföllo sedermera, bruket återställdes 1655, masugnen 1674, men den sednare flyttades till Edsbro 1686. Undertiden hade godset från fröken Elin Tott kommit till dess svåger O. W. v. Löwen, sedermera Landshöfding, under hvars tid bruket år 1719 räddades från Ryssarnes härjande framfart genom falsk skrämsel. Från 1733 var en Liljeström egare, från 1737 Backmansson, derpå Wadström, från 1763 Finlay och Jennings, från 1769 Grill, från 1780 Arfvedsson, under hvars tid bruket blifvit betydligen förbättradt. År 1849 innehades alltsammans, med öfver 3 mantal inom socknen, andra derutom, af Michaelson. Brukets folknummer år 1849 var 364, dess taxeringsvärde o. 200,000 R:dr, inberäknad qvarn m. m., men utom underl. hemman. — Under Bennebols masugn lyda här ¾ m. frälse.

XVI. **Frösåkers Härad,** mellan Wäddö och Häfverö skeppslag i sydost, Närdinghundra härad i sydvest, Olands, af Upsala län, äfven i sydvest och vester, samt hafvet

i nordost, från Öregrundsgrepen till Ålands haf; består dels af inre skogs- och kärrtrakter, dels af kustbygder och öar, med omvexlande lågbergig, jemn eller klippig natur; och omfattar 7 socknar, alla af Närdinghundra och Frösåkers fögderi, och alla af Olands och Frösåkers prosteri, utom Edbo, som i kyrkligt afseende hör till Närdinghundra. En ringa del af Börstils socken hör till Wäddö skeppslag.

80. *Edbo socken,* ligger mellan Söderbykarl och Häfverö i öster, Ununge och Bladåker i sydvest, Harg i vestnordvest, och Gallfjärden af hafvet med Edboviken i nordost, samt upptager 1,381 qv. mil land, 0,043 vatten. I nämda vik utfaller Scheboström; båda tillsammans bilda, i nordlig rigtning, den östra gränsen ett par mils väg, och mottaga dels några små tillflöden inifrån landet, hvaribland från Åsjön och Gräs-sjön; dels går ock nära den sydvestra gränsen Hydingeström, från Lågbols-, Järinge- och Storsjöarne åt sydost mot Närdingen. Utmed vattendragen är dels kullig, dels jemn, här och der sank bygd, med lerhaltig jordmån, annars mest bergländig skogsmark, med steniga höjder, och stenbunden jordmån i allmänhet. Näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk, körslor för nästgränsande socknars jernverk, sjöfart med en lastbåt, och fiske, äfven i hafvet. Hemmantalet är 65 3/8 förm., hvaraf 49 skatte, 3 1/2 krono, 12 7/8 frälse, till en del under herresäten; fastighetsvärdet för år 1848 var 249,200 R:dr. Folkmängden år 1815 var 1,563, år 1840: 1,740, på 337 hushåll, år 1848: 1,802. — En landsväg från Stockholm, öfver Ununge, kommer här in i sydost, och går åt nordvest, till Harg, förbi kyrkan och den nära derintill belägna Hammarby gästgifvaregård, 10 mil från Stockholm; en väg från Häfverö möter der. Edboviken är segelbar för lastbåtar; vid Skärsta i dess innersta hörn hållas årligen 2 marknader.

Ebo-, Edbo-, äfven *Egbohæred* förekommer 1291, 93, och 1314 såsom hörande till *Nærdhingiahundæri.* Det utgör

ett konsistorielt pastorat af 3:e klassen. En kyrkoherde nämnes 1293. Kyrkan är gammal, reparerad sednast 1841, hade ännu 1828 måladt hvalf. Vid kyrkan förvaras ryggbenet af en hval, som strandat vid kusten år 1489. Bland orter, vid hvilka folksägnen fäster vigt, är berget Gillberga gryte med grottlika hålor. Kusten hemsöktes af Ryssarne 1719.

Gårdar: Harbrohölm, s. vid Järinge-vattnens nedra del, 3 $^3/_4$ mantal skatte säteri, med Widö 2 $^1/_2$ m. skatte, förekommer under namnet Harabro 1460, såsom af Erkebiskopen i Upsala upplåtet åt S:t Clara kloster i Stockholm, indrogs vid reformationen, donerades 1588, jemte åtskilligt annat, åt Hertig Magni naturliga dotter Lucretia, gift med Wernstedt, egdes af denna slägt ännu 1629, af fru Kyle 1634—50, innehades efter reduktionen af Thord Bondes söner på lifstidsförläning, tillhörde derpå slägterna Kafle, v. Rosen, Crusebjörn, från 1774 frih. Falkenberg, slutligen 1804 och 1825 Arfvedsson, 1849 Michaelson, båda såsom egare af Schebo bruk. Underlydande under samma bruk äro inom socknen 10 $^7/_{16}$ mantal, samt Skärsta lastplats. — Järinge, s. v., 2 m. skatte, $^1/_2$ frälse, innehades delvis 1772 af Hagtorn och Forbes, 1804 af Engelcrantz, 1849 af Carleson; 1 $^2/_3$ m. skatte är styckadt; år 1685 innehades några mantal af R. R. Lichton. — Prestgården, vid kyrkan, 2 m. krono; kaplanen besitter $^1/_2$ m. i Skälby. — Berga by, n., 6 m., har på 1600-talet varit säteri, och tillhört Lichton, men från 1680 ej varit bebygdt för ståndspersoner, är nu bland det under Schebo lydande. — Lundås, n., 4 m. frälse säteri, med Bohl $^1/_2$ frälse, Sund 3 m. med qvarn och Sandika 1 m., båda skatte, har tillhört slägten Tott åtminstone under sednare hälften af 1600-talet, derpå v. Hirscheit genom gifte, från 1732 Forssmarks bruksegare genom förpantning, från 1737 genom köp Lagman Wattrang, 1772 Pajkull, 1804 Braunerhjelm, i följd af gifte med en Wattrang, 1849 samma slägt. Underl. äro 2 $^1/_6$ m. skatte, 1 $^1/_4$ frälse. Sund, Sandika m. m. lydde 1685 under Harbro. — Forssbol, s. v. nära Åsjön, har haft masugn, anlagd 1654 af v. Hagen, tillhörig Forssmarks bruk till 1785, derpå Schebo, nedlagd 1810. — Runö eller Runeholm, n. vid Grässjöns utlopps-å, 4 $^1/_2$ m. frälse säteri, $^3/_8$ frälse, har tillhört slägten Måneskö1d från 1624 genom köp af kronan, och inemot slutet af seklet, derpå Svinhufvud, 1719 Teet, De Geer, från 1735 frih. E. Oxenstjerna till Harg, från 1769 Engelcrantz, från 1787 fröken Wadenstjerna, sedermera gift med gr. J. G. Oxenstjerna; lydde slutligen

åter under Harg, innehades 1849 af fru frih. Oxenstjerna. — Hamarby nämnes 1301.

81. *Hargs socken,* ligger äfven vid hafvet, mellan Edbo i ostsydost, Bladåker i söder, Ekeby af Upsala län, och Hökhufvud i vester, Börstil i nordvest och nordost; gränsen går här midt igenom skärgården, så att en del öar, Barlingsö, Fagerö, Tvärnö (dock ej hel) o. a. höra hit, belägna i Löt-, Fagerö- och Granöfjärdarne, mellan Östhammarsfjärden i norr och Gallfjärden i söder. Samtliga arealen är 1,701 qv. mil land, 0,069 vatten. Största delen, särdeles inåt landet, upptages af skog, berg, kärr och sjöar, allt föga upphöjdt öfver hafvet; större eller mindre slättbygder träffas vid vattendragens nedra lopp, vid kusten, och på Barlings- och Tvärnöarne. Af sjöarne hafva några små, hvaribland Bysjön, sitt utlopp till Grässjön i Edbo; Norra och Södra Öjaren gå genom Lafvaröfjärden till Gallfjärden; Gislaren, en lång och smal sjö, i vester vid Svalmyre allmänning, har ett sydligt utlopp till Järingesjön i Edbo, ett nordligt gräfdt till Hargs-ån; detta sistnämda vattendrag bildas af Lång-, Stockeby- och Löfhammars-sjöarne i nordvest, och utfaller i Hargboviken; slutligen stöter Marka- eller Börstilsjön härintill i norr. — Jordmånén är sällan lera, oftast svartmylla, eller sand- och mojord. Näringar äro åker- och ängsbruk, skogs- och bergsbruk med tillhörande binäringar, sjöfart med 2 lastbåtar, samt fiske. Hemmantalet är 47 förm., hvaraf 10 3/8 skatte, 2 1/8 krono, 34 1/2 frälse; dertill kommer Hargs jernbruk, hvarunder hälften af mantalen lyda, samt några jernmalmsgrufvor. Samtliga fastighetsvärdet för år 1848 var 435,550 R:dr. Folkmängden år 1815 var 1,694, år 1840: 2,006, på 313 hushåll, år 1848: 2,061. — Landsvägen från Stockholm, öfver Edbo, kommer in i söder, och går åt nordnordvest till Börstil, genom Sanda gästgifvaregård, 11 1/2 mil från hufvudstaden, Hargs bruk vid kyrkan ej fullt en mil nordligare, och Marka gästgifvaregård, 13 mil från

Stockholm. Norr om kyrkan utgår en väg åt vester till Hökhufvud.

Harg förekommer 1291, och 1314 såsom hörande till *Rodhin* i *Tiundia*. Det utgör nu ett patronelt pastorat af 3:e klassen, hvartill jernbrukets egare har kallelserätt från 1759. En kyrkoherde nämnes 1349, kaplaner från 1602. Kyrkan är af okänd ålder, reparerad 1752 och 1842; den har en grafsten öfver Landsh. Hans Kyle, och på kyrkogården en öfver frih. C. Oxenstjerna († 1795) och dess fru. — Af fornminnen omtalas högar vid Hargsåns och Gislarens vattendrag, och en runsten på mon söder om bruket. Sjelfva namnet Harg häntyder på en härvarande forntida offerplats. Vid »Harboviken» har varit handelsplats o. 1589, och skeppsbyggeri i K. Gustaf II:s tid.

Gårdar och verk: Harg, 6 1/2 mantal frälse säteri (Norrharg), med 22 torp; stångjernsbruk, med 4 härdar, 2 hamrar, 3,004 1/2 SkѣѢ privil. smide af eget tackjern från Bennebols masugn i Bladåker, och Hilleviks i Gefleborgs län, med egen malmtillgång dels från Dannemora, dels från Björsta grufva inom socknen, och med egna kol till 2/3 af behofvet; 2 qvarnar, en såg, tegelbruk, lastplats vid viken, 2 fartyg af tillsammans 47 läster, m. m. Säteriet grundades å dels krono, dels skatte jord 1638, af Landsh. Kyle, köptes 1664 af R. R. gr. G. O. Stenbock, som genom Machey lät anlägga bruket 1668; arfvingarne sålde godset småningom till lagman Broman o. 1709, hvilken lemnade förvaltningen åt handelshuset Weiland och Holsten. Ryssarne brände år 1719 både gård och bruk, utom flera byar i nejden; skadan återställdes under åtnjutande af frihetsår. Från 1731 blef Landsh. frih. Erik Oxenstjerna egare, hvilken betydligt ökade godset, och äfven köpte andra i orten; hans ättlingar innehafva ännu Harg, med underl. 20 1/8 mantal inom socknen, öfver 23 utom densamma, och frälseräntor af 9 1/8 mantal [9]). Det

---

[9]) Enligt från stället erhållet meddelande äro egendomens särskildta beståndsdelar, med deras sista taxeringsvärden, följande:

I Hargs socken:

Norrharg, 6 1/2 mantal frälse säteri, med 22 torp .	24,750 R:dr.
Hargs bruk, med masugnarne, se ofvan	246,600 »
Diverse vattenverk, se ofvan	5,950 »
Underlydande 1 1/8 m. skatte, 2 5/8 m. rekognitions-	

mesta, jemte bruket, besittes af Hofm. frih. C. G. Oxenstjerna. Såväl jernverket som gården äro väl bebygda, till stor del af sten; vid den sednare finnas åtskilliga samlingar, äfvensom trädgård o. a. Brukets taxeringsvärde, inberäknade masugnar, qvarnar m. m. är 252,550 R:dr, säteriets 24,750, allt underlydandes inom socknen 69,525, och inom fögderiet för öfrigt 54,475 R:dr. Folknummern är inom Hargs socken 992, hvaraf 312 frälse- och landtbönder; under Bennebol 327, hvaraf 235 frälsebönder och torpare, allt med hushållen inberäknade. Från 1668 till 1750 hade Hargs bruk en masugn vid Stockby. Nära Stockbysjön ligger ofvan nämda Björsta grufva; den upptäcktes 1664, nyttjades till 1668 af Schebo, Ortala och Forssmarks jernverk, derpå till 1693 af Hargs, upptogs 1703 åter af Harg och Schebo bruks egare, men ödelades, och upptogs ännu flera gånger af Hargs bruk, ensam egare från 1740; sednast begagnas den från 1840, med ringa fördel. — Gråsätra jerngrufva, på gränsen till Börstil, har tidtals varit bearbetad, äfvensom åtskilliga anledningar till jern å Tvärnö och Koxut, till blyglans, kopparkis o. a. vid Kanikebol; vid Sandika är ett kalkstensbrott; allt längst i

---

skatte, 12 $1/6$ frälse, 4 $5/24$ rå och rör, Björsta grufva, samt skattefrälseränta af 6 $7/8$ m. . . . . 69,525 R:dr.

Börstils socken:

Mantal skatte $1/2$, frälse $1/2$, frälse säteri $1/3$, samt ränta af 1 mantal	6,225 »
Hökhufvuds socken, ränta af $1/2$ m.	925 »
Edbo socken, ränta af $1/4$ m.	50 »
Singö socken, mantal 1 frälse	2,950 »

Bladåkers socken:

Bennebols masugn, med div. vattenverk (se ofvan)	
Mantal $1/6$ skatte, 2 $1/2$ frälse, under Bennebols masugn	8,400 »

Knutby socken:

Burvik, 4 $1/2$ m. berustadt säteri.	under Bennebol	20,700 »
Mantal rusthåll 1 $3/4$, frälse 3 . .		12,550 »

Ununge socken:

Mantal frälse $3/4$, under Bennebol	2,675 »

Lohärads socken:

Christineholm 2 $1/2$ m. frälse säteri, med 1 m. skatte rusthåll, $1/2$ m. augment, qvarn och såg.

Hille socken af Gefleborgs län:

Hilleviks masugn.
Mantal 4 $43/60$ skatte, under masugnen.

norr, och nära hafvet. — Prestgården, vid kyrkan, 1 ½ m. krono; kaplanen besitter ½ m. i Marka.

82. ***Börstils socken,*** utmed hafvet, från Singö- och Fageröfjärdarne i sydost, till Öregrundsgrepen och Kallrigafjärden i nordvest, för öfrigt mellan Harg i söder, Hökhufvud och Walö i sydvest och vester, samt Forssmark i norr, upptager med en vidlöftig skärgård 1,790 qv. mil land, 0,081 vatten, dock tillhörande delar af hafvet oberäknade, som vanligt. Den innesluter tvenne under särskildta rätter lydande städer, Östhammar nära södra gränsen, och Öregrund långt i nordost, och består sjelf af tvenne till läget mera än till naturbeskaffenhet skiljda delar: *Uppsocknen,* å fasta landet, dels bergländig och kärrig inåt vester, dels skogsmark å en från sydost till nordvest strykande sandås, dels jemnare slättbygd vid vattendragen eller kusten. Här går Kanikbosjön från södra gränsen ut till Östhammarsviken invid staden; Börstil- och Assjöarne ha nordligt lopp till den större Runmarn, genom hvilken Olands-ån kommer härin, och går genom Stumelbosjön på vestra gränsen, derpå östligt genom Ledsundet till Kallrigafjärden eller Orsviken, till stor del mellan sidländta stränder. Ifrån sistnämda fjärd åt sydost är ett numera igenvalladt vattendrag till Östhammarsfjärden, hvars särskildta delar i fortsatt sydostlig rigtning äro Gran- och Sten- eller Westerfjärdarne. Bortom denna farled ligger socknens andra hufvuddel, *Norr-* och *Söder-öarne,* skiljda från hvarandra genom de från Granfjärden östligt utgående Snuggsundet och Klyxen, och omgifna i vester, söder och öster af en mängd mindre öar, såsom Fårö i Granfjärden, Länsö mellan Sten- och Fageröfjärdarne, en del af Tvärnö, Raggarö, Slätö och Fälö inemot Singöfjärden, o. s. v. Norrön, numera sammanhängande med fasta landet i vester, upptages dels af sandig skogsmark kring norra fortsättningen af förut nämda sandås, dels af slättbygder, eller småsjöar i söder, eller klippiga stränder, såsom kring Öregrund i öster. Söderön är högländtare, och omvex-

lar med berg- och skogsmark, dalgångar och slätter, småsjöar och inskjutande hafsvikar; största vattendraget är Norr-, Lång- och Lill-Wikarn, med utlopp åt söder. Rådande jordmån är i Uppsocknen och på Norrön mest sand, mera sällan lera, som deremot är allmännare på Söderön. Näringar äro åker-, ängs- och skogsbruk, körslor, grufrörelse, fiske, skälfångst, och sjöfart med 2 storbåtar från Uppsocknen, tillhöriga Gimo och Österby bruk, 4 från öarne. Hemmantalet är på förra stället 33⅞ skatte, 6 krono, 10¹¹⁄₁₂ frälse, på det sednare 23⅝ skatte, 4¹⁄₂₄ krono, 22 frälse, i allt 100¹¹⁄₁₂ förm.; till Wäddö skeppslag hör ½ mantal i skären. Fastighetsvärdet för år 1848 var 387,415 R:dr. Folkmängden år 1815 var 2,398, år 1840: 2,798 på 498 hushåll, år 1848: 3,062.

Landsvägen från Stockholm öfver Harg går här åt nordvest, utefter sandåsen, förbi kyrkan, belägen o. 13 mil från hufvudstaden, ¼ mil vester om Östhammar, och vidare till Skedika gästgifvaregård, ¾ mil längre i norr, samt i lika rigtning öfver slättbygden kring Olandsåns utlopp, till Forssmark. Vid kyrkan utgår väg åt vester till Hökhufvud, och norr om Skedika en gren af landsvägen utefter sandåsens norra fortsättning till Norrön och Sunds gästgifvaregård, ½ mil åt vester, och derifrån dels ännu ¾ mil längre i samma rigtning till Öregrund, dels åt sydost till Söderön.

Borstil förekommer 1314 såsom hörande till *Rhodin*. Det utgör med Östhammar ett regalt pastorat af 2:a klassen. Tvenne kyrkoherdar förekomma från 1300-talet, kaplaner från 1593. Intill sednaste åren har äfven Gräsö hört till pastoratet; 1777 sökte Östhammar, år 1799 både Söderön och Gräsön att få bilda egna pastorater, den sistnämda tillika med Öregrund, men allt förgäfves. Nu är Gräsö lagd som annex till Öregrund. Börstils kyrka är bygd af gråsten, nämnes såsom invigd 1358, kanske efter skedd ombyggnad, brändes af Ryssarne 1719, men återställdes; en del kallas Östhammars kyrka, såsom en tid af staden begagnad. Jacobus Erici, dom-

prost i Upsala 1598, anförare för det s. k. Korftåget, dog såsom Kyrkoherde här 1619. Börstils socken, äfvensom Walö, Hökhufvud, Skefthammar, och Ekeby Tånga i Upsala län innehades i förläning, närmast före reduktionen, af R. R. frih. Sten Bjelke, som ock egde åtskilliga gods i orten. År 1719 hemsöktes orten af Ryssarnes härjningar. — Af fornlemningar omtalas högar vid åtskilliga gårdar omkring landsvägen, och en runsten vid Sund.

Gårdar m. m., i *Uppsocknen:* Prestgården, vid kyrkan, 2 mantal krono; Kaplanen besitter $1/4$ m. i kyrkobyn. — Husbacka, lastplats för Gimo bruk i Upsala län, belägen vid Stenfjärden, n. o. — Sneslingeberg, n. n. v. nära Kallrigafjärden, $1\,1/2$ m. frälse säteri, förekommer 1625 såsom privat egendom, men såsom kronans 1646, då det såldes till R. R. gr. P. Brahe, kom genom byte 1657 till en Geete, hvars slägt det sedermera med ringa afbrott tillhört, åtminstone till 1820-talet, egdes 1849, jemte 2 m. frälse, $1\,1/10$ skatte, samt Ledsunds qvarn och såg, af gr. af Ugglas till Forssmarks bruk. — Kallerö lastplats vid fjärden, tillhörig Österby bruk i Upsala län, jemte $1/2$ m. frälse i Simundsö. — Vid Börstilsjön i det s. k. Granatberget och vid Simundsö i norr finnas tidtals begagnade jernmalmsanledningar. — På *Norrön:* Söderby, n. n. o., $3\,2/3$ m. frälse säteri, $2\,1/3$ frälse med qvarn, tillhörde 1650 A. Messenius, jemte Kafverö, Bolka och Björnäs (på Söderön), var 1665 kronans, som då bortbytte det till frih. Th. Bjelke, innehades af frih. Sten Bjelke, kom genom gifte till Landsh. C. Falkenberg, tillhörde vid midten af 1700-talet slägten De la Gardie, derpå Insenstjerna, gr. Taube o. 1772, Malmerfeldt o. 1804, Benedicks 1825, gr. af Ugglas till Forssmark år 1849, jemte underlydande $5/8$ m. frälse Bolka; $1/2$ m. frälse af Sund har samme egare. I närheten af Söderby finnas jerngrufvor, Carlsängs-g., bearbetad från 1767, derpå nedlagd men åter upptagen, och Jons-g., bearbetad från 1788. Östligare finnas tidtals begagnade anledningar vid Kafverö. — På *Söderön:* Prestgård för kyrkoherden i Öregrund, $3/8$ m. i Mälby, ö. — Tidtals begagnade jernmalmsanledningar vid Mälby, Tuskö, Slotterskär, Stenfjärdsgrufvan, m. fl., äfvensom på Slätö. — Länsö, 1 m. frälse säteri, har tillhört S. Bjelke, derpå genom köp slägten Skunk till 1687, Appelbom, Grönhagen o. 1690, R. R. gr. Liljenstedt 1719, Krassau, Montgomeri, egarne af Hargs bruk, vidare Adelsvärd o. 1740, Angelberg 1772, Backmansson, af Grubbens, derpå bönder o. 1804, Benedicks

1825; egdes 1849 till 2/3 af Lännberg, till 1/3 af Hargs bruk, som inom socknen föröfrigt eger 1/2 m. frälse, 1/2 skatte, samt ränta af 1 m.

83. *Gråsö socken* består af Gräsön, 2½ mil lång från sydost till nordvest och norr, ⅛ till ½ mil bred mellan Öregrundsgrepen i vester mot Börstil, och hafvet i öster; samt en mängd smärre öar, såsom Sladdarö, Ormö, Wässarö i sydost, Örskär i norr, och otaliga skär i Jällfjärden åt öster. Arealen beräknas till 1,011 qv. mil land. Alltsammans upptages af lågbergig skogsmark, utgörande Gräsö f. d. allmännings-, nu rekognitionsskog, med få mellanliggande slättbygder, såsom kring kyrkan i vester midt emot Öregrund, och i norr; dels ock af klippig skärgård. Rådande jordmån är sand; näringar äro fiske, skälfångst, åker-, ängs- och skogsbruk m. m. Hemmantalet är 18½ förm., hvaraf 16¾ skatte, ¾ krono, 1 frälse; fastighetsvärdet för år 1848 var 59,925 R:dr. Folkmängden år 1815 var 802, år 1840: 969, på 172 hushåll, år 1848: 1,025; den i förhållande till arealen svagaste befolkning, som länet företer. — Blott smärre vägar genomstryka socknen. Segelleden åt norr går utanför östra kusten, der Örskärs fyrbåk finnes längst i norr; för den inre segelleden i Örsundsgrepen är Djurstens fyr, vid Westerby, norr om kyrkan.

Gräsö socken är bildad genom afsöndring från Börstil, men räknades som nämdt är, intill sednaste åren, såsom annex dertill; den är nu lagd till Öregrunds pastorat, men har egen kaplan åtminstone från 1641. Kyrkan är af träd, invigd 1695. Socknens norra del har fordom kallats Wiggan. Gräsön hemsöktes af Ryssarne 1716 och 19.

Gårdar: Gräsö gård, 4 mantal skatte säteri, har varit Kungsgård, innehades före reduktionen af Sten Bjelke, afstods af hans arfvingar till kronan, brändes af Ryssarne 1719, men bebygdes åter, innehades i förpantning af slägten Strömfelt o. 1740, såldes till skatte 1787, egdes 1804 och 1849 af Forssmarks bruk, jemte underlydande 1¼ m. skatte, ¾ m. rekognitionsskatte. — Kaplansbol, ¾ m. krono i We-

sterby, från K. Carl XI:s tid. — Vid Norrboda, n., finnes jernmalmsanledning, tidtals begagnad.

84. *Hökhufvuds socken,* inåt landet, vid och omkring Olandsån, mellan Harg i öster, Börstil i nordost, Walö i nordvest, samt Skefthammar och Ekeby af Upsala län i sydvest, vester och söder, upptager 0,970 qv. mil land, 0,016 vatten. Nämda å utgör först vestlig gräns nära en mils väg, skär derpå socknen i tvenne delar, klyfver sig omkring Nuttön, och bildar slutligen sjön Runmaren vid gränsen till Börstil, allt i nordlig rigtning, genom en temligen jemn, ofta sidländt och väl bebygd dalgång. Den yttre trakten åt öster består mest af berg och skogsmark, kring Wattenstamåssen, som åt söder står i förbindelse med sjön Wellen, men åt norr utgår genom Hall-, Tran- och Wedika-sjöarne, sömt Farreka- och Fämåssarne till Rönmaren. Vestra delen af socknen, Sandby åtting, som fordom räknats till Upsala län, har ock bergländig mark längst bort, med Råddarne måsse, hvarifrån ett vattendrag går till Gimo damm i Skefthammar. Norr ut närmare slättbygden går en sandås. Rådande jordmån i dessa yttre marker å ömse sidor är sand och mojord, i stora dalgången lera. Ortens näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk, körslor, fiske m. m. Hemmantalet är $60\frac{1}{24}$ förm., hvaraf $4\frac{3}{4}$ skatte, $3\frac{1}{4}$ krono, $42\frac{1}{24}$ frälse; till Sandby åtting särskildt höra 20 m. frälse, 1 krono; nästan allt består af byar eller smärre gårdar; år 1847 lydde $28\frac{13}{24}$ mantal, med räntor af $15\frac{1}{8}$, under Gimo bruk; samtliga fastighetsvärdet för år 1848 var 181,525 R:dr. Folkmängden år 1815 var 1,048, år 1840: 1,141 på 202 hushåll, år 1848: 1,215. — En landsväg från Upsala går genom Sandby åtting från söder till norr mellan Skefthammar och Walö, genom Lysta gästgifvaregård, $5\frac{1}{4}$ mil från nämda stad, 12 från Stockholm; en gren utgår åt öster öfver ån, förbi kyrkan, $\frac{1}{4}$ mil nordligare, och derpå dels till Harg, dels till Börstil. En mindre väg från Ekeby går genom socknens östra del utmed ån, mottager

en annan från Skefthammar, och går slutligen sjelf öfver dit, nära Gimo. Ån är farbar för skutor.

Hokhodhi förekommer 1314 såsom hörande till *Rodhin, Hokhouut* i *Oland* nämnes 1316, jemte en mängd gårdar i Sandby åtting. Socknen utgör nu med Skefthammar ett regalt pastorat af 2:a klassen. En kyrkoherdes namn förekommer 1453, kaplanernas från 1593. Kyrkan är gammal, bygd af gråsten. — Af fornlemningar omtalas »Thore Höks» hög på prestgårdens egor, andra i vestra slättbygden i norr, samt runstenar der och vid kyrkan. Vid Sandby förmenas ett kapell hafva stått.

Prestgården, 1 mantal krono, vid kyrkan; kaplanen besitter 1 mantal i Lysta. — Tidtals bearbetade anledningar till jernmalm finnas vid Råddarne och Bogård, n., och Wedika, ö.; till koppar vid Wedika, der före 1656 en kopparhytta har varit anlagd; slutligen till blyglans och silfver vid Bogård, der arbete varit drifvet för kronans räkning under K. Gustaf I:s tid, och o. 1604; samt vid Forss, långt i söder, der flera försök skedde från 1695 till 1718.

85. ***Walö socken,*** ligger mellan Hökhufvud i sydost, Börstil i öster, Forssmark i norr, Löfsta, Film och Morkarla, af Upsala län, i vester och sydvest; en liten del ligger nordligare, omgifven af Forssmark, Löfsta och Hållnäs socknar. Samtliga arealen är 1,396 qv. mil land, 0,026 vatten; hufvudsakligen blott bergländig och kärrig skogsmark, särdeles i sydvest och vester, med smärre slätter deremellan, eller vid gränserna åt norr och öster, utmed nedra loppet af några vattendrag. Dessa gå i nordostlig rigtning, dels till Olandsån och de sjöar den bildar vid gränsen till Börstil, nemligen Rönmaren och Stummelbosjön; dels från Bärmåssarne i vester till Fogelfjärden, dels från Elgsjön till Berkingedamm, allt med nordligt utlopp hörande till Forssmarks-ån; slutligen vidrör hufvudgrenen af samma vattendrag, med Norra Åsjön, äfven den nämda afskiljda sockendelen i norr. Jordmånen i orten är stenbunden, sällan lera, oftast sand, utom vid Olands-ån;

äfven ängsmarken har sand under lager af multnade vexter; utmarken är bergbunden och sandig. Näringar äro åkerbruk, ängs-, skogs- och bergsbruk, körslor, fiske m. m. Hemmantalet är 48¾ förm., hvaraf 8¼ skatte, 2¼ krono, 38¼ frälse, mest i byar eller mindre gårdar, och till ej ringa del lydande under jernbruken i kringliggande socknar. Härtill komma några mera eller mindre begagnade jerngrufvefält, äfven i bruksegarnes besittning. Fastighetsvärdet för år 1848 var 190,600 R:dr. Folkmängden år 1815 var 1,398, år 1840: 1,618 på 275 hushåll, år 1848: 1,779. — Landsvägen från Upsala öfver Hökhufvud går genom östra bygden i nordlig rigtning, förbi kyrkan, 13½ mil från Stockholm, möter ¼ mil nordligare, vid Wamsta gästgifvaregård, en annan väg från Upsala, öfver Film, och fortgår dels åt nordost, dels åt nordvest till Forssmark; den sednare grenen går äfven genom nordligaste delen, der Frebbenbo gästgifvaregård ligger, 15 mil från Stockholm.

Walo förekommer 1314, såsom hörande till *Rhodin*. Det omfattade till början af 1600-talet hvad nu är Forssmark, men utgör nu för sig ett konsistorielt pastorat af 3:e klassen. Kyrkoherdar äro kända från 1532. Kyrkan anses vara från 1300-talet, har måladt hvalf, och gammaldags altartafla, i förgyldt träsnitt af utländsk hand. Flera grafvar, dels igenfyllda, dels ännu bibehållna, finnas här, för egare till Forssmarks bruk, såsom Gerard de Besche († 1656) och hans slägt, samt Hammarström. — Bland fornlemningar omtalas runstenar i kyrkan, och grafhögar derinvid.

Prestgården, vid kyrkan, 1¼ mantal krono. — Malmsanledningar, tid efter annan bearbetade, finnas, för jern vid Wigelsbo, Botilsbo och Jufvansbo, v. nära Elgsjön, samt Rörberg något sydligare, Fogellek nära kyrkan, Wamsta n., Djupkärr n. o., Tacklingeberg, Långbro på Östmora egor s.; för koppar vid Björnebo och Norrby n. o., der försök gjordes år 1717; för silfver vid Wreta, likaledes år 1716. Blott Wigelsbo jernmalmsfält bearbetas nu i stort. — Under Forssmarks bruk

lyda här $8^{2}/_{5}$ mantal, med ränta af 1; under Österby $9^{9}/_{16}$ mantal, med räntor af $28^{7}/_{16}$.

86. *Forssmarks socken* ligger nordligast af länets fasta land, mellan Börstil och Walö i söder, Löfsta och Hållnäs, af Upsala län, med den mellan dem belägna delen af Walö, i vester och nordvest, samt Öregrundsgrepen i nordost; och upptager 0,4 qv. mil land, 0,057 vatten. Den består till det mesta af lågbergiga skogstrakter med stenbunden eller kärrig mark; midten genomskäres af Löfsta- eller Forssmarksån, som här bildar Södra Åsjön, i hvilken Berkingedamm utfaller från söder, och Forssmarksdamm, samt går, alltjemnt i sydostlig rigtning, och ytterligare förstärkt från Fogelfjärden på södra gränsen, till Kallrigafjärden. Blott vid detta vattendrag finnas jemnare bygder med bättre jordmån. Åt nordost ligger träsket Björnmyran; kusten är sönderskuren af mindre vikar. Ortens näringar äro åkerbruk, ängs-, skogs- och bergsbruk med åtföljande binäringar, körslor, sjöfart med 2 lastbåtar för Forssmarks bruk, och fiske. Hemmantalet är blott $11^{5}/_{12}$ förm., hvaraf $4^{1}/_{6}$ skatte, $7^{1}/_{4}$ frälse; men dertill kommer Forssmarks jernbruk, med tillhörande manufakturverk, och masugn; äfven nästan alla mantalen höra till samma gods; dess fastighetsvärde för år 1848 var inom socknen 460,675 R:dr, hvartill för det ej dertill hörande blott kom 2,975 R:dr. Folkmängden år 1815 var 816, år 1840: 947 på 189 hushåll, år 1848: 979. — Landsvägen från Stockholm, öfver Börstil, kommer in från söder, vänder sig alltmera åt nordvest och vester, möter vid kyrkan och bruket, 14 mil från hufvudstaden, en väg från Upsala öfver Walö, sammanfaller längre i vester med en annan dylik, och går slutligen genom nämda sockens nordligaste del till Löfsta.

Forssmarks socken är i sednare tider bildad genom afsöndring från Walö, hade särskildt brukspredikant från 1590-talet, rätt till egen kyrka från 1613, egen kyrkoherde från 1629, men pastoratet utgjordes af bruket ensamt till 1800 och 1801,

då några hemman afsöndrades från Walö och Börstil, och lades hit. Socknen utgör nu för sig ett patronelt pastorat af 3:e klassen, hvartill jernbrukets egare har kallelserätt. Kyrkan var ursprungligen bygd af träd; den skonades af Ryssarne, då de 1719 uppbrände bruket. Från 1794 till 1800 byggdes ny stenkyrka, på bruksegarens bekostnad, efter ritning af Tempelman, och hvad det inre angick, af Masrelier, målningen gjordes af Eckstein. Här finnes en familjegraf för slägten af Ugglas, och en särskildt graf för framl. Exc. gr. Samuel af Ugglas och dess fru, född Withfot.

Gårdar och verk: Forssmark, $6^1/_8$ mantal, dels frälse dels skatte, bildadt af flera sammanslagna gårdar och byar, hvaribland Kallriga 3 mantal; stångjernsverk med 4 härdar och 2 hamrar, 2,875 Sk℔ privil. smide af eget tackjern från Berkinge (se nedf.) och Harnäs i Upsala län, med egen malmtillgång från Dannemora, egna skogar af 26,850 tunnlands areal, och export öfver egen lastplats vid Kallrigafjärden; 2 qvarnar m. m. Bruket synes vara det äldsta bland de s. k. Dannemoraverken, nämnes 1570 såsom tillhörigt bergsmän, kändes sedermera under kronan och ombygdes af Lars Hansson, uppbar räntor af »Forssmarks län», eller Frösåkers och Närdinghundra härader, bestämdes 1613 för tillverkning af krigsredskap under v. Binningens ledning, arrenderades samma år af Enkedr. Christina, från 1624 af Gerhard de Besche och Peter Rochette, köptes af dem 1647, tillhörde från 1653 De Besche ensam, hvars slägt dervid stadfästades 1682, och innehade verket till 1736, tidtals tillika med andra familjer, i följd af giften, såsom Hammarström och Adelsvärd; det egdes sedermera af frih. Grundel, såldes 1736 till Lagman Wattrang, men kom genom börd tillbaka till slägten, såldes åter 1741 till J. de Geer, och af honom 1751 till Jennings och Finlay; från 1762 egdes det af Jennings ensam, och af hans enka till 1780, då det såldes till gr. S. af Ugglas, hvilken, likasom arfvingarne efter honom, betydligt förbättrat både bruk, egendom, byggnader, och anläggningar. Nuvarande egare är gr. G. af Ugglas. Herrgårdens åbyggnad, från 1767—74, är af sten, likasom mestadels äfven brukets; och omgifves af en park, i hvilken finnes en minnesvård öfver nämde grefve Samuel, förfärdigad i marmor af Byström. Underlydande äro o. 2 mantal inom socknen, öfver 27 derutom, samt — Johannisforss manufakturverk, s. o. närmare fjärden, anlagdt af Jennings och Finlay, särdeles betydligt före 1771, har ämneshammare och spikhammare, tillver-

kar nu mest vagnsfjedrar, axlar m. m., har ock qvarn och såg; och — Berkinge, v., 2 m. skatte; masugn, privilegierad 1637; här har ock funnits hammare, som nedlades 1711; ännu finnas här qvarn och såg, som dock ej gå hela året om. Hela Forssmarks egendom var år 1850 taxerad till 584,100 R:dr; folkmängden inom socknen var vid och under Forssmark 707, vid Johannisforss 81, vid Berkinge 154 [1]. — Vid Storskär och å andra ställen finnas betydliga odlingar, företagna under familjens af Ugglas besittningstid.

---

[1]) Allt enligt från stället erhållen uppgift, som upptager egendomens beståndsdelar, med deras taxering för 1850, som följer:

	Mantal.	Taxering.
I Forssmarks socken, Forssmarks jernverk med masugnar		408,500 R:dr
Johannisforss manufakturverk		1,725 »
Forssmarks m. fl. qvarn- och sågverk		16,750 »
Kallriga m. fl. gårdar, utjordar m. m.	$10^{39}/_{48}$	33,700 »
Walö socken, Hemman, äng, utjord m. m.	$8^{2}/_{5}$	18,550 »
Frälseränta af 1 mantal		1,600 »
Börstils socken, Sneslinge säteri $1^{1}/_{2}$ m., Sunds frälse $^{1}/_{2}$ m., utjordar, qvarn och såg, samt $2^{5}/_{8}$ m. frälse, $1^{1}/_{10}$ skatte .... Söderby säteri $3^{2}/_{3}$ m., frälse $2^{1}/_{3}$, utjordar, qvarn och valk	$11^{29}/_{40}$	64,950 »
Fr. räntor af $10^{11}/_{12}$ mantal....		16,925 »
Gräsö socken, Gräsö gård 4 m., rekog. skatte $^{3}/_{4}$ m., skatte $1^{1}/_{4}$ m. . .	6	19,000 »
Lena socken, af Upsala län, Hemman . .	$^{5}/_{8}$	2,400 »

SÖDERTÖRN

innehåller [2]) en stad:

6. *Söder-Telje sjö-* och *uppstad,* är belägen vid 59° 11′ nordlig bredd, 35° 10′ 30″ östlig längd, 3½ mil landväg, 4 mil sjöväg vestsydvest från Stockholm, på östra sluttningen af en sandås, mot en dalgång mellan höga bergåsar, och mot vatten, som inskjuter från norr och söder, från Mälaren och Saltsjön. Linaviken af Söderteljefjärden går nemligen härintill på ena sidan, på den andra sjön Maren, som fordom sannolikt stått i förbindelse med den förra, och åt söder med Saltskogs- och Hallsfjärdarne af Saltsjön. Med Hallsfjärden är nu en annan förbindelse åstadkommen, utom staden, och vid densammas östra sida den gamla med Mälaren återställd, genom Södertelje kanal. Staden ligger i samma rigtning som vattendraget, från nordnordvest till sydsydost, upptagande med 291 tomter, hvaraf 109 obebygda, en temligen betydlig areal; jordegorna, belägna å ömse sidor, bestå af 327 7/16 tl. åker, 381 11/16 tl. äng, 1,464 9/16 tl. skog och betesmark, tillsammans 2,173 tunnland 21¼ kappland, satta till 11⅝ mantal.

Tælghia, *Tælga*, eller *Telge*, såsom staden länge hette, tills Norrtelje uppkom, har efter all anledning redan under hedniska tiden varit köpstadsort, och åtminstone namnet Thors eller Thoras källa söder i staden torde datera sig från denna tid. Vid christendomens första tider i landet, på 1000-talet, nämnes Telje jemte Skara och Birka; dess kyrka skall ursprungligen vara från 12:te seklet, bygd af K. Inge d. y:s

---

2) Vid behandlingen af Södertörn har förf. haft att tillgå dels anteckningar af Herr Kapten O. L. Lewin, dels andra meddelanden af possessionater och prester i orten.

gemål Ragnhild, hvars namn ock är fästadt vid en källa öster om staden. Under hela medeltiden synes denna stad hafva bibehållit ett vigtigt rum bland de samtidiga, eller småningom uppstående Mälarstäderna, såsom varande, med sin dubbla segelfart, äfven efter det mellanliggande vattendragets uttorkande, en nederlagsplats för deras utrikes handel, och en handelsort för skärgården; ehuru Stockholms uppkomst och tillvext hämmade Teljes, så som de öfriga småstädernas blomstring. Ej heller har staden varit utan vigt för rikets offentliga förhållanden: kyrkliga möten äro här hållna 1279 och 1380, verldsliga 1328, 1438, 1439, 1481, 1488, 1491, 1516. Stadgar och bref, af Konung och Råd, äro här utfärdade 1340, 1345, 1380, o. s. v. »Telge slott», äfven Carlholm kalladt, fanns till K. Gustaf I:s tid, beläget vid Linasundet, och namnet »Telge län» förekommer. För öfrigt har troligen Telje, såsom andra Mälarstäder, lidit af de inre oroligheter, som framkallade eller åtföljde främmande regenters välde i landet; att första försöket till segelledens återställande mellan vattnen tillhör samma tid, är förut nämdt.

Närmast efter den s. k. Medeltidens slut visar sig Telje ej såsom särdeles betydande; det bidrog föga till de skattegärder, som K. Gustaf upptog, och synes likaledes föga ha deltagit i seklets riksmöten. Det har dock sannolikt fortfarande varit nederlagsplats för en del af Mälarhandeln, hvaribland för bergverksprodukternas afsättning på Nyköping, och äfven på främmande orter, likasom det ock deltagit i det Norrländska strömmingsfisket, som Mälarstäderna idkat inpå 17:de, till en del inpå 18:de seklet; år 1547 utfärdades ett bref om stadens marknadshandel, med afseende på köpmäns, bönders och skärkarlars obillighet mot hvarandra. En Kungsgård fanns vid denna tid inom staden. Hertig Carl, till hvars furstendöme hela trakten hörde, förnyade stadens privilegier 1580 och oftare (1584, 93, 99), äfvensom nästföljande regenter efter honom (1612, 16, 19, 28, 31, 34), men ej utan in-

skränkningar. Handelsordinantierna af 1593 och 1594 gjorde slut på stadens nederlagsrätt, att ej uppstäderna skulle få häröfver utföra sina varor; detta stadfästades ytterligare 1604, och 1636 förbjöds den utrikes handeln, allt för hufvudstadens skull, emedan Telje »gjorde några hundrade gånger mera skada än det kontribuerade, och är ett tjufvehål, der mången bor, som kronan försnillar dess hela, och är Stockholms stad alldeles till men i dess tillvext, och causerar Stockholm en ruin». Carls planer till kanalanläggning blefvo utan väsendtlig följd, och då de upptogos af Dr. Christinas förmyndare, låg hufvudstadens intresse åter i vägen.

År 1611 hade emellertid staden kontribuerat ej obetydligt; och gjorde det likaledes under nästföljande tider. Men eldsvådor tillstötte inom seklet, till att nedsätta dess krafter: 1630 afbrändes allt hvad som låg söder om kyrkan, 1650 kyrkan sjelf med stadens bästa del, skolhus, rådhus, tullhus, kungsgård, våg, och flera i närheten liggande skutor. År 1719 kom Ryska flottan upp i Egelstaviken, och hemsökte staden med brand, hvarvid blott kyrkan och några få hus skonades. Efter denna händelse fingo gator och gränder mera regelbundenhet. En partiel eldsvåda inträffade 1769. Några år förut hade staden, vid 1765 års riksdag, förgäfves sökt att återfå sin stapelrätt, hvaremot dess rättighet till inrikes seglation bekräftades. Ännu, och genom de sista decennierna af 1700-talet, idkades dels någon frakthandel för Stockholm på Östersjöhamnar, dels ock fördes tackjern från Mälarstäderna häröfver till jernbruken i kustorterna söder ut. Ett kronobränneri och flera privata fabriker ökade tidtals rörelsen. I början af 1800-talet tyckes välmågan hafva, om ej aftagit, åtminstone ej tilltagit, till dess den länge påtänkta, förberedda, och sent omsider utförda kanalanläggningen, färdig med år 1819, börjat sprida nytt lif och rörelse; och med ökade tillgångar har staden småningom erhållit ett prydligare utseende, öfverensstämmande med den af naturen särdeles sköna, och genom planteringar förskönade omgifningen.

Södertelje har nu en nästan rektangulär form, med några raka gator, gående i sträckning från nordnordvest till sydsydost, framför allt Stora Jovisgatan, fortsatt af Jernagatan och södra landsvägen; och afskurna af vinkelräta gränder, såsom Turinge- och Stockholmsgatorna, äfven fortsatta, i vester den ena, i öster den andra, af landsvägar; men i stadens yttre delar är gatornas gång mindre regelbunden. Ungefär i midten är stora torget, af vidsträckt omfång, omgifvet af trädhus, mestadels två våningar höga; åt nordost stöter dock kyrkogården härintill, med kyrkan i midten; bortom denna vidtager åter en öppen plats, Skoltorget, dernäst några föga bebygda delar af hufvudgatorna, och slutligen Mälartorget intill Linaviken. Söder ut från torget är den mest, och vid förnämsta gatan bäst bebygda delen, intill Saltsjötorget och sjön Maren, och sist åt sydvest en nyligen anlagd vattenkur-anstalt nedanför Thore källa. På en backe vid kanalen ligger stadens nästan enda stenhus, utom kyrkan, begagnadt till skolor, rådhus, boställsrum för Stadspedagogen, och häkte m. m.

Stadens folkmängd under olika tider har varit temligen omvexlande under sista seklet, mest i följd af fabrikers och dylika inrättningars vexlande öden: år 1772 räknades 805 innevånare, 1783 o. 1200, hvaraf 685 betalade utskylder, men 1810 blott 975; enligt säkrare uppgifter från presterskapet var folkmängden år 1815: 976, 1840: 1156, 1845: 1224, och 1849: 1233. Mantalslängden för 1849 upptager 1140 personer, hvaraf 468 fria från utskylder.

Näringarne hafva af gammalt varit handel och sjöfart, fiske, handtverk och fabriker, åkerbruk, samt åtskilliga particla, men ej obetydliga binäringar. Sjöfarten har i sednare tider gått, som det vill synas, ohjelpligt utföre. Kring slutet af 1700-talet, och intill 1830-talet, egde staden ännu 2 till 3 jakter, 1837 äfven 3 af tillsammans 50 läster, men 1842 blott en storbåt, 1847 ingen, 1849 åter en af 20 läster; för öfrigt återstår blott skyldigheten och förtjensten af lotsyr-

ket, samt det visserligen ej ringa inflytande, som trafiken utmed staden genom kanalen utöfvar, i det dagligen under sommaren både seglande och ångfartyg passera densamma, och ej sällan lägga till vid dess brygga, för att aflemna eller mottaga resande eller varor. Med den aktiva sjöfartens utgång har handeln blifvit småningom inskränkt till omsättning af viktualier och kramvaror, de sednare mest hemtade från Stockholm; och med den lättade kommunikationen, som bereder hvem som helst tillfälle att direkte derifrån skaffa sig hvad han behöfver, är denna rörelse åtminstone under sommartiden ej utan intrång från sjelfva hufvudstaden. År 1783 räknades 5 öppna handelsbodar, 1822 funnos 9 handlande, 1832 blott 5, utom en spanmålshandlande, 1837 äfven 5 med 134,000 R:drs årlig omsättning; nu har staden 1 spanmålshandlande, och 6 andra handelsmän, hvaraf 4 utöfva yrket inom staden. Det med handeln närmast beslägtade yrket af källare- och krogrörelse är, i anseende till stadens läge vid stor landsväg och vid segelled, ganska lönande och i tillvext; likasom, i sammanhang dermed, ett annat yrke, eget för stället, åtminstone hvad de dermed sysselsattas antal angår, nemligen tillverkning och försäljning af kringlor och särdeles pepparkakor, hvarför år 1837 ej mindre än 26 personer voro skattskrifne. — Fisket är, sedan deltagandet i strömmingsfisket uti Norrländska skärgården längesedan upphört, utan någon betydenhet.

Handtverk och fabriker hafva, som sagdt är, tidtals varit, och äro nu delvis åter betydande. År 1782 räknades 54 handtverksmästare, af hvilka en del besökte främmande marknader; dertill kommo en strumpfabrik med 85 arbetare, först anlagd 1744, ett tobaksspinneri, ett kronobränneri med 131 arbetare, grundadt 1766, samt ett tegelbruk på stadens egor vid Ragnhildsborg. Med undantag af kronobränneriet, hafva dessa inrättningar fortlefvat, fast ej alltid med samma lif. År 1822 räknades 37 handtverksmästare, 1847 funnos 47 handtverks- och fabriks-idkare; nu räknas 45 med burskap, 3

utan burskap, och 44, som drifva åtskilliga yrken såsom försörjningsmedel. Från 1830-talet hafva garfveri, färgeri, kopparslageri och särdeles vagnmakeri antagit en mera betydande karakter: Hofslagare Ekenbergs vagnfabrik sysselsatte 1837 o. 30, och 1847 o. 50 arbetare, samt producerade till betydlig afsättning på hufvudstaden och andra orter, äfven utrikes.

Åkerbruket är temligen betydligt, förkofras ständigt, och skötes med omsorg; dock visa tabellerna en stor relativ öfvervigt af potatis-odlingen öfver den egentliga sädesodlingen, på grund af jordmånens beskaffenhet: af 119 tunnor säd och 150 t. potatis utsäde, beräknades 1847 en behållning af 658 t. säd och 1200 t. potatis; visserligen ej tillräckligt att betäcka stadens eget behof. Men härtill komma trädgårdsskötsel, tobaksplantering o. a., mera beräknadt på afsättning. Boskapsskötseln är högre drifven än i någon annan af länets städer [3]); särdeles är antalet af hästar betydligt, med afseende på den starka skjuts som här eger rum, och som utgör en stor och tryckande börda, enär till dess bestridande dagligen skola hållas i beredskap 25 hästar; den är numera ställd på entreprenad emot en årlig, för närvarande till 1,050 R:dr uppgående ersättning af Stadens Borgare och jordegare. — Den nyanlagda vattenkur-anstalten har redan i år haft 150 badgäster, och synes med hjelp af stadens naturskönhet och sundhet, och af den lätta kommunikationen åt alla håll, böra gå framåt, och sprida rörelse.

Till allmän karakteristik af stadens närings-förhållanden hette det år 1832, att »af 1,021 mantalsskrifne personer, hvaribland 657 betalade utskylder, funnos blott 48 borgare; talrikare och mindre vällottade äro de, som utan att vara borgare, eller hafva egen fastighet, lefva af jordbruk och skjutsning; ännu sämre en tredje klass, af arbetskarlar, statdrängar, lotsar, slussdrängar m. fl., som sätta sig ned ofta med stora

[3]) Här hållas 55 hästar, 40 oxar, 100 kor, 35 st. ungboskap, 30 får, 100 svin.

familjer, och sjelfva eller deras barn förr eller sednare betunga fattigförsörjningen». Möjligen kunna färgerna redan nu, och framgent alltmera, tagas ljusare.

Staden har tvenne årliga marknader, i Januari och Oktober; fordom hade den flera, och troligen mera betydande.

Bland offentliga byggnader intager kyrkan första rummet. Bygd kanske på 1100-talet, återställd efter 1650 års brand, är den 62 alnar lång, 35 a. bred, 14 a. hög, med 2 a. tjocka gråstensmurar, har en stor mängd temligen breda fenster, två rader pelare, ett spetsigt torn vid vestra ändan, af 74 alnars höjd, och på södra sidan af skeppet ett utbygdt grafchor; vidare predikstol från 1600-talet, orgelverk från följande seklet, samt altartafla af konstvärde; i det hela är denna kyrka en af de vackrare i stiftet. S:t Ragnhild skall här vara begrafven; från sednare tider, särdeles 17:de och 18:de seklerna, finnas här grafvar för adliga familjer, såsom Liljecrona (hvaribland Kgl. Rådet Gustaf † 1687) till Lina, Palmcrona till Widbynäs, Cantersten till Kiholm, Wattrang till Glasberga, Drakenhjelm till Lina, Croneberg till Lina, och Tigerclou, de två sistnämda uti det utbygda choret, sedermera tillhörigt Hackertska slägten; vidare v. Bysing, Lowisin, R. R. frih. Adlerfelt († 1743) m. fl. Kyrkogården är planterad. Staden utgör med Öster- och Vester-Telje samt Tveta landsförsamlingar ett regalt pastorat af 2:a klassen. Af kyrkoherdar förekommer en från början af 1300-talet; kaplaner från 1580-talet. Pastorsbostället Geneta ligger ¼ mil från staden, inom Vester-Telje, kaplansbolet Carlby i Öster-Telje. — Skola har här troligen funnits från Dr. Christinas tid, och har haft flera olika lokaler; den består nu sedan 1839 af en pedagogi och en folkskola, under hvar sin lärare, hvartill kommer från 1838 en friskola för flickor från staden och dess nejd. — Fattighus finnes nära Saltsjötorget, och fattigvården är nyligen reglerad på ändamålsenligt sätt. I slutet af 1700-talet fanns i staden ett lazarett för länet.

Rådhuset uppsattes efter 1719 års brand, vid stora torget, 2 våningar högt, der nu gästgifveriet är; från 1844 användes det förut nämda stenhuset. Magistraten består af borgmästare och 4 rådmän (år 1849). Staden har för öfrigt postkontor, apothek från 1782, stadsläkare, tullkammare med betydlig personal, sparbank från 1830-talet. Söder-Telje kanalbolag har ett slusskontor vid kanalens norra ända. — Stadens vapen är en krönt qvinnobild, med kors på bröstet, stående på en halfmåne, och omgifven af en lågande sol. Platsen bland rikets städer var 1782 den 53:e, och är nu den 61:a.

Stadens taxeringsvärde år 1847 var 187,016 R:dr 32 sk. för hus och tomter, 60,263 R:dr för jord, 42,956: 32 för fabriker m. m., tillsammans 290,236 R:dr 16 sk.; år 1849: 283,334 R:dr. Stadskassans inkomster äro de vanliga, dels mera eller mindre stående, dels uttaxerade. Kostnaderna för stadens underhåll beräknades år 1847 till 1,636 R:dr 26 sk. 8 rst., för presterskapet till 646: 32., för fattigvården till 477: 20, för skjuts och väghållning till 1,695: 47. 1.; bevillningen var 1,777: 35. 3, öfriga gärder till staten 292: 45. 4, diverse utskylder beräknades till 666: 32. Hela skattesumman var 6,971 R:dr 10 sk. 4 rst., lika med 2,4 procent af taxeringsvärdet, och utgörande öfver 6 R:dr för hvarje person, och nära 10⅓ R:dr för hvarje betalande enligt mantalslängderna [4]).

[4]) För år 1849 uppgifvas följande:

Inkomster	af arrenden för lägenheter, jord, fiskevatten	2,565: 30. 3.	
—	efter särskildt debitering .	3,504: 7. 4.	6,069: 37. 7.
Utgifter	för stadens förvaltning, underhåll af byggnader m. m.	3,536: 1. 2.	
—	Väghållning	457: 29. 1.	
—	Skjuts	1,050: — —	
—	Bidrag till fattigvården . . .	762: 29. 6.	5,806: 11. 9.
—	Bevillning till staten	1,648: 11. 8.	
—	Öfriga statsbidrag	2,034: 34. 2.	3,682: 45. 10.

På stadens egor ligga 22 lägenheter, hvaribland: Ragnhildsborg, med ett betydligt tegelbruk; Hushagen, nämnes på 1600-talet, och torde ha sitt namn efter det fordom i närheten deraf belägna Telge hus; äfven Källarholmen, derinvid, har varit bebygd; allt, synes det, på den fordna Kungsgårdens egor.

Länets Härader och socknar inom Södertörn äro:

XVII. **Svartlösa Härad,** beläget mellan Mälaren och dess fjärdar i nordvest och norr, från Söderteljefjärden till Årstaviken, Saltsjöns fjärdar och sund i nordost, Sotholms härad i sydost, samt Järnafjärden och Öknebo härad i vester; består hufvudsakligen af bergkullig, sjö- och skogsrik bygd, med mera eller mindre trånga dalgångar, eller större och mindre slätter, åt norra sidan, men mera kärr och skog i söder å Hanveden; samt omfattar 5 socknar och 2 kapellförsamlingar af Strengnäs stift och Södertörns prosteri, jemte den i kyrkligt hänseende till hufvudstaden hörande Sicklaön; allt inom Södertörns fögderi.

87. *Brånkyrka socken,* ligger mellan Kungshattsundet, Klubbfjärden, Långholmssunden, Liljeholms- och Årstavikarne, allt af Mälaren, i nordvest, norr och nordost, Sickla, Nacka och Erstaviks församlingar i nordost och öster, Tyresjö i sydost, Huddinge i sydvest; och upptager med några holmar i Mälaren 0,833 qv. mil land, och ung. 0,05 vatten, utom de yttre omgifvande vikarne. Formen är nästan en parallelogram i rigtning från nordvest till sydost. Socknen genomstrykes, mot nordost och sydost, af den här föga sammanhängande, och obetydligt höga vattendelaren mellan Mälaren och hafvet, så att vid pass en tredjedel af landet sluttar mot förstnämda sjö.

På denna sida är bergkullig mark, temligen brant och vild mot stränderna, men genomskuren, särdeles längre in, af dalgångar, kärr, ängar och slätter, hvaraf den största mot Årstaviken. Dit har Örby- eller Kyrksjön, i midten af socknen, haft sitt utlopp, men dess vatten är i sednare tider ledt åt andra sidan; längst i sydvest ligger Långsjön, med aflopp till Huddinge, längst i öster Ältasjön, som går ut åt Nacka; i norr har Trehörningen ett nästan igenvalladt utlopp till Liljeholmsviken, andra mera eller mindre igengångna kärr luta mot de vester ifrån inskjutande Winter- och Mörtvikarne. På sydöstra sluttningen fortsätta slättmarkerna, afbrutna äfven här af kullar, tills vid gränsen dels betydligare höjder, dels insjöar mellan dem möta. Kyrksjöns nuvarande utlopp genom Långängen går till sjön Magelungen, som genom Fahrstaforss i nordost faller i Drefviken; båda höra blott delvis hit, för öfrigt till Huddinge, Erstavik och andra socknar; i Drefviken utfaller Flatsjön från nordost. Det hela har en temligen skärgårdslik natur. Jordmånen är dels lera, dels svartmylla, dels sand, särdeles i öster; berg och åsar äro ej utan skog. Näringarne äro åker- och ängsbruk, trädgårdsskötsel, skogsbruk, boskapsskötsel, fabriksrörelse, allt under inflytande af hufvudstadens närhet, hvilken ock bereder mångfaldiga biförtjenster. Hemmantalet är 28 $^{5}/_{12}$ förm., hvaraf 1 skatte, $^{2}/_{3}$ krono, 26 $^{3}/_{4}$ frälse, nästan allt temligen sönderdeladt mellan många gårdar, mindre stora till mantal och omfång, än fördelaktiga för sin belägenhet invid all rörelses förnämsta medelpunkt, och derföre välbebygda, samt tillhörande ståndspersoner, likasom en mängd, till en del afsöndrade, vanligen högt taxerade lägenheter. Hela fastighetsvärdet enligt 1848 års taxering var ej mindre än 692,750 R:dr. Folkmängden år 1815 var 1,380, år 1840: 1,581 på 326 hushåll, år 1845: 1,614.

Genom socknen gå flera vägar: Landsvägen till rikets södra orter börjar vid Horns tull och Liljeholmsbron, och går

åt sydvest, på ¼ à ½ mils afstånd från Mälarestranden, till Huddinge; den är upptagen under åren 1661—73, äfvensom nämda bro tillkommit under samma tid, i stället för en förut dervarande färja. På åter ungefär samma afstånd, parallelt med landsvägen, går den äldre, f. d. kallad Götavägen, nu blott af sockenboar begagnad, ledande från Skans tull till Huddinge, förbi kyrkan, som ligger en knapp half mil från Stockholm. Söderut från samma tull går en större väg, följande en sandås, och dels öfver Fahrstabro till Huddinge, dels östligare nära Ältasjön till Nacka och Erstavik. Vid Mälarstranden finnas åtskilliga mindre vägar, mest begagnade om vintern, andra leda inåt socknens särskildta delar. Utefter kusten går stor segelled till Stockholm. Ett förslag till kanalbyggnad inom Huddinge och Bränkyrka socknar har på 1820-talet varit väckt af flera egendomsherrar, till förbindelse mellan Örlången, Ågestasjön, Magelungen och Drefviken, och från Magelungen äfven med Kyrksjön och Årstaviken; vinsten beräknades blifva en lättad tillgång för hufvudstaden till skogar af 80,000 tunnland god och vextlig jordmån.

Bränkyrka förekommer 1314, 1409 och 1420 under namnet *Wantor* (kanske Ofvan-Tör), såsom hörande till *præpositura Torensis* af Strengnäs stift, skall 1593 ha hetat Örby eller Örtuna, men det nuvarande namnet förekommer dock redan 1471 och 1488. Från 1550—87 lydde socknen under Södermalms skola, men har sedermera hört till Huddinge pastorat, med egen kaplan från 1588. Kyrkan är bygd af gråsten, skall flera gånger hafva brunnit, och blifvit reparerad och tillbygd, sednast 1804; den har åtskilliga grafminnen af Lagerbjelkska slägten. Af fornlemningar nämnas vallar i trakten af kyrkan, kanske från det fältslag der hölls 1518; man skall ock i nejden hafva uppgräft kanoner. — År 1602 hölls tinget för Öfra Tören vid denna sockenkyrka. Nära Skans tull är häradets afrättsplats.

Gårdar och lägenheter: Årsta, n. n. o. vid Årstaviken, 2 mantal, med Berg eller Zachrisberg eller Brunby, 3 m., allt frälse säteri, och Walla ½ m. frälse, utom några lägenheter; skall vara en gammal gård, som tillhört Birger Jarl. I början af 1300-talet synes den förekomma under namnet Arus, såsom tillhörig Hert. Waldemar, hvilken af dess egor skall ha grundat ett prebende. På 1400-talet har slägten Kröpelin skrifvit sig till Årsta eller Orsta, som det då hette; på 1500-talet egdes det af slägten Oxenstjerna, derpå kanske af Stålarm (Erik och hans son gr. Axel), på 1670-talet af Ulfsparre, reducerades men återlöstes, kom till slägterna Posse, Ehrencrona, Cronhjelm o. 1735, Wadström, Schnell från 1767, sist Reenstjerna, ännu 1850. Åbyggnaden är af sten, till en del ganska gammal. En ännu äldre byggning af timmer, från Södermalm säges det, och fordom bebodd af Birger Jarl, skall ha stått till 1815. Gårdens egor skola nemligen hafva sträckt sig utöfver hela Södermalm, den tid denna ännu var obebygd, äfvensom till Fittja åt sydvest; och Wadström lär i sin tid ha velat göra anspråk gällande på tomtören från nämda del af hufvudstaden. Zachrisberg har i sednare tider kommit till godset, har tillhört Biskop O. Laurelius, egdes 1686 af, och uppkallades efter Hofintendenten Zachris Rehnberg († 1688), egdes af Schnell 1772. Walla nämnes 1409. — Årsta holmar, i viken utanför Årsta, egentligen Al-, Berg- och Lillholmarne, afsöndrade från gården 1735, hafva tillhört Robsahm, Tavelin, Möller 1797, Schoerbing 1849, fru Carlström 1850. — Liljeholmen, n., förekommer ock 1735 såsom afsöndradt från Årsta, har i sednaste tider haft åtskilliga fabriker, för stearinljus o. a., tillhörde 1850 färgaren Törnebohm; en del hette Hermanshus 1711, då K. Stanislaus härifrån höll sitt intåg i Stockholm; det köptes 1732 af hufvudstadens borgerskap, och gafs åt Öfverståth. gr. Taube, blef sedermera värdshus under namnet Johannisberg, i Bellmans tid Liljeholmen, likasom nu. — Nybohof, n. nära Årstaviken, ½ m. frälse. — Kathrineberg, lägenhet vid Liljeholmsbron, egdes 1827 af Östberg, 1850 af Sehman; Löfholmen, vid Liljeholmssjön, med fabrik, tillhörde 1850 Laurin; Gröndal, vid samma sjö, egdes 1850 af Vogel; Charlottendal, derinvid, egdes 1850 af Vougt; Fogelsången, vid Trehörningen, egdes 1772 af Stjernhoff, 1850 af Tribler; Charlottenburg, och Reimersholm, på Räkningeholmen, det sednare uppkalladt efter Comm. Råd Reimers, som nedlade stor kostnad å hela holmen; Winterviken, Örnsberg, Klubben, vid Klubbfjärden; Ekensberg, Petersberg, värdshus vid samma fjärd. Alla dessa lägenheter äro, för sitt läge i en vildskön och frisk natur, under sommartiden mera eller mindre upptagna af utflyt-

tande Stockholmsboar. De hafva dels lydt, dels lyda ännu under — Hägersten, f. d. äfven Fägersten, n. v. på en kulle vid Mälaren, $1/2$ m. frälse, nämnes 1548, egdes 1686 af Jör. Ulfsparre till Årsta, 1772 af Ahrén v. Kapfelman, 1827 af Just. Råd. Peterson, 1850 af Munck. — Sätra, v. nära Kungshattsundet, 1 m. frälse säteri, grundadt af slägten Skytte, tillhörde 1772 v. Brinkman, 1825 och 1850 Råfeldt. I närheten äro lägenheterna Rostock, besjunget af Bellman, Jakobsberg, Slätten. — Långbro, v. ej långt från kyrkan, $2\,1/4$ m. frälse säteri från 1683, annars gammal gård, uppkallad, säges det, efter en lång kafvelbro å fordna Götavägen, förekommer 1567 såsom doneradt till sekr. Helsingius, har delvis tillhört Hofkansler Nils Chesnecopherus, och dess måg öfverste Forbes, reducerades, men utlöstes af Rosenholm, egdes 1772 af frih. Staël von Holstein, 1825 af Askergren, 1848 af Hofm. Leijonmark, 1850 af Holmsten. — Långpanna, krog vid landsvägen, mycket besökt af förbifarande allmoge; Herrängen, lägenhet vid Långsjön. — Solberga, v., $2/3$ m. krono, kaplansbol. — Westberga, n., 3 m. frälse säteri från 1612, tillhörde ock Chesnecopherus, sednare Rehnberg 1686, en Salvius 1772, derpå slägten Cederhjelm, 1827 gr. Sparre genom gifte, 1850 samma slägt. — Stensborg, lägenhet, tillhörde 1849 Phalén. — Elfsjö, s. s. v. nära kyrkan, $2\,1/4$ m. frälse säteri, grundadt af R. R. Joh. Skytte, reduceradt 1683, men utbytt af arfvingarne, egdes 1772 af frih. Ehrensvärd, derpå af R. R. frih. Lagerbjelke († 1782), hvilken gjorde det till fideikomiss, 1849 af gr. Lagerbjelke; underl. äro 3 m. i Huddinge. — Örby, ö. vid kyrkan, 3 m. frälse säteri, med qvarn, och 2 m. skatte Östberga och Ersta, grundades såsom herresäte af slägten Bonde 1635, tillhörde H. Falkenberg 1686, innehades derpå af grefvar Gyllenstjerna, af mera än en gren, i ett sekels tid, sednare af frih. Reuterholm, 1825 och 1850 af Beskow; 1848 års taxeringsvärde var 70,000 R:dr. — Herrängen, s. v., lägenhet. — Enskede, o. n. o., 1 m. skatte, $1/2$ frälse, nämnes 1546, har i sednare tider tillhört Fogel 1772, Ehrenhoff 1825, Odelberg 1850, hvilken betydligt förbättrat egendomen; underl. Bägersta 1 m. skatte, nämdt 1449, tillhörigt Wernsköld 1685, samt några lägenheter; taxeringsvärdet 70,000 R:dr. — Sundsta, n. o., lägenhet vid Skanstull, med såpfabrik, tillhörde 1850 Holmberg. — Fahrsta, s. o. vid Magelungen, 1 m. frälse, tillhörde 1772 Tottie, 1850 Willebrand. — Marieborg, vid samma sjö, Hökarängen vid Drefviken, Eklund i norr derom. — Sköndal, f. d. Sjuende, s. o. vid Drefviken, 1 m. frälse säteri, egdes 1686 af Grönhagen, 1772 af Hildebrand, 1825 af Stridbeck, var 1848 styckadt. — Sköndalsbro,

tillhörigt 1827 Lyckou, 1850 Lindström, äfvensom Skönstavik; Forssen, tillhörigt 1827 fru Fredenheim, 1850 Dardel; ligga alla vid Drefviken. — Orhem, s. o. vid Drefviken, $^1/_4$ m. fr. säteri, nämnes 1409, innehades på 1600-talet af slägten Oxenstjerna o. a., 1850 af Hildebrandson. — Skrubban, s. o. vid samma sjö, $^1/_2$ m. frälse. — Skarpnäck, o. s. o. nära Ältasjön, 2 $^1/_2$ m. frälse säteri, utom $^1/_2$ i Erstaviks kapellförsamling, egdes 1772 af v. Schantz, 1827 af Svedelius, 1850 af Carlström; år 1685 har det lydt under Tyresjö säteri.

88, 89. *Nacka* och *Erstaviks* kapellförsamlingar, belägna öster ut från Brännkyrka, gränsa i norr till Sickla församling, Sickla- och Järlasjöarne, Dufnäsfladan, samt Stäkes- och Lännersta-sunden, i öster till Baggarsfjärden, i sydost och söder till Erstaviken af Agnöfjärden, samt Tyresjö socken; och upptaga tillsammans 0,132 qv. mil land, 0,04 vatten, hafsvikarne oberäknade. Landet är mera bergländigt än Brännkyrka, särdeles vid Sickla- och Järlasjöarne, hvilka åtföljas af en temligen sammanhängande, mot norr brant stupande bergås, i midten klufven af Nacka-åns dalgång, som kommer från söder, från Älta-, Söderby-, och Damm- samt Källtorp-sjöarne. Åt öster och söder, der smärre bäckar gå mot hafvet, äro bergen mera sönderdelade af ängar och slätter, men åter branta mot hafsstranden, inåt landet öfvergående till skogsmo. Dock finnes här högsta toppen, Ältaberget, på hvilken en telegraph är anlagd. Det hela är en omvexlande, men oftast vildskön skärgårdsnatur. Jordmånen är dels lätt lera, dels sandmylla; bergen bära skog, dels af barrträd, som dock är mycket anlitad, och äfven medtagen af vådeld 1826, dels af löfträd, som i dess ställe uppväxt, särdeles asp. Näringar äro hufvudsakligen desamma som i Brännkyrka; hvartill för Erstavik kommer sjöfart med några storbåtar. Hemmantalet är i Nacka 1 $^3/_8$, i Erstavik 8 $^2/_3$ förm., allt frälse, det mesta under Erstaviks säteri; härtill komma en mängd lägenheter, samt Nacka qvarnar och valkar. Fastighetsvärdet för år 1848 var i Nacka 58,300, i Erstavik 86,000 R:dr. Folkmängden år 1815 var 343, år 1840: 408 på 74 hushåll, år 1845: 442. —

Tvenne vägar komma här in från Stockholm och Sicklaön, den ena öfver Nacka bro mellan Sickla- och Järlasjöarne, den andra öfver näset Kolbotten mellan Järlasjön och Dufnäsfladan. Den förra följer Järlasjöns strand åt öster, Nacka-ån åt söder, förbi Nacka kyrka, och går derpå åt sydost till Tyresjö socken; den andra vägen följer Dufnäsfladan åt sydost, går derpå åt söder till Erstaviks gård och kyrka, och förenar sig slutligen med den förra. På ofta nämda insjöar gå robåtar i reguliera turer från hufvudstaden; hafsfjärdarne och sunden äro mera eller mindre tillgängliga för seglande fartyg, Erstaviken äfven för dem af stora dimensioner.

Nacka och Erstaviks kapeller, båda hörande till Huddinge pastorat, synas vara från nyare tider; de hafva gemensam predikant. Nacka kyrka är af träd, bygd 1642, ombygd 1695; Erstaviks, äfven af träd, bygd 1763 på gårdsegarens bekostnad, räknades 1830 såsom förfallen. Nacka kyrkogård är gemensam för båda församlingarne.

Gårdar m. m., i *Nacka:* Nacka, n., vid Nacka-ån, $^7/_8$ mantal frälse, med qvarnar och klädesvalk; nämnes 1566 och 1621, då kronan här hade krutbruk, synes o. 1670 hafva tillhört slägten Kurck, innehades 1686 af en Ernest, vid 1730-talet af Riksens Ständers bank, som här hade messingsbruk o. 1750, kom genom köp till gr. Lejonstedt, egdes 1772 af dess måg v. Brinkman, innehades 1850 af Björkman o. a. I närheten äro åtskilliga lägenheter, hvaribland Nackabro värdshus. — I *Erstavik:* Källtorp, s. o., kaplansbol, doneradt från Erstavik. — Älta, s. s. o., $^2/_3$ m. frälse, har varit krono, men blifvit frälse för slägten De la Gardie, hörde 1686 under Nacka, egdes 1821 af Gen. frih. Franc Sparre, derpå af Geijer, Lewin, Reuter 1847, Bichlie 1850. — Erstavik, s. o., 2 m. frälse säteri, gammalt herresäte, åtminstone från 1400-talet, då 1435 och 91 tvenne Riksråder, den sednare af slägten Fargalt, skrefvo sig härtill, äfvensom sednare slägten Kyhle på 1500-talet; tillhörde i följande seklet Bjelkenstjerna, derpå Leijonhufvud 1686, Falkenstein, från 1717 Törnflycht (R. R. Olof och Carl Fredrik), slutligen grossh. Petersens, som gjorde det till fideikomiss 1765, och hvars slägt ännu eger det. Här landsteg prinsessan Hedvig El. Charl. vid sin ankomst till Sverige 1774. Gården brändes af Ryssarne 1719. Underl. inom socknen 6 m., hvaribland Dräfvinge, vid

Dufnäsfladan, $1/2$ m., som 1686 lydde under Tyresjö, 1772 tillhörde Nettelblad; Fisksätra nära Ståket, $1/2$ m., 1772 tillhörigt Hederhjelm; Skogsö, $1/2$ m., som 1772 med der då varande stärkelsebruk tillhörde R. R. Stockenström; samt flera lägenheter, hvaribland Nedra Kolbotten; namnet skall härleda sig deraf, att här bränts kol för det fordna krutbruket vid Nacka. Erstaviks gods var 1848 taxeradt till o. 70,000 R:dr.

Sickla församling består, så vidt den hör till länet, dels af en smal kuststräcka vid Hammarby och Sicklasjöarnes södra brädd, dels af Sicklaön, hvilken i sydvest och söder omgifves af nämda sjöar samt Pålsundet, Järlasjön och Kolbottens näs, i sydost af Dufnäsfladan, i öster af det trånga Skurusund, i nordost af Halfkakssundet, der gränsen mot Wermdö socken går mellan öarne Danmark och Sverige, samt i norr och nordvest af Lilla Wärtan och innersta Saltsjöfjärden, förbi Blockhussundet intill Danviks hospital och tull af hufvudstaden i vester. Arealen är 0,12 qv. mil, inberäknade Hästholmen i norr och några mindre skär. Det hela består af bergkullar, skiljda af, och brant sluttande mot trånga vikar, såsom Dockaviken i vester, Svinders-, Nyckel- och Kungshamns-vikarne i norr, Kungsbroviken i söder, med dermed sammanhängande dalar eller ängar. Järlasjöns vattendrag utgår vid vestra gränsen, små tjernar utfalla åt flera håll inifrån landet. Såsom ytformationen, så ock jordmånen är temligen lik Nacka och Erstaviks församlingars, och näringarne äro äfven de samma, blott med större utsträckning och mångfald af fabriksrörelse. Hemmantalet är $3\,3/4$ frälse, temligen sönderstyckadt, och allt under ståndspersoner, likasom lägenheter och fabriker. Fastighetsvärdet för år 1848 var 228,725 R:dr. Folkmängden år 1810 var 230 personer, år 1848: 365 enligt mantalslängden. — Genom Sicklaön går vägen till Wermdön, från Danvikstull först åt sydost, derpå åt öster till Skuru bro; tvenne utgreningar gå åt söder öfver Nacka bro, och åt sydost öfver Kolbotten till Nacka och Erstavik. På Hammarby-, Sickla- och Järlasjöarne göra, som nämdt är, robåtar dagliga

färder från Skanstull till Kolbotten. År 1761 var fråga väckt om anläggning af kanal på förra stället, och sluss på det sednare. Dufnäsfladan och Skurusund äro tillgängliga för seglande fartyg, det sednare dock blott af 6 fots djup. Vid Kungshamn är ankargrund för större fartyg, och utefter nordvestra stranden är stor segelled. Å samma strand och på Hästholmen har man anmärkt åtskilliga s. k. jättegrytor, äfvensom vid Skurubro.

Sickla församling utgör en del af Danviks hospitalsförsamling, lydande i kyrkligt hänseende under Stockholms stad, dit sjelfva hospitalet hörer äfven i juridiskt hänseende. Kyrkan är belägen inom nämda inrättning. På historiska minnen är åter hafskusten rikast: vid Dufnäs blef K. Christian II slagen af Sten Sture d. y. år 1517; vid Kungshamn låg hans flotta följande året, då han genom svek tog Gustaf Wasa m. fl. till fånga.

Gårdar m. m.: Hammarby, s. s. v. på en udde af Ham. sjöns södra strand, 1 mantal frälse, har till 1540 tillhört åtskilliga adliga herrar, kom då genom byte till kronan, skänktes inom samma sekel till Stockholms stad, tillhörde sedermera, och tillhör ännu Danviks hospital. — Fredriksdal, s. v. vid Skanstull, lägenhet, med bomullstygsfabrik, tillhörig år 1772 Mallet, 1827 Hedberg, 1850 Grebener. — Lilla Sickla, s. s. o. vid Sicklasjöns södra strand, med qvarn, tillhörde Ullman 1827, de Frése 1850. — Stora Sickla, s. s. o. vid Pålsundets norra sida, 1 m. frälse säteri, tillhörde 1827 Sjöstedt, 1847 Björck, 1850 Arvedsson. — Svindersvik, anlagdt af Holländaren v. Schwinden, som 1647 erhöll privilegium å beckbruk, tillhörde 1850 Aspelin. — Järla, s. o. vid Järlasjöns norra strand, $1/2$ m. frälse, blef 1502 klostergods genom byte, var efter reformationen kronans, donerades, tillika med Skuru, Dufnäs o. a. 1629 till Gen. löjtn. Monier, egdes 1772 af Lefebure, 1825 af Hedberg, 1850 af frih. Staël v. Holstein. — Stubbsund, Öfra Kolbotten, o. s. o. vid samma sjö. — Henriksdal, s. o. nära Danviken, $1/4$ m. frälse. — Finnboda och Hermansdal, o. n. o., med beck- och kimröksbruk, tillhöriga ett bolag. — Hästholmen, o. n. o., lyder under Järla. — Stora Nyckelviken, o. n. o. vid Saltsjön, väl bebygd lägenhet med trädgård, tillhörde 1772 v. Grill, sednare Hebbe, 1850 Beskow. — Kungshamn, n. o., Skuru, ö.,

värdshus. — Skuru, $1/2$ m. frälse säteri, tillhörde 1772 de Broen, sednare frih. Fock, 1850 Widman. — Dufnäs eller Dufvenäs, o. s. o., $1/2$ m. frälse säteri med qvarn, och åbyggnad af sten, har i sednare tider tillhört Comm.-rådet Finlay, 1825 Dubbe, 1850 Hägg.

90. *Huddinge Socken,* mellan Bränkyrka i nordost, Tyresjö i öster, Öster- och Vester-Haninge i sydost och söder, Botkyrka i sydvest och vester, samt Wårby- eller Slagstaviken och Ekeröfjärden i vester och nordvest, upptager 0,833 qv. mil land, 0,09 vatten, Mälarens vikar ej inberäknade. En mindre del af landet sluttar mot denna sjö, har omvexlande branta skogiga berg mot sjösidan, och dalar eller slätter inåt bygden. Albysjön utfaller i Wårbyviken, och nordligare en bäck från Långsjön på norra gränsen. En vida större del af socknen sluttar åt sydost och nordost mot hafvet; den har temligen vidsträckta och ej låga berg- och skogsåsar, delvis med brant affall, mot stora måssar och ej obetydliga sjöar, längst i sydost å Hanveden; af enstaka toppar nämnes Lilla Tornberget, hvarifrån man ser Kathrina kyrktorn i Stockholm. Gladö qvarnsjö, på gränsen till Botkyrka, upptager smärre tjernar, och utfaller åt nordost till Stora Örlången, som delar sig i tvenne armar, åt nordvest och nordost; den förra mottager tillflöde inifrån landet, den sednare utfaller åter åt nordost till den mindre Ågestasjön. Denna förstärkes från Gömaren och Trehörningen eller Mellansjön i nordvest, och utgår vidare åt nordost till Magelungen på gränsen till Bränkyrka. Längre bort bildar Drefviken gräns, äfven mot Erstavik, Tyresjö och Öster-Haninge, i böjning åt sydost, söder genom Trångsund, och sydvest, och mottager ett nytt temligen långt tillopp från Ådran och Lisman, med dess tillflöde från Lisma qvarnsjö. Örasjön slutligen ligger vid södra gränsen mot Vester-Haninge. Landets jordmån är dels god lera i några dalar, dels svartmylla, dels sand. Skogen är i sednare tider mycket medtagen; skogsbruk är dock bland ortens näringar, jemte

åker- och ängsbruk, trädgårdsskötsel, skjutsning vid Fittja m. m., allt ej utan inflytande af hufvudstadens närhet. Hemmantalet är 40⅔ förm., hvaraf 5 skatte, 3⅙ krono, 32½ frälse, utom några lägenheter; största delen af hemmanen utgöra eller lyda under säterier; nästan allt eges af ståndspersoner. Fastighetsvärdet för år 1848 var 518,750 R:dr. Folkmängden år 1815 var 1,052, år 1840: 1,275 på 230 hushåll, år 1845: 1,302.

Landsvägen från Stockholm går här i fortsatt sydvestlig rigtning, på ¼ mils afstånd från Mälaren, mellan Bränkyrka och Botkyrka, öfver Fittja bro; i samma rigtning, på åter samma afstånd inåt landet, går sockenvägen mellan nämda socknar; längst i öster kommer vägen från Stockholm till Sotholms härad, i sydlig rigtning från Bränkyrka till Öster-Haninge, förbi Länna gästgifvaregård, 1½ mil från Stockholm; slutligen går en nyligen fullbordad förenings-väg i sydostlig rigtning, förbi kyrkan, belägen öfver 1½ mil från hufvudstaden, och öfver herrgårdarnes egor, till Länna. Segelleden från vestra orterna till Stockholm går förbi vestra kusten.

Wddunge nämnes o. 1314, såsom hörande till *prepos. Terensis.* Det utgör nu med Bränkyrka samt Nacka och Erstaviks kapellförsamlingar, ett konsistorielt pastorat af 2:a klassen; kyrkoherdarnes namn äro kända från 1559. Hundrade år sednare var tillämnadt att lägga hela pastoratet under Kathrina kyrka i hufvudstaden, men det blef ej af. Kyrkan är till en del gammal, men tillbygd 1804. En del af en runsten finnes i kyrkan, ruiner efter en skans vid Rosendal nära Örlången.

Gårdar m. m.: Wårby, v. n. v. i ett vackert läge vid Mälaren, 3⅓ mantal frälse, hvaraf hälften säteri, samt qvarn; är en gammal sätesgård, hvartill 1460 ett Riksråd skrifvit sig; har i nyare tider tillhört slägten Oliweblad på 1600-talet, och redan dess ej adlade förfäder i föregående sekel, reducerades men återlöstes; tillhörde på 1700-talet frih. J. Cederbjelke, Pres. E. Carleson, 1772 Hongelin, 1825 Jägarhorn,

1850 frih. Åkerhjelm. Här finnes en hälsobrunn, godkänd 1709. Underl. 2 $^{2}/_{3}$ m., till en del under eget bruk; deribland är Haga $^{2}/_{3}$ m.; samt lägenheter, såsom Johannisdal och Skärholm, båda vid sjön, det sednare bland föremålen för Stockholmsboarnes sommarfärder, samt värdshuset Snickarekrogen vid landsvägen. Wårby gods var 1848 taxeradt till 100,000 R:dr. — Snättinge, n. vid Långsjön, tillhörde 1849 prof. Krafft, 1850 Söderström. — Glömsta, v., 1 m. frälse säteri, tillhörde på 1600-talet De la Chapelle, H. Fleming 1686, v. Hyltén 1772, Landsh. Dahlström 1850; underl. 2 m. frälse. — Fullersta, v. nära kyrkan, 3 $^{1}/_{6}$ m. frälse säteri med qvarn, är småningom bildadt från 1600-talet, dels af Chesnecopherus, Jör. Gyllenstjerna (1686), o. a., dels af Jak. De la Gardie, tillhörde 1772 R. R. frih. Stjernstedts enka, 1827 och 1847 Friesenheim, 1850 Pettersson; underl. $^{1}/_{2}$ m. frälse. — Flemingsberg, f. d. Anderstad, s. v., 3 m. frälse säteri, tillhörde 1686 H. Fleming, 1825 Friesenheim, 1850 Odelberg; underl. 1 m. frälse. — Tomtberga, ö. vid kyrkan, $^{1}/_{2}$ m. krono, prestgård. — Hörningsnäs, ö. vid Trehörningen, 1. m. frälse, tillhörde 1850 Reimers. — Ågesta, ö., 3 m. frälse, reduceradt från R. R. Salvii arfvingar, tillhörde 1772 frih. Bunge, 1825 och 1850 gr. Mörner, har åbyggnad af sten; underl. 1 $^{3}/_{4}$ m. — Balingsta, s. o. nära Örlången, 3 m. berustadt säteri, grundades på 1600-talet af Salvius från 1642, och Isak Cronström, tillhörde den sednares dotter grefv:n Rehnsköld till 1723, derpå presid. Vult. v. Steijern, v. pres. af Zillén o. 1772, båda genom köp, och har förblifvit i den sednares slägt; har åbyggnad af sten, och underl. 1 m. — Sundby, s. s. o. vid Örlångens sydvestra strand, 1 m. frälse, med Gladö 1 m. frälse säteri samt qvarn och såg; till det sednare skref sig ett Riksråd år 1517, och derpå slägten Svart, ännu 1686; båda tillhörde 1772 Ekestubbe, 1825 Rudberg, 1850 Sandeberg. — Stensätra, 1 m. frälse säteri, har mestadels haft samma egare som Gladö, tillhör nu Rudbergs arfvingar. — Stortorp, ö. vid Drefviken, $^{1}/_{4}$ m. frälse, lydde 1686 under Wendelsjö; Fållan vid Magelungen, $^{1}/_{4}$ m. frälse; båda tillhörde 1827 fru Fredenheim, 1847 Kantzow, 1850 Lindberg. — Trångsund, ö. vid Drefviken, $^{1}/_{4}$ m. frälse, med åbyggnad af sten, och underl. $^{1}/_{4}$ m.; har hört under Sandemar 1686, bebygdes af frih. C. F. Adelcrantz († 1796), egdes 1827 och 1850 af Scharp. — Länna by, o. s. o. nära Drefvikens södra hörn, 3 $^{1}/_{4}$ m., hvaribland gästgifvaregård, lydde 1686 under flera kringliggande herresäten; 1 mantal frälse tillhörde frih. Lagerbjelke 1827, derpå flera egare, 1850 Wetterdahl, jemte ännu 1 m. På byns egor ligga Beateberg o. a. lä-

genheter. — Lisma, s. o. vid Lismasjön, 2 m. frälse säteri med vidsträckta och goda in- och utegor, samt qvarn och såg; skall hafva tillhört K. Carl IX, och af honom varit besökt för jagtens skull; donerades 1632 till Biskop Johannes Botvidi, egdes 1663 af gen. post-dir. Beyer, 1677 af fru Nordfelt, 1678 af ståth. Silfverklo, som 1683 erhöll säterifrihet å Norr och Söder Lisma, indrogs 1688, innehades 1690 af Biskop Carl Carlsson, och derpå af hans ättlingar Cederström; köptes år 1810 af frih. O. Mörner, 1819 af K. Carl Johan, kom 1823 genom byte till Öf:ste Hagelstam, egdes 1850 af Palm. Från Mörners, och särdeles från Hagelstams tid är mycket gjordt till egendomens förbättrande och förskönande. Hufvudbyggnaden är af träd, klädd med jernplåtar; den omgifves af sjö och gräfda kanaler, trädgård, park o. s. v. Underl. 1 1/4 m., utom en mängd torp; taxeringsvärdet 70,000 R:dr. — Under Elfsjö lyda 3 m.

91. *Botkyrka socken* mellan Huddinge i nordost, Vester-Haninge i sydost, Grödinge och Salem i sydvest, Ekeröfjärden och Wårbyviken i norr, upptager 0,414 qv. mil land, 0,061 vatten. Största delen sluttar mot Mälaren, och omvexlar med höjder, dalgångar, slätter och sjöar. Nära Mälaren stryka några temligen sammanhängande åsar, Asp- eller Klockareberget, Malmen o. a., i rigtning från vester till öster och sydost; från det förra ser man Kathrina kyrka, och flera delar af sjön och dess stränder. Vester om detsamma, på gränsen till Salem, ligger den betydliga Bornsjön, med skogiga och bergiga stränder, vackra öar och holmar; dess utlopp är utom socknen. Ett smalt näs skiljer samma sjö från Aspen, som utflyter åt öster till ortens mest långväga vattendrag; detta kommer här in från vester genom Uttran, och går genom Tumba-sjön åt öster, och genom Tullinge- och Alby-sjöarne åt norr, tills det vid östra gränsen utfaller i Wårby-viken. Tumba-ån har ett par famnars bredd, 2 fots djup, och sanka stränder; hela vattendragets yttre omgifningar äro mera eller mindre bergiga kullar. Från ett berg i öster ser man åter Kathrina kyrka och andra aflägsna föremål. Längst i sydost stöter den mera oländiga Hanveden härintill; å densamma ligga Gladösjön med utlopp till Huddinge, samt Rick-

stens qvarnsjö och Getaren m. fl., med aflopp till Grödinge, allt mot hafvet. Berg och åsar äro temligen skogvuxna. Rådande jordmån är dels lera, dels svartmylla, dels sand. Näringar äro åker-, ängs- och skogsbruk, trädgårdsskötsel, fiske i Tullingesjön, Uttran och Mälaren, skjutsning vid Fittja o. s. v. Hemmantalet är $43^{17}/_{24}$ förm., hvaraf $7^{2}/_{3}$ skatte, $7^{11}/_{24}$ krono, $28^{7}/_{12}$ frälse, utom lägenheter, qvarnar, tegelbruk, en såg och ett pappersbruk. De flesta hemmanen höra till en mängd säterier, nästan all egendom besittes af ståndspersoner. Fastighetsvärdet för år 1848 var 483,475 R:dr. Folkmängden år 1815 var 1,560 personer, år 1840: 1,475, och år 1848: 1,602.

Landsvägen kommer här från Huddinge öfver den på Tumba bruks bekostnad anlagda bron vid Fittja gästgifvaregård och tingsställe, $1^{1}/_{2}$ mil från Stockholm, och går åt vester förbi kyrkan $^{1}/_{4}$ mil vestligare, och mellan sjön Aspen och berget, derpå åt söder mellan Aspen och Bornsjön till Salem. Åt norr utgår en mindre väg till herrgårdarne vid Mälaren, åt söder en till Grödinge, tvärt öfver vattendragen; den sednare mötes från öster af den inre sockenvägen från Huddinge, mellan Alby- och Tullingesjöarne; medan denna var landsväg, skall Alby ha varit gästgifvaregård. Genom Ekeröfjärden är segelled, utför Tullinge- och Albysjöarne båtled till Wårbyviken.

Ecclesia Sti Botwidi in Tor nämnes 1283, *Bothuiþækirkiu* o. 1314, såsom hörande till *prep. Torensis.* Det utgör nu med Salem ett konsistorielt pastorat af 2:a klassen. Af kyrkoherdar nämnes en på 1400-talet, kaplaner från 1593. Kyrkan är väl den äldsta i orten, bygd af gråsten med högt torn. Den har sitt namn efter den här hemfödde hedningaomvändaren S:t Botvid, som skall ha blifvit ihjälslagen på Rågön i nejden, och begrafven först vid Saba (Juleta), men 9 år derefter flyttad till sin fädernegård Hamarby, nu socknens prestgård; af brodern Björn bygdes kyrkan till hans minne, invigdes 1129, ombygdes af sten 1176; här har funnits en

sten med både runor och munkstil, nu förd till museum i Stockholm, på hvilken man velat finna Björns namn, äfvensom Hamarby gårds. Från nyare tider ligger i kyrkan begrafven R. R. frih. Joachim v. Düben, och på kyrkogården R. R. Joh. Liljencrantz, samt, i grafchor från 1843, gr. C. C. Piper. Socknens fattighus är bekostadt af Tumba bruk; tre folkskolor finnas, vid kyrkan, vid Hamra och Tumba. I fattighuset är boställe för socknarnes läkare; stiftelsen daterar sig från 1794, grundades af en okänd gifvare, och ökades småningom af ortens herremän. — Utom ofvannämda runsten skall socknen hafva ännu en i kyrkan och en vid Tumba. Vid Norsborg finnas grafhögar, och vester ut ruiner efter en borg, troligen det gamla Hunhamra, dit Johan Jarls enka flydde, då hennes man blifvit af Esterne ihjälslagen på Ekerön. Såväl denna som andra gårdar förekomma i gamla handlingar. På Aspberget finnes ett stenröse, kanske efter någon forntida vårdkase. Vid bergets fot emot sjön segrade K. Erik XIV år 1568 öfver sina upproriska bröder, hvilka måste draga sig tillbaka mot Södertelje, och derpå togo vägen norr om Mälaren. Längst i sydost slutligen, mellan de små By- och Bock-sjöarne å Rickstens egor, öfver den fordna Bockbron, skall enligt sägen en Dansk här hafva ryckt fram mot Stockholm.

Gårdar m. m.: Fittja, o. n. o. vid Albysjöns utlopp, $2\frac{1}{3}$ mantal skatte med gästgifvaregård, egdes 1661 af R. R. v. der Linde, 1772 af presid. frih. Höpken, 1850 af Hörstadius; har stor åbyggnad af sten. — Slagsta, n. o. nära Mälaren, $1\frac{2}{3}$ m. frälse säteri, med stort tegelbruk vid sjön, har på 1600-talet innehafts af Sperling och Gynterfelt, tillhörde 1772 Ehrencreutz, 1807 R. R. gr. Liljencrantz, 1825 Sterky, 1850 Björling. — Brunna, n. o., 1 m. krono, länsmansboställe. — Hallunda, n. n. o., 1 m. frälse säteri, har dels tillhört v. d. Linde och Starenflycht, dels till 1683 Falkenberg, innehades 1772 af Qviding, 1825 af R. Drotset gr. Trolle-Wachtmeister, 1850 af Isotz. — Norsborg, n. n. v., vackert beläget vid en vik af Ekeröfjärden, $2\frac{7}{8}$ m. frälse säteri med en del af Hunhamra; Norsborg har hetat Borg, och i 200 år varit lagmansboställe, hvarom den s. k. Lagmansbyggningen ännu erinrar, men synes dock 1686 hafva besutits af Tawasten; utbyttes af kro-

nan 1760 mot Näsby till presid. frih. Höpken; Hunhamra har varit gammalt Folkungagods, derpå Kungsgård, reducerades såsom hörande under Stockholms ladugård, utbyttes från kronan af Kam. råd. Fleming 1708, egdes 1772 af frih. Höpken. Båda innehades från 1780 af sederm. gr. Liljencrantz, sammanlades 1791 under namnet Norsborg (efter hans fru Nora Stjernstedt), gjordes 1802 till fideikomiss, och tillhörde 1850 frih. Liljencrantz. Vid gården finnes trädgård, orangeri, park m. m., allt föremål för Stockholmsboarnes lustfärder under sommartiden. Underl. o. $1\frac{1}{2}$ m. — Sturehof, f. d. Öfverhulta, n. v. i dylikt läge vid samma vik, 4 m. frälse säteri med Sillvik, och en del af Hunhamra, utom o. 2 m. frälse tillh.; är sannolikt grundadt af Stureätten, kom derpå till slägten Brahe, såldes af Hert. Adolf Johans gemål till en Baner, egdes af denna slägt 1686, sednare af gr. Rosen, frih. Höpken, frih. Liljencrantz till 1790, Wahrendorff o. 1825, gr. Piper o. 1834 och 1850; är af flera egare, från och med Liljencrantz, förskönadt och väl bebygdt med hufvudbyggnad af sten, har trädgård, orangeri, park m. m. På Sillvik skall Dionysius Beureus ha bott, och en lustgård ha funnits allt längre vester ut till Wellinge i Salem, som han ock innehade. Sturehofs gods var 1848 taxeradt till 84,000 R:dr. — Hammarby, v. vid kyrkan, 2 m. krono, prestgård. — Näsby, v. vid Aspens östra strand, $1\frac{3}{8}$ m. krono, har varit frälse säteri, för slägterna Bonde, och Baner 1686, kom genom köp från slägten Wellingk till Höpken, men utbyttes 1760 mot Norsborg, och blef lagmansboställe. — Lindhof, f. d. Wäpsta, eller Wäpsla, v. vid vestra stranden af samma sjö, $1\frac{3}{4}$ m. berustadt säteri, har på 1600-talet delvis tillhört v. d. Linde, delvis Gyllenhoff o. a., är sedan 1700-talet häradshöfdingeboställe. — Alby, f. d. äfven Aleberg, ö. vid Albysjöns vestra strand, 2 m. frälse säteri, 1 rå och rör (Fjellsta), innehades på 1600-talet dels af v. d. Linde, dels af Helmfelt, tillhörde 1772 fru Funck, 1825 Fagerlund, 1849 Bergman, 1850 Dahlström; underl. $1\frac{1}{6}$ m., utom 2 m. af Hamra, s. o., som 1807 tillhörde v. Francken, derpå Smith, Ouchterlony, Heykensköld 1827; taxeringsvärdet 80,000 R:dr. — Elfsta, o. s. o. vid Tullingesjön, 2 m. frälse säteri, tillhörde 1686 Starenflychts enka, under större delen af 1700-talet gr. slägten Lagerberg, hvaribland R. R. Sven, derpå genom gifte presid. gr. Cronstedt o. 1772, Hebbe 1825, frih. Sköldebrand, Rönqvist 1850; underl. äro $2\frac{7}{24}$ m. — Tullinge, s. o. vid östra stranden af samma sjö, i ett bergigt läge, 3 m. berustadt säteri med mycken skogsmark, har tillhört R. R. Salvius, Adlerhjelm, dess arfvingar 1686, i sednare tider Ekman 1772, v. Francken 1807, Tottie o. 1820, Stafhell 1850; har trädgård och park. —

Tumba, s., 1 m. skatte, af Adlerhjelms arfvingar upplåtet åt kronan, bebygdt till pappersbruk sedan midten af 1700-talet, tillhörigt Rikets ständers bank, och hufvudsakligen bestämdt för tillverkning af dess sedelpapper; har åbyggnad och verkstäder af sten, qvarn, samt lastplats vid Tullingesjön. Qvarnen har varit donerad åt Chesnecopherus, reducerad, men på lifstid upplåten åt Gen. C. M. Stuart. — Nedra Tumba, $^{1}/_{3}$ m. krono, kaplansbol. — Ricksten, långt i sydost vid och mellan berg och småsjöar, 1 m. frälse med mycken skogsmark, har från 1653 tillhört slägten Gyllenax, från 1662 R. R. frih. E. Fleming och hans ätt till 1746, R. R. v. Düben o. 1772, R. R. gr. N. Bjelke till 1792, af Botin, prof. Krafft 1825, Cederstrand 1849; har trädgård och park, qvarn och såg, tegelbruk, många torp, och $^{1}/_{3}$ m. underl. I närheten är ett fordom bearbetadt jernmalmsstreck. Under Marieberg i Grödinge lyda $2^{1}/_{2}$ m. — *Hambra* och *Ælversta* nämnas 1298.

92. *Salem socken* mellan Botkyrka i nordost, sjön Uttran i sydsydost mot Grödinge, Öster Telje socken och Söderteljefjärden i sydvest, Norra Björkfjärden, Bockholmssund och Ekeröfjärden i nordvest och norr, upptager 0,473 qv. mil land och 0,054 vatten, Mälarens fjärdar ej inberäknade. Hela socknen sluttar mot Mälaren, men blott här och der omedelbart från branta åsar, föröfrigt inåt landet till tvenne mot nämda sjö utgående vattendrag. Högsta landthöjden är nemligen i norr utefter Mälarstranden, från Wellinge i öster till Bornshufvud i vester, derpå dels utmed Söderteljefjärden, dels något inåt. Mera spridda höjder följa de smärre vattendragen här som nästan öfverallt i Södertörn. Sjön Uttran, med dess nordliga tillflöde från Tullan, gör en båge vid vestra och södra gränserna, mottager Rönningesjöarne från norr, och går ut åt öster till Botkyrka. Vid nordöstra gränsen, och till största delen inom Salem, ligger Bornsjön, af halföarne Mennö och Bornö delad i två, nästan tre delar; i den sydvestliga utfaller ett flergrenigt vatten från Axsjön o. a. uti socknens jemnaste bygd; nordligt utfaller Bornsjön sjelf i Ekeröfjärden genom den korta Wellingeström. Blott några bäckar utrinna i Söderteljefjärden. Berg och åsar äro skogiga, och än kärriga, än san-

diga; slätter och dalar hafva lera eller svartmylla till jordmån. Näringar äro hufvudsakligen desamma som i Botkyrka, med tillägg af sjöfart med 2 båtar, tillhöriga Wellinge. Hemmantalet är 33$^{3}/_{8}$ förm., allt frälse, mestadels hörande till en mängd säterier. Fastighetsvärdet för år 1848 var 376,700 R:dr, hvaraf 118,000 för Bergholm med annat under samma ego, 92,325 för Wellinge. Folkmängden år 1815 var 658, år 1840: 854 på 152 hushåll, år 1848: 862. — Landsvägen från Stockholm går här åt sydost och nordvest nära Bornsjöns strand, uppför och utför backar, förbi kyrkan, som ligger 2¼ mil från Stockholm, derpå mest åt sydost till Öster-Telje; vintervägen går öfver sjöns norra delar. En väg utgår åt nordvest till Söderteljefjärden, och en utgrening deraf åt norr till Björkfjärden, der en annan väg från Botkyrka möter, norr om Bornsjön förbi Wellinge. Mindre vägar genomstryka södra trakterna. Omkring hela Mälarstranden går segelled från Södertelje, och från de vestligare provinsernas städer, till Stockholm.

Ecclesia Slæm in Tor nämnes 1283, och *Slæm in prepos. Torensi* o. 1314. Socknen är nu annex till Botkyrka. Kyrkan är kanske föga mindre gammal än moderkyrkan; den är bygd af sten, och har pelare. Flera medlemmar af slägten v. Höpken äro här begrafna. Ett kloster anses ha legat, der kyrkan nu är, eller invid den. Wellinge bruk har haft egen kyrka och predikant; kyrkan står ännu qvar. Socknen har fattighus, bekostadt 1775 af en grefvinna Piper på Viksberg, och två folkskolor, vid kyrkan, och vid Ladvik, den sednare från 1845.

Gårdar m. m.: Wellinge, n. n. v. vid Bornsjöns utlopp i Mälaren, 1$^{7}/_{8}$ mantal frälse säteri, $^{1}/_{8}$ frälse, ett betydligt qvarnverk inberäknadt; tillhörde o. 1535 bönder; år 1563 donerades qvarnen till R. R. Beureus, hvars arfvingar dervid bibehöllos någon tid efter hans död. År 1572 anbefalltes att hela godset skulle lösas till kronan, hvilket dock först 1628 synes i allo ha skett; 1623 privilegierades här ett messingsbruk för Arendt Toppengiesser eller Toppenhiesen, 1646 för

borgm. i Stockholm Jöns Henrikson. Det kom sedermera flera gånger i fråga än att reduceras, än att nedläggas. År 1717 köpte ålderman Lampa alltsammans till skatte, och anlade åtskillig slags manufaktur. Af honom såldes Wellinge 1730 till frih. Funck, kom 1744 till Boneauschöld, 1758 till Gemnick, båda gångerna genom köp, 1777 genom arf till Groen, 1813 genom köp till König, i hvilken slägt det var 1850. Alla metalliska verk äro småningom nedlagda, men qvarnarne ombygda af sten, och mycket anlitade; hufvudbyggnaden är ock af sten. Från och med Groens tid är mycket gjordt för trädgård, park o. a. Underl. äro Bornö 1 m. frälse säteri, Edeby 1 m. fr. sät. vid Bornsjöns vestra strand, och Lilla Lidby 1¾ m. frälse, nämdt 1310; de två förstnämda tillhörde 1686 F. Wrede. — Fogelsta, n. v. vid Bornsjön, 2 m. frälse säteri, har tillhört A. Lindhjelm 1686, sednare Kansliråd Ferner, presid. frih. Höpken 1772, Holterman 1825, Stafhell 1844, Hedbom 1850; underl. 2 m. frälse; i denna egendom är socknarnes läkareinrättnings grundfond från början intecknad. — Skårby, n. v. vid samma sjö, 2¾ m. frälse säteri med Häggelunda, har tillhört slägten Klingstedt 1686 och 1772, Exc. gr. Rosenblad, Statsråd gr. Sköldebrand 1827, Exc. frih. Lagerbjelke 1849, Castelli 1850; underl. 1 m. frälse. — Bergholm, v. n. v. nära samma sjö, 3½ m. frälse säteri (Ersdala eller Edsvalla, och Åby), har tillhört slägten Baner o. 1686, R. R. gr. S. Lagerberg, pres. gr. Cronstedt 1772, frih. Löwen, Abrahamsen 1847, Ramstedt 1850; har åbyggnad af sten, betydligt skogsbruk, och underl. 6⅞ mantal, hvaribland Hallinge, 3 m. sät. ladugård, med såg, som 1685 och 1772 hört under Skårby. — Ladvik, v. n. v., 2 m. frälse säteri ladugård, tillhörde 1686 Lindhjelm, 1772 frih. v. Höpken, 1825 Schön, 1847 Hoving, 1850 Cantzler; underl. ½ m. frälse. — Wiksberg, f. d. Wiken, v. n. v. vid Söderteljefjärden, ¾ m. frälse säteri, tillhörde 1686 Ehrenfelt, 1772 fru gr. Piper, derpå egarne till Bergholm; här finnes hälsobrunn, upptäckt 1683, men nu på länge ej begagnad. — Högtorp, v. n. v. vid samma fjärd, ½ m. frälse säteri, med qvarn, såg och tegelbruk, har tillhört en Copp, 1680 Lindhjelm, egdes af frih. Höpken 1772, af Schön 1825 och 1850; underl. 1 m. frälse. — Rönninge, ½ m. frälse säteri, tillhörde slägten Lindeström kring midten af 1600-talet, Fägerstjerna 1686, och öfriga egare af — Uttringe, f. d. äfven Ytteränge, s. v. vid Uttran, ¾ m. frälse säteri ladugård till Rönninge, tillhörde Copp, sednare Fägerstjerna 1686, fru Freidenfelt född Scheffer 1772, sednast presid. af Tibell. — Under Sturehof lyda 2 m.

93. *Grödinge socken* mellan Botkyrka i nordost, Salem i nordnordvest, Öster Telje i nordvest, Halls- och Järnafjärdarne vester, Sorunda i söder och sydost på ömse sidor om den djupt åt norr inskjutande Kaggfjärden, samt Vester Haninge i öster, upptager 0,95 qv. mil land, 0,047 vatten, hafsfjärdarne ej inberäknade. Hanveden genomstryker östra delen, dess vestliga utskott äfven den norra; från dessa sluttar landet mot Uttran, som utgör gräns mot Salem, och dit några små tjernar hafva sitt utlopp mellan höjder. Den vida större delen af landet lutar mot hafvet, särdeles mot Kaggfjärden. Dit går från alla inre trakter ett flergrenigt vattendrag: Malmsjön i norr mottager vestliga tillflöden, och utgår åt sydost genom Lillsjön och Axaren; nedanför den sistnämda tillstöter Getarens vatten från nordost, och längre ned Stora och Lilla Skogssjöarnes från öster, den sednare belägen nära Runstenskärret, samt slutligen ännu ett mindre tillopp från öster. Den af alla dessa bäckar bildade ån utfaller i en östlig vik af fjärden; i norra hörnet utfaller Kyrk- och Qvarnsjöarnes vatten, på vestra sidan Stora och Lilla Träskens från det s. k. Näslandet mellan Halls- och Kaggfjärdarne, af hvilket södra spetsen hör till Sorunda socken. Slutligen ligger vid sydöstra gränsen mot Sorunda den dit utgående Grindsjön. Socknens öppnaste och bästa delar, med omvexlande höjder och slättbygd, ligga norr ut från den ofta nämda Kaggfjärden, och på Näslandet, för öfrigt vid sjöarne, der ej kärr eller berg upptaga utrymmet. Jordmånen är omvexlande lera, svartmylla och mojord. Näringar äro åker- och ängsbruk, skogsbruk och fiske. Hemmantalet är 56⅞ förm., hvaraf 8¾ skatte, 1 krono, 46⅝ frälse, till stor del hörande till tvenne ansenliga säterier. Fastighetsvärdet för år 1848 var 330,900 R:dr. Folkmängden uppgifves för år 1750 till 1,172, för 1785 till 1,254, för 1805 till 1,314, för 1815 till 1,273, för 1840 till 1,585, och för 1848 till 1,617. — Socknens största väg kommer från Södertelje, i östlig rigtning, derpå sydlig genom

Norga gästgifvaregård, 1½ mil från nämda stad, slutligen åter östlig, till Vester-Haninge, dels utefter, dels öfver Malm- och Skogssjöarnes vattendrag; vid Malmsjön möter en väg från Botkyrka i norr, en annan utgår åt sydvest till Näslandet, förbi kyrkan, som ligger 3¼ mil från Stockholm; en utgrening deraf går åt öster och söder till Sorunda på östra sidan om Kaggfjärden.

Gropunge nämnes 1310, och o. 1314 såsom hörande till *prepos. Torensis.* Det utgör nu ett konsistorielt pastorat af 2:a klassen. Af kyrkoherdar förekommer en 1330. Kyrkan är gammal, invigd 1326, men oftare reparerad, mestadels bygd af gråsten. I choret är Wattrangska slägtens graf, nu tillhörig Mariebergs gård; äfven finnas andra grafminnen af adliga familjer, hvilka ock skänkt predikstol, altartafla m. m. Af fornlemningar finnas grafhögar utefter saltsjön, och äfven vid de inre vattendragen, stensättningar af skepps- och trekantsformer nordvest om Kaggfjärdens norra hörn, runstenar vid kyrkan och i de östra bygderna, samt längst i nordvest, slutligen ruiner af »Risberga» borg på Vesterbröta skog i öster, och af en annan borg, eller kanske snarare ett S:t Mariæ kloster vid Marieberg. Vid kyrkan hade K. Christian I ett läger 1463, sedan han landstigit vid Fituna i Sorunda. År 1538 förlänades hela Grödinge socken, med all kunglig ränta och rättighet, åt Svante Stensson Sture.

Gårdar: Sjöberg eller Kagghamra, s., på en höjd vid fjärdens östra strand, 2 mantal frälse säteri, tillhörde 1689 Gen. maj. frih. G. H. Horn och dess fru Jak. Liljehök, kom på 1700-talet till slägten Wattrang, som egde det 1772 och 1825, tillhörde 1850 hofm. gr. G. U. Bonde; underl. en qvarn i Byrsta, såg i Brubbhamra, samt 19 7/24 m. inom socknen, till en del under eget bruk, 2 7/12 m. i Sorunda, och räntor af 2½ m. i båda socknarne; 1848 års taxeringsvärde var o. 120,000 R:dr. — Marieberg, s. nära Qvarnsjön, ej långt från kyrkan, 1⅔ m. frälse säteri, har dels tillhört slägten Rosenhjelm, blifvit reduceradt, men utbytt af Wattrang, dels från fröken E. Baner genom köp kommit till samme man; hade derpå länge, och ännu 1825, egare

gemensamme med Sjöberg, gjordes af presid. J. Z. Wattrang till fideikomiss, tillhörde 1840 och 1850 hofm. frih. C. Rudbeck; underl. en qvarn i Byrsta, såg i Bullsta, och $12\frac{1}{6}$ m. inom socknen, hvaribland: Kashamra, s. på andra sidan om Qvarnsjön, 1 m. frälse säteri, som åtminstone från 1680-talet haft samma egare som Marieberg; och Snäckstavik, eg. Brötestad, s. vid Kaggfjärden, 2 m. skatte säteri, köpt från kronan af Salvius, 1680 tillhörigt Adlerheim, 1686 Wattrang, 1689 fru Clerck, sednare slägterna Adlerhjelm och Schneckenfeldt, 1772 åter Wattrang, o. s. v. Hela Mariebergsgodsets taxeringsvärde är o. 80,000 R:dr. — Svalsta, vid kyrkan, 1 m. krono, prestgård. — Åfvinge, nära Kyrksjön, 1 m. frälse, tillhörde Rosenhjelm genom donation, reducerades, utbyttes af Lovisin, tillhörde 1850 Krusbjörn. — Malmsjö, n. n. v. vid Malmsjöns södra strand, 2 m. frälse säteri, har tillhört Stjernsköld från 1642, Rosenhjelm 1686, Krusbjörn 1772 och 1825, Bahrman 1850; underl. $2\frac{7}{8}$ m. — Skålby eller Löfstalund, n. v., 1 m. frälse säteri, doneradt till Patkull, utbytt från reduktionen af G. Sparre, tillhörde 1686 Lovisin, hade 1772, 1825 och 1850 samma egare som Malmsjö. — Wretaberg, n. v. nära Uttrans södra strand, $1\frac{1}{3}$ m. frälse säteri, köpt från kronan dels af slägten Hård, dels af Ribbing, tillhörde Clerck 1686, i början af 1700-talet Dubb, 1755 frih. Falckenberg, 1772 Cederbom, 1825 Nettelbladt, 1850 Arenander. — Nolinge, n. o. ej långt från Getaren, 1 m. frälse säteri med betydlig äng och utmark, har tillhört slägterna Gyllenax från 1625, Rosenflycht och Strussflycht, sedermera 1686 och 1772 Fleming, 1825 Cronstedt, 1849 Miketa; underl. $\frac{1}{4}$ mantal. — Norga, 2 m. skatte, med qvarn och såg, deladt. — *Awunge juxta Husabygrodunge* nämnes 1310.

XVIII. **Öknebo Härad**, till en ringa del öster, mest vester om Södertelje- och Järnafjärdarne, mellan Svartlösa härad i vester, samt Selebo, Daga, Rönö och Hölebo härader, af Nyköpings län, i norr, vester och söder; består af omvexlande berg- eller skogsmark, kulliga slättbygder, sjöar och kärr, delvis af god bygd, nästan öfverallt af naturskön belägenhet; och omfattar 6 socknar, alla hörande till Södertelje prosteri af Strengnäs stift och till Södertörns fögderi.

94. *Söderteljе landsförsamling* består egentligen af tvenne socknar, Öster- och Vester-Telje, på hvar sin sida om Söderteljefjärden, Maren, Saltskogsfjärden och Hallsviken. I

nordost tillstöter Salems socken, i sydost Grödinge, i sydsydvest Tveta, i vester Turinge, i nordvest Ytter Enhörna. Hela arealen är 0,532 qv. mil land, 0,038 vatten, dock oberäknade Mälar- och Saltsjö-vikarne. På ömse sidor om nämda vattendrag i midten, hvilka numera, utom Saltskogsfjärden, bilda en återställd farled, stryka åsar fram, temligen branta mot sjön, skogvuxna inåt landet i öster, mindre i vester, men lemna rum för små dalgångar, som slutta mot den trånga hufvuddalen. Östligast lutar landet dels mot Tullans, Glasbysjöns och Uttrans vattendrag, som mest bildar gränsen mot Salem, genom temligen bergländiga trakter, dels mot Malmsjön i Grödinge. Den vestra åsens höjdpunkt skall vara i norr vid Lina; lutningen är här åt vester och norr mot Malmsjön vid gränsen till Enhörna, genom mestadels sanka trakter; och åt vester mot Ånstasjön och Måsnaren, dels genom småkulliga och täcka, dels genom mera bergländiga trakter. Jordmånen är omvexlande lera, svartmylla och sand; ofta nog sticker berget i dagen. Näringar äro åker- och ängsbruk, i sednare tider högt uppdrifna af egare till Lina, Hanstavik och andra gårdar, vidare skogsbruk, något fiske, sjöfart med 2 båtar, samt åtskilliga biförtjenster på staden. Hemmantalet är 25¼ förm., hvaraf i Öster-Telje ½ skatte, ¾ krono, 13⅞ frälse, i Vester-Telje ½ skatte, 1 krono, 9⅛ frälse, allt till största delen under herrgårdar; fastighetsvärdet för år 1848 var i Öster-Telje 111,175, i Vester-Telje 130,500 R:dr. Folkmängden år 1840 var 722 på 134 hushåll, år 1845: 703, 1850: 700, hvaraf mera än hälften i Öster-Telje.

Landsvägen från Stockholm går i vestlig rigtning genom Öster-Telje, från Salem till staden, och delar sig der åt söder till Tveta, åt vester till Turinge, båda genom Vester-Telje; från sist nämda landsväg utgår en sockenväg åt norr, dels till Lina gård, dels till Ytter Enhörna socken, genom ett hörn af Turinge; från södra landsvägen går en annan sockenväg

åt sydvest till Tveta; åt sydost från staden, genom Öster-Telje, går slutligen en väg till Grödinge.

Telghia eller *Tælha* förekommer 1281 och 82, jemte namn på gårdar i båda sockendelarne, *Telghæ* o. 1314 såsom hörande till *prep. Torensis.* Landsförsamlingarne synas af gammalt hafva varit förenade med staden i kyrkligt hänseende, och haft med den gemensam kyrka, såsom nu är förhållandet. På eller nära stadens egor befinna sig ock ortens flesta ålderdomslemningar, såsom grafhögar, runstenar, lemningar efter befästningar vid Lina eller på vägen dit, m. m. Af naturmärkvärdigheter omtalas s. k. jättegrytor flerstädes.

Gårdar m. m., i *Öster Telje:* Fogdetorp eller Lundstorp, invid staden, $1/4$ mantal frälse, tillhörde 1772 Gen. Pechlin, 1850 Klingenstjerna. — Glasberga, ö. nära Glasbysjön, 1 m. frälse säteri, med Glasby $1/2$ frälse; Glasberga har på 1600-talet tillhört slägterna Wattrang, Liljehök från 1691, i sednare hälften af 1700-talet Anrep till 1798, derpå frih. Löwen, ännu 1827, Stuart 1850; Glasby innehades på 1600-talet af Polyc. Copp, 1686 af enkefru Sparre född Bååt. — Gertuna, s. o. vid Uttran, $1 1/2$ m. frälse, $1/2$ skatte med Stora Skjerfsta, har på 1600-talet haft samma egare som Glasby, på 1800-talet åtminstone som Glasberga. — Lilla Skjerfsta, s. vid samma sjö, $1/4$ m. frälse. — Hall, s. o. vid Hallsviken, 2 m. frälse säteri med Hagelby, 2 m. rå och rör med qvarn och såg, grundades 1639 af Lars Sparre, tillhörde 1686 hans enka, 1763 och 72 fru Råfeldt, sednare Weidenhjelm o. 1799 och till 1826, Lindgren, Fitinghoff 1850; underl. $3 7/8$ m. På egorna anlägges nu ett tegelbruk. — Kaplansbol $3/4$ m. i Karleby, nära samma vik. — I *Vester Telje:* Lina, n. vid Linasundet, 2 m. frälse säteri, med Linatorp $1/4$ m. rå och rör, samt qvarn, såg och tegelbruk; är ett gammalt herresäte, hvartill ett Riksråd skrifvit sig som herre år 1276, torde sednare ha varit kyrkligt gods, med säkerhet krono på 1500-talet, donerades till Söder-Telje stad 1593, men 1627 till König (adlad Liljecrona), som erhöll säterifrihet, tillhörde derpå hans slägt och fränder, dels af samma namn, dels Cantersten, Olivecrantz, sednare Edenberg och Benzelstjerna, slutligen från 1780 v. Engeström; emellanåt köptes det af andra, såsom Croneberg 1660, Drakenhjelm 1691, men återgick genom börd. Sednaste egare, på 1820-talet och ännu 1847 var Dufva till Hanstavik, hvilken gjorde betydliga anlägg-

ningar för ängsvattning o. a. Hans enka innehar nu godset. — Kiholm, n. vid Söderteljefjärden, $^1/_2$ m. frälse säteri med tegelbruk, synes på 1500-talet ha hetat Humlemora eller Humleboda, på 1600-talet tillhört slägten Rosenflycht, som erhöll säterifrihet, från 1645 Cantersten och andra egare till Lina, till och med v. Engeström, men 1850 frih. Sparre. — Geneta, v., 1 m. krono, pastorsboställe, vackert beläget inom nyanlagd trädgård, mellan odlade trakter. — Hanstavik, eg. Hanestad, v. vid Måsnarens norra vik, i en småkullig bygd, 2 $^1/_2$ m. frälse säteri, med stora, till en del nyupptagna egor, med park, orangeri, stor åbyggnad af sten o. s. v.;, har på 1600-talet tillhört slägterna Liljecrona från 1638, Croneberg, Reutercrantz 1686, på 1700-talet gr. Taube, Hildebrand, Stjerngranat, under hvars tid 1799 gården afbrändes med bibliothek och handlingar; derpå Reimers till 1811, slutligen Dufva, som betydligt förbättrat gård och gods. Under Hanstavik och Lina lyda 3 $^7/_8$ mantal inom socknen, 2 $^5/_8$ i Turinge, 5 $^3/_8$ i Tveta, till en del i sambruk med hufvudgårdarne. Samtliga taxeringsvärdet är o. 154,000 R:dr. — Saltskog, $^1/_2$ m. frälse, har lydt under Lina och Hanstavik; lyder nu under Tvetaberg. — *Karllæby* med flera namn förekomma o. 1280, *Hanasta in Northueta* 1291.

95. *Tveta socken,* mellan Vester Telje i nordnordost, Hallsviken i öster, Ytter- och Öfver-Järna i söder, Turinge i vester, upptager 0,330 qv. mil land, 0,052 vatten, utom andelen i Saltsjön. Stranden mot denna är mindre långsträckt, än rigtningen inåt landet åt vester, uppför och öfver Måsnarens vattendrag, ända till Wallingens. Sistnämda sjö mottager Långsjöns vatten från norr, och utfaller sjelf åt söder till Öfver-Järna. Måsnaren utfaller ock åt söder till Lanaren, och denna åt öster genom Bränningeström, som från norr upptager den mindre sjön Träsket. Omkring sjöarne är temligen bergländig trakt, mindre emellan dem; mera åter vid sydvestra gränsen; en sandås stryker fram nära Saltsjön; kring Tvetaberg vid Måsnarens utlopp, samt vid några gårdar på dess sydvestra strand äro de mest odlade bygderna att finna. Rådande jordmån är dels svartmylla, dels mojord, dels god lera i dalgången mellan sjöarne, och på några andra ställen; näringar äro hufvudsakligen desamma som i Södertelje landsför-

samling, med tillägg af något manufaktursmide vid Bränninge bruk. Hemmantalet är 21 ⅛ förm., hvaraf 3 skatte, ⅜ krono, 17 ¾ frälse, till ej ringa del under herrgårdar; fastighetsvärdet för år 1848 var 166,025 R:dr. Folkmängden år 1840 var 578, på 121 hushåll, 1848: 671. — Landsvägen från Stockholm och Södertelje följer kusten af Saltsjön på ¼ mils afstånd, mellan Vester Telje och Ytter-Järna; från förstnämda socken kommer ock en mindre väg, går åt sydvest till kyrkan, belägen ½ mil från staden, och derpå dels åt sydost åter till landsvägen, dels inåt socknen.

þueta nämnes 1281, och o. 1314 såsom hörande till *prep. Tørensis;* det är nu annex till Södertelje pastorat. Kyrkan är gammal, bygd af gråsten, och förvarar en grafsten af 1618 öfver ståthållaren Hans Johansson till Boo och Åleqvarn. Sockenskolan är i sednaste åren grundad af egaren till Tvetaberg.

Gårdar och verk: Bränningeström, ö., ¼ mantal frälse, köptes från kronan af Cl. Horns enka, född E. Lejonhufvud, egdes 1686 af fröken E. Baner, 1772 af Hartvik, 1799 och 1801 af Ingelotz, 1850 af gr. Gyllenborg. — Bränninge, s. o., 1 ⅞ m. skatte, med qvarn, såg och jernverk, som varit privilégieradt på 800 Sk℔ stångjernssmide, men sedan detta privilegium blifvit öfverflyttadt på Kilaforss i Gefleborgs län, numera blott begagnas för obetydligt manufaktursmide; gård och qvarn köptes af Cl. Horn, den förra egdes 1686 af fröken Baner, den sednare af J. Lohe, som anlade bruket; bland sednare egare nämnas Hjelmerus 1772, v. Post 1799, Wagner och Nordeman till 1839, Wallenstråle 1850. — Tvetaberg, vid Måsnarens utlopp nära kyrkan, 4 m. frälse säteri (Boo, Ytterby, Hosjö och Qvarsta, tillsammans utgörande Åleqvarn), med 1 ½ m. fr. säт. ladugård (Åle) och ⅛ frälse (Högberg), samt Åle qvarn, såg, benstamp, tröskverk, allt för vatten; godset har delvis tillhört ofvan nämde Hans Johansson; sednare gjordes olika delar på olika tider af 1600-talet till säteri, af slägten Bååt 1647, Cantersten 1678, Lowisin 1693, till en del genom utlösning från reduktionen. Sistnämda familj innehade slutligen alltsammans till 1796, derpå frih. Hjerta, Elgenstjerna från 1831, Dufva, Tamm från 1838. Underl. inom

Tveta $1/2$ m. rå och rör, 3 $7/12$ frälse, i Vester Telje $1/2$ frälse; taxeringsvärdet o. 80,000 R:dr. På stället har funnits krutbruk, och i sednare tider bomullsspinneri, tillhörigt en Asplund, nedlagdt 1836, åter upptaget sednast 1849 af Berg, kallas nu Åleströms fabrik. — Jumsta, 1 m. frälse med lägenheten Ekenäs, vid Wallingen, tillhörde 1850 fru Bergius. — Wacksta, nära Långsjön, 1 m. frälse, har tillhört Dahlberg 1686. — Under Brandalsund lyda $3/4$ m. — Åtskilliga gårdar nämnas 1291, Bränninge o. a. 1406.

96. *Turinge socken,* mellan Tveta och Wester Telje i öster, Ytter Enhörna af Nyköpings län, Sundsörsviken-och Mariefreds- eller Gripsholmsfjärden i norr, Taxinge och Dillnäs socknar af nämda län i vester, Wårdinge och Öfver-Järna i söder, upptager 0,865 qv. mil land, 0,130 vatten, andelarne af Mälaren ej inberäknade. Mot denna sjö sluttar hela socknen från söder, öster och vester. Dess sydliga delar bestå af föga högländta berg- och skogsmarker kring stora vattendrag; vid vestra gränsen är bergens höjd betydligare; mellersta och nordvestra delarne utgöras af en jemnare, småkullig och bördig bygd, den nordöstra höjer sig åter ej litet, och innehåller socknens ansenligaste bergstrakt, ehuru lägre än den på andra sidan om gränsen inom Enhörna belägna. Sjöarne Södra och Norra Yngen, med många öar, sund och näs, bilda en båge vid södra, och nära sydvestra gränserna, samt utfalla åt nordost och norr, genom Stora och Lilla Turingen, till besagda vik af Mälaren, upptagande under vägen flera mindre tillflöden från olika håll. Andra gå från de yttre höjderna till sjöar vid de öfriga gränserna, såsom Långsjön och Wallingen vid den sydöstra, Ånstasjön eller Lilla Måsnaren vid den östra, Malmsjön vid den nordöstra, och Stora Rösjön vid den vestra. Rådande jordmån är dels lera och svartmylla, dels gäsjord och sand, skogen mestadels hjelplig. Näringar äro åker- och ängsbruk, skogsbruk och något fiske, samt bergs- och manufakturrörelse. Hit hör nemligen Nyqvarns jernverk och nyanlagda pappersbruk. Till jordbrukets förkofran har i östra delen af socknen Hanstaviks egare i sednare tider mycket ut-

rättat. Hemmantalet är 40 1/8 förm., hvaraf 2 1/3 skatte, 1 1/4 krono, 36 3/4 frälse, mestadels under herresäten. Fastighetsvärdet för år 1848 var 302,900 R:dr. Folkmängden år 1815 var 1,126, år 1840: 1,262 på 164 hushåll, och år 1845: 1,248.

Vestra landsvägen från Stockholm går nästan midt igenom socknen, mellan Wester Telje och Taxinge, hufvudsakligen från öster till vester, med någon lutning åt sydvest, derpå åt nordvest, förbi kyrkan, som ligger 3 3/4 mil från Stockholm, och den 1/4 mil vestligare belägna Kumla gästgifvaregård. En afväg går åt norr förbi hörnet af Sundsörsviken, till Enhörna, och en gren deraf åt vester utmed Mälaren till Taxinge; en annan väg går åt söder och sydost mellan Yngen och Wallingen till Järna.

Þorunge nämnes o. 1314, såsom hörande till *prepos. Tørensis.* Det utgör nu ett konsistorielt pastorat af 3:e klassen. Kyrkoherdars namn äro kända från 1587. Kyrkan är gammal, bygd af sten, skall ha varit helgad åt S:t Brita, är flera gånger reparerad, och prydes af ett grafchor, som Fältm. gr. Dahlberg låtit bygga åt sig och sin slägt, och der epitaphier finnas öfver honom och hans söner. I sjelfva kyrkan finnes epitaphium öfver G. O. Stjernhjelm, skaldens son. Socknen har både vanlig folkskola, och tillika slöjdskola. Minnen från forntiden saknas ej: högar och stensättningar vid Sundsör och Nyqvarn, runstenar vid kyrkan, och flerstädes i mellersta och norra bygderna, lemningar efter borgar vid Sundsör och vid Kämsta i nordost. I socknens sydöstra hörn ligger gården Tingstaden, till hvilken kanske får hänföras, hvad en handling af 1406, i hvilken för öfrigt åtskilliga gårdar i orten nämnas, har om *placitum Ingcasom.*

Gårdar och verk: Sundsör, n. vid Turinge-åns utlopp, 2 mantal frälse säteri, med betydlig qvarn, såg och tegelbruk; är troligen gammal gård, lydde på 1600-talet under Nyqvarn, af hvars manufakturinrättningar en del låg här, tillhörde 1772 och 1799 slägten Cederstedt,

1825 Westfelt, 1850 Nygren; underl. 2 ½ mantal. — Stensätra, n. n. v. längre ut vid fjärden, 1 ½ m. frälse säteri, med åbyggnad af sten, har tillhört slägten Sparfeldt, utbyttes från reduktionen af A. Rehnsköld, tillhörde sonsonen R. R. Carl Gustaf, som dog 1722 på Läggsta gästgifvaregård i Kernbo socken o. 2 mil vestligare, derpå Cederstedt från 1724, frih. Duvall från 1787, och från 1795 Wahrendorff; eges nu af Hofm. frih. v. Wahrendorff; underl. 3 m. — Widbynäs, n. vid Stora Turingens södra ända, 2 m. frälse säteri, med Widby 1 m. och Sjöberg ½ m. rå och rör; har tillhört slägterna Klingspor 1685, Olivestjerna från 1711, Cederstedt från 1712, Elgenstjerna från 1771, och ännu 1850; underl. 1 m. fr. sät., 4 ⅛ frälse. — Kungsbro, s. vid kyrkan, 1 m. krono, prestgård. — Nyqvarn, s. s. v., ¼ m. frälse säteri med qvarn; stångjernsbruk för 1,000 Sk℔ privil. smide, af tackjern från Westmanland; betydlig stål- och annan manufakturtillverkning, samt lastplats vid Sundsör; underl. utom Skälby såg, 15 ⅞ mantal inom socknen, till en del under eget bruk, tillsammans omfattande hela södra delen af socknen, och taxerade till o. 128,000 R:dr. Stångjernsbruket grundades af borgaren i Stockholm Hans Ulfson, privilegierades af Hertig Carl 1590, och gick i arf till nämde borgares anförvandter, som 1613 fingo donation på gården; köptes af Abr. Cronström, löstes från reduktionen, fick utvidgade privilegier 1678 och 1699, äfven på messings- och kopparsmide vid Sundsör, som dock sedermera nedlades. Egendomen ärfdes af Bergsrådet J. Cederstedt († 1730), såldes af slägten 1739 till Major Tham, kom genom köp och testamente 1781 till frih. Leijonhufvud, som egde det o. 1800; år 1825 och 1847 voro Ulmgren och Winckler egare, 1849 Bergelin. Bruket brann 2 gånger på 1700-talet. År 1797 användes här det första s. k. Widholms blåsverk. Nyligen är här anlagdt ett pappersbruk i stor skala. — Ströpsta eller Nyble, s., 3 m. frälse, säteri från den tid det egdes af Gen.-tullförv. Drakenhjelm 1664—70, innehades sedermera af hans måg gr. Dahlberg, och dennes anförvandter Adlerberg och Cronstedt, köptes 1758 till Nyqvarn, och är bland dess underlydande; nämnes 1406 *Stropasta.* — Ånsta, ö., 2 m. frälse säteri, har på 1600-talet tillhört en Zonius, Stjernhök (juristens sonson † 1750), Wahlberg, från 1760 Hildebrand och öfriga egare af Hanstavik, hvarunder det nu är afhyst; tillh. ⅝ m. och räntor af 1 ¼.

97, 98. *Öfver-* och *Ytter-Järna socknar,* mellan Tveta i norr, Turinge i nordvest, Wårdinge i vester, Hölö af

Nyköpings län i söder, Stafbo- och Järnafjärdarne i öster, bilda tillsammans ett helt af temligen likartad natur, upptagande den förra 0,428 qv. mil land, 0,022 vatten, den sednare 0,319 qv. mil land, 0,007 vatten, inberäknad den numera med Mörkön af besagda län sammanhängande Dåderön. Ytter-Järna ligger dels utmed kusten, dels inåt landet, å ömse sidor om en nedåt hafvet utskjutande del af Öfver-Järna, hvilken socken annars omfattar det inre landet. Några bergåsar genomstryka det hela från vester till öster, göra gränser och inre bygder bergländiga och skogiga, men afplattas mot hafvet, eller sjunka mera eller mindre brant mot detta, eller mot dalar och slätter. Längst i vester är en sockenallmänning. Lutningen är nästan uteslutande mot Järnafjärden: dit går ett litet vattendrag genom öfra delen af Ytter-Järna, från åtskilliga småsjöar; ett annat från Wallingen, i hvilken Ågdalasjön utfaller, går åt sydost genom Qvarnsjön, bildar Karlforssån, förstärkes från öster af Losjön, från vester af Ogsjön, och utlöper, efter många bugter, i vestlig rigtning, till en vik vid Pilkrog. På norra gränsen ligger Lanaren, med utlopp åt Tveta, på den södra Simmsjön, med utfall åt Hölö, men detta vattendrags sista del, med utloppet i Stafbofjärden, hör åter hit, till södra delen af Ytter-Järna. Såsom belägenheten, så ock jordmånen är omvexlande, nemligen lera, svartmylla och mojord. Åker- och ängsbruk, skogsbruk samt något fiske äro ortens näringar; härtill har tidtals kommit bergsbruk, nemligen jernmalmsbrytning i grufvor å allmänningen. Hemmantalet är 54 3/8 förm., hvaraf i Öfver-Järna 1/8 skatte, 1 7/8 krono, 22 frälse, i Ytter-Järna 4 1/2 skatte, 2 3/4 krono, 23 1/8 frälse, allt till ej ringa del under säterier. Fastighetsvärdet för år 1848 var i Ö. Järna 126,575, i Y. Järna 177,025 R:dr. Folkmängden i Ö. Järna år 1815 var 682, år 1840: 758 på 135 hushåll, år 1845: 734; i Y. Järna år 1815: 647, år 1840: 737 på 114 hushåll, år 1845: 744.

Södra landsvägen från Stockholm går från Tveta genom norra delen af Y. Järna, åt sydvest, derpå åt söder genom östra hörnet af Ö. Järna, och åter genom södra delen, af den förra socknen, förbi Pilkrogs gästgifvaregård, 5 mil från Stockholm, och den något sydligare belägna kyrkan, till Hölö. I båda socknarne utgå vägar inåt vester till Ö. Järna kyrka 5 ¼ mil från Stockholm, der en tredje väg möter från Turinge, och en fjerde utgår till Wårdingo.

Gierna cum annexa förekommer o. 1314 såsom hörande till *prepos. Torensis*, och synas socknarne alltjemnt ha bildat, likasom de nu bilda, ett pastorat; det är konsistorielt af 3:e klassen. Öfver-Järna är modersocknen. Kyrkoherdars namn äro kända från 1587, kaplaners från 1620. Båda kyrkorna äro gamla, af sten, med hvalf af tegel. Annexkyrkans högchor var från början ett grafchor för slägten Sparre, och har ett epithaphium öfver Landsh. L. Sparre († 1644) och hans fru Märtha Baner. Hälften af Ytter-Järna socken härjades 1719 af Ryssarne, som hade sitt läger på en udde vid Brandalssund i norr. Af äldre minnen finnas högar, stensättningar, bauta- och runstenar i samma trakt, äfvensom på Dåderön, och vid Linga i Öfver-Järna; på en ö i Wallingen finnes lemningar efter »Borgs skans». Vid Ytter Eneby fanns för ett halft sekel sedan ett rökelsekar med årtalet 1340.

Gårdar, *i Ytter-Järna:* Brandalssund eller Ahlby, n. n. o. vid en vik af fjärden, 5 mantal frälse säteri med tegelbruk, har tillhört fru Horn född Lejonhufvud från 1638, Lowisin 1686 och allt framgent; underl. ½ m. fr. sät. lad. Walsta, och 2 ½ m. frälse. — Fahrsta, n. på södra sidan om samma vik, 1 m. frälse säteri,. har tillhört Chesnecopheri arfvingar, reducerades, utbyttes af Lowisin, tillhörde C. M. Stuart 1686, sednare v. Schewen o. 1772, Suther från 1785, Lindegren 1807, Bucht, Wigert 1850; underl. 2 ¼ m. — Gerstaberg, n. v., 2 m. frälse säteri, tillhörde fru Horn, Lowisin 1686, General Cronström 1772, derpå Bucht, från 1798 gr. slägten Löwen, ännu 1850; underl. 1 m. inom socknen. — Kumla, v., ¼ m. krono, kaplansbol. — Ytter Eneby, s., ¾ m. skatte, 1 frälse, har tillhört slägten Liljehök, fru

Sparre född Bååt 1668, Lowisin 1686, Schultz 1772 och 1849; underl. 3/8 m. — Ängsholm, o. s. o. på Dåderön, 2. m. krono säteri med Borghaga, har hört under Dåderö gods till reduktionen, blef då och har förblifvit militieboställe. — Dåderö, 2 m. skatte, har jemte Ängsholmen varit frälse säteri, under slägten Sparre, reducerades, blef militieboställe, men såldes sedermera till skatte, och är nu styckadt. Båda gårdarne innehades likväl ännu 1686 af en Sparre. — *I Öfver-Järna:* Karlforss eller Kallforss, n. n. v. vid Qvarnsjön, 1/4 m. frälse med qvarn och såg, tillhörde före 1772 Frése, derpå Bucht till 1798, gr. Löwen genom köp, och hans slägt ännu 1850; underl. 6 3/8 m. inom socknen. — Tälleby, v., 1 m. krono, prestgård. — Bankesta, s. v., 1 m. frälse, var bondgård, under Lowisinska godsen, till 1747, då det bebygdes af frih. Gyllengranat, gift med en Lowisin, egdes 1772 och 1799 af hennes sednare man Svedenhjelm, 1825 och 1850 af frih. slägten Lowisin; underl. 4 m. frälse. — *Walasta* nämnes 1281, andra gårdar dels 1309, dels 1406.

99. *Wårdinge socken* ligger mellan Turinge i norr, Öfver-Järna i öster, samt Hölö, Wagnhärad och Thorsåker i sydost och söder, Frustuna, Kattnäs och Dillnäs i vester, de sex sistnämda af Nyköpings län; arealen är 0,770 qv. mil land, 0,134 vatten. Hufvudsakliga lutningen är åt sydvest och söder mot vatten, som utom länet gå till Saltsjön; en ringa del sluttar mot Yngen-sjöarne, som ligga på norra gränsen, och genom Turinge utgå till Mälaren. Landthöjden utgöres af en temligen hög ås, som från Dillnäs stryker igenom norra delen östligt mot Järna, der fortsättes åt söder af en f. d. allmänningsskog, och i sydost af en annan dylik af mindre omfång. Å förstnämda allmänning finnas jernmalmsanledningar, som tidtals varit, och åter lära blifva bearbetade. Snedt-igenom landet i sydostlig rigtning, här och der afbruten af vattendragen, går en kalkbergsås. Af vattnen höra de flesta till, eller förena sig i en gemensam dalgång, den utom socknen så kallade Trosaåns. Den utgör här vestra gränsen, går från sjön Klämmingen, genom Mjösundet till Frösjön, och vidare under namn af Sigtuna-ån, 1/4 mil långt nästan utan sänkning, till den betydliga sjön Sillen, hvaraf blott en del hör

hit, och nedra delen till Wagnhärad. I Sigtuna-ån utfaller från öster Skylötsjön, belägen å kalkbergsåsen; i Sillen ett större flergrenigt vatten: nordligaste grenen bildas af Siundasjön, med tillopp af en mängd smärre, en nordostlig af Trönsjön, Agaren, Mörtsjön m. fl., en ostlig af den betydliga Långsjön, på gränsen till Hölö och Wagnhärad; det förenade vattendraget utfaller genom den lilla Djulasjön. I Långsjön utfalla Edestasjön från vester, Norbysjön m. fl. från nordost. I allt räknas 36 sjöar, de flesta högst obetydliga till omfång. Socknen kan i detta som i andra afseenden betraktas som ett slags bergslag, till ej ringa del upptagen af skog, ännu ej litet gifvande, och med olika jordmån, än sand eller gäsjord, än i de flesta uppodlade trakterna, å slätter och dalar, temligen stark lera. Klimatet företer ock åtskilliga olikheter, särdeles en eller annan veckas skillnad i snö- och islossningstiden, mellan skogs- och slättbygd. Hufvudnäringar äro åkerbruk och skogsbruk, binäringar äro ängsbruk och boskapsskötsel, trädgårdsodling vid herrgårdar, något fiske, kalkbränning o. s. v. Vid några gårdar har jordbruket i sednare tider gjort framsteg. En betydlig del af all egendom tillhör ståndspersoner; allmogen är ej utan välmåga, och socknen synes i allmänhet i detta fall, äfvensom i ordning och skick, vara bland de bättre lottade. Hemmantalet är 43 1/24 förm., hvaraf 6 19/24 skatte, 1 1/2 krono, 34 3/4 frälse. Fastighetsvärdet för år 1848 var 303,700 R:dr. Folkmängden år 1815 var 948, år 1840: 1,092 på 226 hushåll, år 1845: 1,109. — Af vägar kommer en från Wagnhärad, och går åt nordnordvest, mestadels utefter vestra gränsvattnen, till Klämmingens södra ända, der man på färja far öfver Mjösundet. Vid Sillens öfra hörn möta vägar från Frustuna öfver Sigtuna-ån, och från Järna öfver allmänningen; vid vägmötet ligger kyrkan, 7 mil från Stockholm. Mindre vägar gå inåt socknens särskildta delar.

Warthunge förekommer 1285, och o. 1314 såsom hörande till *prepos. Torensis.* Det utgör nu ett konsistorielt pa-

storat af 3:e klassen. Af kyrkoherdar är en känd från 1368, de öfriga från 1540; en kaplan nämnes från 1687 till 1693, sedermera ingen. Kyrkan är gammal, af gråsten, med pelare, tillbygd 1823, har en graf för Rosenstjernska slägten, nu intagen till kyrkan, samt flera adliga epitaphier, grafstenar öfver Silfversparrar o. a., likasom nämda slägt, med flera af adel, skänkt det mesta af kyrkans innanrede och dyrbarheter. Af fornlemningar finnas grafhögar vid Sillens strand, lemningar efter borgar vid Morstaberg och Öster Sätra, efter vallar å allmänningen m. m.

Gårdar m. m.: Edesta, s. o. nära Långsjön, 2 ½ mantal frälse säteri, har på 1600-talet kommit från slägterna Rosenstjerna och Rosensköld till Rosenhane, tillhörde på 1700-talet slägterna Rosenholm och Rosenstam, 1827 Nisbeth, 1849 gr. Mörner, 1850 Möller; underl. 1 m. — Usta eller Anneberg, s. o. nära Djulan, 1 ½ m. skatte, reducerades från slägten Siegroth, bebygdes bättre på 1800-talet, tillhörde 1827 Falckenberg, 1847 Frih. Lejonhufvud. — Sjögård, s. vid Sillen, 1 m. krono, prestgård. — Hjortsberga, ö. nära Djulans norra strand, 1 m. frälse säteri, 2 ½ m. ladugård Gällsta, med betydlig trädgård, såg, kalkugn m. m.; utbyttes från reduktionen af Lowisin, har på 1700-talet tillhört Landsh. gr. O. Gyllenborg († 1737), Ehrencreutz o. 1760, Silfversparre 1827, Westin 1850; underl. 4 11/12 m.; taxeringsvärdet är o. 80,000 R:dr. — Wisbohammar, n. n. v. vid Frösjöns nedra ända, 1 m. frälse säteri, med qvarn; har tillhört slägterna Natt och Dag, Rosenstjerna på 1600-talet och ännu 1760, Silfversparre 1772 och 1827, Öberg 1847, Husberg 1849; underl. 1 m., fordom flera. — Näsby, n. vid Frösjöns östra strand, 1 m. frälse säteri, tillhörde på 1600-talet slägten Silfversparre, kanske genom Öfverstlöjtn. Carl S:s († 1671) gifte med en Bure, och ännu öfver 1700-talet, egdes sedermera af Klingenstjerna, ännu 1827, af Tisell 1850; underl. 2 m. — Morstaberg, n. o., 1 m. frälse säteri med såg, tillhörde slägten De la Gardie, från 1680-talet till 1723 Gen.-maj. frih. A. Hummerhjelm till Fållnäs, 1760—72 Klingfelt, 1825 och 1849 v. Heijne; underl. ⅝ m. — Siunda eller Sjuenda, n. vid Siundasjöns vestra strand, 1 m. frälse säteri, med qvarn, såg och kalkugn; har tillhört slägten Silfversparre från medeltiden, kanske från 12:te och 13:de seklerna, till 1770-talet, derpå Wahrendorff, eges nu jemte 4 m. underl. af Kammarh. frih.

v. Wahrendorff. — Långbro, o. n. o., 2 m. frälse säteri, med kalkugn, tegelbruk m. m.; tillhörde delvis Jak. de la Gardie, dels o. 1650 presid. P. Rosensköld, 1686 Hummerhjelm, o. 1760 fru frih. Lowisin, 1772 Carlsson, 1825 De Geer, 1849 Wretman, 1850 O'konor, underl. $1^3/_4$ m. — Mölnebo, ö., vid Långsjöns utlopp, 1 m. frälse med qvarn- och sågverk m. m., tillhörde 1686 Rosenflycht, 1849 Dybeck. — Balsberga eller Berga, ö. nära Långsjön, 1 m. skatte rusthåll, med Högtorps såg, tillhör Riksdagsman P. Sahlström [5].

XIX. **Sotholms Härad**, beläget mellan Svartlösa i nordvest, och hafvet med dess fjärdar åt alla öfriga sidor, från Erstaviken och Agnöfjärden i nordost, förbi Landsort i söder, till Svärds- och Himmerfjärdarne i sydvest; består, mest i rigtning inifrån utåt, dels af temligen lågländt bergmark, här och der öfvergående i jemn sandmo, dels af större eller mindre slätter eller dalgångar, dels af en vidsträckt skärgård, med tätare omvexling af kala klippor och skogklädda berg, af dalar, slätter, vikar och fjärdar; och omfattar 5 egentliga, och 6 kapell-socknar, alla hörande till Södertörns prosteri och fögderi.

100, 101. *Tyresjö socken* med *Dalarö Kapell* och Garnisonsförsamling, belägna vid hafvet, från Erstaviken, Agnö- och Granöfjärdarne i nordost, till Dalaröfjärden i söder, för öfrigt mellan Erstaviks och Bränkyrka socknar i nordvest, Huddinge i vester, Öster-Haninge i sydost; upptaga tillsammans, hafsfjärdarne oberäknade, 0,853 qv. mil land, 0,032 vatten. Till kapellet räknas blott en del af skärgården, nemligen den numera med fasta landet sammanhängande Dalarön, och några mindre skär, allt bergbunden mark, blott här och der odlad eller odlingsbar å lerjord. Moderförsamlingen består ock till ej ringa del af skärgårdslik skogs- och bergmark, genomskuren af vattendrag, dock inåt landet mera sammanhängande, i allmänhet skogrik, men med ej ringa odlade marker å ler-

---

[5]) Författare till en beskrifning öfver socknen, utgifven 1827, en af de bästa i sitt slag.

eller sandjord, i norra midten, kring ortens största vattendrag. Detta kommer från Drefviken, går mest åt ostnordost genom Lång-, Flat-, och Albysjöarne samt Uddby ström, derpå åt sydost genom Kallfjärden, Elgmorasundet, Hvithvassfjärden och Morviken till Granöfjärden. Åt samma håll går ett sydligare vatten, från Lång-, Mört- och Stensjöarne; ett nordligare från Öringesjön utfaller genom Erstaviks socken. Skärgården, och äfven de inre bergstrakterna förete flera spår af forntida naturrevolutioner; särskildt nämnas jättegrytor vid Uddby, berggrottor vid Tyresjö. Ortens näringar äro åkerbruk, skogsbruk, fabriksrörelse, samt hvad skärgården angår, fiske, skälfångst, sjöfart med 5 båtar för Tyresjö, 2 för Dalarö, o. s. v.; i någon mån ökas rörelsen af Dalarö post-, tull- och lotsplats, af gammalt bebygd som ett slags köping, och af den närbelägna skansen af samma namn. Hemmantalet är 22 $^{7}/_{8}$ förm., hvaraf 3 $^{3}/_{4}$ frälse räknas till Dalarö, till Tyresjö 19 $^{1}/_{8}$ frälse. Härtill komma Uddby qvarnar, Tyresjö pappersbruk m. m. Fastighetsvärdet för år 1848 var i Tyresjö 188,725 R:dr, i Dalarö 26,110. Folkmängden var på förra stället, år 1815: 670, år 1840: 775 på 154 hushåll, år 1848: 754; på sednare stället, år 1815: 526, år 1840: 601 på 127 hushåll, år 1848: 573.

En tvågrenig väg kommer från Stockholm, genom Erstavik och Bränkyrka, och går åt sydost till Tyresjö kyrka, vid Kallfjärdens norra strand, 1 $^{3}/_{4}$ mil från hufvudstaden. Genom socknens vestra hörn går vägen från Stockholm till Öster-Haninge, och återkommer derifrån i söder nära Dalarö tullplats och kyrka, o. 4 mil från hufvudstaden; derifrån sker öfverfart till Dalarö skans $^{1}/_{4}$ mil, till Ornö 1 mil, och till Nämdö 2 mil, allt sjöledes.

Tyresjö synes ha varit kapell under Öster-Haninge till 1633, då det fick egen kyrkoherde; dertill kom ock komminister från 1667, men denna syssla är nu förenad med garnisonspredikanttjensten vid Dalarö, hvars innehafvare för öfrigt

äro kända från början af 1700-talet. Båda församlingarne utgöra tillhopa ett patronelt pastorat af 3:e klassen; Tyresjö gårds egare har rätt att kalla kyrkoherden. Moderkyrkan, bygd af sten, är gammal, och innehåller en grafvård öfver R. Drotset frih. Gabr. Oxenstjerna († 1641). Dalarö kyrka, af träd, är ock gammal, reparerad 1785. Fästningen har egen kyrka. Tyresjö folkskola grundar sig till en del på donation af en Boman. — Af fornminnen omtalas en hällristning i Spångaberget nära Tyresjö gård; lemningar efter en befästning å ett berg vid Stensjödal på Åfva egor, enligt sägen iståndsatt under K. Carl Gustafs tid, och en s. k. Rysk bakugn å Sandholmen vid Brevik, kanske från 1719, då Ryssarne hemsökte landet. Gården Båthuset vid Morviken förmenas leda sitt namn från vikingatiden.

Gårdar m. m., i *Tyresjö socken:* Tyresjö, invid kyrkan, 3 mantal frälse säteri med tegelbruk, betydliga egor, och en stor mängd torp; är ett gammalt gods, som tillhört flera adliga slägter, Natt och Dag i 14:de seklet, Blå och Lilje i det 15:de, Ryning i det 16:de, Oxenstjerna, Gyllenstjerna och Bonde i det 17:de, Düring och Scheffer i det 18:de, allt i följd af giften; egdes 1796 af Landsh. frih. De Geer, sednare af Koschell, Selander o. 1825, och tillhör nu, jemte underl. inom socknen $7^1/_4$ m., samt Åfva qvarn, och frälseränta af $^3/_4$ m., gr. Stackelberg. Af R. R. gr. Scheffer uppsattes 1779, i en ängsbacke, en minnessten öfver egarne till gården vid hvarje sekels början. Åbyggnaden är af sten, trädgården betydlig; egendomens taxeringsvärde är o. 90,000 R:dr. — Uddby qvarnar, s. v.; Tyresjö eller Nyforss pappersbruk, längre upp vid samma vatten, temligen gammalt, och 1772 lydande under Tyresjö; samt Wättinge valk och qvarn, tillhöra alla Abrahamsen. — Alby, s. v., $^1/_2$ m. rå och rör, prestgård. — Kumla v. vid Drefviken, 2 m. frälse, har tillhört slägten Oxenstjerna från 1625, reducerades från Tyresjö egare 1697, lydde 1772 under Tyresjö, eges nu af Rosenblad; underl. $2^5/_8$ m., hvaribland Näsby $2^1/_2$ m. — Under Sandemar höra $2^1/_2$ m. — I *Dalarö socken:* Små Dalarö, n., $^1/_2$ m. frälse, med tillh. $^3/_4$ m., utom $^1/_2$ m. i Tyresjö socken, lydde troligen fordom, och ännu 1772 under Tyresjö, egdes sednare af Blom, 1850 af fru Berg. Å dess egor ligger — Dalarö, tull- och lotsplats, det förra åtminstone från 1630-talet, äfven poststation från 1750, och telegraph-

station från nyaste tider. Den upptager ett ej obetydligt antal bebygda tomter, dock af inskränkt omfång, mest å kala berg, invid en djup och säker hamn, har nyligen anordnad badinrättning, och idkar af gammalt fiske, äfven i yttre skären utanför Ornön, hvaribland Hufvudskär. Kyrkan, hitflyttad, säges det, från sistnämda skär, ligger i en däld vid hafsstranden. År 1648 mötte Dr. Christina sin till riket återkommande moder vid Dalarö. År 1719 härjades stället af Ryssarne. — Dalarö skans, på en liten holme söder ut, som beherrskar segelled och ankarplats, består af ett torn och omgifvande lägre verk; synes vara af temligen hög ålder, och nämnes åtminstone 1657 och 1675; redan 1565 talas om stället, såsom en hvilostation för flottan. Under öfverbefäl af en kommendant finnes här en liten afdelning artilleri, med befäl och underbefäl, en officer af Ingeniörkorpsen m. m. — Hufvudskär, med fiske, tullplats m. m., är taxeradt under Dalarö.

102. *Öster-Haninge socken* mellan Dalarö och Tyresjö i öster och nordost, Huddinge i nordvest, och Vester-Haninge i sydvest, sträcker sig i sydost ut i skären, omfattande der den betydliga Gålön, och en mängd mindre öar mellan Wäsbofjärden i sydvest, Mysingen i söder, och Dalaröfjärden i nordost. Arealen, äfven inberäknade Ornö, Utö och Nämdö kapellsocknar, uppgifves till 2,319 qv. mil land, 0,034 vatten, hvaraf för nämda annexer tillsammans ej lär kunna beräknas mera än 1 qv. mil. Skärgården och stranden af hafvet äro mera eller mindre bergländiga, dock omvexlande med ängar och åkerfält, såsom kring Årsta, Sandemar och flerstädes, äfven på Gålön. Innanför strandbygden sträcker sig, i sydvestra trakten, en bred och väl bebygd dalgång, vid en å, som kommer från Vester-Haninge, och går i sydostlig rigtning till Årstaviken. Mellersta delen af socknen, och hela den östra inre bygden är mera eller mindre oländig bergmark, genomstruken af smärre tillopp till nämda å, från Ramsjön o. a.; vestligast vidtager en temligen jemn sandmo, på stället kallad Jordebro Malm, efter en i midten liggande gård och krog. Nordligaste bygden ändtligen sluttar mot Drefviken, med dess utlopp genom Långsjön, och har mera kuperade och omvex-

lande trakter; i nordvest utfaller Rudasjöarnes vatten, östligare ett annat, båda i förstnämda sjö. Rådande jordmån är än lera, än svartmylla, än sand. Näringar äro åkerbruk, ängsbruk med boskapsskötsel, skogsbruk, fiske m. m. Hemmantalet är 77 5/12 förm., hvaraf 2¼ skatte, de öfriga frälse, till största delen under betydliga säterier. Fastighetsvärdet för år 1848 var 323,520 R:dr. Folkmängden år 1815 var 1,399, år 1840: 1,553 på 304 hushåll, 1845: 1,584. — Tvenne vägar från Stockholm komma här in från Huddinge och Tyresjö, på hvar sin sida om Drefviken; den ena går genom vestra hörnet, öfver Jordebro Malm till Vester-Haninge; den andra östligare till Sanda gästgifvaregård, 2½ mil från hufvudstaden, och vidare dels vestligt, förbi kyrkan, till Vester-Haninge, dels åt söder till Årsta, dels åt öster, förbi Sandemar, till Dalarö, i halfannan mils sträckning från kyrkan.

Ostrahanunge förekommer o. 1314, och flera kyrkoherdar från samma sekel, kaplaner från 1593. Socknen har ännu på 1600-talet omfattat ej blott de tre nu till pastoratet hörande annexerna, utan äfven Tyresjö med Dalarö. Pastoratet är konsistorielt af 2:a klassen. Kyrkan, bygd af gråsten och tegel, är mycket gammal, med högt spetsigt torn; ett grafchor finnes här, för R. R. Amir. frih. Cl. Bjelkenstjerna och hans ätt, med åtskilliga historiska märkvärdigheter; samt flera adliga epitaphier. Socknens skola är grundad på 1800-talet, genom donation från Årsta. Af fornlemningar omtalas högar och runstenar i trakten kring kyrkan och flerstädes, en runristning i berg vid Årsta, och ruiner efter en skans vid Ruda o. s. v. Vid Jutskåre backe nära Drefviken skola Danskarne, enligt sägen, en gång hafva blifvit slagna af ortens bönder. På den ännu s. k. Kungsängen vid Årsta mönstrades K. Gustaf II:s här före uttåget till Polen 1621, och de nya krigsartiklarne upplästes. Vid Täckeråker skall fordom ha varit tingställe.

Gårdar: Wendelsjö, n. vid Drefvikens södra strand, 2 mantal frälse säteri med qvarn och såg, nämnes 1467 såsom såldt af Tyska Riddare-orden till Erik Axelsson Tott, kom genom gifte till R. R. Hans Bjelkenstjerna († 156..), tillhörde denna slägt till slutet af 1600-talet, dock med afbrott för en tid o. 1680, då det innehades af K. Kurck; tillhörde o. 1750 en Rosenhane, 1772 R. R. Arnell, 1793 Salonius, 1799 och till 1822 Lagerbring, sedermera v. Beskow, ännu 1850. Gården är väl belägen och bebygd, omgifven af trädgård och park; tillhörande skog är betydlig, underl. $5^7/_8$ m. — Söderby, n. v., 1 m. frälse säteri, med betydlig skog, har tillhört slägten Bååt genom köp från 1638, Landsh. G. Falkenberg 1686, sednare slägterna Lohe 1760, Bunge 1772, Hildebrand, Gyllenstolpe m. fl., Sprengporten 1799, Norman 1825, Lönbohm 1850. Underl. Täckeråker, 2 m. frälse med qvarn och såg, och andra $3^1/_8$ m. — Solberga, v., ej långt från kyrkan, prestegård; kaplanen besitter $^1/_2$ m. i Kalfsvik. — Hesslingby, v. nära kyrkan, 1 m. frälse säteri med qvarn, köpt från kronan 1645 af Gyllenbjelm, tillhörde Canterberg 1686, sednare Wefverstedt, Stjernheim o. 1733, Reutersköld 1772, Hedman 1799, Brehmer 1825 och 1850. — Årsta, s., 3 m. frälse säteri, gammalt gods, egdes 1389 af Tyska Riddarne, såldes 1467 till Tott, gick i arf till Bjelkenstjerna, kom derpå till Kurck, Soop och Fleming kring slutet af 1600-talet, såldes af en Fleming 1805 till Bruksp. Brehmer, hvars arfvingar nu innehafva det. Åbyggnaden är af sten, grundad af Amiralskan Bjelkenstjerna under mannens frånvaro i Tyska kriget; ladugård, trädgård, park m. m., är allt i betydlig skala, ån är farbar för mindre båtar långt upp i ängarne, fisket i viken och i skärgårdens sund är godt. Underl., utom Hesslingby, o. 22 m., hvaraf en del å Gålön, en qvarn, räntan af $2^9/_{32}$ m. inom socknen, samt $2^1/_2$ m. i Vester-Haninge; taxeringsvärdet för år 1848 var o. 127,000 R:dr. — Sandemar, ö. vid Dalaröfjärden, $1^3/_4$ m. frälse säteri, har ock tillhört Tyska Riddarne, slägten Tott, på 1600-talet Oxenstjerna, Bonde, samt Falckenberg; R. R. Gabr. Falckenberg († 1714) förbättrade egendom och åbyggnad, och kallade sig friherre till Sandemar. Sonen sålde det 1738 till Lagman C. G. Wattrang, hvilken gjorde hela godset till fideikomiss, och har det som sådant tillhört åtskilliga af samma slägt, och tillhör nu Löjtn. Braunerhjelm. Åbyggnaden, skonad af Ryssarne 1719, af personliga skäl, säges det, ehuru skärmytslingar föreföllo i nejden, är småningom tillökt och förbättrad, äfvensom trädgård, park och öfriga yttre anläggningar, samt tafvelsamling m. m. Här finnes ock schäferi; fiske idkas i fjärden och skären. Skog och öfriga egor äro vidsträckta. Underl. $25^2/_3$ m.,

med räntor af $5\frac{1}{2}$ inom socknen, andra derutom; taxeringsvärdet o. 126,000 R:dr.

103. *Ornö kapell-socken,* öster om Öster-Haninge, bortom Dalaröfjärden och Mysingen, från Ornöström och Jungfrufjärden i norr, till Gråfjärden i söder mot Utö; består af den betydliga Ornön, nära ½ mil bred, öfver 1 mil lång, i rigtning från nordost till sydvest, och en mängd mindre öar och skär, de betydligaste på den yttre östra sidan, såsom Kymendö eller Timendö, Tjerlång eller Tjellung, och Marskär. Alltsammans är temligen lågt, men bergaktigt land, med mestadels skogsmark, klippor, trånga sund och vikar; blott sjelfva Ornön har här och der något öppnare dalar eller slätter med större odlade bygder; på dess vestra sida inskjuta Mörby- och Warnäsvikarne, och den förra mottager ett litet vattendrag inifrån landet; ett annat utfaller i nordost. Rådande jordmån är dels lera, dels sand. Näringar äro åker- och ängsbruk, skogsbruk, fiske och skälfångst. Hemmantalet är $18\frac{3}{8}$ förm., hvaraf ½ skatte, 1 krono, $16\frac{7}{8}$ frälse, det mesta under Sundby säteri; fastighetsvärdet för år 1848 var 54,175 R:dr. Folkmängden år 1815 var 492, år 1840: 526 på 88 hushåll, 1845: 536. — En väg går genom Ornön från norr, der öfverfarten till Dalarö är, och till söder, förbi kyrkan, som ligger vid en hafsvik på östra kusten, o. 5 mil från Stockholm.

Ornö socken, från början en afsöndrad del af Öster-Haninge, till hvars pastorat det ännu hör, räknar egen kapellpredikant från 1627; egaren af Sundby har kallelserätt; kyrkan är gammal, af träd, och har en graf för slägten Rosir från 1771.

Gårdar: Sundby, s. vid en vik på södra kusten, 3 mantal frälse, hvaraf 2 m. säteri, köptes från kronan 1646 af Stjernsköld, egdes 1686 af Amir. löjtn. G. Sparre, sednare af R. R. gr. Taube, 1772 af presid. frih. Rosir, 1799 af dess dotter frih. Liljesvärd, 1825 af Coch, 1850 af gr. Hamilton. Gården härjades af Ryssarne 1719. Underl. $10\frac{1}{2}$ m. samt Lättinge qvarn. Fordom har vid Lättinge funnits masugn för

Utö grufvor. — Degernäs, ö. nära kyrkan, $1/2$ m. krono, prestegård. — Hesselmara, n. v. vid vestra kusten, kaplansbol för Dalarö. — Under Sandemar lyda $1 1/2$ m., under Utö grufbolag $1/2$ m.

104. *Nämdö kapellsocken,* i nordost från Ornö, af Jungfru- och Nämdöfjärdarne skiljd från Tyresjö och Wermdö pastorater, består af Nämdön, $1/8$ till $1/4$ mil bred, $1/2$ mil lång från sydvest till nordost, hvaraf dock östligaste delen är nästan en ö för sig; Ufön, Mörtön och Bunsön åt sydvest, Jungfruskär, Gelinge och Welinge i söder, Svartskär och Byttan i sydost, Bullerön i nordost, m. fl.; allt fullkomlig skärgård, ej högländt, men bergig, än skogig, än kal, med strödda odlade slätter eller dalar på de större öarne. Nästan öfverallt är brist på sött vatten. Jordmånen är än lera, än sand, näringar de samma som i Ornö, med mera öfvervigt för fiske och andra skärgårdsyrken; i fisket deltaga Dalaröboar. Hemmantalet är blott $5 1/2$ förm., hvaraf 1 skatte, $4 1/2$ frälse, mestadels under Östanviks säteri. Fastighetsvärdet för år 1848 var 34,575 R:dr. Folkmängden år 1815 var 267, år 1840: 287 på 52 hushåll, år 1845: 309. — Kommunikationen med fasta landet sker mest öfver Dalarön, eller omedelbart till Stockholm, dit afståndet räknas vara o. 6 mil.

Nämdö socken, afsöndrad från Öster-Haninge, och ännu hörande under dess pastorat, har haft egen kapellpredikant från 1627. Kyrkan, belägen vid östra kusten af Nämdön, är nybygd 1798; en äldre, liggande $1/4$ mil derifrån, skall ha varit mycket gammal, härjades af Ryssarne 1719, men återställdes.

Gård: Östanvik, $1/2$ mantal frälse, köpt från kronan af E. Ryning (egare till Tyresjö) 1638, egdes 1686 af Cronsköld, 1772 af Billing, 1799 af Blix, 1825 och 1850 af Elmén. Underl. $3 1/16$ m. — Under Sandemar lyder $1/2$ m.

105. *Utö kapellsocken,* i sydvest om Ornö, mellan Mysingen i vester mot Muskön, Gråfjärden i norr, samt haf-

vet i öster och söder, består af Utön, en knapp mil lång från nordost till sydvest, ungefär $\frac{1}{8}$ mil bred i norra hälften, nära $\frac{1}{2}$ i den södra; samt en mängd smärre öar och skär, åt vester och åt öster; i visst afseende höra äfven hit de bortom Gimmersundet i sydvest belägna Ålö, Rånö och Nåttarö (se Ösmo socken). Utön består hufvudsakligen af en bergås, af högst 80 till 90 fots höjd, strykande utefter öns hela längd, och några mindre åsar, mest i jemnbredd med denna, samt deremellan liggande dalar och slätter, upptagna till åker och äng, eller bevuxna med löfskog, och nyttjade till betesmark. Åsarne bära barrskog; jordmånen är nästan öfverallt sand, här och der blandad med svartmylla. Insjöar och betydliga vattendrag saknas, blott källor gifva sött vatten, men mineralhaltigt, och en källa vid Edesnäs till sådan halt, att den begagnas såsom hälsokälla; den är dock föga besökt, i anseende till öns ringa befolkning och från andra orter afskiljda läge. Om klimatet är här särskildt anmärkt, hvad som förr i detta afseende är nämdt om skärgården, att den har sednare båda somrar och höstar än fasta landet, i anseende till hafvets sednare isläggning, som å Mysingen vanligen inträffar först i Januari, och dess likaledes sednare islossning, eller den lösa isens långvariga kringdrifvande, samt att både köld och värma äro mera tempererade, och att dimma och töcken ofta länge nog hålla landet insvept. Näringar äro åker- och ängsbruk, med cirkulation å den jord, som är lagd under eget bruk vid Utö grufbolags egande hemman; vidare skogsbruk, ehuru ej tillräckligt för ortens eget behof, i anseende till den starka åtgången vid den förnämsta af socknens näringar, som är jernmalmsbrytning; vidare fiske, alltmera aftagande, och skälfångst, samt sjöfart med 3 båtar; i fisket deltaga Dalaröboar. Hemmantalet är 7 förm., alla frälse, och tillhörande grufbolaget; dertill komma sjelfva grufvorna med åtföljande anläggningar och lägenheter. Hela fastighetsvärdet för år 1848 var 79,350 R:dr. Folkmängden år 1815 var 435, år 1840: 743 på 156 hus-

håll, år 1848: 673. — En väg följer Utöns längd mellan grufvorna och kyrkan; kommunikationen med fasta landet sker mest öfver Mysingen och Horsfjärden, 2 mil åt nordvest, till Wittså qvarn i Vester-Haninge; till Musköu räknas 1¼ mil, till Ornön ¾, till Dalarö 3 mil, till Stockholm 7 mil genom Stäket, 14 genom den yttre skärgården.

Utö socken, afsöndrad från Öster-Haninge, och hörande till dess pastorat, har haft egen kapellpredikant från 1726. Kyrkan, nybygd af sten med torn, på grufbolagets bekostnad, ligger midt på ön, nära den gamla trädkyrkan, som bygd 1699, härjades af Ryssarne 1719, men derpå återställdes; efter ett ännu äldre kapell skola spår finnas vid Edesnäs. Folkskolan är ock grundad af bolaget. Ryssarnes framfart besagda år är socknens mest betydande minne från äldre dagar: de förstörde allt hvad förstöras kunde, igenfyllde grufvorna, kastade malmhoparne i sjön, brände husen, tillintetgjorde eller bortförde inventarier, kreatur o. s. v. Några s. k. ryska bakugnar visas från denna tid.

Gårdar och verk: Edesnäs eller Utö gård, n. o., vid en bugt på östra kusten, 1¼ mantal frälse säteri, synes med hela ön hafva ursprungligen tillhört kronan, och 1533 genom byte kommit till en Gudmund Persson till Töresö, men nämnes sednare såsom af slägten Bjelkenstjerna till Årsta utbytt 1641; för 1678 förekommer väl K. Kurck såsom innehafvare, men 1686 Ulf Bonde, gift med en Bjelkenstjerna; och Bj:ska ätten eller dess arfvingar stannade vid gården och nästan hela ön till 1721, då Ulf Bondes son R. R. Claes förpantade, och 1723 sålde den till en Wefverstedt, inspektor vid Utö grufvor, som egde här några förut afsöndrade hemmansdelar i Träma. Från 1746 var slägten Stjernheim egare, i följd af arf och köp, från 1770 Reutersköld genom köp, till 1803, då ett för grufrörelsen bildadt bolag blef egare äfven till gården. Utö jernmalmsgrufvor, å Träma egor, torde hafva länge varit bearbetade, äfven, om ej ursprungligen, för silfver; båda slagen af grufdrift synes ha egt rum, då kronan 1613 pantsatte verket till J. Keder, äfvensom då det sednare upptogs af slägten Bjelkenstjerna, och privilegierades af Dr. Christina 1650. Men snart blef jernmalmsbrytningen den enda, skedde först på egarnes bekostnad, uppläts derpå,

mot viss afgift, till de bruksegare, som hemtade malmen, och arrenderades snart ut, med rättigheten att uppbära besagda afgift. Från 1678 var Assessor Tilas arrendator, fick närmare bestämda vilkor, sedan kronan 1683 indragit hela verket till sig, men kunde ej vidblifva detsamma. Från 1692 sköttes det för kronans räkning, men blott till 1699, derpå åter genom arrendator, tidtals af Tilas' slägt, tills M. Wefverstedt, som från bokhållare blifvit inspektor, derpå arrendator, slutligen efter Ryska härjningen, på 15 frihetsår öfvertog och iståndsatte grufvorna. Under tiden köpte han småningom hela ön, och löste frälseegarne från all rätt till grufvorna. År 1740 blef hans son egare till alltsammans, på $1/8$ när, derpå Stjernheim, som 1754 köpte äfven nämda $1/8$, slutligen Reutersköld från 1770. I långliga tider hade bruksegare tvistat med verkets innehafvare om afgifter och öfriga vilkor, från 1745 fördes process härom till 1803, och under tiden erbjöds af egarne hela egendomen till inlösen. Denna gick slutligen för sig, och grufvorna med Edesnäs säteri, underlydande $5\,3/4$ m. inom socknen, samt Träma qvarn, 2 båtar af tills. 26 $/_{100}$ läster, $1/2$ m. i Ornö, vidare Ålö, Rånö och Nåttarö i Ösmo m. m., allt tillsammans af o. 90,000 R:drs taxeringsvärde, tillhöra nu ett bolag af bruksegare i flera nästgränsande provinser. De förnämsta grufvorna äro: Nyköpings- eller Compagnie-, eller Storgrufvan, bearbetad kanske från början af bruksegare i Södermanland, ödelagd 1677 för tilltagande svårighet af vattenuppfordring, åter upptagen 1725—32, o. 1752 genom sammanbrytning förenad med de nästliggande Bonde- och Pompgrufvorna, sedermera alltjemnt bearbetad, från 1838 med användning af ångmachin för uppfordring af malm och vatten, har öfver 100 famnars djup, och flera småningom tillkomna orter, af hvilkå en del ännu begagnas; Finngrufvan, med Wippgrufvan och östra Bränningen, upptagen af Finska bruksegare, ödelagd i sednare hälften af 1600-talet, såsom mindre gifvande, åter bearbetad från 1710 till 1719, och från 1778 till 1809, då kriget gjorde minskning i afsättningen, upptagen 1818 och försedd med ångmachin, är nu nyligen åter kommen i hvila; Långgrufvan med Vestra Bråttet, mellan de två föregående, och lika gammal med dem, tidigare ödelagd, återupptagen 1677, å nyo ödelagd 1715, och derpå tidtals utan framgång försökt; Östra Bråttgrufvan, begagnad 1695—1713; Spensgrufvan, bearbetad 1716—19, 1721—33, och 1776; Ribbingsgrufvan, arbetad 1729—46; Liljebergs grufvor, delvis återupptagna från 1771, ödelagda 1778; Bergmästaregrufvan, begagnad 1772—74; Upsalagrufvan, af okänd ålder och öden; Silfvergrufvan, kanske en af de äldsta, m. fl. Storgrufvan bearbetas nu ensam; dess malm är ock den bästa och rikaste. Till o-

1770 verkställdes brytningen vanligen genom bränning, eller s. k. tillmakning, från nämda tid användes sprängning; för malmens forsling till stranden finnes sedan 1838 en jernväg, hvarå o. 25 Sk℔ drages å vagn af en häst. Tillverkningsbeloppet är nu o. 50,000 Sk℔, till afsättning på Södermanland och andra sydligare orter, samt till Norrland och Finland.

106. *Vester-Haninge socken,* mellan Öster-Haninge i nordost, Huddinge och Botkyrka i nordnordvest, Grödinge och Sorunda i vester, Ösmo i sydvest, Horsfjärden och andra delar af Saltsjön i sydost, upptager 1,073 qv. mil land, 0,013 vatten, utom andelarne af hafvet, men inberäknade några smärre öar och skär. Norra och vestra delarne genomstrykas af Hanvedens östliga fortsättning, med några utskott åt söder, och bestå mest af bergländig, i norr sandig skogsmark, med temligen medtagen skog; Stora Tornberget i nordvest lär vara det högsta i Södertörn; mellersta och östra bygderna äro jemnare; allt med sakta lutning mot hafvet, mestadels åt sydost; södra delen af kusten är skogig, med brantare affall mot sjön. Hela landet genomskäres af några vattendrag, dock föga betydande. Ett går ut till Öster-Haninge. Det största kommer från kärr och små sjöar vid gränsen till Huddinge, går söder ut till sjön Wedan, derpå åt sydsydost i flera krökningar, förstärkt af några mindre vatten, mest från norr, såsom från Örasjön, gör fall vid Forss och Wittså, och utgår i norra ändan af Horsfjärden. Ett par mindre bäckar utfalla sydligare, den ena från Träsket till Lamfjärden, på gränsen mot Ösmo. Bobäcken och Verksundet, det sednare med förbygda stränder, ligga i jemnhöjd med hafvet. Transjön i vester går ut åt söder till Ösmo, den nordligare Wädersjön åt vester till Sorunda. Jordmånen är i skogsbygden dålig, lös lera eller mojord, i de jemnare trakterna bättre lera eller svartmyllä. Klimatet är märkbart hårdare än i socknarne längre söder ut. Jemte åkerbruk idkas ängs- och skogsbruk, samt fiske. Bondgårdarne äro i allmänhet små, och producera sällan mera spannemål, än för eget behof. Hemmantalet är 64 1/24 förm., hvaraf 7 skatte, 1/2 krono, 56 13/24 frälse;

öfver hälften böra till säterier. Folkmängden år 1815 var 1,293, år 1840: 1,541 på 294 hushåll, år 1848: 1,652. — Vägen från Stockholm kommer här in från Öster-Haninge i två grenar, som förenas genast vid gränsen; den delar sig snart åter nära kyrkan, belägen långt i norr, 2½ mil från Stockholm, så att en väg fortgår åt söder genom Forss gästgifvaregård, ¼ mil sydligare, och åt sydvest till Ösmo, en annan utgrenar sig till Grödinge och Sorunda.

Vestrahanunge nämnes o. 1314 såsom hörande till *prepos. Torensis;* det utgör nu med Muskö ett konsistorielt pastorat af 2:a klassen. Kyrkoherdar äro kända från 1544, kaplaner från 1627. Kyrkan är ursprungligen af okänd ålder, försögs med nytt torn 1641, afbrändes 1831, men är nu återställd; tornet är försedt med lanternin. Folkskola och sockenmagasin äro hufvudsakligen grundade på donation af en Stråle till Krigslida inom detta sekel. Från 1849 har socknen hushållsgille, sparbank och lånbibliothek gemensamma med Öster-Haninge. Af ålderdomsminnen förekomma högar, stensättningar och bautastenar vid Häringe, Krigslida, Prestgården o. s. v. samt en runsten vid Forss; ruiner efter Sotes borg, äfvensom ett slags skeppshamn, lemningar efter fartyg på sjöbottnen, en f. d. djurgård, vidare Walhallskärr. Horsberget, Wårdberget, gården Sotinge, allt utefter kusten från och med Häringe norrut, anses, likasom åtskilligt inom annexet, erinra om det gamla Sotaskär. I södra hörnet af socknen, nära Westnora, ligger Kyrkogårdsbacken, vid hvilken funnits en begrafningsplats för krigsfolk år 1675, omtalad i ett visitationsprotokoll af 1725. Vid kyrkan hålles Sotholms häradsting.

Gårdar: Åby, nära kyrkan, prestgård, ej satt i mantal, men aktad lika med ett hemman, och i sednaste tider betydligt förbättrad genom nyodlingar. — Lida eller Krigslida, v. s. v., 1 m. skatte, har lydt under Häringe på 1600-talet, tillhörde från 1812 slägten Stråle, 1825 och 1850 Upmark. — Tuna, v. s. v., 2 m. frälse, har lydt under Årsta och Häringe, tillhörde från 1752 Dahlgren, från 1783 till 1821 Girolla, slutligen Upmark, med underl. $^{7}/_{24}$ m. — Hammar, 1 m. frälse

af Muhlsta, tillhör från o. 1812 slägten Upmark. — Skogs Ekeby, v., 1 $^{2}/_{3}$ m. frälse säteri, med qvarn och såg, tillhörde slägten Strijk 1633 och allt framgent, ännu 1728, lagman Råfeldt 1750, Prof. O. Celsius 1758 och 1772, Schult från 1777, och ännu 1850; underl. 2 $^{13}/_{24}$ m., hvaraf 1 $^{1}/_{4}$ under eget bruk, samt räntor af 1 $^{7}/_{12}$ m. — Eketorp, v. n. v., $^{1}/_{4}$ m. frälse säteri, har hört under Lisma, innehades 1850 af frih. Cederström, jemte tillh. $^{3}/_{4}$ m. — Sophielund, $^{1}/_{4}$ m. frälse, med underl. $^{1}/_{4}$ m. — Forss, s., 1 m. skatte, tillhörde 1750 en Busch, 1850 Krigsrådet af Sillén. — Berga, s., 2 m. frälse säteri, 2 rå och rör, 1 frälse, synes ha tillhört slägterna Gierss 1669, Ulfsparre från 1670, Ehrenhjelm 1686, Comm.-råd Törnflycht 1716, åter Ehrenhjelm 1722, Colling 1735, egdes 1740 af Flach, 1772 af Aulævill, 1825 af Zethelius, 1850 af handl. A. Tydén; underl. 5 m., hvaraf 2 under eget bruk, samt qvarn och såg i Forss. — Näringsberg, s., 2 m. frälse säteri, har tillhört slägterna Gyllenax från 1648, Gyllenbring 1665 och 1686, Ehrenhjelm, R. R. gr. Arvid Horn och dess fru född Törnflycht 1708, Gen. Maj. frih. M. Törnflycht 1717, R. R. gr. O. Törnflycht 1727, R. R. gr. Hård 1730, Svedenhjelm († 1743), Kammarh. och sedm. R. R. gr. C. F. Törnflycht 1747, R. R. gr. H. A. Gyllenborg 1767, Rosir 1825, hofm. gr. Hamilton 1850; är fideikommiss; underl. $^{3}/_{4}$ m. samt ränta af 1, inom socknen. — Ekeby, v. s. v., 1 m. frälse säteri, 2 frälse, har från 1648 tillhört Pres. Bohm (till en del), Lindsköld, Landsh. Gabr. Falckenberg från 1678, E. Lowisin från 1684, Gripenklou 1687—89, dess måg Adelström, Wulfvenstjerna 1713—26, gr. De la Gardie till Häringe 1731 och 1772, då det innehades på arrende af Ingem. Liljestråle; egdes sednare af frih. Löwen till Häringe, men tillhör sedan några år handl. C. Tydén; underl. 1 $^{1}/_{4}$ m. — Häringe, längst i söder vid Lamfjärden, 3 $^{1}/_{2}$ m. frälse säteri med betydliga egor, stor åbyggnad af tegel, och underlydande 12 $^{1}/_{12}$ mantal samt en qvarn vid Forss, och frälseräntor af 11 $^{1}/_{24}$ m. Hela godset upptager, på betydlig längd uppåt socknen, 8000 tunnland, och tillsammans med Hammersta i Ösmo dubbelt så mycket, samt är ett af de betydligaste i länet, af 184,000 R:drs sammanräknadt taxeringsvärde för år 1848. Häringe har möjligen varit det gamla Sotholm, eller vikingen Sotes tillhåll, nämnes under sitt nuvarande namn 1278, har tillhört Biskoparne i Strengnäs till 1495, då det genom byte tillföll Sten Sture d. ä., blef derpå arfvegods inom Wasa-ätten, innehades eller beboddes af flera dess medlemmar, men synes emellanåt ha varit bortgifvet i förläning, såsom till R. R. Per Olofson Hård och Johan Pederson Bååt, än anslaget till krigshospital 1566, än bortbytt af K. Johan III till Erik

Andersson till Bjurum, men var i Hertig Johans hand 1610; kom före 1626 till R. R. gr. G. Horn, möjligen med Axel Oxenstjernas dotter, hvilken herre sjelf, äfven sednare, skrifvit sig till Häringe; innehades ock af Horns dotter, enka efter frih. L. Cruus, men reducerades; tillföll genom utbyte sonen Öfverste G. Cruus, egdes o. 1699 af dess svåger R. R. gr. F. Wrede, från 1712 af dennes dotter enkegr. Lilje, från 1730 af hennes måg R. R. Magn. J. De la Gardie, och af dess slägt till 1767; köptes då af Gen. Maj. frih. F. Löwen, i hvars familj det är fideikomiss sedan 1733, och innehafves nu af frih. A. W. Löwen. Till gårdens förskönande äro tid efter annan betydande anläggningar gjorda, och hufvudbyggnaden sjelf omändrad 1766. Nedra våningen, med tjocka murar och hvalfbågar, anses vara från medeltiden. — Under Årsta i Öster-Haninge lyda $2\frac{1}{2}$ m. samt Wittså qvarn och såg.

107. *Muskö kapellsocken* mellan Horsfjärden i nordvest mot Vester-Haninge, och Mysingsfjärden med åtskilliga sund i sydost, öster och nordost, mot Ösmo sockens skärgård, Utö och Ornö kapellförsamlingar, och Öster-Haninge sockens öar, upptager 0,333 qv. mil land, 0,005 vatten, bestående af blott öar. Den största är sjelfva Muskön, medelst ett näs sammanhängande med Sånölandet i nordost, tillsammans $1\frac{1}{4}$ mil i längd från nordost till sydvest, högst $\frac{1}{2}$ mil i bredd, i areal 6,100 tunnland, med flerstädes af vikar sönderskuren kust, och med 8 små tjernar inuti landet; genom midten stryker en bergås, som åt vester utskjuter trenne sidogrenar, alla temligen skogvuxna, och slutande i berguddar, den ena i ett genom ras tvärhugget berg, Ulfskåra eller Skålla; en af de högsta punkterna är Wårdberget vid Arbottna i söder, hvarifrån man ser Landsort på 3 mils afstånd. Från öns norra ända till fasta landet af Vester-Haninge är $\frac{1}{4}$ mil. Åt denna sida ligga flera smärre öar, såsom Frinsholmen, Långgarn o. a. i vester, hörande till det gamla Sotaskär, Hvitsgarn, Masgarn m. fl. i norr. På östra sidan ligga Bjurstalandet eller Bjurshagen, Ekesgarn eller Isgarn, Elfsnabben, Kapellsholmen o. a. Alla dessa tillsammans upptaga 1,740 tunnland. De äro likasom hufvudön bergländiga och klippiga, de flestas stränder äro

rika på jättegrytor, de största vid Walinge å Muskön, och andra dylika kust-phenomener. Jordmånen inuti landet är sandblandad lera, ängsmarken gifvande och betet godt, ej utan inflytande af Saltsjön och dess töckniga luft; om klimatet äro ungefär samma förhållanden anmärkta, som å Utön. Skogen, bestående af gran, tall, björk och al, är tillräcklig. I följd af allt detta äro ortens näringar åker-, ängs- och något skogs-bruk, hvartill kommer fiske, äfven i insjöar, förfärdigande af laggkärl och mindre båtar, tegelslageri vid herrgårdarne, sjöfart med en storbåt, m. m. Hemmantalet är 14⁷/₈ förm., allt frälse, hvaraf 13³/₈ på Muskön; nästan allt lyder under tvenne herrgårdar. Folkmängden år 1815 var 316, år 1840: 409 på 76 hushåll, år 1850: 432, hvaraf 356 på Muskön. — Blott smärre vägar gå genom landet; förbindelsen med fasta landet sker medelst färja eller båt, från Rummet i norr, öfver Horsfjärden 7,600 alnar långt. Genom Mysingen går stor segelled. Elfsnabbens hamn, mellan ön af samma namn, samt Bjurshagen, Kapellsholmen och Gubbholmen, är i tvenne inlopp tillgänglig för de största linieskepp, och kan rymma en hel flotta, tryggad för alla vindar. Det har ock varit Sveriges förnämsta Örlogshamn på 1600-talet, och härifrån utgick bland annat K. Gustaf II Adolfs krigståg till Polen och Tyskland. Nu är här lotsort och telegraphstation.

Muskön skall fordom ha hetat Wikön, och namnet Wikö kapell lärer förekomma; år 1278 talas om *Muske juxta Hæringe.* Sannolikt har landet från början räknats till Vester-Haninge socken, dock kanske tidigt nog med eget kapell på Kapellsgärdet vid Skarpa. År 1630 flyttades kyrkan till sitt nuvarande ställe nästan midt på ön, o. 4 mil från Stockholm; begrafningsplatsen var der redan förut. År 1762 fick församlingen egen predikant, för beständigt först 1797. Kyrkan är af träd, temligen oansenlig, reparerad 1725, har altartafla af Kraft, skänkt 1770 af egaren till Arbottna; äfven öfrigt innanrede är mestadels skänkt af ortens herrskaper. Hela ön har under medeltiden, åtminstone från

1278, lydt under Häringe, och dermed under Biskopen i Strengnäs. Äfven i nyare tider fortfor beroendet af nämda gods till 1600-talet, då först Arbottna förekommer såsom egen sätesgård. Af fornlemningar omtalas grafhögar och stensättningar flerstädes utefter nordvestra kanten mot Sotaskär; från sednare tider visas lemningar efter bakugnar, begagnade af Ryssarne år 1719, då de från sin flotta, som låg i Elfsnabbens hamn, hemsökte landet med brand och förstörelse, och blott skonade kyrkan.

Gårdar: Arbottna, 2 mantal frälse säteri, utbyttes från kronan af Gyllenhjelm 1638, reducerades 1688 från R. Skattm. S. Bååts arfvingar, förpantades 1700 till Grosshandl. Herm. Hermanni, men disponerades 1719 af fru A. Banér född Bååt, ofvan nämde herres dotter, till dess död 1733; köptes då af R. R. gr. O. Törnflycht, några år sednare af frih. Hummerhjelm, egdes 1750—57 af Segerbrand, derpå af Westerberg, från 1769 af handl. A. L. Lewin, som ökade godset, och löste underlydande till frälse. Hufvudbyggnaden är af tegel, från hans tid; en äldre byggnad af träd skall ha varit bebodd af K. Gustaf II, förstördes af Ryssarne, ombygdes, men är nedtagen. Egendomen är fideikomiss, och besittes nu af Ryttm. A. W. Lewin; underlydande äro $3^1/_4$ m., hvaraf $2^3/_4$ under eget bruk, samt ett nyanlagdt tegelbruk vid Löfhagen. — Ludvigsberg, n., $2^2/_3$ m. frälse, grundadt af A. L. Lewin på 1770-talet, på Skarpa egor, har åbyggnad af tegel, trädgård m. m.; samt en utgård Rummet, n. vid sjön, med ny åbyggnad och trädgård; under Rummet brukas $^2/_3$ m., af bönder $4^{19}/_{24}$ m. underlydande, utom några torp; vid Hyttan, n. o. på Sånölandet, är nyligen anlagd en husbehofsqvarn. Egendomen är fideikomiss, och besittes nu af P. L. Lewin, stiftarens son. Rummet bebos af Kapten O. L. Lewin. Arbottna och Ludvigsberg ega tillsammans Walinge qvarn. — Under Häringe lyda $^3/_4$ m. — Vid Hyttan har fordom funnits en mindre smälthytta för jernmalm; sydligare på Sånölandet, midt emot Ekesgarn, låg under K. Carl XI:s tid ett saltbruk, hvarefter några spår ännu finnas, bland annat kanske en källargrund på den sedan 1765 obebodda Ekesgarn.

108. *Ösmo socken,* mellan Vester-Haninge i nordost, Sorunda i nordvest, för öfrigt omgifven af hafsvikar och fjärdar i sydvest mot Torö, och i öster delvis mot Utö och Muskö; omfattar 1,503 qv. mil land, 0,047 vatten. Hit höra en stor

mängd öar och skär, såsom Himmelsö, Herrö, Yxelö m. fl. tätt invid kusten i nordost, vid de södra inloppen till Mysingsfjärden, särskildt kallade Norviks-, Åd-, och Mälbyfjärdarne; Bedarön längre i söder, och Jerflotta sydligast utanför Nynäsviken; Nåttarö, Rånö och Ålö m. fl. långt åt öster i Utöfjärden, de två sistnämda skiljda genom Gimmersundet från Utön. Hela skärgården är bergländig, än klippig, än skogbevuxen; fasta landets strandängder äro af temligen likartad natur, genomskurna af vikar, såsom Häringe- eller Lam-, och Hammerstafjärdarne i öster, Nynäs-, Rassa-, Eknäs- och Djursnäs-vikarne i söder och sydvest. Det inre landet är mera jemnt, småkulligt, och fördeladt i större och mindre öppna dalgångar eller slätter kring obetydliga vattendrag; dessa hafva slutligen sina upphof i en föga regelbunden och sammanhängande dels berg-, dels sand-ås, som stryker fram vid gränsen mot Sorunda, utgörande en från Vester-Haninges vestra gräns fortsatt sydlig gren af Södertörns vattendelare. Det största vattendraget kommer från Sorunda, bildar sjön Muskan vid gränsen, går derifrån åt nordost i många bugter, upptager ett mindre tillopp från Vester-Haninge, och utfaller vid Hammersta; Ählviken och Fjättersjön utgå åt söder till Nynäs; Vestra Styran, åter vid gränsen till Sorunda, utfaller genom denna socken. Af naturphenomener har kusten och skärgården dylika som Muskön, såsom jättegrytor, grottor m. m. Skärens klimat är ock sig likt, med sednare vårar och vintrar än fasta landet. Detta har åter här, säges det, märkbart företräde i temperatur framför nästliggande socknar åt norr; så ock i jordmån, emedan lerjorden här är allmännare, och sanden blott hör till de sämre bygderna, mest vid hafsstranden. Näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk, samt fiske, och sjöfart med en storbåt. Äfven allmogen odlar foderväxter, men egentligt cirkulationsbruk förekommer blott vid Nynäs säteri. Hemmantalet är 73$^3/_8$ förm., hvaraf 9$^3/_4$ skatte, 1$^3/_4$ krono, 61$^7/_8$ frälse, dels under herrgårdar, dels mycket

sönderstyckadt mellan bönder. Fastighetsvärdet för år 1848 var 405,042 R:dr. Folkmängden år 1815 var 1,771, år 1840: 2,008, på 380 hushåll, år 1848: 2,083. — Vägen från Stockholm öfver Vester-Haninge går här åt sydvest till kyrkan och Walla gästgifvaregård, 4¾ mil från hufvudstaden, och derpå dels åt nordvest till Sorunda, dels vidare åt sydvest till Tottnäs gästgifvaregård, 1 mil från Walla, och i flera grenar till Djursnäs, Nynäs o. a. gårdar. På öarne finnas blott mindre vägar; mellan Ålö och Utö är bro öfver sundet, anlagd 1788.

Ozmo förekommer 1281, och o. 1314 såsom hörande till *prep. Torensis.* En och annan kyrkoherde nämnes från 1300-talet. Kyrkan, bygd af sten, anses ock vara från samma tid, men choret är tillbygdt i början af 1700-talet. Några år förut, 1697, skadades kyrkan af åskeld. En graf finnes här för slägten Törnflycht, en grafvård öfver R. R. Björnklou, samt en mängd adliga epitaphier. Pastoratet är patronelt af 1:a klassen, och egaren till Nynäs har kallelserätt. Sockenskolan är grundad 1726 af sedm. R. R. gr. Törnflycht. Öboarne på Rånö, Ålö och Nåttarö, hörande för öfrigt i allo till socknen, gå till skrift i Utö kyrka, och hafva en särskildt begrafningsplats, fordom äfven kapell, på Kapelludden å Rånö. — Af fornminnen nämnes en bautasten vid Ogesta, och flera runstenar vid åtskilliga gårdar; en ruin vid Hammersta, efter borg eller kloster, m. m. Öarne invid kusten torde hafva utgjort en del af Sotaskär, och man vill mellan Yxelön och Frinsholmen af Muskö socken finna ett Olofssund, der Sote blifvit af K. Olof den helige slagen. Vid Tottnäs skall fordom hafva varit station för krigsflotta. Vid ofvan nämda grottor äro sägner fästade: på Nåttarö, i Drottning-berget eller Dr.-stugan, skall Enkedr. Maria Eleonora, vid sin flykt ur Sverige, hållit sig gömd; i Fruberget åter en fru, som af hedningar förföljdes. Vid Gunnarsten, långt ut i hafvet, strandade 1660 det fartyg, som skulle föra gr. Schlippenbach såsom sändebud till Polen.

Gårdar: Hammersta, n. o. vid den derefter benämda viken, $1\,^3/_4$ mantal frälse, $1\,^3/_4$ krono, allt säteri, med kalkugn; är en gammal gård, hvartill under medeltiden slägterna Natt och Dag och Skåning skrifvit sig; en fru Brita (Natt och Dag, född Tott) på Hammersta blef under sednare hälften af 1400-talet ryktbar genom förrädiska stämplingar och genom myntförfalskning. Från och med de tre sista seklerna synes Hammersta nästan alltjemt hafva följt Häringe-godsets öden, innehades af den Kungliga Wasa-ätten, utbyttes 1572 mot Wellinge, men torde ha återfallit, innehades sannolikt jemte Häringe af slägten Horn o. a. till reduktionen, indrogs då såsom »ladugård under Häringe», utbyttes af Cruus, och delade framgent besagda säteris öden. Underl. en qvarn i Forss, $9\,^1/_8$ mantal, och räntor af $4\,^1/_4$ m. inom socknen. — Ogesta, n. o., $2\,^1/_2$ m. frälse säteri med Skäringe; det förra innehades på 1600-talet, genom donation, af slägten Yxkull, reducerades, men utbyttes åter; Skäringe tillhörde från 1638 slägten Oxehufvud genom köp, men vid reduktionstiden Yxkull; år 1772 egdes godset af Nackreij, 1850 af Ringqvist. Underl. $2\,^1/_4$ m. samt qvarn i Forss. — Walla, ö. nära kyrkan, $1\,^1/_4$ m. skatte, reduceradt under Häringe, tillhörde 1772 Savary, 1850 fru Sandberg. — Muskösund, n. v. vid Muskan, ej långt från kyrkan, prestegård; Nyble, s., 1 m. krono, kaplansbol. — Wansta, v. vid Vestra Styran, $3\,^2/_3$ m. frälse säteri, köptes från kronan dels af Björnklou, dels af S. Bååt, tillhörde 1686 den förres enka, 1772 Kammarh. Hildebrand, 1825 Flach, 1850 Nehrman; underl. $^3/_4$ m. — Körunda, n. v. vid Muskan, $1\,^1/_4$ m. frälse säteri, köpt dels af Björnklou, dels af Wolmar Yxkull, tillhörde 1686 Olivecrantz, 1772 Ehrenhoff, 1825 Cederström, 1850 Printzensköld; underl. $1\,^1/_3$ m. i Sorunda. — Djursnäs, s. v. nära den derefter benämda viken, $2\,^1/_4$ m. frälse säteri med qvarn och såg, synes under medeltiden hafva varit kyrkligt gods, eftersom år 1686 en del kallades Biskopsgården, och alltsammans säges ha varit präbendehemman, sednare frälse genom donation; egdes från 1637 af Didrik Yxkull, näst före 1686 af sonsonen Wolmar Y:s, och i andra giftet Nils Bååts enka Helena Fleming, reducerades, utbyttes för framtiden af Landsh. frih. G. Duwall, tillhörde sedermera slägten Törnflycht, Hildebrand 1772, Löwen 1825, frih. Trolle Löwen 1850; underl. $5\,^{17}/_{24}$ m. inom socknen, och räntor af $2\,^3/_4$ m. i Sorunda. — Nynäs, s. vid den derefter uppkallade viken, 2 m. frälse säteri med qvarn och kalkugn; sannolikt gammalt gods, hvartill åtskilliga af namnen Bjelke och Oxenstjerna skrifvit sig, tillhörde på 1670-talet Rosenstjerna, 1686 dess enka, född Sjöblad, på 1700-talet Kom. Råd. O. Hansson Törnflycht, dess son och sonson R. R. gr. Olof och Carl Fr.,

den förres måg gr. A. Wrede Sparre († 1772), sednare frih. Wrangel, Exc. frih. Armfelt, Brehmer 1809—12, Exc. gr. Adlercreutz († 1815), som lät uppsätta den nuv. åbyggnaden af sten; eges nu af frih. C. G. Adlercreutz; underl. 2 m. fr. sät., $11^{23}/_{24}$ frälse och annat, samt torp och lägenheter, en del å Jerflotta m. fl. öar; 1848 års taxeringsvärde var 75,275 R:dr. — Lund, o. s. o. vid hafvet, $1^{1}/_{2}$ m. frälse, har åtminstone delvis tillhört slägten Yxkull, både före och efter reduktionen, egdes 1772 af en Lund, 1825 af v. Heland, 1850 af Collin. — Yxelön har delvis lydt under de stora säterierna i närheten; Herrön utgör för sig 1 m. frälse, som 1772 innehades af Nordin, 1850 af Winberg. — Nåttarö, $^{1}/_{4}$ m. frälse, Ålö, 1 m. frälse, och Rånö, $^{1}/_{2}$ m. frälse säteri, tillhörde 1686 mestadels E. Flemings arfvingar, en del af Ålö lydde under Nynäs; 1772 lydde Ålö ännu under nämda gods, Rånö under Utö grufvors egare; nu höra allasammans under grufbolaget. — *Walla* och en mängd andra gårdar nämnas år 1281.

109. *Sorunda socken,* belägen mellan Grödinge i norr, Vester-Haninge och Ösmo i öster och sydost, skiljes från tillhörande kapellet Torö af ett temligen bredt sund, och omgifves utefter hela vestra sidan, 2 mil långt, af Svärds-, Himmer- och Kaggfjärdarne; dock hör äfven hit ett stycke land på näset bortom den sistnämda. Arealen är, en mängd skär inberäknade, 1,445 qv. mil land, 0,044 vatten. Kustbygderna äro bergländiga, i någon mån äfven de nordliga trakterna, som hafva skog å sandhaltig jordmån. De inre bygderna äro jemnare, här och der sidländta, hafva mera enstaka höjder eller kullar, och äro temligen väl bebygda å lera eller god mylla. Några vattendrag genomstryka landet: nordligast, vid gränsen till Grödinge, ligger Grindsjön, med aflopp åt nämda socken; dernäst utfaller, i Fituna-viken af Kaggfjärden, sjön Vestra Styrans vatten, gående från sydöstra gränsen åt nordost tvärt igenom socknen, och upptagande flera små tillopp, mot slutet ett nordligt från Fagersjön; i bredd dermed, men i motsatt rigtning går ett vattendrag från Wädersjön, genom Löfsjön, sydligt till Muskan, åter vid östra gränsen; åt samma håll utrinner Tärnasjön, ännu längre i öster; i söder slutligen intränger Djursnäs- eller Fållnäs-viken långt åt norr. Ortens

näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk, kalkstensbrytning, fiske, sjöfart med en storbåt och 3 pråmar, tillhöriga Fållnäs, m. m., samt något af handaslöjd. Till hemmantal och folkmängd är socknen den betydligaste i hela Södertörn. Hemmanen äro $87\frac{7}{8}$ förm., hvaraf $38\frac{7}{8}$ skatte, 2 krono, 47 frälse, de sistnämda mest under herrgårdar, de förstnämda mycket sönderstyckade mellan bönder. Fastighetsvärdet för år 1848 var 438,368 R:dr. Folkmängden år 1815 var 2,066, år 1840: 2,411, på 546 hushåll, år 1848: 2,444. Allmogen är känd för något styfsint sjelfständighet; den behåller ännu, ehuru ej allmänt, sin forntida klädedrägt. — Vägar från Grödinge, Vester-Haninge och Ösmo mötas dels i norra trakten, dels vid kyrkan, $4\frac{3}{4}$ mil från Stockholm; en väg fortgår söder ut, på Fållnäsvikens vestra sida, till sundet mot Torö socken.

Sorunde nämnes 1281, och 1314 såsom hörande till *prep. Torensis.* Det utgör med Torö ett pastorat af 2:a klassen, regalt hvad kyrkoherdebeställningen angår; af kyrkoherdar är en och annan känd från 14:de och 15:de seklerna, kaplaner i Sorunda från 1627. Kyrkan, af sten, skall ursprungligen vara bygd af Folkungaslägten såsom egare till Fållnäs, tillbygd 1410 af Riddaren Jon Halfvordsson, och ytterligare förbättrad af slägten Bååt, äfven till Fållnäs, skadad af åskan 1689, och reparerad åtskilliga gånger, sednast i nyaste tider under tillsyn af nuv. egaren till samma gård. Den har ett grafchor för slägten Bååt, från 1748 intaget till kyrkan, och ett för ätten Fleming, med epitaphium öfver R. R. Er. Fleming († 1679); på kyrkogården finnes en minnesvård öfver Exc. frih. C. Bonde († 1840). Socknen har 3 folkskolor, med hvar sin lärare, en vid kyrkan, en vid Fållnäs och en i norra delen af socknen. — Af fornminnen finnes här stor rikedom, nemligen högar, runstenar, borgruiner m. m., om ock mycket af hvad i äldre anteckningar nämnes, torde vara förstördt. Till yngre minnen hör, att K. Christian I år 1463 landsteg vid Fituna.

Gårdar: Fituna, n. vid en vik af Kaggfjärden, nära dess utlopp genom Morkarssundet, 3 mantal frälse säteri med såg och qvarn; gammalt gods, som tillhört slägten Bååt, åtminstone från 1400-talet, H. Fleming († 1650) genom gifte, hans son R. R. E. Flemings arfvingar 1686, sednare äfven genom gifte slägten Bonde, ännu 1825, gr. Anckarsvärd 1850; underl. $6\frac{1}{2}$ m. med räntor af $2\frac{1}{2}$ m. Åbyggnaden, flyttad 1653 från Storängen till sin nuv. plats, brändes af Ryssarne 1719, återställdes, men ombygdes från 1811 af sten. — Lundby, n. o., ofvanför Löfsjön, 1 m. skatte med qvarn, innehades på 1600-talet af slägten Rosenhjelm genom donation, reducerades, egdes 1772 af Jakobson, 1850 af frih. Brändström, med underl. $\frac{1}{4}$ m. — Sunnerby, vid kyrkan, 1 m. krono, prestgård; kaplanen besitter $\frac{1}{2}$ m. i Blista. — Söder Ranksta, s. v., 2 m. skatte, har förr lydt under åtskilliga herrgårdar i nejden, egdes 1772 af Forssman, 1825 af Öhngren, 1850 af fru Tydén. — Ristomta, s., 2 m. frälse säteri, har tillhört slägten Bååt, Horn 1686, Hildebrand 1772, Rosenqvist 1825, Anckarsvärd 1850. — Åkerby, s., $\frac{1}{4}$ m. frälse, synes ock ha varit lydande under Bååtska godsen, innehades 1850 af Gerle. — Fållnäs, s., 3 m. frälse säteri; gammalt gods, kanske rättligen Folkunganäs kalladt, synes under medeltiden hafva tillhört flera Riksråder, såsom M. Porse (o. 1375) Arv. Bengtson Oxenstjerna (1388), i 16:de och 17:de seklerna slägten Bååt, hemföll till kronan vid R. R. Seweds söners död, lemnades 1706 åt Gen. Hummerhjelm, kom före 1738 till Hildebrand och dess fru född Schönström, hvilka egde det 1772, blef fideikomiss för deras arfvingar af slägten Bonde, innehades 1825 af frih. Bonde, 1850, genom gifte, af gr. Anckarsvärd; åbyggnaden, brånd af Ryssarne 1719, är nu af sten; underl. $13\frac{1}{2}$ m. inom socknen, jemte Karta holme med kalkstensbrott, och nämda lastfartyg, vidare $1\frac{1}{2}$ m. i Torö, samt räntor af $6\frac{5}{6}$ m.; Fituna och Fållnäs, med underlydande, voro 1848 taxerade till o. 203,000 R:dr. — *Sundby* m. fl. gårdar nämnas 1281.

110. *Torö kapellsocken* består af Torön, den dermed sammanhängande Svärdsön, Öja eller Landsort, och en mängd mindre skär, i Svärdsfjärden, söder om Ösmo och Sorunda socknar, och upptager 0,294 qv. mil land. Alltsammans är en temligen bergländig och klippig skärgård, med dertill hörande omvexling af kala berg, skog och åkerfält, samt med jättegrytor och andra för dylika orter egna naturförhållanden. Af näringar äro fiske, lotsning m. m., af betydenhet i bredd med åker-,

ängs- och skogsbruk. I strömmingsfisket kring Landsort deltaga äfven Trosa stads innevånare. Hemmantalet är blott 6 5/24 förm., hvaraf 1/8 krono, 6 1/12 frälse, det mesta under Herrhamra säteri, annat under Fållnäs. Fastighetsvärdet för år 1848 var 35,662 R:dr. Folkmängden år 1815 var 381, år 1840: 453, på 97 hushåll, år 1845: 462. — Blott obetydliga vägar finnas här; förbindelsen med fasta landet är å sjöväg vid Toröns norra ända. På båda sidor om socknen är segelled, till Stockholm och till Södertelje; på Öja, ytterst ut, är Landsorts fyrbåk och lots- samt tullstation.

Torön är egentligen en afsöndrad del af Sorunda, med egen predikant från 1650; Herrhamra gårds egare har kallelserätt. Kyrkan är af träd, bygd 1699, reparerad 1826.

Gårdar: Herrhamra, vid Toröns södra strand, 1/4 mantal frälse säteri, har tillhört slägten Oxenstjerna från 1638 och ännu 1686, egdes 1772 af Hildebrand, 1825 och 1849 af Hallström. Brändes af Ryssarne 1719. Underl. 4 1/3 m. — Torö eller Bråten, kaplansbol. — Landsort innehåller åtskilliga lägenheter för tjenstemän o. a. Fyrbåken är uppsatt först af träd, sedermera af sten; fyren förbättrades 1839.

RÄTTELSER:

Sid.	Rad.	
32	1	*Utgår hvad som är sagdt angående Norrtelje.*
43	26	*Talet 24,505 är ej alldeles pålitligt: uppgifter saknas från en och annan socken.*
80	7	*står* till Muskö, från Dalarö till Ornö.
		läs till Muskö och Utö, från Dalarö till Ornö.
94	1	*Anmärkes, att Sigtuna har under innevarande år åter fått hamnbrygga och en lastbåt.*
112	32	*Anmärkes, att Norrteljes badanstalt är grundad på dervarande strands rikedom på gyttja.*

Till Tredje Häftet.

Sid.	Rad.	
119	5	*står* erkebiskoparne i Upsala
		läs biskoparne i Westerås

Namnförteckning.

